

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

AVRUPA’DA YAŞLANAN GÖÇMENLERİN
SOSYAL SERMAYE BAĞLAMINDA SİVİL
KATILIMLARI

Ferhan Saniye PALAZ
2502150265

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK

İSTANBUL-2022

ÖZ

AVRUPA’DA YAŞLANAN GÖÇMENLERİN SOSYAL SERMAYE BAĞLAMINDA SİVİL KATILIMLARI

FERHAN SANİYE PALAZ

Bu araştırmanın konusu, ulusötesi yaşlanmayı sosyolojik perspektifle ele almaktadır. Ulusötesi yaşlanmayı inceleyen mevcut literatürde sağlık ve emeklilik konuları ön plana çıkmaktadır. Bu araştırma ise 50 yaş ve üzeri nüfusun sosyal sermayesini yerli-göçmen ayrımı ile değerlendirmekte ve bunu yaparken sivil katılımlarına odaklanmaktadır. Kuramsal olarak sivil katılımın sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkisinin olması beklenmiştir. Araştırmanın iki önermesi vardır. İlki, sosyodemografik farklılıkların sivil katılım tecrübesinde etkili olduğu; ikincisi, sosyodemografik farklılıkların sivil katılımdan sağlanan sosyal kaynaklardan (sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) faydalanma tecrübesini etkilediği şeklindedir. Nicel veri kaynağı olarak Avrupa Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe) kullanılmıştır. Örnekleme 9 ülkeden 30067 kişi vardır. Hiyerarşik çoklu regresyon, homojen varyansa dayanıklı regresyon ve Poisson regresyon modelleri ile çoklu analizler yürütülmüştür. Sonuçlara göre göçmenlerin ekonomik durumu, eğitim seviyeleri yerlilerden daha yüksek olmasına rağmen, yerlilerden daha kötüdür. Sosyal sermayelerine gelindiğinde, nesil farkı olmaksızın göçmenlerin sosyal güveninin yerlilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sivil katılım, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesinde ise göçmenler arasında nesle dayalı farklılıklar vardır. Birinci nesil göçmenler tümünde yerlilerin gerisine düşmekteyken; ikinci nesil, yerlilerle benzerdir. İki neslin ulusötesi yaşlanma tecrübesindeki farklılık bu araştırmanın ulaştığı önemli sonuçlardan biridir. Son olarak, sivil katılım çeşitliliğindeki artışın sosyal güveni, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını ve yaşam kalitesini olumlu etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ulusötesi yaşlanma, Sosyal sermaye, Sivil katılım, Nicel araştırma, Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe.

ABSTRACT

CIVIC PARTICIPATION AS A SOURCE OF SOCIAL CAPITAL: DIFFERENCES BETWEEN OLDER MIGRANTS AND NATIVES IN EUROPE

FERHAN SANIYE PALAZ

The subject of this study is to discuss transnational ageing from a sociological perspective. Migrants hold a progressively larger share of older adults in many European countries, but transnational ageing experience has hardly been examined by scholars outside of health and economic dimensions. This research addresses the question of how civic participation and sociodemographic factors including migration status effect social trust, generalised reciprocity, and quality of life of older adults age 50 and over drawing on Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe data wave five of 9 countries (n=30067). Additionally, we examined the factors that affect civic participation. We used hierarchical regression, heteroskedasticity-robust regression, and Poisson regression models. According to results, economic situation of migrants was worse than that of natives, despite migrants being better educated. The results supported the theoretical perspective: The more civic participation types older adults were involved in, the higher levels of social trust, generalised reciprocity, and quality of life they reported. The results showed that being a first and second generation migrant affected social trust negatively, even after controlling for sociodemographic factors and health. This is remarkable giving the fact that there were differences between migration generations in civic participation, generalised reciprocity, and quality of life: In reference to natives, while being a first generation migrant affected negatively, there were no significant effect of being a second generation migrant. The differences in transnational ageing experiences between two migration generations is one of the major results obtained in this study.

Keywords: Transnational ageing, Social capital, Civic participation, Quantitative research, Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe.

ÖNSÖZ

Bu araştırma ulusötesi yaşlanmayı sosyolojik bir perspektiften ele almaktadır. Ulusötesi yaşlanma yeterince çalışılan bir konu olmayıp, çalışıldığında da sağlık ve emeklilik konuları ön plana çıkmaktadır. 2000'lerin başından itibaren Avrupa'daki göçmen nüfusun yaşlanması sosyal bilimsel alanda da ilgi uyandıran bir konu olmuştur. Bu araştırma ile ulusötesi yaşlanmanın başat aktörü olan *doğduğu ülkeden farklı bir ülkede yaşlanan* kişilerin sosyolojik bir değerlendirme ile *yabancı* kavramı üzerinden tartışılması amaçlanmıştır. Nicel yöntemle ulusötesi yaşlanan kişiler ile *doğduğu ülkede yaşlanan* kişilerin yani yerlilerin yaşlanma tecrübesi arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Böylelikle yaşlı ve yaşlanan bir göçmen olmanın hem kuramsal hem de pratikteki anlamı irdelenmiştir.

Araştırma veri kaynağı olarak Türkiye'de henüz çalışılmamış Avrupa Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe, SHARE) mikro verisini kullanmıştır. SHARE'in Türkçe literatüre kazandırılması ve SHARE sayesinde dokuz Avrupa ülkesinden oluşan bir örneklemin analiz edilmesi önemli bir katkı olarak düşünülmüştür. Sosyal sermaye kuramı temel alınarak, 50+ nüfusta sivil katılımın ve sivil katılıma gömülü sosyal kaynakların (sosyal güven, genelleştirilmiş müteakabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) seviyesi göçmen ve yerli nüfusta karşılaştırılmıştır.

Araştırma hem kuramsal arka planındaki yoğunluk (yaşlanmaya ek olarak göçün de ele alınıyor olması) hem de istatistiksel analiz yöntemleri (hiyerarşik çoklu regresyon gibi daha standart yöntemlerin yanı sıra Poisson regresyonu ve homojen varyansa dayanlı regresyon gibi görece daha az kullanılan yöntemlerin yer alması) açısından yoğun bir çalışma gerektirmiştir. SHARE verisinin kendine özgü zorlukları da, çalışmanın planlanandan daha uzun bir süre almasına neden olmuştur.

Teşekkürlerin önemli bir kısmı elbette ki hocalarımadır. Başta tez danışmanım Doç. Dr. Murat Şentürk'e akademik gelişimime olan hayati katkısı için ne kadar teşekkür etsem azdır. Yüksek lisansımdan itibaren ulusötesi yaşlanma araştırmalarına beni yönlendiren bölüm başkanımız Prof. Dr. İsmail Coşkun'a özel olarak teşekkür etmek istiyorum. Tez komitemdeki Prof. Dr. Ulaş Sunata ve Doç. Dr. Tuba Topçuoğlu teze

süreç boyunca hem kuramsal hem yöntemsel olarak çok kıymetli katkılar sağladılar, kendilerine çok teşekkür ediyorum. Yine, iki sene boyunca komitemde yer alan Doç. Dr. Yusuf Adıgüzel'e tüm emekleri için teşekkür ederim. İlk istatistik derslerimi aldığım Prof. Dr. Mustafa Otrar'a teşekkür ederim. Ayrıca Dr. Öğr. Üyesi Emine Canlı'ya, Furkan Başarslan'a ve Kübra Coşkun'a çalışmamı okuyup yorumlarını paylaştıkları için teşekkür ederim. Son olarak, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM) çalışmalarına uzun yıllar ev sahipliği yaptı, ardından bu rol pandemi boyunca İstanbul'un çeşitli park ve kafelerine geçti. Kütüphanem gibi yaşadığım kentin nazik *yabancılarına* da teşekkür ederim.

Yedi yıl süren doktoram boyunca bana destek olan pek çok insan oldu. Başta aileme ve tüm arkadaşlarıma hem maddi kaygılarımı giderdikleri hem de balık tutarak, yürüyüş yaparak, uno oynayarak, sayısız kez bana olan inançlarını dile getirip güç vererek huzurla çalışmalarımı sürdürmemi sağladıkları için gönülden teşekkür ederim. Tez yazarken bir yandan da makale ve kitap bölümleri yazdığım bu süreçte, karakterime aykırı biçimde endişeli olduğum dönemler oldu, onlar içimdeki huzurlu insanla bağımı sağlam tutmamı sağladılar.

Her çalışmada emek vardır. Ben bu çalışmaya verdiğim emeği, kendini salt işine duyduğu saygıyla motive edip titizlikle çalışma ısrarını sürdüren doktorantlara adıyorum.

Ferhan Saniye PALAZ

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ixi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	i
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSÖTESİ YAŞLANMAYI SOSYOLOJİK OLARAK ELE ALMAK

1.1. Ulusötesi Yaşlanma	23
1.2. Müphemlik ve Sonuçları	42
1.3. Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluğun Reddi... ..	62
1.4. Krizi Aşmak: Sivil Katılım.....	74

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYE KURAMI BAĞLAMINDA SİVİL KATILIM

2.1. Sosyal Sermayenin Kavramsal Gelişimi	90
2.2. Sosyal Sermayenin Unsurları ve Seviyeleri	102
2.3. Sivil Katılım ve Sivil Katılıma Gömülü Sosyal Kaynaklar	111
2.3.1. Sivil Katılım	111
2.3.2. Sivil Katılıma Gömülü Sosyal Kaynaklar.....	131
2.3.2.1. Sosyal Güven.....	135
2.3.2.2. Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı	143
2.3.2.3. Sosyal İyi Oluş Temelli Yaşam Kalitesi	155

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Katılımcılar	170
3.1.1. Veri Kaynağında Örneklem Tasarımı ve Veri Toplama Yöntemi	171
3.1.2. Araştırmanın Örneklemi	174
3.2. Araştırmada Kullanılan Değişken ve Ölçekler	178
3.2.1. Bağımlı Değişkenler	178
3.2.2. Bağımsız Değişkenler	184
3.3. Veri Analizi	188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Sivil Katılım	211
4.2. Sosyal Güven	216
4.3. Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı	222
4.4. Yaşam Kalitesi	226

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA: YAŞLANMA TECRÜBESİNDE ULUSÖTESİLİK

5.1. Sivil Katılım: Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığa Dayalı Farklılıklar	236
5.1.1. Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığın Sivil Katılıma Etkisi	237
5.1.2. Göçmenlik ve Sivil Katılım	241
5.1.3. Sivil Katılımda Rol Alan Makro Unsurlar	244
5.1.4. Yaşlı ve Yaşlanan Nüfus ve Sivil Katılıma Erişim	245
5.2. Sosyal Kaynakların Ortaya Çıkmasında Sivil Katılımın Etkisi ve Göçmenliğin Rolü	251
5.2.1. Sosyal Güven: Göçmen Nesilleri Arasındaki Farkın Ortadan Kalkması	251
5.2.1.1. Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığın Sosyal Güvene Etkisi	252

5.2.1.2. Göçmenlik ve Sosyal Güven	254
5.2.1.3. Sivil Katılımın Sosyal Güvene Etkisi.....	256
5.2.1.4. Sosyal Güvende Rol Alan Makro Unsurlar.....	256
5.2.2. Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı: Aidiyet Hissi ve Yardım Alınabileceği İnancında Göçmen Nesilleri Arasında Farklılıklar	260
5.2.2.1. Sosyodemografik Özelliklerin Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısına Etkisi.....	261
5.2.2.2. Göçmenlik ve Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı.....	263
5.2.2.3. Sivil Katılımın Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısına Etkisi	265
5.2.2.4. Yaş-Dostu Topluluklar	266
5.2.3. Yaşam Kalitesi: Sosyal Değerde Yaşlanma ve Göçmenliğin Etkisi ..	268
5.2.3.1. Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığın Yaşam Kalitesine Etkisi	269
5.2.3.2. Göçmenlik ve Yaşam Kalitesi	272
5.2.3.3. Sivil Katılımın Yaşam Kalitesine Etkisi	273
5.2.3.4. Sosyal İyi Oluş Hali Bağlamında Yaşam Kalitesi.....	275
5.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	278
SONUÇ.....	283
KAYNAKÇA	295
EKLER.....	315
ÖZGEÇMİŞ.....	318

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Avrupa’da Seçili Ülkelerde Yabancı Nüfusun Yıllar İçinde Değişimi (Bin) (Castles & Miller, 2008: 101, 111; OECD, 2021)	28
Tablo 2: Avrupa’da Seçili Ülkelerde Nüfusun İçinde Yabancı Nüfus Oranı (Castles & Miller, 2008: 101, 111; Eurostat, 2021).....	29
Tablo 3: SHARE 5. Dalgaya Katılan Ülkelerin Göç Tecrübelerine Göre Sınıflandırılması (Hunkler vd., 2015b)	175
Tablo 4: Örneklemdeki Ülkelere Göre Yerli ve Göçmenlerin Dağılımı.....	176
Tablo 5: Örneklemde Sosyodemografik Özellikleri (n=30067)	177
Tablo 6: Örneklemde Farklı Gruplarda Yaş.....	177
Tablo 7: Göçmenlik Statüsüne Göre Gruplar Arası Farklılıklar	193
Tablo 8: Sivil Katılım Tiplerinde Göçmenlik Statüsüne Göre Gruplar Arası Farklılıklar (Son 12 Aydaki Dağılım Yüzdeleri)	194
Tablo 9: Sivil Katılım Çeşitliliğinin Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	195
Tablo 10: Sosyal Güvenin Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	196
Tablo 11: Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısının Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	197
Tablo 12: Yaşam Kalitesinin Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	198
Tablo 13: Farklı Gruplarda Sivil Katılım Çeşitliliği ve Bağımlı Değişkenler Arasındaki İlişkiler (n=30067).....	199
Tablo 14: Sivil Katılım Çeşitlilik Değişkeninden Alınan Ortalamanın Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar <i>t</i> testi Sonuçları.....	201

Tablo 15: Sivil Katılım Çeşitliliğinin Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	202
Tablo 16: Sosyal Güven Değişkeninden Alınan Ortalamanın Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar <i>t</i> testi Sonuçları	204
Tablo 17: Sosyal Güvenin Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	205
Tablo 18: Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı Değişkeninden Alınan Ortalamanın Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar <i>t</i> testi Sonuçları	206
Tablo 19: Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısının Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	208
Tablo 20: Yaşam Kalitesi Ölçeğinden Alınan Ortalamanın Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar <i>t</i> testi Sonuçları	209
Tablo 21: Yaşam Kalitesinin Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)	211
Tablo 22: Sivil Katılım Çeşitliliğinde Etkili Olan Faktörler (Poisson Regresyon Modeli).....	214
Tablo 23: Sosyal Güvende Göçmenlik Statüsünün Rolünü Gösteren Standart Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları	216
Tablo 24: Sosyal Güvenin Belirleyicilerini Gösteren Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	220
Tablo 25: Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısının Belirleyicilerini Gösteren Heterojen Varyansa Dayanıklı Regresyon Sonuçları.....	225

Tablo 26: Yaşam Kalitesinde Göçmenlik Statüsünün Etkisini Gösteren Standart Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	226
Tablo 27: Yaşam Kalitesinin Belirleyicilerini Gösteren Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları.....	230

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Göçmenlik Statüsü ve Eğitim Seviyesine Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları	315
Şekil 2: Göçmenlik Statüsü ve Ekonomik Duruma Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları	316
Şekil 3: Göçmenlik Statüsü ve Cinsiyete Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları	316
Şekil 4: Göçmenlik Statüsü ve Medeni Duruma Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları	316
Şekil 5: Göçmenlik Statüsü ve Yaş Gruplarına Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları	317
Şekil 6: Göçmenlik Statüsü ve Sağlık Durumuna Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları	317

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
B	: Standart hale getirilmemiş katsayı
Beta	: Standart hale getirilmiş katsayı
CAPI	: Computer Assisted Personal Interviewing (Bilgisayar Destekli Yüz Yüze Görüşme)
CASP-12	: Control, Autonomy, Self-realisation, Pleasure (Orta Yaş ve Yaşlılık Yaşam Kalitesi Ölçeği)
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DW	: Durbin-Watson değeri
ESS	: European Social Survey (Avrupa Sosyal Anketi)
ELSA	: English Longitudinal Survey of Ageing (İngiltere Boylamsal Yaşlanma Araştırması)
EQLS	: European Quality of Life Survey (Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması)
GA	: Güven aralığı
HRS	: Health and Retirement Study (Sağlık ve Emeklilik Araştırması)
HRQoL	: Health Related Quality of Life (Sağlık Temelli Yaşam Kalitesi)
IRR	: İnsidans oranı
ISCED	: International standart classification of education

M	: Ortalama
n	: Örneklem büyüklüğü
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
p	: p değeri
ref	: Referans kategori
SCIICS	: Six Country Immigrant Integration Comparative Study (Altı Ülke Göçmen Entegrasyonunu Karşılaştırma Araştırması)
SHARE	: Survey of Health, Ageing, and Retirement in Europe (Avrupa Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması)
SH _B	: Standart hale getirilmemiş katsayının standart hatası
SH _{HC}	: Standart hale getirilmemiş katsayının standart hatası (Hayes & Cai, 2007)
SPSS	: Statistical Package for Social Science
SS	: Standart sapma
t	: t istatistiği
WVS	: World Value Survey (Dünya Değerler Anketi)
χ^2	: Ki kare

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu ulusötesi yaşlanmayı sosyolojik perspektifle ele almaktır. Güncel çalışmalar etnik köken ve kültürün yaşlanma tecrübesini etkilediğini göstermektedir (Polacsek & Angus, 2016: E1). Bununla birlikte yaşlı ve yaşlanan göçmenler üzerine olan araştırmalar, sosyoloji alanında olduğu gibi gerontoloji ve sosyal epidemiyoloji gibi diğer alanlarda da yetersizdir. Ulusötesi yaşlanmanın, her ne kadar disiplinler arası çalışılması gereken bir konu olsa da, birçok alanda marjinal kaldığı görülmektedir (Ciobanu, Fokkema & Nedelcu, 2017: 166). Yirminci yüzyılda göç, nüfusun dönüşümünde önemli bir role sahip olmuşsa da bu konu gerontoloji alanında da ihmal edilmiştir (Blakemore, 1999: 772). Halbuki İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra göçmen işçi alan ülkeler için yaşlanan göçmenler nüfusta önemli bir orana sahiptir (Ciobanu & Hunter, 2017: 7). Bolzman, Kaeser ve Christe'ye göre (2017: 3) emeklilik sonrası ulusötesi hareketliliğe ve özellikle de eski mavi-yakalı işçiler örneğine dair çok az çalışma yapılmıştır.

Patzelt (2017: 219), Avrupa örneği üzerine olan gerek akademik gerek politik çalışmaların 2000'lerin başından itibaren hız kazandığını ifade etmektedir. Bu ilginin arka planında 1960 ve 70'lerde göç eden işçilerin emeklilik yaşına erişmesi sonucunda pek çok Avrupa ülkesinde sosyal sistemlerin karşılaştığı yeni zorlukları anlama çabası vardır. Konunun, Avrupa'da özellikle iki grup odağında çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, savaş sonrası dönemde misafir işçi olarak göç edenler ve onların aileleri; ikincisi, uluslararası emeklilik göçmenleridir. Komünist rejimlerden Avrupa'ya gelen siyasi mülteciler, 1950 ve 60'larda Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Birleşik Devletler gibi geleneksel göç ülkelerine göç etmiş olan Batı Avrupalı işçi göçmenler ve orta yaş döneminde işini kaybedip Batı Avrupa'ya göç eden Doğu Avrupalı göçmenler, Polonya ve Tayland gibi yüksek kalitede bakımı ucuza sunan ülkelere göç eden Batı Avrupalı yaşlılar ve "sıfır nesli" olarak tanımlanan ve göç etmiş çocuklarının yanına göç eden yaşlılar gibi diğer yaşlanan göçmenlere yönelik ilgi yakın zamanda başlamıştır (Ciobanu, Fokkema & Nedelcu, 2017: 166-167). Sosyal bilimsel literatüre yön veren çalışmalar arasında Ackers ve Dwyer (2004), Bolzman ve arkadaşları (2017), Torres (2006), White (2006), Warnes ve Williams (2006) ve Warnes ve arkadaşları (2004) sayılabilir. Bu çalışmalardan sonuncusu

Avrupa’da bu konuda yayınlanan ilk özel sayı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Etnik azınlıklardan yaşlıların yaşlanma ve yaşlılık dönemi tecrübelerine yönelik sınırlı araştırma vardır ve bunlar da çoğunlukla kuramsal temele sahip değildir (Zubair & Norris, 2015: 899). Yaşlı ve yaşlanan göçmenler konusuna uygulamalı araştırmalarda uzun süre ilgisiz kalınması, kuramsal çalışmalar için de söz konusudur. Söz gelimi, doğulan yerin dışında yaşlanmanın yorumlanmasında merkezi bir yere sahip olan “ulusötesilik” kavramının, yaşlılık araştırmalarında kullanımının geciktiği görülmektedir (Phillipson ve Ahmed, 2005; Torres, 2013’ten akt. Horn & Schweppe, 2017: 335). Halbuki “bölge temelli” kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlar, yaşlıların hayatlarındaki ulusal bölge sınırlarının ötesine uzanan boyutları görmekte başarısız kalmaktadır (Horn & Schweppe, 2017: 335). Genel olarak yaşlanma araştırmalarında da yaşlanan göçmenlere ve göç tecrübelerine az ilgi gösterilmiştir (Cook, 2010; Warnes & Williams, 2006’dan akt. Park & Kim, 2013: 158). Sosyal gerontolojide etnisitenin kavramsallaştırılmasının ve etnik azınlıklardan yaşlıların tecrübesine dair araştırmaların mevcut pratiklerinin incelenmesi gerekmektedir. Görülmektedir ki, ulusötesi yaşlanmanın sosyal bilim perspektifinin geliştirilmesine hem yaşlılık hem göç çalışmalarında hala ihtiyaç vardır.

Bu araştırmanın problemi, ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olmasıdır. Araştırmaya, Putnam’ın sosyal sermaye yaklaşımı kuramsal temel sağlamaktadır. Avrupa’da sivil katılımı ele alan çok sayıda nicel araştırmanın da Putnam’a yaslandığı görülmektedir (bkz. Cramm vd., 2012; Herreros & Criado, 2009; Koopmans & Schaeffer, 2016; Lance & Dronkers, 2011; Lolle & Torpe, 2011; Peucker & Ceylan, 2016; Poulsen vd., 2011; Ryan vd., 2008; Tillie, 2004; Van Der Meer, 2016; Van Londen, Phalet & Hagendoorn, 2007). Putnam çalışması *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*’de ABD tecrübesini ele almış olsa da, özellikle bu çalışmada ortaya koyduğu sivil katılım yaklaşımı Avrupa ülkelerindeki araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Çünkü Putnam, bu başlıkta paylaşıldığı üzere, sivil katılım kavramının güncel yorumunu ortaya çıkaran isim olarak literatüre yön vermektedir.

Yaşam boyu biriken dezavantajları yüzünden yaşlı ve yaşlanan nüfus grubunun sivil katılımının çalışılması özellikle önemlidir. Çünkü sivil katılım, yaşlı ve yaşlanan

nüfusun içinde yaşadıkları cemaatin aktif katılımcıları haline gelmeleri ve politika yapıcılara seslerini duyurup ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaları için zemin tesis etmektedir (Serrat vd., 2018: 55). Tocqueville'e (2016:547) göre sivil katılımı birlikte bireyler bir araya toplanarak "yönetim tarafından sesleri duyulur hale gelen bir güç" meydana getirmektedirler. Bu sayede sivil katılım, resmi kurumların performansını iyileştirmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 30). Meselenin bir de toplumsal boyutu vardır. Günümüzde "kişi dışı yaşantının anlamsız ve toplumsal karmaşıklığın da baş edilemez bir tehdit olarak görülmesi" söz konusudur (Sennett, 2010: 285). Bireyler "ancak birbirlerine karşı korunabildikleri ölçüde" sosyalleşebilmektedirler (Sennett, 2010: 399). Bu türlü bir toplumsal dünyada ulusötesi yaşlanan kişiler; dost mu düşman mı olduğu belli olmayan yabancılar olarak, tedirginlik uyandıran ötekilere dönüşmektedir (Bauman, 2014b: 84). Ulusötesi yaşlanan kişilerin içinde olduğu "çifte varlık" ve tam aksine işaret eden "çifte yokluk" durumu, aynı anda "hem orada hem burada" yaşamalarına işaret etmektedir (Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 1-2).

Daha önce değinildiği üzere Putnam, sivil katılımı bu araştırmadaki anlamı ile literatüre kazandıran isimdir. Yaklaşık olarak son 50 yıldır, sivil katılımın kapsamına hangi aktivitelerin dahil edilmesi gerektiği yoğun şekilde tartışılmışsa da hala üzerinde hemfikir olunmadığı görülmektedir¹. Kavramın tarihine bakıldığında, 1940'larda akademik tanımının oy verme davranışı ile sınırlı olduğu görülmektedir. Eğitim ve refah seviyesinin 1950'lerden itibaren yükselmesi ile birlikte protestolarda ve yeni toplumsal hareketlerde rol almak ve politik kampanyalarda çalışmak gibi yeni davranışların da sivil katılım kavramına 1970'lerde eklendiği görülmektedir. Erken 2000'ler ise kavramın içeriğinde bir sıçramanın başladığı dönemdir. Putnam'ın *Bowling Alone: The collapse and revival of American community* kitabı, sivil katılımın akademik çalışmalardaki tanımını değiştirmiştir. Sosyal sermaye doğuran her tür eylemi sivil katılım kapsamına alan Putnam, gönüllülük ve yardım davranışının literatürde sivil katılım kapsamına alınmasına öncülük etmiştir (Serrat, Scharf & Villar, 2021: E2). Bazı akademisyenler sivil katılımın bu yeni kapsamını *kavramın*

¹ Serrat, Scharf ve Villar (2021: E7), yaşlanma literatüründe sivil katılımın nasıl kavramsallaştırıldığını gerontoloji disiplinindeki çalışmalar üzerinden analiz ettikleri araştırmalarında 52 farklı tanıma erişmişlerdir. Bu tanımlar gerontologlar tarafından değil, sosyoloji ve siyaset bilimlerinden araştırmacılar tarafından yapılmış, gerontoloji literatüründe kullanılmıştır.

yeniden keşfi olarak nitelendirmektedir (Norris, 2002'den akt. Serrat, Scharf & Villar, 2021: E3).

Sivil katılım kavramının içeriğinde süregelen “genişleme”; kavramı, *sivil katılımın* çalışılmasından, *herşeyin* çalışılmasına doğru muğlak bir noktaya sürüklemiştir (van Deth, 2001'den akt Serrat, Scharf & Villar, 2021: E3). Üzerinde uzlaşılan nokta ise, sivil katılım ile politik katılımın birbirinden ayrı ele alınması gerekliliği olmuştur (Serrat, Scharf & Villar, 2021: E3). Sivil katılım kapsamında hangi aktivitelerin yer aldığı meselesi, bu çalışmanın kuramsal boyutunda önemli bir yere sahiptir. Çalışmada sivil katılım tanımı Putnam'ın yaklaşımını temel almaktadır.

Bu çalışmada sivil katılımın tanımı yapılırken üç temel özelliğine işaret edilmiştir. Bunlardan ilki, sivil katılımın kamusal yarar üretme kapasitesinin olmasıdır yani *schmoozer* değil *macher* ideal tipindedir. İkincisi, katılımın gerçekleştiği grup, cemaat, örgüt ve dernekteki ilişkilerin yatay olması gerekmektedir. Üçüncüsü, katılımın aktif olarak gerçekleştirilmesi gerekir, pasif roller sivil katılımın kapsamına girmemektedir. Bu üç temel özellik Putnam'ın (2000) ve Putnam ve arkadaşlarının (1993) çalışmaları temel alınarak belirlenmiştir. Sivil katılımın gerçekleştiği örgüt, dernek, kulüp ve grupların sivil katılım kategorisine girmesi için katılımın *sosyal bağlanmışlık* sağlaması esastır. Sivil katılım, bireylerin homojen cemaatlerinden çıkıp kendilerinden farklı olan diğerleri ile bir araya toplanmasına zemin tanıyan ve daha geniş toplumsal doku ile bir araya gelme bilincine sahip bir toplumsallaşmaya işaret etmektedir. Putnam, üyelerin birbirini tanımadığı örgütlenmeleri amaçları ne olursa olsun sivil katılım kapsamına almamaktadır. Birinci bölümde sunulduğu üzere, kitleleşme ve bireyciliğin cemaat yaşamından kopardığı modern birey; *kendisi, ailesi ve arkadaşlarına ek olarak kendisine benzeyen homojen cemaatleri* ile sınırlı bir toplum tahayyülüne sapsanabilmektedir. İşte, sivil katılım, bireyin bu çerçeveden çıkarak *kendisine benzemeyen diğerleri* ile kamusal hayatta bir araya gelmesini sağlamaktadır.

Gerontoloji temelinde Serrat, Scharf ve Villar (2021: E7-E9) sivil katılımın *yaşlanma literatüründe* nasıl tanımlandığı sorusuna yanıt aradıkları çalışmalarında, sivil katılımın resmi gönüllülükle sınırlı olmaması gerektiğini ifade ettikleri gibi enformel bakım vermenin de bu yaşam döneminde sivil katılımın kapsamına dahil edilmesi gerektiğinin altını çizmektedirler. Sosyolojik kuramı temel alan bu çalışmada bakım

verme, sivil katılım kapsamına alınmamıştır. Çalışmanın sivil katılım yaklaşımı, Adler ve Goggin'inkine (2005: 237) benzerdir. Onlara göre sivil katılım, aktif bir vatandaşın diğerlerinin hayatının iyileştirilmesine katkıda bulunmak ve cemaatin geleceğini inşa etmek amacıyla cemaat yaşamına katılmasıdır. Adler ve Goggin (2005: 237), yoğun olarak genç nüfus odağında araştırılan sivil katılım çalışmalarının gündemine yaşlı ve yaşlanan nüfusun, 1999'da Marc Feedman tarafından yayınlanan *Prime Time: How the Boomers will Revolutionize Retirement and transform America* kitabı ile girdiğini ifade etmektedirler. Sivil katılımı ele alan araştırmalarda yaşlı ve yaşlanan nüfus, çalışan genç nüfusa kıyasla daha az konu alındığı için disiplinler olarak sosyoloji ve siyaset bilimlerinin yoğun olduğu, gerontoloji ve yaşlanma çalışmaları literatürünün ise özellikle kuramsal katkılarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (Serrat, Scharf & Villar, 2021: E4). Sivil katılımın kavramsallaştırılmasında araştırmacıların kuramsal arka plan oluşturması önemlidir (Serrat, Scharf & Villar, 2021: E7). Yaşlanma ve göç sosyolojinin kesişiminde yer alan bu çalışma, sivil katılımı ve ona gömülü sosyal kaynakları hem yaşlanma hem de göçmen perspektifinden tanımlayarak, literatüre kuramsal bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Yaşlıların Sivil Katılımını Ele Alan Literatürdeki Eksiklik ve Araştırmanın Literatüre Katkısı

Sivil katılım çalışmalarında her ne kadar nüfusun daha genç grupları kadar ilgi görmese de yaşlı ve yaşlanan nüfusu ele alan çalışmaların sayısının 2000'lerin başından itibaren arttığı görülmektedir (Serrat, Scharf & Villar, 2021: E2). İngilizce dilinde yapılmış ve yaşlı nüfusta sivil katılımı araştıran literatürdeki trendleri ve yeterince çalışılmamış alanları tespit eden araştırmalarında Serrat ve arkadaşlarının (2020: E43) bulgularına göre bu konuda ilk makale 1963'te yayınlanmıştır ve 2018'e kadar geçen sürede toplam 429 makale yayınlanmıştır. 1990'ların sonundan başlayarak ama özellikle de 2006 itibariyle (31 makale yayınlanmıştır) çalışmaların hız kazandığı görülmektedir (Serrat vd., 2020: E41). Bui, Coyle ve Freeman (2020: 6) da çalışmalarında yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımı üzerine olan çalışmaların sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Bu durum ileri yaş gruplarında daha da artmaktadır. Kruse ve Schmitt (2015) 85 yaş ve üzeri nüfusun sivil katılımını konu alan çalışmalarında, bu grubun sosyal bütünleşmeye katkısının ihmal edilen bir çalışma

alanı olduğunu ifade etmektedirler.

1963-2018 yılları arasında İngilizce dilinde yayınlanmış, yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımını konu alan 429 makaleden 348'i ampirik çalışma olup %54,7'sinin örnekleme ABD'dir (191 makale). Çalışmalardan %6,6'nın (23 makale) örnekleme Avusturalya, %4'ünün (14 makale) İngiltere, %3.7'sinin (13 makale) Kanada'dır. Bu araştırmanın ele aldığı Avrupa ülkelerini örneklem alan çalışmalar ise %3,1 (11 makale) ile Hollanda, %2.9 (10 makale) ile İspanya, %2,3 (8 makale) ile Almanya ile sınırlıdır. Diğer ülkeler ise, yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımını ele alan makalelerin örneklemlerinde ya hiç yer almamış ya da bu oranların bile gerisinde kalacak kadar nadir çalışılmıştır (Serrat vd., 2020: e41, e44). Bu araştırmanın güçlü yanlarından biri, ulusal düzeyde temsil edici ve çok uluslu analize imkan tanıyan bir veri kaynağını kullanmasıdır. Ek olarak, örnekleminde yaşlı ve yaşlanan nüfusta sivil katılımın oldukça az çalışılmış olduğu 9 Avrupa ülkesi yer almaktadır.

Mevcut literatürdeki önemli bir eksik, yaşlı ve yaşlanan nüfusun içinde göçmenler gibi alt grupların çalışılmamasıdır. Serrat ve arkadaşlarının (2020: e42) literatürü analiz eden bulguları ile devam edilecek olunursa, yaşlı ve yaşlanan nüfus içindeki çeşitliliğin çalışmalara yeterince konu edilmediği görülmektedir. Bu araştırmanın ele aldığı göçmen-yerli kıyaslaması, yayınlanan makalelerden sadece %1,1'inde ve etnik azınlıklar da sadece %1,7'sinde dikkate alınmıştır. Avrupa Komisyonu'nun (UNECE/European Commission, 2019, s. 73), oldukça yakın zamanlı bir raporunda aktif yaşlanmada göçmenlikten kaynaklanan eşitsizlikler üzerine daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Bu araştırma yaşlı ve yaşlanan nüfusta göçmen ve yerlileri kıyaslayarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımını ele alan literatürdeki kritik boşluklardan biri “Yaşlıların kültürel ve sosyoekonomik farklılıkları, sivil katılımın parçası olma ve sivil katılımdan sağlanan faydalardan yararlanma tecrübelerinde ne kadar etkili olmaktadır?” sorusuna yanıt arayan çalışmalardır (Serrat vd., 2020: e47). Bu çalışmada yaşlı ve yaşlanan nüfusta göçmen ve yerlilerin sivil katılım düzeyleri kıyaslanarak “yaşlıların kültürel ve sosyoekonomik farklılıklarının sivil katılımın parçası olma tecrübelerindeki rolü” ortaya konulmaktadır. Ek olarak, yaşlı ve yaşlanan nüfusta göçmen ve yerlilerin, sivil katılımın sağladığı 1) daha yüksek sosyal güven, 2)

daha güçlü genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve 3) daha yüksek sosyal-iyi-oluş temelli yaşam kalitesine sahip olma durumları kıyaslanmaktadır. Böylelikle, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan faydalanma durumu göçmen ve yerliler mukayese edilerek ortaya konulmaktadır. Araştırmada “yaşlıların kültürel ve sosyoekonomik farklılıklarının sivil katılımdan fayda sağlama tecrübelerindeki rolünü ortaya koyma” noktasında literatürde dikkat çekilmiş kritik bir eksiğin tamamlanmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Sivil katılıma odaklanan araştırmalar, toplumda “hangi sosyodemografik gruplar arasında sivil katılım daha yaygındır/nadirdir” ve “hangi gruplar desteklenmelidir” gibi betimleyici sorulara yanıt vermektedir. Bu sayede göçmenler, yaşlılar, kadınlar gibi grupların çoğunluk toplumu ile kıyaslanması mümkün olmaktadır. Sivil katılım araştırmalarının alanı bununla sınırlı değildir. Sivil katılımın farklı grupların sosyal güven ve genelleştirilmiş mütakabiliyet algısında oynadığı rol de incelenebilir. Böylelikle, “sivil katılım sayesinde güven ve iş birliği normlarının bir toplumda nasıl meydana geldiği” (Scrivens & Smith, 2013: 34) sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu grupların söz gelimi, sosyal güven seviyesi çoğunluk toplumundan daha düşükse, sivil katılım ile bu dezavantajın ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağı sorusu gündeme gelmektedir. Ek olarak, sivil katılımı olan ve olmayan gruplar arasında iyi oluş hali arasındaki farklar da çalışılmaktadır. Bu konu, önemli bir uygulama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 34). Son olarak, sivil katılımın resmi kurumların performansını iyileştirdiği kabul edilmektedir (Putnam vd., 1993; Putnam, 2000). Zira sivil katılım “yurttaşları politikanın daha sofistike tüketicileri” haline getirmekte ve taleplerini ifade edip duyurabileceklerini hatırlatmaktadır (Boix ve Posner, 1996, 1998’den akt. Scrivens & Smith, 2013: 31). Bu konu üzerinde birinci bölümde durulmaktadır. Günümüz toplumunda kamusal hayat zayıflamıştır ve *görünürde* bireysel olan sorunlara kamusal çözümler sağlanabileceği adeta unutulmuştur. Sivil katılım bu krizin aşılmasında önemli bir role sahiptir.

Avrupa Örneğini Çalışan Mevcut Sosyal Bilimsel Literatüre Bakış

Mevcut sosyal sermaye literatüründe odağa yaşlılar yerine göçmenler alındığında, sosyal sermaye kuramının göç literatüründe oldukça rağbet gören bir konu olduğu görülmektedir. Söz gelimi Yurdakul (2009), Almanya’daki Türk göçmen dernekleri

özelinde, derneklerin ev sahibi topluma uyumdaki rolünü, ev sahibi toplumun sivil geleneklerini dönüştürme ve göçmenlerin entegrasyonu kendi stratejileri ile yorumlayıp dönüştürmesi üzerinden analiz ederek meseleye sosyopolitik çerçeveden yaklaşmaktadır. Türk derneklerinin organizasyon yapısını, politik gündem ve hedeflerini, diğer birlik ve kurumlarla geliştirilen sosyal ağ ve lobi faaliyetlerini değerlendirdiği gibi ana akım toplumun entegrasyon politikalarını nasıl şekillenip eyleme geçirdiğini de ele almaktadır. Tillie (2004) Amsterdam'da göçmenlerin politik uyumunu ve göçmen derneklerinin sosyal sermayesini; Vermeulen (2005) Hollanda'da göçmen derneklerini; Fuglerud ve Engebrigtsen (2006) Norveç'te Tamil ve Somali'li göçmenlerin kültür ve ağlarını; Van Londen, Phaet ve Hagendoorn (2007) Hollanda'da Türk ve Faslı göçmenlerin sivil katılımı ve oy verme ilişkisini, Cheong ve arkadaşları (2007) İngiltere'de göçmenlerin sosyal bütünleşme düzeylerini; Ryan ve arkadaşları (2008) İngiltere'deki Polonyalı göçmenlerin sosyal ağlarını ve sosyal desteklerini; Schrover ve Vermeulen (2005) göçmen derneklerini; Herreros ve Criado (2009) göçmen algısı ve sosyal güveni; Lolle ve Torpe (2011) Avrupa'da etnik çeşitlilik ile sosyal güven ilişkisini; Lancee ve Dronkers (2011) Hollanda'da etnik, dini ve ekonomik çeşitlilik ile güveni; Levels ve arkadaşları (2015) Almanya'da etnik çeşitlilik ve kurumların rolünü; Van Tubergen ve Volker (2015) Hollanda'da göçmenlerin sosyal sermayeye erişimindeki eşitsizlikleri; Peucker ve Ceylan (2016) Avusturalya ve Almanya'daki Müslüman örgütlerini; Van Der Meer (2016) Hollanda, Almanya ve İskoçya'da etnik çeşitliliğe sahip derneklerin üyelerinin hoşgörü, güven ve aidiyetine etkisini; Koopmans ve Schaeffer (2016) Almanya, Fransa ve Hollanda'da etnik çeşitlilik ile mahalle düzeyinde sosyal bütünleşmeyi sosyal sermaye bağlamında ele almaktadır. Göç odaklı sosyal sermaye literatürünün kimlik, politik katılım, sosyal bütünleşme ve güvene ek olarak sivil katılımı da ele aldığı görülmektedir.

Avrupa'da yapılmış sosyal sermaye çalışmalarına yaşlanma odağında bakıldığında, Cramm ve Nieboer (2015: 151) araştırmalarında, yerlilere kıyasla daha düşük sosyal sermayeye sahip olan etnik azınlıkların ve göçmenlerin, eğitim ve gelir seviyesi düşük yaşlıların sosyal sermayesinin desteklenmesinin özellikle önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmalarının önemli bir sınırlılığı, sonuçların tek bir kent ile sınırlı

olmasıdır. Doğrudan yaşlı ve yaşlanan nüfusta sivil katılımı ele alan yakın dönemli araştırmaların bir sınırlılığı, örneklemelerinin temsil ediciliğinin düşük olmasıdır (bkz. Adler, Schwartz & Kuskowski, 2007; Bui, Coyle & Freeman, 2020). SHARE verisini kullanarak yaşlı ve yaşlanan nüfusun sosyal sermayesini araştıran çalışmalardan Tomini, Tomini ve Groot (2016), sosyal ağ ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Sosyal ağ ve yalnızlık yaşlanma araştırmalarında sıklıkla çalışılan konulardır. Bu çalışmada, sosyal ağlar yerine az çalışılmış bir konu olan sivil katılım ele alınmaktadır.

Litwin ve Stoeckel (2016) sosyal ağ, aktivitelere katılım ve kognitif durum ilişkisini araştırırken aktivitelere katılım altında gönüllülük gibi sivil katılımın klasik bir örneğini analiz ediyor olsalar da sivil katılımdan bahsetmemektedirler. Bu araştırma, sosyolojik bir çalışma olması nedeniyle kuramsal çerçevesi muğlak olan çalışmalardan ayrılarak kuramsal bilgiye önemli yer vermektedir. Söz gelimi, yaşlıların gönüllülüğünde sosyal sermayelerinin, beşeri sermayelerinin ve kültürel sermayelerinin etkisini ele alan ve HRS (Health and Retirement Study, Sağlık ve Emeklilik Araştırması) verisini kullanan araştırmalarında McNamara ve Gonzales (2011) çalışmalarının sınırlılıkları arasında sosyal sermayenin daha iyi kavramsallaştırılmamış olmamasına işaret etmektedir. Öte yandan hem ele aldığı nüfus grubu hem de konu itibarı ile bu araştırmayla benzer olan çalışmalar da vardır. Yaşlıların sosyal sermayesini araştıran makalesinde Gray (2009) sivil katılımı da incelemektedir. ELSA (English Longitudinal Study of Ageing, İngiltere Boylamsal Yaşlanma Araştırması) verisini kullanan Gray (2009), sivil katılımı, örgütlerde aktif olma ile ölçmektedir ve sadece üye olmanın sivil katılımı ölçmediğini ifade etmektedir. Bu araştırmanın sivil katılım tanımı ile aktif üyelik yaklaşımı benzerdir. Bu araştırma, Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımını temel alarak sivil katılımı ölçmüştür fakat sosyal sermaye yorumunu Putnam'la sınırlandırmamıştır. Putnam'a yapılan eleştiriler göz önüne alınarak sosyal sermayenin yapısal ve bilişsel unsurları arasındaki ayrım gözetilmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu sosyal sermaye yaklaşımı, literatürdeki şemsiye kavramların taşıdığı belirsizliklerden kaçınma anlamında önemlidir.

Yaşlıların sosyal sermayesi altında sivil katılımlarını da ele alan çalışmalarda

Cramm, Van Dijk ve Niober (2012) sosyal sermayenin farklı seviyelerinde (birey ve grup) ölçüm yapmaktadırlar. Sosyal bütünleşme ve yaşlıların iyi oluş halini değerlendiren makaleleri literatüre önemli bir katkı olmakla birlikte, sosyal sermayeyi yorumu zorlaştıran yoğun bir içerikle tanımlamaları çalışmanın bir sınırlılığıdır. Yaşlıların sosyal sermayesini incelerken cemaatlerine yaptıkları katkıyı ele alan araştırmalarında Liu ve Besser (2003) literatüre önemli bir katkı sağlamakla beraber çalışmalarının örnekleme kırsal bölgelerle sınırlı kalmaktadır ve kentte yaşlanma tecrübesine genellenemeyeceği yazarlar tarafından belirtilmiştir. Yaşlıların sosyal sermayesinde gönüllülük, diğerkamlık, güven, aidiyet unsurlarını araştıran makalelerinde Theurer ve Wister (2010), çalışma sonuçlarının göçmenler gibi etno-kültürel gruplara genellenemeyeceğini bir sınırlılık olarak göstermektedirler. Neticede bu araştırma kuramsal arka planı, dokuz ülkeyi ulusal düzeyde temsil edici örnekleme ve göçmen-yerli mukayesesi ile literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu araştırmanın güçlü yanlarından biri, her ne kadar nicel analiz yapılıyor olsa da, sosyolojik bir çalışma olması nedeniyle kuramsal arka plana verilen önemdir. Bu çalışma, ulusötesi yaşlanma literatüründe az çalışılmış olan “doğulan yerin dışında yaşlanma meselesinin kuramsal olarak incelenmesi” meselesinde literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ulusötesi yaşlanma, ulus vatandaşlığın getirdiği tanımlar ile sınırlı kalınmadan, bu tanımın yol açtığı sosyal kategoriler ve toplumsallaşma biçimleri ile birlikte tartışılmıştır. Ayrıca, mevcut literatürde işaret edilen sosyal sermaye kuramındaki belirsizlik dikkate alınarak, çalışmada sosyal sermaye kuramının hangi sınırlar dahilinde ele alındığı da gösterilmiştir. Bu amaçla, sivil katılım kavramının sosyal sermaye kuramında nasıl konumlandırıldığı ve sosyal sermayenin diğer unsurları ile (sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet ve yaşam kalitesi) nasıl ilişkilendirildiği sosyolojik kuram ışığında ortaya konulmuştur.

Araştırma Yöntemi

Çalışma, nicel araştırma ve ilişkisel bir tarama çalışması yürütmektedir. Kuramsal arka plana uygun olarak araştırmanın bağımlı değişkenleri (sivil katılım çeşitliliği², sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) oluşturulmuştur.

² Sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin bağımlı değişken olduğu araştırma sorularında sivil katılım çeşitliliği temel bağımsız değişken olmuştur.

Araştırmada hangi ülkelerin yer alacağı, ülkelerin göç tarihlerine dayanılarak belirlendikten sonra nihai örneklem oluşturulmuş ve yürütülecek istatistik testleri belirlenmiştir. Yürütülen testler arasında Pearson korelasyonu, Spearman sıra farkları korelasyonu, Pearson Ki kare testi, bağımsız örneklem *t* testi, tek faktörlü gruplar arası ANOVA, çift faktörlü gruplar arası ANOVA, Poisson regresyon modeli, heterojen varyansa dayanlı regresyon ve hiyerarşik çoklu regresyon yer almaktadır.³

Veri Kaynağı: SHARE'in Sağladığı İmkanlar

Veri kaynağı olarak Avrupa Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması'nın (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe, SHARE) 2013 yılında toplanan beşinci dalgası kullanılmıştır.⁴ Nicel veri kaynağı olarak SHARE'in kullanımına İngilizce literatürde görülen olası veri kaynakları incelendikten sonra karar verilmiştir. Söz gelimi, Avrupa Sosyal Anketi'nin (European Social Survey, ESS) 2002 yılında toplanan veri seti bu araştırmanın kuramsal arka plan için yeterli soru havuzuna sahip olsa da sadece tek bir yılda toplanmıştır. Bu nedenle veri, SHARE kadar güncel değildir ve kullanımı tercih edilmemiştir. Yine, bölgesel bir araştırma olan Altı Ülke Göçmen Entegrasyonunu Karşılaştırma Araştırması (Six Country Immigrant Integration Comparative Study, SCIICS) mikro verisi de incelenmiştir. Fakat 2008'de telefonda toplanan verinin hedef örnekleme 1975 yılından önce göç etmiş olan kişiler ve bunların çocukları ile torunlarından oluşmaktadır. Yerli nüfus ile mukayese imkanı tanısı da yaşlı ve yaşlanan nüfusu temsiliyeti SHARE'e kıyasla sınırlıdır. Bu nedenle araştırmada kullanılmamıştır.

³ İlgili testlerde yürütülen post hoc analizlere dair bilgi, çalışmanın yöntem ve bulgular bölümünde yer almaktadır.

⁴ Bu araştırmada SHARE 1, 2, 4, 5. dalga verisi kullanılmaktadır (DOI: [10.6103/SHARE.w1.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w1.800), [10.6103/SHARE.w2.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w2.800), [10.6103/SHARE.w3.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w3.800), [10.6103/SHARE.w4.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w4.800), [10.6103/SHARE.w5.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w5.800)). Yöntemsel ayrıntılar için bkz: Börsch-Supan vd. (2013). SHARE araştırması Avrupa Komisyonu tarafından FP5 (QLK6-CT-2001-00360), FP6 (SHARE-I3: RII-CT-2006-062193, COMPARE: CIT5-CT-2005-028857, SHARELIFE: CIT4-CT-2006-028812), FP7 (SHARE-PREP: GA N°211909, SHARE-LEAP: GA N°227822, SHARE M4: GA N°261982); [Horizon 2020](https://doi.org/10.6103/SHARE.w5.800) (SHARE-DEV3: GA N°676536, SERISS: GA N°654221) ve DG Employment, Social Affairs & Inclusion çerçevesinde fonlanmıştır. German Ministry of Education and Research, the Max Planck Society for the Advancement of Science, the U.S. National Institute on Aging (U01_AG09740-13S2, P01_AG005842, P01_AG08291, P30_AG12815, R21_AG025169, Y1-AG-4553-01, IAG_BSR06-11, OGHA_04-064, HHSN271201300071C, RAG052527A) ve diğer çeşitli fon kaynakları da vardır (bkz. www.share-project.org).

Araştırmanın güçlü yanlarından biri, kullandığı veri kaynağının sağladığı imkanlardır. SHARE, sivil katılımı kuramsal arka plana uygun olarak ölçme imkanı sağlamaktadır. Putnam (2000), *Bowling Alone* eserinde sivil katılımın ölçümünde, katılım tiplerinde çeşitliliği gözetmekte ve ABD örneği için şu üç gönüllü örgütlenme tipini incelemektedir: 1) Cemaat tabanlı, 2) inanç tabanlı ve 3) meslek tabanlı örgütlenmeler şeklinde üçe ayırmaktadır. Bu gönüllü örgütlenme tiplerine yakından bakıldığında, bunlar arasında Putnam’a göre (2000: 48, 49) cemaat tabanlı örgütlerin en heterojen yapıyı sergilediği ve her tür “sosyal, sivil ve serbest zaman gruplarının” bu kategoride yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmada üzerinde durulan *kendinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelme* zeminini tesis etmektedirler. Bu üç tipe ayrıntıyla bakılacak olunursa, Putnam (2000: 66), inanç tabanlı örgütlerin ABD’de sosyal sermayenin önemli bir kaynağı olduğunu zira tüm dernek üyeliklerinin, kişisel yardımların ve gönüllü çalışmaların yarısının kilise üzerinden gerçekleştiğini ifade etmektedir. Meslek tabanlı örgütler arasında sendikaları, iş ve profesyonel örgütleri incelemekte ve ABD’de bunların yaygın “sivil bağlanmışlık” biçimleri olduklarını ifade etmektedir. Bununla birlikte sendikaların sosyal sermaye üretme kapasiteleri diğer sivil katılım tiplerine kıyasla düşük olduğunu da ifade etmektedir (Putnam, 2000: 80, 81). Putnam’ın yaklaşımında çeşitliliğe verilen önem kaynağını Tocqueville’in *Birleşik Devletler’de Demokrasi* çalışmasından almaktadır. Tocqueville’e (2016: 544) göre bireylerin kurduğu dernekler “dinsel, ahlaki, ağırbaşlı, önemsiz, geniş kapsamlı ve dar kapsamlı, devasa ve çok küçük örgütlenmeler” gibi birçok farklı türe sahiptir. Bu çalışmada sivil katılımın ölçümünde, kullanılan veri kaynağı sayesinde aktivite tiplerinde çeşitlilik⁵ sağlanabilmiştir. Ek olarak, SHARE sayesinde doğrudan bireylerden toplanan veri kullanılabilmiştir yani derneklerin üye sayısı gibi sivil katılımı ancak dolaylı yoldan ölçmeyi sağlayan bir veri ile çalışılmamıştır. Putnam’a (2000: 58) göre sivil katılımın ölçümünde bireylerden sağlanan veri, ideal veri kaynağıdır.

⁵ Araştırmanın ele aldığı sivil katılım tipleri arasında gönüllülük/hayır işlerine katılma, spor/sosyal/diğer kulüplere gitme, eğitsel/mesleki kurslara katılma ve politik/cemaat örgütlere katılma yer almaktadır.

Araştırma Soruları

Araştırmada öncelikle ulusötesi yaşlanma tecrübesinin anlaşılması amacı ile yerli, birinci nesil ve ikinci nesil göçmenler arasında sosyodemografik özelliklerin, algılanan sağlık durumunun ve bağımlı değişkenlerin (sivil katılım çeşitliliği, sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) farklı olup olmadığı incelenmiştir. Ardından temel bağımsız değişken olan sivil katılım çeşitliliği ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişki; ve bu ilişkinin yerli, birinci nesil ve ikinci nesil göçmenler arasında anlamlı bir farka sahip olup olmadığı değerlendirilmiştir. Ön analizler kapsamında son olarak sivil katılım çeşitliliği, sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi bağımlı değişken alınarak; sosyodemografik özellikler ve sağlık durumuna göre gruplar arası farklılıklar araştırılmıştır.

Sivil katılımı inceleyen araştırma soruları, “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın parçası olma tecrübelerinde etkili olmaktadır” önermesine yerli-birinci nesil göçmen-ikinci nesil göçmen ayrımı yaparak yanıt aramaktadır. Bu amaçla “Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50+ nüfusun sivil katılım çeşitliliğinde göçmenlik statüsü açısından anlamlı farklılık var mıdır? (Araştırma Sorusu 1)” sorusu ile başlanmıştır. Ardından “Katılımcıların sosyodemografik özellikleri (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum ve yaş grupları) ve algılanan sağlık durumları kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsüne göre hala anlamlı farklılık var mıdır? (Araştırma Sorusu 2)” sorusu araştırılmıştır. Araştırma sorusu 1 ve 2 için Poisson regresyon modeli kullanılmıştır.

Bu araştırmanın ikinci önermesi “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan fayda sağlama tecrübelerini etkilemektedir” şeklindedir. Bu önerme altında incelenen üç sosyal kaynaktan ilki sosyal güvendir. Yapılan hiyerarşik çoklu regresyon analizi ile öncelikle “Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri nüfusta göçmenlik statüsü sosyal güveni nasıl etkilemektedir? Sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir? (Araştırma Sorusu 3)” sorusuna yanıt aranmıştır. Bu amaçla ilk olarak yerlilere kıyasla birinci nesil göçmen ve ikinci nesil göçmen olmanın sosyal güven üzerindeki etkisi standart çoklu regresyonla incelenmiştir (Araştırma Sorusu 3.1). Ardından hiyerarşik çoklu

regresyon modeli ile sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsünün etkisinin devam edip etmediği ortaya çıkarılmıştır (Araştırma Sorusu 3.2). Üçüncü adımda sivil katılım çeşitliliği modele eklenerek sosyal güvene etkisi incelenmiştir. Son olarak göçmenlik statüsü ile sivil katılım çeşitliliği etkileşimi modele eklenerek “Sivil katılımın sosyal güvene etkisinin, birinci ve ikinci nesil göçmenler ve yerliler arasında farklı olup olmadığı” sorusuna yanıt aranmıştır (Araştırma sorusu 4).

Araştırmanın ikinci önermesi altında incelenen üç sosyal kaynaktan ikincisi, geliştirilmiş mütakabiliyet algısıdır. İlk olarak, “Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri nüfusta göçmenlik statüsü geliştirilmiş mütakabiliyet algısını nasıl etkilemektedir? Sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir? (Araştırma Sorusu 5)” sorusu incelenmiştir. Heterojen varyansa dayanıklı regresyon analizi ile öncelikle birinci nesil ve ikinci nesil göçmen olmanın yerlilere kıyasla geliştirilmiş mütakabiliyet algısı üzerindeki rolü incelenmiştir (Araştırma Sorusu 5.1). Ardından sosyodemografik özelliklerin (ekonomik durum, eğitim seviyesi, cinsiyet, yaş grupları) geliştirilmiş mütakabiliyet algısına etkisi değerlendirilmiştir (Araştırma Sorusu 5.2). Üçüncü adımda sosyodemografik özellikler kontrol edildiğinde göçmenlik statüsünün etkisinin devam edip etmediği ortaya konulmuştur (Araştırma Sorusu 5.3). Son olarak, sivil katılım çeşitliliğinin geliştirilmiş mütakabiliyet algısına etkisi incelenmiştir (Araştırma Sorusu 6).

Araştırmanın ikinci önermesi altında incelenen üç sosyal kaynaktan sonuncusu yaşam kalitesidir. Öncelikle “Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri nüfusta göçmenlik statüsü yaşam kalitesini nasıl etkilemektedir? Sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir? (Araştırma Sorusu 7)” sorusuna yanıt aranmıştır. İlk olarak yerlilere kıyasla birinci nesil ve ikinci nesil göçmen olmanın yaşam kalitesine etkisi standart çoklu regresyon modeli ile incelenmiştir (Araştırma Sorusu 7.1). Ardından hiyerarşik çoklu regresyon modeli kurularak sosyodemografik özelliklerin (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum, yaş grupları) ve sağlık durumunun etkisi değerlendirilmiştir (Araştırma Sorusu 7.2). İkinci aşamada

böylelikle sosyodemografik özelliklerin ve sağlık durumunun etkisi kontrol edildiğinde göçmenlik statüsünün yaşam kalitesi üzerindeki etkisinin devam edip etmediği görülmüştür (Araştırma Sorusu 7.2). Üçüncü aşamada sivil katılım çeşitliliğinin etkisi ortaya konulmuştur. Son aşamada göçmenlik statüsü ve sivil katılım çeşitliliği etkileşimi modele eklenerek “Sivil katılımın yaşam kalitesine pozitif etkisi, birinci ve ikinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesini artırmada yerlilerden daha önemli midir?” sorusuna yanıt aranmıştır (Araştırma Sorusu 8).

Çalışmanın Bölümleri

Çalışmanın kuramsal arka planı ve literatür taraması iki adıma ayrılarak birinci ve ikinci bölümlerde sunulmakta ve araştırma soruları için bir çerçeve oluşturulmaktadır. Nicel araştırmalarda kuram, araştırma sorularına açıklama getirmek için kullanılmaktadır (Creswell, 2016: 51). Giriş bölümünde ise literatürdeki eksikliklere işaret edilerek, yapılan çalışmanın diğer araştırmalarla ilişkisi netleştirilmektedir. Mevcut literatürde öne çıkan çalışmalar vurgulanarak ana temalar sunulmakta, konu üzerinde neden daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu literatürdeki kritik eksikliklere işaret edilerek gösterilmektedir.

Birinci bölüm olan “Ulusötesi Yaşlanmayı Sosyolojik Olarak Ele Almak”, ulusötesi yaşlanma kavramını açıkladıktan ve Avrupa’da seçili ülkelere ait demografik veriyi paylaştıktan sonra ulusötesi yaşlanan kişilerin yaşlanma deneyimleri ile yerlilerinkini kıyaslamak için sosyolojik kuramın tartışmaya sağladığı perspektifi incelemektedir. Ulusötesi yaşlanmanın sosyolojik yorumuna kaynaklık eden anahtar noktalardan biri göçün karakteri diğeri ise yaşlanma sürecinin kendisidir. Birinci bölümün ilk başlığında çalışmanın ele aldığı tarihsel dönem ve coğrafyadaki göç tipleri ve göçmen tanımları sunulmaktadır. Göçmen ve yabancı olma arasındaki ilişki, geçicilik beklentisi ve göçün ilk yıllarındaki sosyal dezavantajlar tartışmada önemli noktalar olmuştur. Ulusötesi yaşlanmaya özgü olan ve “yaşlanmanın normal zorluklarına ek olarak tecrübe edilen” deneyimler sunularak ulusötesi yaşlanma kavramı somutlaştırılmıştır. Böylelikle, yaşlılık sürecini ve yaşlanma dönemini göçmen olarak tecrübe etmenin; yaşam seyrinin doğal bir uzantısı/parçası olan ileri yaşları bir “hesaplaşma” deneyimi haline nasıl getirdiği değerlendirilmiştir. Son olarak “aidiyet” konusu tartışılmıştır. Ardından “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında Bauman’ın

“müphemlik” yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Sennett ve Putnam’ın çalışmaları odağında “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluk Duygusunun Reddi” başlığında günümüzdeki kamusal hayat ele alınmıştır. Sivil katılım yapan bireyler yapmayanlardan farklı olarak sivil erdem sahibidir. Bunlar, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu taşıyan kişilerdir. Bu kişi için diğerleri ile arasındaki “karşılıklı bağımlılık” güçlendirici hale gelmiştir, iş birliği halinde çalışmayı benimser. Bireysel çıkarının ötesine geçen ortak faydanın bilincindedir ve sadece kendisi ile benzer olanların değil kendinden farklı olanların da refahını önemser. Ortak yaşamı müzakere eder ve yabancılardan kaçmak yerine birlikte yaşamı sağlamak için mücadele eder. Toplum tahayyülü, sadece kendisi ve kendini ait hissettiği cemaati ile sınırlı olmayıp, bunların dışında kalan kişi ve gruplara da yer açar. Son olarak, kamusal alanda olan biteni gözden kaçırmaz. Görünürde bireysel olan sorunlara kamusal alanda çözüm arama ve bireysel kaynaklarla sınırlı kalmak yerine kamusal kaynakların kullanımını talep etme farkındalığına sahiptir. Yani “büyük p harfi ile başlayan Politikaları” kullanır. Tocqueville ve Nisbet’in geleneksel ve modern toplum yorumları tartışmaya katkı sağlamaktadır.

İkinci bölüm, sosyolojik kurama ek olarak sosyal bilimsel literatürü değerlendirmektedir. Sivil katılımın, farklı çalışmalarda nasıl tanımlandığı ve bu tanımların sınırlılıkları “Krizi Aşmak: Sivil Katılım” başlığında gösterilmektedir. Ardından, yaşlı ve yabancıya odaklanan sosyolojik bir çalışmada sivil katılımın nasıl tanımlanabileceği sorusuna çalışmanın ikinci bölümü olan “Sosyal Sermaye Kuramı Bağlamında Sivil Katılım” altında incelenmektedir. İkinci bölümde; sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve sosyal iyi oluş temelli yaşam kalitesinin yaşlı ve yabancı odaklı tanımları “Sivil Katılıma Gömülü Sosyal Kaynaklar” başlığında geliştirilmektedir. İkinci bölümde böylelikle daha önce yapılmış bilimsel çalışmalar eleştirilmekte ve bu çalışma için temel konular -sivil katılım ve sivil katılıma gömülü kaynaklar- arasında ilişki kurulmaktadır. Sosyal kuramda “sermaye” kavramı ekonomik, beşeri, sosyal ve kültürel olmak üzere farklı tipler olarak yerini almışsa da bu kavramların içerikleri ve dolayısıyla da ölçümleri konusunda netlik sağlanamamıştır. Sosyal sermaye en genel hali ile “sosyal ilişkiler ve onlara gömülü olan kaynaklar” olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, “ilişkilerin üretici değerine”

işaret etmektedir ve kaynaklar piyasa mal ve hizmetleri ile sınırlı değildir. Kavramın içeriği kesin sınırlarla belirlenmediği için, yapılan araştırmalar da farklı sonuçlara ulaşmakta ve literatürde birbirini tamamlayan anlamlı öneriler geliştirilen bir süreklilik ortaya konulamamaktadır. Sosyal sermaye kavramının içeriğinin netlik kazanması adına literatürde “unsur” ve “seviye” tartışması yürütülmüştür. Sosyal sermayenin unsurları “bilişsel unsur” ve “yapısal unsur” olarak ikiye ayrılmaktadır. Unsurlar, “neyin” sosyal sermaye olarak araştırıldığı sorusuna yanıt vermektedir. Bilişsel unsurlar, sosyal sermayenin güven gibi soyut parçalarıyken; yapısal unsurlar, sosyal ağlar gibi somut parçalarıdır. Sosyal sermayenin “seviyesi” ise “birey seviyesinde sosyal sermaye” ve “grup seviyesinde sosyal sermaye” olarak ikiye ayrılmaktadır. Seviyeler, “kimin” sosyal sermayesinin incelendiği sorusuna cevap aramaktadır. Bu çalışmada, kuramsal bir çerçeve ile nicel analizlerinin yürütülmesi ve bulguların yorumlanabilmesi amacıyla sivil katılım ve ondan sağlanan sosyal kaynakların arasında 1) hangi unsurların yer aldığı ve bunların 2) hangi seviyede ele alındığı konusu önemli bir tartışma başlığı olmuştur.

Giriş bölümünde paylaşılan araştırma sorularının kuramsal arka planı ve ilişkili olduğu literatür, çalışmanın özellikle “Sivil Katılım ve Sivil Katılıma Gömülü Sosyal Kaynaklar” başlığında yer almaktadır. Sunulan kuramsal arka planın amacı, “doğal fenomeni açıklamak amacıyla değişkenler arasındaki ilişkiyi özelleştirerek fenomenle ilgili sistematik bir görüş” ortaya koymaktır (Kerlinger, 1979: 64’ten akt. Creswell, 2016: 54). Sivil katılımın sosyal güveni, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını ve yaşam kalitesini neden yükseltmesi beklendiği ilk iki bölümde tartışıldıktan sonra üçüncü bölüm olan “Araştırma Yöntemi” bu ilişkileri incelemek amacıyla oluşturulan araştırma sorularına yanıt vermek için kullanılan istatistik testleri ve araştırma modellerini sunmaktadır. Nicel araştırmalarda kuram; araştırma sorularının geliştirilmesi ve istatistik testlerin planlanması için kullanılan bir model haline gelmektedir (Creswell, 2018: 59). Üçüncü bölümde öncelikle örneklemin nasıl oluşturulduğu, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin özellikleri sunulmaktadır. Ardından, araştırma sorularına yanıt vermek için kurulan modeller gösterilmektedir.

Dördüncü bölümde araştırmanın ulaştığı bulgular dört alt başlık halinde sunulmaktadır. Özetle, ulusötesi yaşlanan kişilerin yaşlanma tecrübesinin hem sosyal

sermaye hem de sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu bakımından, göç arka planı olmayan kişilerden farklı olduğu görülmektedir. Göçmen-yerli farkına ek olarak, göçmenler arasında da nesiller arası farklılıklar söz konusudur. Birinci nesil göçmenler hem sivil katılımında hem de ona gömülü sosyal kaynakların tümünde (sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) yerlilerin gerisinde kalmaktadır ve bu durum sosyodemografik özellikler ve sağlık kontrol edildiğinde bile devam etmektedir. Birinci neslin yaşam kalitesi için bulunan önemli bir nokta, sivil katılım çeşitliliğindeki artışın yaşam kalitesi üzerindeki olumlu etkisinin yerlilerden daha fazla olmasıdır. İkinci nesil göçmenlere gelindiğinde; sivil katılım, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesinin yerlilere benzer olduğu görülmektedir. Öte yandan sosyal güven ise yerlilere kıyasla ikinci nesil göçmen olmaktan olumsuz etkilenmektedir.

Beşinci bölümde araştırmanın sonuçları mevcut literatür ışığında yorumlanmaktadır. Mevcut literatüre yapılan katkının yanı sıra araştırmanın sınırlılıkları gösterilmekte ve ileride yapılabilecek çalışmalar için öneriler getirilmektedir. Sivil katılımın birinci nesil göçmenlerde düşükken ikinci nesilde yerlilerle benzer olması, mevcut literatürü destekleyen bir sonuç olmuştur ve arka planında ev sahibi topluma uyum düzeyi yatmaktadır. Yeni araştırmalarda ülkelerin refah rejimlerinin ve sivil kültürün de analizlere dahil edilmesi anlamlı bir katkı sağlayacaktır.

Sosyal güven tartışmasına gelindiğinde; bu araştırmanın sosyal güveni tek soru ile ölçmesi ve ülkeler arası farklılıklar başta olmak üzere sosyal güvende etkili olduğu düşünülebilecek makro faktörleri ele almamasına rağmen; 1) yaşlı ve yaşlanan nüfus için sivil katılım çeşitliliğinin sosyal güveni olumlu etkilediğini, 2) sosyodemografik özellikler kontrol edildikten sonra bile ulusötesi yaşlanan kişilerin sosyal güveninin göçmen olmaktan negatif etkilendiğini, 3) göçmenler arasında sivil katılım için nesiller arası fark olmasına rağmen sosyal güvenin nesil farkı olmaksızın yerlilerden düşük olduğunu ortaya çıkarması yaşlı ve yaşlanan nüfusun sosyal güvenliğini ve sivil katılımını ele alan ilgili literatür için anlamlı bir katkı sağlamaktadır. Yeni çalışmalarda demokratik kurumsallaşma seviyesi, sivil kültür, etnik çeşitlilik gibi makro faktörlere ek olarak; sivil katılım gerçekleştiği örgüt, dernek ve grupların sosyal sermayesine dair veri sunan kaynakların kullanılması üzerinden bu araştırmanın

sınırlılıklarının aşılması sosyal güvenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı tartışması, araştırmaya “yaş-dostu topluluk” literatürünü eklemiştir. Yaşanan bölgeye aidiyet hissi ve insanlardan yardım alınabileceği inancı ile ölçülen genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı için alınan sonuçlar, ölçümle ilgili önemli sınırlılıkları olmakla birlikte, 1) Avrupa’da 50+ nüfus içinde genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının sivil katılımı ile birlikte yükseldiğini, 2) genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının birinci nesil göçmenler arasında düşük olduğunu ve 3) ikinci nesil göçmenlerde ise yerlilerle benzer olduğunu göstererek literatüre katkı sağlamıştır. Sosyal güvenin aksine genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını ölçen araştırmaların sayısı sadece 50+ nüfusta değil genel olarak tüm nüfus grupları için de yetersizdir. Yakın dönemde yaygınlaşan yaş-dostu topluluk çalışmalarında, ulusötesi yaşlanma gündeme alınması gereken bir konudur.

Araştırmanın literatüre önemli bir katkısı, az çalışılan Avrupa örneğinde, yaşlı ve yaşlanan nüfusun yaşam kalitesini sağlık odaklı çalışmalardan ayrılarak sivil katılım ile ilişkisi bağlamında incelemesidir. Araştırmanın sonuçları, sivil katılımın 50+ nüfusun yaşam kalitesine olumlu etkisini gösterdiği gibi; birinci nesil göçmenler için oynadığı rolün önemini de ortaya çıkarmaktadır. İkinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesi yerlilerle benzerken, birinci neslininki düşüktür.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSÖTESİ YAŞLANMAYI SOSYOLOJİK OLARAK ELE ALMAK

Yirminci yüzyıl, Avrupa’da kitlesel göç hareketleri nedeniyle nüfusun önemli değişimlerden geçtiği bir dönem olmuştur. Avrupa’ya göç eden göçmenlerin bir kısmı (eski sömürge ülkelerinden gelenler gibi) kalıcı olma niyetiyle göç etmişken bir kısmı (misafir işçiler gibi) geçicilik beklentisiyle göç etmiştir. Bugün Avrupa’daki yaşlı ve yaşlanan nüfus içinde farklı göç motivasyonları ile göç etmiş olan pek çok etnik kökenden göçmen, kayda değer bir nüfus oluşturmaktadır. Yaşlı ve yaşlanan göçmenlere yönelik akademik ve politik çalışmalar bu nüfusu sosyal izolasyondan sağlık hizmetlerine kadar farklı boyutlarla ele almaktadır.

Bu bölümün amacı ulusötesi yaşlanmayı sosyolojik olarak ele almaktır. Bu amaçla öncelikle Avrupa özelinde yaşlı ve yaşlanan göçmenler “Ulusötesi Yaşlanma” alt başlığında tanıtılmaktadır. Avrupa’ya göç hareketlerinin tarihi ve göçmen nüfusun demografik değişimi özetle paylaşılmıştır. Ardından yaşlı ve yaşlanan bir göçmen olmanın doğulan-yerde-yaşlanmadan farklı olarak, kendine özgü olan deneyimleri sunulmuştur. Bunlar arasında çocukluktan sonra öğrenilen göç ülkesi dilini ilerleyen yaşlarda unutmanın beraberinde getirdiği zorluklar, yalnızlık, sosyal destek eksikliği, kurumsal hizmetlerden yeterince faydalanmama ve yaşlanma sürecine göçmen olmanın eklediği diğer zorluklar sayılabilir. Bu deneyimlerin yorumlanmasında “ulusötesi yaşlanma” kavramı önemli bir perspektif sağlamaktadır. Ulusötesi yaşlanma “ne buralı ne oralı olmak” ile “hem buralı hem oralı olmak” arasında gidip gelmektir. Böylelikle tartışmamıza “aidiyet” meselesi eklenmektedir. Ulusötesi yaşam pratikleri sonucunda “ulus devlet” ve “ulus vatandaşlık” temaları küreselleşen dünyada önemli bir meydan okumadan geçmektedir. Birinci başlıkta ulusötesi yaşlanma ele alınmaktadır.

Modern ulus devletler için sınır ve kimin bu sınırın içine hangi şartlarda ve neden kabul edileceği, sınırın içine alındıktan sonra nasıl bir sosyal konuma “yerleştirileceği” düzenin korunması ve sürdürülmesi için anahtar öneme sahiptir. İkinci alt başlık olan

“Müphemlik ve Sonuçları” bu meseleyi ele almaktadır. Ulus devlette yaşanan göçmenler “yabancıdır”. Yabancı, ne dost ne de düşman olandır ve müphem bir sosyal konuma oturmaktadır. Bu müphemlik, aidiyetindeki muğlaklıktan kaynaklanmaktadır. Yabancı, yerli toplumun “toplumlaşmasını” bile tehdit etmektedir. Korkulan ama düzeltilemeyen yabancı için ev sahibi toplumlar tarafından geliştirilen çözüm, onun, aynı “yoksul” gibi toplumun içine tamamen alınmayıp ama büsbütün dışına da atılmayarak yardım edilen bir “nesne” halinde toplumun ve sosyal politikaların periferisinde bırakılması olmuştur. Bu da 1) “daha geniş toplumsal dokuyla bütünleşmenin engellenmesi” ve 2) “sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilme” durumu ile el ele gitmektedir. İkinci başlıkta müphemlik ve müphemliğin toplumsal sonuçları ele alınmaktadır.

Günümüzde ortak yaşamı müzakere etmek yerine ayıran, homojen gönüllü gettolar oluşturan, öteki ile sosyal dayanışmayı imkansız hale getiren, ötekini ortak sorumluluk duygusunun dışına iten postmodern toplumsal durum, kamusal hayatı yeşertmek yerine yok etmektedir. Üçüncü başlıkta kamusal hayatın dönüşümü iki odakta incelemektedir. Bunlardan birincisi; günümüzde bireylerin *bir araya gelmeyip* en iyi ihtimalle geçici olarak *karşılaşması* meselesidir. İkincisi; geçmişten farklı olarak günümüzde bireysel kaygıların kamusal bir mesele haline getirilerek tartışılmamasıdır. Çünkü bireyler hem sorunlarının kamusal alanda çözülebileceği farkındalığını kaybetmiştir hem de sorunlarını kamusal alana taşıyacak araçlara sahip değillerdir. Günümüzde kamusal hayatın kaybı bir anda gerçekleşmemiş olup yapısal (modern ulus devletin ve modern ekonomik düzenin kuruluşu) ve normatif (kitleleşme ve bireyselleşme) değişimlerin sonucudur. Gelenekselden modern düzene geçişte yaşanan bu değişimler sonucunda kamusal ve politik olmak üzere iki patoloji meydana gelmiştir. “Kamusal patoloji”, ortak sorumluluk ve sosyal dayanışma duygusu üretmeyen, güven oluşturmayan, mütekabiliyet ilkesini yerleştirmeyen geçici cemaatlerde -en iyi ihtimalle- karşılaşan ama kamusal yaşamda bir araya gelmeyen bir topluma işaret etmektedir. “Politik patoloji” ise bu karşılaşmalarda görünürde bireysel ama özünde kamusal olan sorunları tartışmama, dolayısıyla kamusal çözüm yolları aramama ve hatta böyle bir seçeneğin olduğunun bile farkına varmama durumuna işaret etmektedir. Postmodern akıl; yerel cemaat, lonca ve kilise gibi aracı kurumları

gücünü kendi merkezinde toplamak isteyen modern aklın başlattığı toplumsal değişimi bir adım daha ileri taşıyarak hayatın tüm sorumluluğunu bireyin omzuna yüklemiştir ve böylelikle hem yönetim hem de toplum sorumlu olmaktan sıyrılmıştır. Kendi yaşamını idame etmekle meşgul olan/edilen birey, kendisi ile merkezileşmiş yönetim arasında dolayım sağlayan kurumların yokluğunda görünürde bireysel olan sorunlarına kamusal çözüm yolları arayacak araçlardan yoksun kalmaktadır. Çünkü “kamu yararına ev sahipliği” yapacak zemin kaybedilmiş olmaktadır.

Günümüz Avrupa’ında etnik çeşitlilik; farklı olanın görmezden gelinmesi ve gönüllü gettolaşma ile sonuçlanmaktadır. Bu durumun neden olduğu krizin aşılmasının bir yolu, bireylerin bir araya gelmesinin ve sosyal dayanışmanın yeşertilmesidir. Bu tartışma çalışmanın dördüncü başlığı olan “Krizi Aşmak: Sivil Katılım” çerçevesinde incelenmiştir. Modern ulus devletin ortaya çıkışından günümüze kadar artarak gelen gerilimlerin giderilmesi için Tocqueville, Nisbet, Simmel, Bauman ve Putnam gibi sosyal teorisyenler görünürde “bireysel olan sorunlara” kamusal alanda “birlikte” çözüm aramayı önermektedir. Bu çözüm arayışı ancak “kamusal araçlarla” gerçekleştirilebilir. Bu kamusal araçların kullanımı “sivil erdem” olarak tanımlanmaktadır ve “ortak iyiliğin farkında olmak” ve içinde yaşanan toplumu herkes için daha eşit koşullarda yaşanır kılmak için birlikte çalışma davranışına ve bu davranışın temelini oluşturan “iş birliği normlarına” işaret etmektedir. Sivil erdem sahibi bireyler, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu taşıyan kişilerdir. Bu tür birey, kamusal alanda olup biteni gözden kaçırmaz. Görünürde bireysel olan sorunlara kamusal alanda çözüm arama ve bireysel kaynaklarla sınırlı kalmak yerine kamusal kaynakların kullanımını talep etme farkındalığına sahiptir. Yani “büyük p harfi ile başlayan Politikaları” kullanır. Bu nedenle iş birliği halinde çalışmayı benimser. Kendi bireysel çıkarının ötesine geçerek ortak faydanın bilincindedir ve sadece kendisi ile benzer olanların değil kendinden farklı olanların da refahını önemser. Bu birey ortak yaşamı müzakere eder ve yabancılardan kaçmak yerine birlikte yaşamı sağlamak için mücadele eder. Toplum tahayyülü, sadece kendisi, ailesi ve cemaati ile sınırlı olmayıp, bunların dışında kalan kişi ve gruplara da yer açar. Sivil erdem sahibi bireyin “uyandırılması” kolay bir ödev olmasa da sosyal teorisyenler postmodernite öncesi toplumalarda kamusal hayatın nasıl işlediğini örneklendirerek

günümüz toplumu için birtakım çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Bunun için temelde bireylerin kamusal olana yönelik farkındalığının artırılması gerekmektedir.

Bu çalışma sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunu, “göçmen olduğu için ulus-devletin sınıflandırma gayretinin dışında kalan, yaşlı olduğu için de ekonomik üretime katılmayarak saklı nüfusun bir parçası haline gelen ulusötesi yaşlanan kişiler” odağında incelemektedir. Bunun için dezavantajların nedenlerine, toplumsal eşitsizliğe, eşitsizliğin yeniden üretimine, ekonomik sınıfa odaklanmak yerine görünürde bireysel olan dezavantajların özündeki kamusal karakteri keşfetmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, aşağıdan yukarı yönlü bir dayanışmaya işaret eder. Böylelikle bireylerin (göçmen, yerli, yaşlı) sosyal ilişkilerinde (sivil katılım) başlayan ama cemaat (göçmenler, yaşlılar, ulusötesi yaşlılar, yerliler, yerli yaşlılar) ve toplumun ortak faydasına uzanan bir “ortak sorumluluk” duygusunu ve “ortak eyleme geçme kapasitesini” tartışmaktadır. Çalışmanın temel kabulü, sivil katılımın gönüllü gettolaşma yüzünden unutulmuş iş birliği normlarını (sosyal güven ve genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı) ve sosyal içermeyi bireylere hatırlattığı şeklindedir. Sivil katılım toplumda yaygınlaştığında 1) iş birliği halinde birlikte çalışmaya açık bireylerin sayısı artmaktadır, 2) mütekabiliyet ve güven gibi iş birliği normları yaygınlaşmaktadır, 3) katılımın bizzat kendisi diğerlerinin farkına varılmasını yani gönüllü gettolaşmanın aşılmasını sağlamaktadır ve 4) diğerlerinin sorunlarına kayıtsız kalma ve onları suçlama duyguları aşılmaktadır. Burada mesele sadece göçmenin kendi haklarını koruması ve bunun için örneğin dernek kurup “sesini duyurması” ile sınırlı değildir. Esas olan, yerli toplumun da aynı sivil odaklı anlayışı (civic mindedness) göstermesidir. Çalışmanın ikinci bölümünde sivil katılımın içerik ve ölçümü tartışılmaktadır. Sivil katılım, politik katılımdan farklı olduğu gibi sosyal katılımdan da fazlasıdır. Sosyal sermaye kuramı sivil katılımın hem tanımlanması hem de ölçülmesini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle ikinci bölümde “sosyal sermaye olarak sivil katılım” üzerinde durulmaktadır.

1.1. Ulusötesi Yaşlanma

20. yüzyılda Avrupa’ya doğru olan göç hareketlerine bakıldığında hem göç

motivasyonları hem de göçmenlerin köken ülkeleri bağlamında oldukça çeşitlilik gösteren bir tablo ile karşılaşmaktadır. Bir yanda eski sömürgelerden gelen göçler ve savaş sonucu zorunlu göç varken diğer yanda yabancı işçi göçü söz konusudur. Neticede, farklı etnik kökenlerden milyonlarca insan farklı göç motivasyonları ve göç ülkesinde kalmaya dönük farklı niyetlerle Avrupa'ya göç etmiştir. Bir kısmı göç ülkelerinde yaşanmıştır ya da yaşanmaktadır. Bu çalışmanın ele aldığı yaşlı ve yaşlanan göçmenler, göç tecrübeleri açısından oldukça çeşitlilik arz etmektedir.

Göçmenin ve göçe dair tecrübelerinin anlaşılması için öncelikle göçle ilgili temel tanımların yapılması gereklidir. Bunlardan ilki “iç göç” olup, bir ülkenin kendi sınırları içinde bir bölgeden diğerine hareket etmesi anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan “uluslararası göç” ise, bir devletten diğerini ayıran sınırları aşmak demektir (Castles, 2000: 269). Sınır geçişlerinin büyük çoğunluğu aslında göç değildir, turistik ziyaretçiler ve iş için seyahat edenler uzun süre kalma niyeti olmadan uluslararası sınırları geçmektedir. Göç ise, en azından belli bir süre yerleşmeye işaret eder (Castles, 2000: 270).

Göç kararı neo-klasik ekonomi kuramında gelirin artırılmasına yönelik görülse de (Borjas, 1989) alternatif yaklaşımlarda iki ülke arasındaki gelir farklılıklarına indirgenemez; istihdam güvenliği, girişimcilik için sermayeye erişim fırsatları ve risk kontrolü gibi etmenler de (Stark, 1991) önemli rol oynamaktadır. Göç kararı sadece birey tarafından verilmeyip gelir ve hayatta kalma şansını artırmak üzerine aile stratejilerini de yansıtmaktadır (Hugo, 1994'ten akt. Castles, 2000: 272). Uluslararası göçte, Castles ve Kosack'a göre (1973: 12-13) “göçmen” kavramı kimilerince sadece bir ülkeden diğerine kalıcı olarak yerleşen kişiler için kullanılsa da, yazarlar kavramın içeriğini genişleterek Batı Avrupa'ya sadece birkaç yıl hatta mevsimlik işçi olarak sadece kısa bir dönem için gelen göçmenleri de kapsayacak şekilde kullanmaktadır. Çünkü onlara göre kalıcı ve geçici göçmenler için sabit bir ayırım aslında mümkün değildir. Göçmenlerin çok azı köken ülkelerinden ilk ayrıldıklarında göç ülkesine kalıcı olarak yerleşme niyeti taşımaktadırlar. Kalıcı uluslararası göç OECD tarafından beş kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar 1) iş nedeni ile göç, 2) serbest dolaşım hakkı ile göç, 3) aile göçü, 4) insani nedenlerle göç ve 5) diğer nedenlerle göç durumudur (OECD, 2014: 90).

Göçmen tanımındaki çeşitlilik göç politikalarına da yansımaktadır. Göç özelindeki demografik çalışmalarda pek çok kategori vardır. Bazı ülkelerin göç politikaları, göçün kabulü üzerinedir. Örneğin Avusturalya klasik bir göç ülkesi olarak görülür çünkü ulus-inşa geleneği göç üzerine temellenmektedir. Diğer pek çok ülke ise göçü geçici görme eğilimindedir. Bu yaklaşıma örnek olarak Almanya verilebilir. 1960’larda Alman Federal Cumhuriyeti “misafir işçi” alımı yaptığında, sonrasında kalıcı hale gelecek olan bir bu işçilerin bir kısmını aslında “mevsimlik işçi” olarak sadece birkaç aylık süre için kabul etmiştir (Castles, 2000: 270). Castles’e göre misafir işçilerin niyeti de kalıcılık değildir, sınırlı bir süre için istihdam bulmak ve eve para göndermek için göç etmişlerdir. Konumuzla alakalı diğer göç tanımlamalarına bakacak olursak, pek çok iş göçü akımında, göç ülkelerinin üstü kapalı izin verdiği bir düzensiz göç dalgası da eklenmektedir. Düzensiz göçte, genellikle istihdam arayışındaki kişiler zorunlu evrak ve izinler olmaksızın göç eder (Castles, 2000: 270). Bir diğer göç tipi olarak “aile birleşmesi göçü”, hali hazırda bir göç ülkesine göç etmiş olan bir aile üyesine katılım göçüdür. Birleşik Devletler, Kanada, Avustralya ve pek çok AB üyesi ülke prensipte bu göçü yasal göçmenler için tanımaktadır. Diğer ülkeler, özellikle de işçi sistemleri ile anlaşması olanlar aile birleşmesi hakkını reddetmiştir. “Geri dönüş göçmenleri”, başka bir ülkede bir süre yaşadktan sonra köken ülkelerine geri dönen göçmenlerdir. Pek çok ülke bu göçmenlerin beceri, tecrübe ve sermaye taşıdığını ve ekonomik gelişme için faydalı olabileceklerini düşünse de bazıları kültürel ve politik değişime neden olabilecekleri şüphesi ile yaklaşmaktadır (Castles, 2000: 271).

Göçe dair tanımlar nesnel değildir, devlet politikalarının sonuçlarıdır, politik ve ekonomik amaçlara ve kamusal eğilimlere cevap olarak geliştirilmektedirler (Castles, 2000: 270). Örnek vermek gerekirse, Almanya ve İsviçre işçi olarak göç etmiş kişilere resmiyette “yabancı işçi” olarak referans verilmiştir. İsviçre’de *Fremdarbeiter* kelimesi yabancı işçi anlamına gelmektedir. Almanya’da bu terim 1945’ten sonra Nazi propagandasındaki “insan-altı (sub-human)” anlamına gelen yeri nedeni ile terk edilerek yerini misafir işçi anlamına gelen *Gastarbeier* terimine bırakmıştır (Castles & Kosack, 1973: 12-13). Burada tartışmamız için önemli birkaç nokta belirlemektedir. İlki, misafir işçi terimindeki “geçicilik” vurgusudur. İkincisi, yabancı statüsüdür. Bu

iki terim (göçmen ve yabancı), sıklıkla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Castles & Kosack, 1973: 12-13). Yabancı statüsü bugün göçle ilgili tanımlarda hala kullanılmaktadır ve misafir işçilerle sınırlı değildir. Yabancı, Eurostat tarafından “yaşadığı ülkenin vatandaşı olmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Eurostat, 2021). Tartışmamız için önemli son nokta, farklı ülkelerde terimlerin farklı anlam ve içeriklerle kullanılıyor olmasıdır. Bu durum, göçün gelişimini ve devletin göç konusundaki tutumunu yansıtmaktadır (Castles & Kosack, 1973: 12-13).

Bu çalışmada yer alan Avrupa ülkelerinde bugün yaşlı ya da yaşlanmakta olan göçmen kökenli nüfusa bakıldığında göç tecrübelerinin oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Avrupa’daki yaşlı ve yaşlanan nüfusta Warnes ve Williams (2006: 1263) göçmenleri üç gruba ayırmaktadır: 1) iş göçü ile gençken göç ettikleri göç ülkesinde yaşlananlar, 2) emeklilik döneminde göç edenler, 3) yaşlandıktan sonra köken ülkelerine geri dönen işçi göçmenlerdir. 1945-70 döneminde endüstriyel ülkelere doğru üç ana göç olmuştur. Bunlar 1) Avrupa çevresinde yer alan ülkelere Batı Avrupa’ya işçi göçü (çoğunlukla “misafir işçi göçü” sistemi ile gerçekleşmiştir), 2) “sömürge işçilerinin” eski sömürgeci güçlere göçü, 3) önce Avrupa’dan sonra Asya’dan ve Latin Amerika’dan Kuzey Amerika ve Avustralya’ya kalıcı göçtür. Bu göçler aile birleşmesi göçü ve diğer zincirleme göçlerle devam etmiştir. Avrupa’nın yaşadığı iç ve dış göç, bu üç ana göçle sınırlı da değildir. Bu üç göçe ek olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı mülteciler bazı Avrupa ülkelerine kitlesel olarak göç etmiştir. Son olarak sömürgeler bağımsızlıklarını kazandığında eski sömürgeciler doğdukları ülkelere geri dönmüştür (Castles & Miller, 2008: 96). Görüldüğü gibi bu göçler hem göç motivasyonu (ekonomik nedenler ve sığınma) hem de göçmenlerin köken ülkeleri (Avrupa kökenliler, sömürge ülkelerden gelenler ve çevre ülkelerden gelenler) bakımından oldukça heterojen bir nüfusu Avrupa’ya taşımıştır.

“Yabancı işçiler” ve misafir işçi sistemine bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Belçika, Fransa, İsviçre, Hollanda ve Almanya’nın pek çok ülkeden misafir işçi getirdiği görülmektedir (Castles & Miller, 2008: 97-100). Bu örnekler içinden Almanya Federal Cumhuriyeti, Avrupa’nın savaş sonrası göç tarihinde en üst seviyede örgütlenmiş misafir işçi sistemi olan ülke olarak kayda geçmiştir (Castles & Kosack, 1973). Yabancı işçi göçüne ek olarak Fransa ve Hollanda için eski sömürgelerden

gelen göç de önemli rol oynamıştır (Castles & Miller, 2008: 101).

Hem Batı Avrupa'ya yabancı işçi göçü hem de Hollanda ve Fransa'ya eski sömürgelerden gelen göç, ekonomik motivasyonla gerçekleşmiştir. Bu, 1945-73 dönemi göçmen hareketlerinin ortak özelliğidir. 1973 sonrasında ise göçte ekonominin rolü gerilemiştir (Castles & Miller, 2008: 106). 1945-73 dönemi göçmen hareketlerinin bir diğer genel özelliği, göçmenler ile ev sahibi ülkelerin nüfusu arasındaki kültürel farkların zamanla artmasıdır. İlk başta Avrupa içinde yapılan göç, zamanla yerini Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan gelen göçmenlere bırakmıştır (Castles & Miller, 2008: 107). Bu çalışmaya konu olan yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin göç tecrübelerinin sosyolojik tartışmasının yürütülebilmesi için, göç motivasyonlarının ve göç ülkesindeki sosyo-ekonomik durumlarının doğru anlaşılması önemlidir. Sömürgelerden gelen göçmenlerle misafir işçilerin sosyal durumları farklıdır. İlkinin sivil ve politik hakları olmuştur, vatandaşlıkları vardır ve çoğu devamlı kalmayı planlayarak göç etmiştir. İkinci grup ise vatandaş olmamıştır ve bu konudaki hakları sert biçimde kısıtlanmıştır, çoğu işe alındıkları için gelmiştir, bazıları rastgele veya yasadışı yollarla gelerek bir süre kayıtsız çalışmıştır ve birkaç sene kalıp dönmeleri planlanmış geçici göçmenlerdir (Castles & Miller, 2008: 107).

Fakat iki grup arasında tartışmamız için oldukça önemli olan birtakım benzerlikler de vardır. Kötü konut koşulları, vasıfsız kol gücüne dayalı işlerde çalışma, kötü sosyal koşullar ve eğitimsel dezavantaj gibi. Son olarak iki grup da nüfusun geri kalanından bir ölçüde ayrılmaları ve etnik azınlık konumunda olmaları nedeniyle benzer bir marjinalizasyon sürecinden geçmişlerdir (Castles & Miller, 2008: 107). Günümüzde yaşlanmış ya da yaşlanmakta olan göçmenler düşük ücretler, düşük beşeri sermaye ve ayrımcılık nedeni ile gençlik dönemlerinde yerlilere kıyasla çok daha fazla olumsuzlukla karşılaşmıştır. Burada hem yabancı işçilerin vasıfsız işlerden daha iyi işlere geçme şansı yakalamasının önündeki esas engel olarak kurumsal ayrımcılık, hem de sınıf faktörü etkili olmuştur. İş ve eğitimin sağlanması için önemli olan sosyal ağların yokluğu da bu ikisine eklenmelidir (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 155-156). Genç yaşlardaki yaşam koşulları, ilerleyen yaşam dönemlerinde de sosyo-ekonomik ve sağlık durumlarının yerlilerden daha kötü olması ile sonuçlanmıştır.

1973 sonrasına gelindiğinde, Batı Avrupa'da göçmen nüfusların demografik açıdan

normalleştiği bir dönemle karşılaşmaktadır. Yabancı işçi alımı küçük çapta devam etmiştir, bunlar çoğunlukla kalifiye işçilerdir ve kitlesel değil bireysel olarak göç etmişlerdir. 1945-1973'te gelen göçmenlerin zaman içinde kalıcı olarak yerleşmesiyle bu dönemde onların Batı Avrupa'da doğmuş çocukları yani ikinci ve üçüncü nesil göçmenler nüfusa katılmıştır. Bu durum aslında sadece sömürgelerden gelen göçmenler için planlanmış olup, misafir işçi sistemi için beklenmedik bir sonuç olmuştur. 1980'lerin ikinci yarısında Batı Avrupa'ya yeni bir göç akımı olmuştur. Bu akımda önce Afrika, Asya ve Latin Amerika'dan, 1980'lerin sonundaysa Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'dan göçmenler işçi olarak ama çoğunlukla sığınmacı olarak gelmişlerdir. 1990'lar AB devletlerine sığınmacı başvurularının ve kalifiye işçi göçünün arttığı zamanlardır. 2000'lerin başında Almanya'nın özellikle de yüksek vasıflı işçilerin kabulünün artırılması için yeni bir göç kanunu benimsemesi kayda değerdir (Castles & Miller, 2008: 110-113). İtalya ve İspanya'ya baktığımızda 1973'e kadar göç veren ülkeler olduktan sonra, Soğuk Savaş sonrası dönemde göç alan ülkeler haline geldikleri görülmektedir (Castles & Miller, 2008: 113,114).

Tablo 1: Avrupa'da Seçili Ülkelerde Yabancı Nüfusun Yıllar İçinde Değişimi (Bin)
(Castles & Miller, 2008: 101, 111; OECD, 2021)⁶

Ülke	1950	1960	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1999	2019
Belçika	354	444	716	835	-	845	905	910	900	1423
Danimarka	-	-	-	-	102	117	161	223	259	525
Fransa	2128	2663	3339	4196	3714	-	3597	-	3263	4763
Almanya	548	686	2977	4090	4453	4379	5242	7174	7344	10915
İtalya	-	-	-	-	299	423	781	991	1520	5255
Hollanda	55	101	236	370	521	553	692	757	651	1110

⁶ Notlar: Tablo 1'de 2019 öncesi veriler Castles ve Miller'dan (2008) alınmıştır, sadece 2019 verisi OECD'ye aittir. 1950-75 dönemi verileri yabancı yerleşimcileri göstermektedir. Bu sayılarda vatandaşlığa kabul edilen kişiler ve Hollanda ve Fransa için de sömürgelerden gelen göçmenler dahil değildir. 1980-99 dönemi verileri de yabancı nüfus içindir. Vatandaşlığa geçmiş göçmenler hariçtir. Bu durum özellikle Fransa ve İsveç'in verileri için önemlidir. Ek olarak sömürgelerden gelen göçmenleri ve göç edilen ülkenin vatandaşlığına sahip eski sömürgeleri dışarıda bırakmaktadır. Bu durum Fransa ve Hollanda'nın verileri için önemlidir. Almanya'ya ait veri 1990'a kadar eski Federal Cumhuriyet bölgesine ve sonrasında birleşik Almanya'nın tümüne aittir. Hesaplamalardan bazıları Castles ve Miller'a (2008: 111) aittir. Son olarak, OECD verisi de yabancı-doğumlu nüfusu değil yabancı nüfusu göstermektedir. Tüm ülkelerde 2020 verisi henüz yayınlanmamış olduğu için 2019 verisi kullanılmıştır.

İspanya	-	-	-	-	-	242	279	500	801	4840
İsveç	124	191	411	410	422	389	484	532	487	932
Avusturya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1439

Tablo 1’de Avrupa’da 1950-1975 döneminde seçili ülkelerde yabancı nüfus sayısı görülmektedir. 1955’lerde Avrupa OECD ülkelerinin toplam yabancı nüfusu 19,4 milyon olup bunun sadece 6,7 milyonu AB vatandaşıdır. 2 milyon Kuzey Afrikalı, 2,6 milyon Türk ve 1,4 milyon eski Yugoslav vardır (OECD, 1997: 30’dan akt. Castles & Miller, 2008: 111). Tablo 2’de yıllar içerisinde seçili ülkelerde toplam nüfus içinde yabancı nüfusun oranındaki değişim görülmektedir. Aradan geçen yaklaşık 45 yılda yabancı nüfusun oranı ülkelerin hem vatandaşlık yasalarına (yani birinci nesil göçmenler ve onların çocuklarının vatandaşlık alıp almadıklarına), hem de bu süreçte gelen yeni göç akımlarına bağlı olarak değişmiştir. Tablo 2’de ayrıca 2019’da seçili ülkelerde 65 yaş üzeri nüfus içinde 65+ yabancı nüfusun oranı görülmektedir. Bu yaşlı göçmenler hem göç tipleri hem de köken ülkeleri itibari ile heterojen bir gruptur.

Tablo 2: Avrupa’da Seçili Ülkelerde Nüfusun İçinde Yabancı Nüfus Oranı (Castles & Miller, 2008: 101, 111; Eurostat, 2021)⁷

Ülkeler	Toplam Nüfusun İçinde Yabancı Nüfusun Oranı			Toplam 65+ Nüfusun İçinde Yabancı 65+ Nüfusun Oranı
	1975	1999	2019	2019
Belçika	8,5	8,8	12,3	7,4
Fransa	7,9	5,6	7,3	5,4
Almanya	6,6	8,9	12,2	5,8
Hollanda	2,6	4,1	6,4	2,2
İsveç	5,0	5,5	9,1	3,8
Danimarka	-	4,9	9,1	3,4
İtalya	-	2,6	8,7	3,2
İspanya	-	2,0	10,3	5,4

⁷ 2019 verileri OECD’den (2021), diğer veriler Castles ve Miller’dan (2008) alınmıştır.

Avusturya	-	-	16,2	7,6

Görüldüğü üzere 2019 yılında AB-27 ülkelerinde 65 yaş üzeri nüfusun küçük bir kısmı yabancıdır (foreign citizens). Burada yabancı, Eurostat tarafından “yaşadığı ülkenin vatandaşı olmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır. 2019’da AB-27 nüfusunun %7,9’u yabancı iken bu sayı 65+ nüfus içinde %4,1’dir. Bu durumun bir nedeni, göçün yaşla birlikte azalmasıdır. İnsanlar hayatlarının daha erken dönemlerinde göç etmektedir çünkü yaygın göç motivasyonları iş bulmak ve yaşam kalitesini yükseltmektir (Eurostat, 2021).

Avrupa’ya yapılan kitlesel göç hareketleri ve bunlarla ilgili demografik yapı sunulduktan sonra, yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin tecrübesinin daha iyi anlaşılması amacıyla Almanya örneğinden hareketle misafir işçi sistemi üzerinde durulmaktadır. Örnek olarak Almanya’nın incelenmesinin nedeni hem bu konuda “en üst düzeyde örgütlenmiş” ülke olması hem de göç araştırmacılarına göre büyük ölçekli misafir işçi sistemlerinin modern demokratik devlette sağlanamayacağının kanıtı olarak gösterilmiş olmasıdır (Miller, 1981’den akt. Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 138).

Almanya’ya yabancı işçiler, artık onlara ihtiyaç kalmadığında geri gönderilmeleri planı ile alınmış ve hakları da bu temele sadık kalınacak biçimde sınırlandırılmıştır. Resmi politikalara göre bu göçmenlerin kalıcı yerleşimleri hiçbir zaman için düşünülmemiştir ve sınırlayıcı vatandaşlık alma kuralları ile de vatandaş haline gelmeleri oldukça zor hale getirilmiştir (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 137). “Rotasyon Prensipleri” adı verilen bir uygulama ile misafir işçi sisteminin piyasa için gereken esnekliği sağlanması planlanmıştır (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 142). İş piyasasındaki pozisyonlarına bakıldığında görülmektedir ki, Almanya’daki yabancı işçi göçmenlerin beşte dördünden daha fazlası altı ülke ile yapılan iş anlaşmaları ile gelmiştir, neredeyse beşte dördü imalat sanayileri ve inşaat sektörü gibi ekonomideki ikincil sektörlerde çalışmaktadır. Erkeklerin üçte ikisi metal üretimi ve mühendislik, inşaat gibi sektörlerde, kadınların üçte ikisi tekstil, metal üretimi ve mühendislik, elektronik ürünlerde çalışmaktadır. Avusturya ve Hollanda’dan gelen göçmenler hizmet sektöründe iken; Yunanlılar ve Türkler metal üretimi ve mühendislik sektörlerinde; Yugoslavlar, İtalyanlar ve Türkler inşaat sektöründe işe alınmıştır

(Castles & Kosack, 1973: 70-73). Bu iş temelli göç, erkeklerin baskın olduğu göçlerdir (Boyd, 1989: 638). Daha önce bahsedildiği üzere, ancak aile birleşmesi göçü ile daha dengeli bir demografik yapıya ulaşılmıştır.

Ekonomiyi canlandırmak hedefinde olan iş göçü politikaları beklenen sonucu vermiştir. Almanya savaş sonrası örselenmiş ekonomisini hızlıca yeniden inşa ederek 1950 ve 1960'lardaki "ekonomik mucize" ile Avrupa'nın sanayide güç kaynağı haline gelmiştir. 1970'lerde Almanlar yüksek maaşları, mükemmel sosyal güvenliği ve tam istihdam ile refah içinde ve özgüvenlidir. Beklenmeyen sonuç ise, geçici olması planlanan göçün kalıcı bir karaktere bürünmesidir, Almanya'nın iş göçünde güttüğü prensip 1973'ten sonra başarısız olmuştur (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 141-142). Bu tarihte işçi alımı sona ermişse de göçmen işçilerin çoğu Almanya'da kalmıştır ve aile birleşmesi göçü ile de göçmen nüfusu dengeli ve demografik olarak da normal hale gelmeye başlamıştır (Castles, Booth & Wallace, 1984'ten akt. Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 137). Avrupa'da kadın ve çocukların "misafir işçilerin" arkasından gerçekleştirdiği bu göç, daha önce bahsedilen diğer sanayi ülkelerinde de aynı örüntüyü izlemiştir (Boyd, 1989: 638).

Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığı yönündeki resmi dogmadan, aslında uzun zamandır göç ülkesi olduğu ve öyle kalacağı yönündeki genel kabule aldığı yol uzun ve tartışmalı olmuştur ve süreç günümüzde de tamamlanmış değildir. Göç, kültürel çeşitlilik ve göçmenlerin toplumdaki konumu hala tartışmalı konulardır (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 138). Bu durum Almanya'ya özgü değildir. Bauman (2017: 19) İtalya'nın gayri safi milli hasılasına %11 gibi önemli bir katkı sağlayan göçmenlerin oy hakkı olmaması örneği üzerinden Avrupa'da göçmenlere vatandaşlık ve sosyal hakların tanınmasındaki "gönülsüz tavra" dikkat çekmektedir. Avrupa'da göçmenlere yönelik politika ve uygulamalar, ev sahibi toplumların göçmenlere karşı tutum ve davranışları ve göçmenlerin sosyal konumu "Müphemlik ve Sonuçları" başlığında tartışılmaktadır. Fakat bu tartışma için öncelikle "ulusötesi yaşlanma" yani "doğulan-ülkenin-dışında-yaşlanma" meselesinin açıklanması gereklidir. Çünkü mesele göç ve göçmenlikle sınırlı olmayıp yaşlanma ile de kesişmektedir.

Görüldüğü üzere yirminci yüzyılda Avrupa'ya göç eden göçmenlerin bir kısmı (sömürge ülkelerinden gelenler gibi) kalıcı olma niyetiyle göç etmişken bir kısmı

(misafir işçiler) geçicilik beklentisiyle göç etmiştir. Fakat aradan geçen zamanla birlikte geçici olması beklenen göçmenlerin de önemli bir kısmı kalıcı olmuştur. Geri dönüş niyetinin yerini kalıcı yerleşime bırakmasında pek çok etken rol oynamıştır. Danimarka'daki birinci nesil işçi göçmenlerle gençliklerinden başlayarak yaşlılığa kadar boylamsal olarak mülakat yapan Liversage ve Mizrahi Mirdal (2017: 298), göçmenlerin geri dönüş planlarının 30 sene içerisinde aşamalı olarak değişerek göç ülkesinde kalma ile nasıl sonuçlandığını göstermektedir. Kalmalarındaki başlıca etken çocuklarının göç ülkesinde olmasıdır. Literatürdeki diğer çalışmalarda çocuklara ek olarak göç ülkesinde alınan yüksek kalitedeki sosyal ve sağlık bakım hizmetlerinin tercih edilmesi, köken ülkeye döndüğü takdirde göç ülkesindeki oturum hakkının ve emeklilik haklarının kaybedilmesi korkusu ve kadınlar için özgürlüklerinin kısıtlanması endişesi de sayılmaktadır (Fokkema & Naderi, 2013: 289-290).

Neticede bazı göçmenler köken ülkelerine dönse de, bazıları fikir değiştirerek göç ülkesinde kalmaktadır ya da kalmıştır. Bununla birlikte kalıcı yerleşime geçmeleri, yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin ulusötesi hareketliliğinin sona ereceği anlamına gelmemektedir (Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 10). Çoğu yaşlanan göçmen, köken ülke ve göç ülkesi arasında gidip gelme şeklinde bir yaşam tarzı benimsemektedir ve geri dönüşleri de böylelikle bir “geri dönüş miti” haline gelmiştir (Anwar, 1979; Fokkema vd., 2016'dan akt. Klok vd., 2017: 28). İki ülke arasında sürekli seyahat edilen bu yaşam tarzına “sarkaç göç” de denmektedir (Bolzman, Fibbi & Vial, 2006'dan akt. Klok vd., 2017: 26). Bu yaşam biçimi aynı anda “hem orada hem burada” yaşamaya işaret etmektedir (Brenner, 1999'dan akt. Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 1-2). Yaşlanan göçmenlerin köken ülke ziyaretlerine yetişkin çocuklar da eşlik etmekte, ebeveynlerini köken ülkede düzenli olarak ziyaret etmektedir (Bolzman vd. 2003'ten akt. Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 10).

Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin, doğduğu-ülkede-yaşlanan kişilerin deneyiminin bir parçası olmayan, göçmenliğe özgü birtakım zorlukları vardır. Bireyler -göçmen olsun olmasın- yaşlanmayla birlikte finansal, fiziksel, duygusal ve mental kayıplarla karşılaşabilmektedir (Durst, 2005b: 259'dan akt. Patzelt, 2017: 220). Bu kayıpların tecrübe edilme seviyesi ise sağlık durumlarından, sosyo-ekonomik statülerinden ve sosyal bağlanmışlık seviyelerinden etkilenmektedir. Kayıplar ne kadar ağır yaşanırsa

yaşlanan bireyler de o kadar kırılgan durumda kalmaktadır (Patzelt, 2017: 220). Yaşlı ve yaşlanan göçmenler toplumda genellikle en korunmasız grubu oluşturmaktadır. Çünkü yaşlılığın bahsedilen bu “normal zorlukları” ile karşılaştıkları gibi, iyi oluş hallerini etkileyen sosyal dezavantajlarla da karşılaşmakta ve bazıları dışlanma da görmektedirler (Ajrouch, 2008; Phillipson vd., 2000; Phillipson, Ahmed & Latima 2003; Torres, 2001; Treas & Batalova 2009’dan akt. Patzelt, 2017: 221). Daha önce ifade edildiği üzere, yirminci yüzyılda Avrupa’ya göç eden grupların göç motivasyonları ve kalıcılık niyetleri çeşitlilik arz etse de büyük çoğunluğu marjinal bir konuma itilmiştir. Gençlikteki bu tecrübe yankılarını ilerleyen yaşlarda da sürdürmektedir. Ek olarak, göç ülkesinde yaşlanmak çeşitli kişisel ve ailevi sorunları de beraberinde getirmektedir (Treas & Mazumdar, 2004’ten akt. Park & Kim, 2013: 158).⁸

Kişisel ve ailevi sorunlar arasında yalnızlık, bakım konusunda yetersiz sosyal destek, bakım için kurumsal yardımdan yeterince faydalanmama, ölüm sonrasında bedenini hangi ülkede kalacağı sayılabilir. Bunlar, yaşlanma sürecine göçmen olmanın eklediği, göçmenliğe özgü zorluklardır. Bu zorlukların çoğuyla doğrudan ilişkili olan temel bir mesele dil engelidir. Dil engeli bazı göçmen gruplar için göç ülkesinin dilini hiçbir zaman öğrenmemiş olma ya da yaşlanma döneminde yerlilerle iletişim azaldığı için unutmama şeklinde kendini göstermektedir (Palaz & Şentürk, 2021). Bazı yaşlılar ise çocukluktan sonra öğrenmiş oldukları bu ikinci dili hafızanın yaşa bağlı olarak zayıflaması neticesinde unutmaktadır (George & Fitzgerald, 2012: 253). Dil problemi, yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin tecrübesine özgü bir zorluktur ve hem sosyal hayatta hem de kurumsal hizmetlerden faydalanmada zorluk oluşturmaktadır. Örnek olarak göçmen yaşlıların hekim ziyaretlerinde hastalıklarını anlatmada yaşadıkları sorunlar verilebilir (Denktaş, 2011; Palaz, 2021a).

Ulusötesi yaşlanma tecrübesinde, hangi ülkeden hangisine göç edildiği pek çok açıdan önemli bir etkidir. Söz gelimi, Avrupa içinde göç etmiş olanlar için, ortak para birimi kullanılması ve coğrafi mesafenin kıtalar arası örneklerle kıyasla daha az olması potansiyel zorlukları azaltmaktadır (George & Fitzgerald, 2012: 257). Yine, göç ve

⁸ Türkçe literatürde, Yüksek ve Hiçdurmaz’ın (2019) çalışması Fransa’da yaşlanan göçmenlerin sorunlarını konu almaktadır.

göçmen politikaları ile göç toplumunun göçmenlere yönelik tutum ve davranışları da göç ülkesinin etkileri arasındadır. Kültürel çeşitliliğin olmadığı izole bir topluma göç etmek, birinci nesil için asimilasyon politikaları karşısında kimliklerini nasıl yapılandıracakları konusunda belirleyici olmaktadır (George & Fitzgerald, 2012: 258-259). Adıgüzel'in (2004: 89) Almanya'ya göç eden Türklerin çocuklarının kimliğin korunması ve üretilmesinde derneklerin rolünü ele alan çalışması da, birinci nesil göçmenlerin dernek kurma motivasyonları arasında bu kaygının yer aldığını göstermektedir. Göçmenlerin ev sahibi topluma entegrasyon seviyesi erişebildikleri sosyal kaynaklar üzerinde de etkilidir. Ev sahibi topluma iyi entegre olmuş olan yaşlı göçmenler için yaşlılık döneminde sahip olunan kaynaklar daha çok ve çeşitli iken, bu kaynaklara sahip olmayanlar destek için kendi aile ve cemaatlerine yaslanmaktadır (Ruspini, 2009: 7). Entegrasyon seviyesi yaşlılıkta yaşam kalitesi için bile önemlidir. Örnek olarak Kanada'daki Alman asıllı yaşlı ve yaşlanan göçmenler verilebilir. Bu grup Kanada'ya sosyal ve ekonomik olarak en iyi uyum sağlamış göçmen gruplarından biridir ve bu bağlamda Avrupa'daki yaşlı ve yaşlanan göçmen işçiler örneğinden ayrılmaktadır (Newbold & Filice 2006; Wu & Penning 2015'ten akt. Patzelt, 2017: 219). Bu grup ile Kanadalı yerli yaşlıların sağlık durumları ve yalnızlık seviyeleri arasında anlamlı fark yoktur (Gee, Kobayashi & Prus, 2004; Newbold & Filice, 2006; Wu & Penning, 2015'ten akt. Patzelt, 2017: 219). Köken ve göç ülkelerinin kültürel farklılıkları da yaşlanma tecrübesi üzerinde etkilidir. Köken ülkedeki kültürel değerler hem ev sahibi ülkeye uyumu hem de göçmenlerin yaşlanma algılarını etkileyebilmektedir (Polacsek & Angus, 2016: E1).

Yalnızlık meselesinde Fokkema ve Naderi'nin (2013: 293) literatürde bir ilk olarak nicel veriye dayanan araştırma sonuçları dikkate değerdir. Almanya'da yerli yaşlılara kıyasla Türk yaşlıların daha yalnız olduğu ve yüksek yalnızlık seviyelerinin kötü sağlık koşulları ve düşük sosyoekonomik statü ile de ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine, yaşlandıktan-sonra-göç-eden-kişilerle yapılan çalışmalarda da göç ülkesinde kök salan sosyal ağlar inşa edilmemesi durumunda yalnızlık ve izolasyonla karşılaşıldığı görülmüştür (Portes, Guarnizo, & Landolt, 1999: 217). Çünkü köken ülkedeki sosyal ağlar zamanla zayıflama eğilimindedir. Yalnızlık meselesinde göçmenlerin nesiller arası farklılıkları söz konusudur. Birinci nesil, yeni

gelen göçmen nesillerle bağ kurmakta zorlanabilmektedir zira aynı ülkeden gelmiş olsalar da göç tecrübeleri farklı olabilmektedir. Bu da paylaşımlarını azaltmaktadır. Bu durum, kendileri ile emsal göçmenlerin sayısı azaldıkça göçe ait ortak hatıraların kaybı ile sonuçlanmakta ve birinci nesil göçmenlerin yalnızlığını körüklemektedir (George & Fitzgerald, 2012: 254).

Yaşlanan göçmenler, doğduğu yerde yaşlanan göçmenlerden farklı olarak, memleket özlemi yaşamaktadırlar. Bu nostaljik özlem, yaşlanan göçmenleri duygusal anlamda korunmasız duruma düşürmektedir, çünkü bazıları için göç ülkesi ile bağlanmış hissetmek aynı zamanda köken ülke ile kopuş hissetmek olarak yorumlanabilmektedir. Memleket sadece fiziksel boyutuyla özlenmemekte, belli duygular ve atmosfer de özlenebilmektedir (Patzelt, 2017: 227). Özellikle de emeklilikten sonra göçmenlerin memleketlerine yeniden bağlanması ve anadilin daha çok önem kazanması ile memleket özlemi daha görünür hale gelmektedir (Gardner, 2002; Reinprecht, 2006; Westin, 2000: 41–42’den akt. Patzelt, 2017: 221-222). Memlekete duyulan nostaljik özlem, emeklilik öncesinde iş ve aile ile meşgul olunmasının ve göç ülkesindeki hayata odaklanılmış olmasının ardından emeklilikle birlikte geçmiş ve şimdiki hayat üzerine daha fazla düşünülmesi ve köken ülkedeki aile ve arkadaşlarla temasın tazelenmesi gibi nedenlerle artabilmektedir (Patzelt, 2017: 226). Fakat her göçmenin tecrübesi aynı değildir. Uzun yıllar köken ülkeye gitmemiş olan yaşlılar için ilk ziyaret şok edici bir tecrübe olabilmektedir. Kentleşme ve değişen sosyal yaşama ek olarak gençlik arkadaşları ve aile üyelerinin ölümü gibi nedenlerle “ev”in trajik boyutlarda değişimi sarsıcı olabilmektedir. Bu durumun sonuçlarından biri göç ülkesinin bu yüzleşmeden sonra ev olarak benimsenmesindeki artıştır (George & Fitzgerald, 2012: 250-251).

Yalnızlık ve memleket hasretinden bahsederken üzerine durulması gereken bir diğer konu da, yaşlılıkta çocukluk hatıralarının görünürlük kazanmasıdır. Yaşlanan göçmenler çocukluk hatıralarını ortak bir dil oluşturarak yerlilerle paylaşamadığı gibi, daha genç kuşaklardan göçmenlerle de paylaşamamaktadır. Zira iki grubun da çocukluğu kendilerinininkinden farklı ülkelerde geçmiştir (Patzelt, 2017: 227). Bu gibi konuların paylaşamıyor olması yaşlı göçmenlerin kurumsal bakım (huzurevi vb.) deneyimini bile etkilemektedir. Kendi göçmen topluluklarından ayrılıp kurumsal bakıma geçen yaşlılar yalnızlaşabilmektedir (George & Fitzgerald, 2012: 254). Zayıf

dil yetenekleri ve kendilerini ifade etme biçimlerinin farklı olması neticesinde yerlilerle sosyal ağ kurmaları ve onlarla sosyal aktivitelere katılmaları zorlaşmaktadır. Dildeki ve ifade edişteki bu farklılıkları göçmenlerin sağlık bakım hizmetlerinden, özellikle de uzun dönem bakım hizmetlerinden faydalanmasını olumsuz etkilemektedir (Fokkema & Naderi, 2013: 290). Yeni Zelanda'daki Koreli yaşlı ve yaşlanan göçmenlerle yapılan bir çalışmada da, ihtiyaç duyulan destek hizmetlerine aşına olunmayan ortam nedeni ile erişilemediği ortaya konmuştur (Park & Kim, 2013: 158).⁹

Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin kurumsal hizmetlerden daha az faydalanma nedenlerini açıklamaya çalışan çok sayıda araştırma vardır. Bu konuda bir açıklama görüldüğü gibi dil engeli ve kültürel farklılıkların ortaya çıkardığı zorluklardır. Bir diğer açıklama da ailelerinden ve kendi göçmen topluluklarından aldıkları sosyal destek yüksek olduğu için kurumsal desteğe ihtiyaç duymadıkları şeklindedir. Bu görüşün temelinde “evlatlık vazifesi” ve kendileri ile aynı kökenden kişilerle göç ülkesinde yakın mesafelerde yaşamalarına atfedilen enformal destek mübadelesi yer almaktadır (Andersen, 2010; Litwak & Kulis, 1987; Joseph & Hallman, 1998; Daatland & Lowenstein, 2005; Dykstra & Fokkema, 2012; Merz vd., 2009; De Valk & Schans, 2008'den akt. Fokkema & Naderi, 2013: 291; Choi, 1999; Clark & Huttlinger, 1998; Hayes & Mindel, 1973'ten akt. Schans & Komter, 2010: 194). Aile desteğine daha çok güvendiği varsayılan düşük sosyoekonomik arka planlardan etnik azınlıklara atfedilen bu durum yoksulların baş etme stratejilerini methetme sıkıntısına düşmektedir (Eggebeen, 1992; Lee & Aytac, 1998; Roschelle, 1997'den akt. Schans & Komter, 2010: 196). Üstelik ampirik çalışmalar bu yaklaşımın gerçekçi olmadığını ortaya koymaktadır (Eggebeen, 1992; Hogan, Eggebeen, & Clogg, 1993; Kelly Raley, 1995'ten akt. Schans & Komter, 2010: 194). Söz gelimi yaygın kanaatin aksine Hollanda'da Türk yaşlılar yüksek enformal destek mübadelesine sahip değildir

⁹ Türkyılmaz, Koç ve Eryurt (2017), Türkiye'de yaşayan yabancıların sosyodemografik özelliklerini ve yaşam koşullarını değerlendiren araştırmalarında, 50 yaş ve üzeri nüfusa dair önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Ulusötesi yaşam ve sosyal hizmet konusunda Özmeye ve Arslan'ın (2018) çalışmasının Türkiye örneğini ele aldığı görülmektedir. Meseleye göç boyutundan çıkılarak bakıldığında, nesiller arası dayanışma ve yaşlanma konusunda Duben'in (2013) ve Tufan ve Yazıcı'nın (2009) çalışmaları Türkiye örneği için karşımıza çıkmaktadır. Arun (2013), makalesinde Türkiye için gerontoloji penceresinden bir sosyal politika gündemi sunmaktadır.

(Fokkema & Naderi, 2013: 295). Göçmenlerde nesiller arası dayanışmanın daha fazla olması, kültürel farklılıkların değil sosyo-ekonomik farklılıkların sonucudur (Glick & Van Hook, 2002; Mitchell, Wister, & Gee, 2004; Sarkisian, Gerena, & Gerstel, 2006'dan akt. Schans & Komter, 2010: 196). Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer konu da refah rejimlerinin aile desteğini dengeleyen rolü ve göç sonrası değişen aile dinamikleridir. Yaşlı ebeveynlere yardım etme konusunda alternatif destek biçimleri sunan refah devletlerine göç etmiş yetişkin çocuklar arasında norm ve davranışların nasıl değiştiğine dair yeterli çalışma bulunmamaktadır (Schans & Komter, 2010: 195). Koreli Amerikalılarla yaptığı çalışmasında Lee (2007), başka bir kültüre taşınmanın göçmen ailelerde yaşlı yetişkinlere karşı ailevi görev ve sorumlulukların zayıflamasına yol açtığını bulmuştur (akt. Park & Kim, 2013: 158).

Yaşlı ve yaşılanan göçmenlerin deneyimine özgü bir diğer zorluk da ölümden sonra bedenin hangi ülkede kalacağı meselesidir. Yaşam tecrübeleri boyunca yaşılanan göçmenler bir “arada kalmışlık” kültürü geliştirmektedir. Çünkü çoğu, köken ülkeleri ile yetişkin hayatlarını geçirdikleri ülke arasında tercih yapmak istememektedir. Birinci nesil göçmenlerin hem köken hem de mevcut ülkelerinde yaşadıkları mekanlara duygusal bağlılıkları Phillipson ve arkadaşları (2003) ve Gardner'ın (2006) araştırmaları ile de gösterilmiştir (akt. Buffel, 2017: 3). George ve Fitzgerald'ın (2012: 249) çalışmasında katılımcılardan bazıları hem köken hem de göç ülkesini evleri olarak tanımlamaktadır. Bu durum ölüm sonrası ile ilgili kararlarını da şekillendirmektedir. Becker (2022: 91) çalışmasında bu kararı, iki dünyada yaşadığı için hangisinde ölmeyi seçmek zorunda kalmak olarak tanımlamaktadır (akt. George & Fitzgerald, 2012: 255). Akhtar ve Choi'ye göre (2004: 189) gömülme durumunda göçmenler atalarına yakın olmakla çocuklarına yakın olmak arasında tercih yapmak zorunda kalmaktadır (akt. George & Fitzgerald, 2012: 255). Bazıları göç ülkesine gömülmek ama mezar taşını köken dilde hazırlatmak gibi yaratıcı çözümler geliştirmektedir (George & Fitzgerald, 2012: 255). Görüldüğü üzere yaşlanma sürecinde ve yaşlılık döneminde göçmenlere özgü olan bu tecrübeler, kişinin doğduğu ülkede yaşlandığı takdirde müzakere etmesi gerekmeyecek pek çok konuda karar almasını ve seçim yapmasını gerektirmektedir.

Göçmenlerin yaşlanma ve yaşlılık tecrübelerinden bahsederken ele alınacak son konu,

köken ülkeyi ziyaret etme yeterliliğinin zaman içerisinde yitirilmesi meselesidir. Her ne kadar küreselleşmenin bir sonucu olarak coğrafi mesafeler arasında yapılan yolculukların süresi kısalmış ve yolculuk şartları hafiflemiş olsa da, ileri yaşlarda sağlıktaki zayıflama hareketliliği etkileyebilmektedir (George & Fitzgerald, 2012: 254-255). Hareketlilik sağlığa ek olarak maddi kaynak da gerektirmektedir; emeklilik şartlarına ve kişinin ev sahibi olmasına bağlıdır (Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 10). Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin göç ve köken ülkeleri arasındaki hareketlilikle dikkat etmeleri gereken üçüncü bir nokta daha vardır. Bu, kişisel sosyo-ekonomik durumları ve sağlıkları gibi bireysel bir mesele değildir. Göç ve göçmenlerle ilgili devlet düzenlemelerini de hesaba katmaları gerekmektedir (Ackers & Dwyer, 2004'ten akt. Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 10). Daha önce söylendiği üzere yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin bir kısmı göç ülkesi ile köken ülke arasında mekik dokumaktadır (Ruspini, 2009: 6). Kalıcı dönüş yerine sürekli seyahat ederek hem Avrupa'daki resmi oturum haklarını korumaya almakta hem de doğdukları ülkede aylarca kalabilmektedirler (De Haas & Fokkema, 2010'dan akt. Fokkema & Naderi, 2013: 289-290). İşte, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler sayesinde gittikçe birbirine daha fazla bağlanan ve küreselleşen dünya, birden çok ülkede yerleşim hakkı kullanmayı, sosyal ağ kurmayı ve refah hakkına sahip olmayı mümkün kılmaktadır (Ruspini, 2009: 7). Göçün küreselleşme ile kazandığı bu yeni dinamik (Castles & Miller, 2009) “ulusötesi yaşam” olarak tanımlanmaktadır ve yaşlanma tecrübesini de etkilemiştir (Klok vd., 2017: 25).

Ulusötesi yaşam, birey ve toplulukların coğrafi mesafeler ve ulusal sınırlar arasında olması durumuna işaret eder (Glick Schiller vd., 1992'den akt. Horn & Schweppe, 2017: 335). Bireylerin fiziksel olarak sınır ötesi davranışlar yani “ulusötesi davranışlar” göstermesi ile tanımlanır (Bolognani, 2007'den akt. Klok vd., 2017: 26). Göçmenler ulusötesi yaşamları ile uluslararası politik ve kültürel bağlar inşa etmektedir (Clifford, 1994; Faist, 2000'den akt. Yurdakul, 2009: 9). Yani tek bir ulusal sınır dahilinde sabitlenmemektedirler. Sunata (2013: 201, 202) ulusötesi yaşamı, Almanya'ya işçi göçü üzerinden Park'ın (1964) “marjinal adam” kavramı ile incelemektedir. Buna göre göçmen işçi “... iki kültürün ve iki toplumun sınırında olan yani birbirine tamamen nüfuz etmeyen ve karışmayan” olarak tanımlanır. Göçmen işçi

göç toplumuna “ne tamamen nüfuz etmiş ne de nüfuz ettirilmiştir”. “Ulusötesi yaşlanma” kavramı, ileri yaşam dönemlerinde göçmenken yaşlanan kişi için aynı anda pek çok yerin önemli olduğu perspektifini araştırmalara sağlamaktadır (Klok vd., 2017: 26). Ulusötesi yaşlanmanın bize verdiği bu perspektif göç ve yaşlanmanın kesişimini çalışırken yaşlılıkta hayatla baş etme, hayatı şekillendirme ve yönetme süreçlerinde tek bir ulus devlet çerçevesi ile sınırlanan bir yöntemsel yaklaşımı aşma imkânı sunmaktadır (Horn vd., 2013: 7’den akt. Horn & Schweppe, 2017: 335).

Yaşlılığı ve yaşlanmayı göçmen-yerli ayrımının farkına vararak ne yaşlanma sürecine ne de göçmenliğe özgü tecrübeleri ıskalamadan okumayı sağladığı için “ulusötesi yaşlanma” önemli bir kavramsal araçtır. Şimdiye kadar yaşlı ve yaşlanan bir göçmen olmanın doğulan-yerde-yaşlanmadan farklı olarak kendine özgü olan deneyimleri sunulmuştur. Bunlar arasında çocukluktan sonra öğrenilen göç ülkesi dilini ilerleyen yaşlardan unutmamanın beraberinde getirdiği zorluklar, yalnızlık, sosyal destek eksikliği, kurumsal hizmetlerden yeterince faydalanmamanın olası nedenleri ve yaşlanma sürecinde göçmen olmanın eklediği diğer zorluklar paylaşılmıştır. Ulusötesi yaşlanma, yaşlılık araştırmalarındaki gündelik pratikler, biyografiler, aile ilişkileri, sosyal hizmetler, öznel iyi oluş hali ve sosyal politika gibi pek çok temada kuramsal zeminin genişleyip yeniden gözden geçirilmesini sağlamaktadır (Horn & Schweppe, 2017: 335). Fakat tartışmaya getirdiği sosyolojik yaklaşım bu yorum ile sınırlı değildir. Günümüzde ulus-devlet döneminin küreselleşme ile sona erdiği, çok-uluslu şirketlerin ortaya çıkışı ve enformasyon devrimi ile birlikte modern devletin ulusal niteliğinin aşıldığı söylemi söz konusu olsa da yanıltıcıdır (Coşkun, 2005: 12). Göç ile birlikte ulus devlet ve ulusal vatandaşlık hala sarsılmaktadır. Ulusötesi yaşam, “ulus-devlet ve ulusal vatandaşlık” temalarının küreselleşen dünyada içinden geçtiği büyük meydan okumayı da tabloya eklemektedir (Guamizo & Smith 1998’den akt. Yurdakul, 2009: 9). Dolayısıyla ulusötesi yaşlanma birden çok ulus devlet arasında sürekli seyahat ederek yaşamakla sınırlı kalmayıp aidiyet meselesini de gündeme getirmektedir. “Ulusötesi aidiyet”, göç ülkesine ek olarak köken ülkeye de duygusal bağlılık gösterilmesidir (Levitt & Glick Schiller, 2004’ten akt. Klok vd., 2017: 26).

Ulusötesi yaşlanma, aynı anda birden fazla yere ait olma ile hiçbir yere ait olamama arasında gidip gelmek demektir. Bu, hem bireysel tercihlerin (iki ülke ile de bağların

korunması) hem de kurumsal yaptırımların (göç yasaları) sonucudur. Ulusötesi yaşlanmanın üzerinde temellendiği -ya da temellenmesini imkansızlaştıran- bu sarkaçta aidiyet sadece kişinin kendini kime/neye ait hissettiği ile ilgili değildir. Aynı zamanda toplum ve kurumları tarafından kime/neye ait görüldüğü ile de ilgilidir. Ulusötesi yaşam; ulus devlet ve vatandaşlık temalarına meydan okuyarak devletler için tedirginlik uyandıran bir yaşam tarzı olmuştur. Çünkü uluslararası göç, dünyanın ulus devletlere bölündüğü bir dönemde yapıldığında göç, normun dışına çıkmak demektir ve kontrol edilmesi gereken, kontrol altında tutulmazsa tahmin edilemeyen değişimleri beraberinde getiren bir sorun olarak görülmektedir (Castles, 2000: 270).

Ulusötesi yaşlanma deneyimi aidiyet üzerinde etkilidir. Daha önce ulusötesi yaşlanma tecrübesine özgü bir zorluk olarak memleket özlemi meselesinden bahsedilmiştir. Memlekete duyulan özlem, aidiyetle de ilişkilidir. Bauman'ın *Parçalanmış Hayat* eserinde Matthew Schwartz'tan aktardığı “yurtsama” ve “nostaljik özlem” bu farkı ortaya koymaktadır. Schwartz'a göre bu ikisi birbirinden farklı kavramlar olup yurtsamadaki ev, genellikle gelecek zamandadır ve kişinin kendisini ev rahatlığında hissetmesi, çevresine aşına olması ve oraya ait olma güdüsü ile ilgilidir. Bu bağlamda yurtsama bir “aidiyet düşü”dür (akt. Bauman, 2014a: 137,138). Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin bir kısmı için memleketlerine duydukları özlemin, aslında ait olmaklığa duyulan bir özlem olduğunu düşünmek makul olacaktır. Yaşlı ve yaşlanan göçmenler George ve Fitzgerald'ın (2012: 249, 252) çalışmasında hem köken hem de göç ülkesini evleri olarak tanımlamaktadır ve köken ülkelerinden bahsederken “orası hala yuvamız, kökenlerini asla unutmazsın” demektedirler.

Ulusötesi yaşlanmada aidiyet, göçmenlerin bireysel tecrübelerine ek olarak toplumsal dışı vurumlara da sahiptir. İlk göze çarpan, göç ülkesinde geçirilen uzun sürelerle rağmen göçmen kökenli olmanın gündelik sosyal etkileşim üzerinde etkisini korumasıdır. Yaşlı ve yaşlanan göçmenler “hala yabancı görüldüklerini” ifade etmektedirler. Yabancı görülmemenin bir yolu yani ev sahibi toplumun sosyal kabulü, göçmenin “geçmişini reddetmesi” ile iç içe geçmektedir. Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin ev sahibi ülkeyi eleştirmekten çekindikleri de görülmektedir. Çünkü birer göçmen olarak eleştirileri hem geçmişte yaptıkları tercihin yani göçün yanlış bir tercih olarak görülmesine hem de yabancı olmanın verdiği tedirginliği tetiklemektedir

(George & Fitzgerald, 2012: 247-248). Bu üç olgu (hala yabancı görülme, geçmişi reddetme şartı ve tedirginlik) müphemlik tartışmasında “yabancının yeri”nin anlaşılması bağlamında önemlidir. Ulusötesi yaşam deneyimi, aidiyetin çok çeşitli boyutlarının sürekli müzakere edildiği bir yaşam haline gelebilmektedir. Bu müzakere de müphemliği beraberinde getirmektedir.

Nitel araştırmaların yaşlı ve yaşlanan göçmenler hakkındaki literatüre kazandırdığı derinlik, çeşitli tanımlarla tartışmayı zenginleştirmektedir. Bolzman, Kaeser ve Christe (2017: 2) yaşlanan göçmenlerin göç ülkesinde yaşamaya devam ederken köken ülkelerine de uzun süreli ziyaretler gerçekleştirmesini “aynı anda pek çok yerde olma” ile “aslında hiçbir yerde olamama” arasında salınma olarak yorumlamaktadır. Benzer ifadeler diğer sosyal kuramcılar tarafından da kullanılmıştır. Bunlardan biri “çifte varlık” (Basch vd., 1994; Cresswell, 2010; Urry, 2007) ve tam aksine işaret eden “çifte yokluk” (Dietzel-Papakyriakou, 2001; Sayad, 1999, 2001) kavramlarıdır (akt. Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 1-2). Appadurai’ye göre (1996) göçmenlerin farklı coğrafi ölçeklerden evlere bağlanması, aidiyet ve bağlanmanın mekandan bağımsızlaşmasının (deterritorialisation) altını çizmektedir (akt. Buffel, 2017: 3). Brickell ve Datta’nın (2011) ortaya attığı “translocality” kavramı ise hareketlilik ile yerlilik arasındaki ilişkileri vurgulayarak (akt. Buffel, 2017: 3) bu paragrafta işaret edilen kavramların küreselleşen dünyaya ait oluşuna dikkat çekmektedir. Bu kavramlar, ulusötesi yaşlanmanın sosyolojik yorumunda müphemlik tartışması ile ele alınmaktadır.

Bölüm başında ifade edildiği üzere bugün Avrupa’da yaşlanan ve yaşlanmış olan göçmenlerin bir kısmının geçici göçmenler olması beklenmiştir. Diğer bir kısmı kalıcı olarak göç etmişse de sosyoekonomik dezavantajlar, kötü iş ve hane koşulları ve sosyal dışlanma tecrübe ederek marjinal konumda kalmışlardır. Avrupa’da yaşlanan ve yaşlanmış olan göçmenlerin önemli bir kısmının ortak özellikleri, Sennett’in yerinde ifadesi ile “daimi göçmenler” olarak kalmalardır. Daimi göçmenler (Sennett, 2017: 14) “şehre yerleşmiş yabancılar” olup ilk planda göç etmelerine ekonomik nedenlerle geçici olarak izin verilmiştir ama şehrin vatandaşı da sayılmadıkları için daimi birer göçmen olarak kalmışlardır. Sıradaki başlıkta Bauman’ın müphemlik kavramı üzerinden ulusötesi yaşlanmanın sosyolojik yorumu gerçekleştirilmektedir.

1.2. Müphemlik ve Sonuçları

Ulusötesi yaşlanma, ulusal sınırlar arasında yaşlanma demektir. Bu pratik, iki ülke arasında fiili olarak hareket halinde olmak anlamına gelebildiği gibi, sadece göç ülkesinde yaşandığı halde köken ülkeye aidiyet hissetmek gibi daha soyut karakterde de olabilir. Ulusötesi yaşam, ulus devlet temasının korunmasının önünde çeşitli zorluklar oluşturmaktadır. Bunlardan yaygın olarak ilk akla geleni ulus-vatandaşlık tanımına meydan okuması olsa da bununla sınırlı kalmaz. Ev sahibi toplumların sosyal bağlanmışlığını tehlikeye düşürerek de ulus devlet düzenini tehlikeye atar. Göç, ulus devlet döneminde normun dışına çıkmak anlamına gelmektedir. Devletler ve toplumlar göçün kontrol altında tutulmasını, düzenin sağlanmasını istemektedir. Bauman'ın müphemlik tartışması hem modern ulus devletlerin kurulma süreci ile göçün/göçmenlerin düzeni tehdit eden rolü arasındaki ilişkiyi hem de ev sahibi toplumların göçmenlere yönelik tutumlarını tartışmak için verimli bir zemin sağlamaktadır.

Modern ulus devletin kendi eli ile bir mühendislik eseri olarak inşa ettiği toplumsal düzende farklı olanlar hem egemen güce hem de toplumlaşmanın kendisine karşı tehlike oluşturmaktadır. Fakat toplumsal düzenin sağlanması ve sürdürülmesi için ne kadar gayret edilse de farklı olanlar ortadan kaldırılamamaktadır. Bu gayreti ulus devletin sıkı göç ve vatandaşlık yasalarında, göç alan ülkelerin ev sahibi toplumlarının da yabancılarla karşılaşmanın neden olduğu tedirginliği azaltacak baş etme mekanizmalarında (örneğin varlığını reddetme, kültürel çit çekme, yalandan karşılaşma) görmek mümkündür. Farklı olanlara yani yabancı ve göçmenlere yönelik bu yaklaşımın sonuçlarından biri daha geniş sosyal doku ile bütünleşmenin engellenmesi ve sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilmedir.

Bu araştırmanın problemi, ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olmasıdır. Bu grup hem ulusötesi yaşayarak yani vatandaşlık ve aidiyet durumu tek bir ulusun sınırlarına bağlı olmayarak hem de çalışan nüfusun parçası olmayarak (saklı nüfus¹⁰) anlamlı bir analiz birimi

¹⁰ Avrupa'da sosyal güvenlik sistemleri ve ulusların refahları üzerinde yük olarak görülen saklı nüfus,

oluşturmaktadır.

Yabancı, gönül rahatlığı ile ortak sorumluluk duygusunun dışına itilebilmektedir çünkü sınıflandırılmayan varlığı gayri meşru sayılmaktadır. Böylelikle hakları kolayca reddedilebilmektedir, ahlaki sorumluluk nesnesi olmaktan çıkarılır. Yabancıya ancak (içinde yaşamasının önüne geçilemeyen) toplumun çıkarı için -suça bulaşmasını engellemek gibi- yardım edilir. Yabancı, dost kategorisine girmediği sürece hakları reddedilebilecektir fakat dost olarak yeniden sınıflandırılması aslında mümkün değildir.

Yabancı'nın haklarının reddedilmesine daha yakından bakıldığında karşımıza dezavantajlı durumunu düzeltme sorumluluğunun kendisinden başka kimseye ait olmaması meselesi de çıkmaktadır. Günümüzde, dezavantajların faturası kötü yönetime değil, dezavantajlı grupların kendisine kesilmektedir. Bu durum, kamusal hayatın kaybedilmesi ile ilişkilidir.¹¹ Kamusal hayat; yabancılardan korkan, farklı olanlardan kaçan, homojen cemaatlerde yaşayan, gönüllü gettolara ayrılmış olan günümüz toplumunda aşınmaktadır. Dayanışma sadece birbiri ile benzer olan kişiler arasında gerçekleşmekte, farklı olanlar dayanışma-dışı kalmaktadır. Farklı olanlarla etkileşimin payına saldırganlık düşmektedir. Yabancı, karakterinin bir parçası olan müphemlik üzerinden incelendiğinde yaşanan kriz netlik kazanmaktadır.

Müphemlik, bir nesne ya da olayın birden fazla kategoriye konulabilmesi demektir. Müphemliğin olmadığı bir dünyada 1) her varlık belli bir gruba aittir ve ait olduğu grup da diğer varlıkların karşıtıdır, 2) varlıklar birbirlerinden ayrı ve farklılaşmıştır 3) sınıflandırma sayesinde dünyaya bir yapı atfedilmektedir (Bauman, 2014b: 11, 12). Bu türlü bir sınıflandırma, dahil etme ve dışlama eylemleri ile gerçekleştirilir. Bu sınıflandırmada her bir adlandırma ile dünya “verilen isme uyan ve uymayan varlıklar” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir kategoride yer alan varlıklar, diğerlerini dışarıda bırakmak suretiyle o kategoriyi oluşturmaktadırlar (Bauman, 2014b: 14).

hem akademik araştırmalarda hem de politik gündemde göz ardı edilmektedir. İş gücünün bir parçası olarak aslında toplumsal dokunun da bir parçası haline gelen genç göçmenlere yönelik çok sayıda çalışma varken; yaşlı göçmenler, düzensiz göçmenler ve mülteciler göz ardı edilmektedir (Ruspini, 2009: 21).

¹¹ Kamusal hayatın kaybının birden çok yapısal ve normatif nedeni vardır. Bu tartışma bir sonraki başlık olan “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluğun Reddi” altında yürütülmektedir.

Müphemliğin olmadığı bir dünya görüldüğü gibi net ve kesin bir dünyadır. Müphemlik ise bir durum, öğrenilmiş mevcut kategorilerin hiçbirine girmediğinde ya da birden çok kategoriye girdiğinde ortaya çıkmaktadır (Bauman, 2014b: 13). Sınıflandırma, dünyaya bir yapı atfederek düzen sağlamaktadır.

Düzeni sağlamak için, müphemliğin ortadan kaldırılması lazımdır. Bu amaçla, sürekli daha zorlayıcı talepler ortaya konulup yeni tedbirler alınır. Fakat buna rağmen müphemlik ortaya çıkmaya devam etmektedir (Bauman, 2014b: 14). Ne kadar çok adlandırma/sınıflandırma yapılsa da, yapılaştırma/düzenleme çabası ne kadar büyük olsa da müphemliğin önüne geçilememektedir (Bauman, 2014b: 13). Müphemlik, bir düzensizlik olarak ortaya çıkmaktadır ve beraberinde keskin bir rahatsızlık, endişe ve kararsızlık hali getirmektedir (Bauman, 2014b: 11). Bu kararsızlık da denetimsizlik duygusuna yol açmaktadır. Çünkü düzenin olmadığı durum yani düzenin ötekisi “tanımlanamamazlık, tutarsızlık, uyumsuzluk, bağdaşmazlık, mantıksızlık, irrasyonellik, ikircim, karmaşa, kararlaştırılamazlık, müphemlik” ile eşanlamlı görülmektedir. Bu da demek olmaktadır ki, düzen yoksa ancak ve ancak kaos vardır. Bu düzenin yanı sıra var olan alternatif bir düzenin olabileceği düşünülmez (Bauman, 2014b: 19). Şeylerin sağlam bir biçimde sınıflandırılması eli ile düzenin sağlanması, modern dönemin arzu ettiği dünya tasavvuru olmuştur.

Böyle bir dünyada düzen, kaos olmayan şeydir. Fakat modern dönemde düzen ve kaos ancak birbiriyle birlikte var olabilen ikizlerdir (Bauman, 2014b: 19). Çünkü ne kadar büyük gayretle düzen kurulmaya çalışılsa da müphem olan tamamen yok edilemez. Müphemlin ortadan kaldırılamama nedeni, modern düzen fikrinin özünde doğal olmaması, insan eliyle gerçekleştirilen bir eser olmasıdır. Modern düzen marifetli (yani, bilgi, beceri ve teknolojiye sahip) egemen failer tarafından tasarım, manipülasyon, yönetim ve mühendislikle müphemliğin kökünü kazıyıp kaosu tamamen ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (Bauman, 2014b: 20). Bu gayrette taksonomi, sınıflandırma, envanter çıkarma, kataloglama ve istatistik modern pratik için temel stratejilerdir. Sınıflandırmanın sonucunda, beklenen ve istenen kategorilere ek olarak “artık maddeler” de ortaya çıkar. Örneğin yabani otlar bahçeciliğin, yoksul sokaklar kent planlamasının, muhalefet ideolojik birliğin, sapkınlık ortodoksinin, yabancılık ulus-devlet inşasının artık maddesidir. Bunlar artık maddedir; çünkü

“sınıflandırılmayı” reddederler ve sınıfların oluşturduğu kafesi de kırarlar (Bauman, 2014b: 30). Bu durumda müphemlik için modernliğin artık maddesi denebilir. Modernlik, düzenin üretimi iken; müphemlik, modernliğin artık maddesi olmaktadır (Bauman, 2014b: 31).

Müphemlik, modern ulus devletin sınıflandırarak düzen kurması bağlamında bu çalışmanın tartışmasına katkı sağlamaktadır. Modern devlet “egemenliğindeki insanları, aklın yasalarıyla uyumlu, düzenli bir topluma dönüştürmek için onları kapsamlı bir şekilde incelemeyi misyon edinmiş, kutsal bir cihat gücü olarak doğmuştur” (Bauman, 2014b: 37). Bu ajandasını gerçekleştirmesinin yani müphemliğin tasfiyesinin siyasal alandaki anlamı şudur: Yabancıları ayırmak ve defetmek, yerel güçlerin bazılarını meşru bazılarını gayri meşru saymak ve yasadaki boşlukları doldurmaktır (Bauman, 2014b: 43). Ancak böylelikle istenmeyen kaos durumunun önüne geçilebilir.

Ulus devletin yapay sınıflandırmasında öncelikli sorun düşmanlarla değil yabancılarla başa çıkma sorunudur. Ulus devlet, kabile gibi diğer birey-üstü toplumsal düzenlemelerin tersine, insanlardan itaat talep etmenin öncesinde bir toprak üzerinde egemenlik kurar (Bauman, 2014b: 94). Bu durumda kabiledede olduğu gibi önce topluluk bir araya gelmemekte, önce toprak belirlenmektedir. Topluluksa bu topraklara kabul ya da ret edilir. Teritoryal ulus devletler, kendiliğinden doğmayan yerlerde dostluğu dayatmak zorundadırlar. Ulus devletlerin doğanın başarısızlıklarını *yapay yollarla* düzeltmesi gerekmektedir. *Hayali bir cemaatle* dayanışmanın seferber edilmesi gerekir. Ulus devlet dostları *yerliler* olarak yeniden tanımlar. Ulus devletler “yerelcilik”i teşvik eder ve uyruklarını “yerliler” olarak görür. Etnik, dinsel, linguistik ve kültürel *homojenliği* över ve dayatırlar. Ortak tutumlar propogandası yürütür, ortak tarihsel bellekler inşa eder ve “...ortak geleneğin içine çekilemeyen inatçı bellekleri değersizleştirmek ya da bastırmak için ellerinden geleni yaparlar (Bauman, 2014b: 95)”. Ortak misyon, ortak kader, ortak istikamet duygusu vaz ederler. Neticede ulus devletler *tekbiçimliliği* teşvik ederler (Bauman, 2014b: 95).

Daha önce ifade edildiği üzere, düzenin sağlanması için ne kadar çok sınıflandırma yapılsa da, müphemliğin önüne geçilememektedir. Müphemliğin beraberinde getirdiği kaos ile müphemliği yok etmeye çalışan düzen modern ikizlerdir. Çünkü sınıflandırma

yapaydır. Bauman (2014b: 97) bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Ulus devlet amacına ulaşacak olsaydı, önce yerlilere sonra da vatanseverlere dönüşen sakinlerin yaşam dünyalarında yabancılara yer kalmazdı... Ancak,... etnik, dinsel, linguistik, kültürel ve öteki türden homojenliklerin asimile etme, dönüştürme, kültive etme ya da emme, bunları ulusun homojen bünyesinde eritme çabalarının hiçbirisi, koşulsuz bir başarı sağlayamadı... Yabancılar kesin biçimde “biz” ve “onlar”, dostlar ve düşmanlar olarak bölünmeyi reddettiler... inatla belirsiz kaldılar.”

Modern ulus devletin müphemliği tasfiye etme gayretlerine örnek olarak, birinci başlıktaki örnekle devamlılık sağlanması adına, Almanya’nın güttüğü göçmen-yabancı politikası verilebilir. Almanya yirminci yüzyıl boyunca pek çok farklı tipte göç almıştır. Bunların arasında farklı etnik kökenlerden misafir işçilere ek olarak “Alman soyundan geldiğini iddia eden” göçmenlerin Eski doğu Almanya’dan, Rusya’dan, Romanya’dan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinden kitlesel akımı söz konusu olmuştur (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 145). Buna rağmen Almanya uzun süre göç ülkesi olduğunu kabul etmemiştir. Bu, göç ülkesi olmama iddiasının arkasında şu korku vardır: Alman ulusal kimliğinin ve sosyal bütünleşmenin kalıcı göçle tehdit altında kalması. Bu nedenle Almanya’nın bir göç politikası olmamıştır, bunun yerine “yabancılar politikası (*Ausländerpolitik*)” olmuştur (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 144). Almanya’da 1973’e kadarki misafir işçi döneminde yabancı işçiler çoğunlukla niteliksiz işlerde çalıştırılmış, aile birleşmesi ve kalıcı yerleşim sıkı kontrollerle engellenmiştir. Bu dönemde yabancı işçiler “müstakbel vatandaşlar” olarak değil, “geçici” ziyaretçiler olarak görülmüştür. Bu model, yeni etnik azınlıkların doğuşunu ve göçmenlerin kalıcı yerleşmesini engellemek üzere tasarlanmıştır ve Alman tarihinin kendi travmatik etmenleriyle ilişkilidir: Bir ulus devlet olarak Almanya 1871 gibi geç bir tarihte birleşmiştir ve ulusal kimliği “dışlayıcı etno-kültürel model”e dayanmaktadır (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 146). Ulusal kimliğin bu model üzerinde temellenmesi göçün ilerleyen yıllarında misafir işçilerin kalıcılık kazanmasının ardından Alman vatandaşlığı alma sürecinde de belirleyici olmuştur. Burada göçün hem yerli/dost kategorisini tehdit etmesi hem de sosyal bütünleşmeyi tehdit etmesinden duyulan korku görülmektedir.

Modern toplumsal düzen için yaşamsal olan birtakım ikilikler vardır. Bu ikilikler, birer kategori olup müphemliği ortadan kaldıran sınıflandırma gayretinin sonucudur. Modern devlet sınıflandırma yaparak nüfusu beslenecek ve özenle çoğaltılacak faydalı bitkiler ve yok edilecek ya da kökünden sökülecek yabancı otlar olarak ikiye bölmüştür.

Faydalı bitkilerin gereksinimleri el üstünde tutularak yabani ot ilan edilenlerinki yok sayılmaktadır (Bauman, 2014b: 38). Modern düzende kaos istenmeyen bir durum olduğu için kaosa yol açabilecek her şey (göç ve göçmen gibi) de istenmeyen konumundadır. Çünkü modern devletin egemenliği için, tanımlama yapmak ve bu tanımları sabitlemek hayatidir. Bu durumda kendi kendisini tanımlayan ya da iktidarın tanımlamasından kaçan her şey sapkın konumundadır. Sapkın olan şeyler bir meydan okuma olarak görülmektedir. Yani tanımlanmaya direniş gösterilmesi egemenliği, iktidarı, denetimi ve düzeni tehdit etmektedir (Bauman, 2014b: 22). Bu çalışmanın ilk başlığında ifade edildiği üzere, ulus-devletin norm olduğu bir tarihsel dönemde ulus-devlet sınırlarını aşmak normun dışına çıkmak demektir. Ulus devlette etnik bütünlük önemli görülüp teşvik edilir ve kişiden beklenen “doğasına sadık kalmayı seçmesi”dir (Bauman, 2017a: 251) yani doğduğu ülkede yaşaması ve ulusal sınırları aşmamasıdır. Normun dışına çıkıp göçmen olduktan sonra hangi kategoriye girebileceği, modern düzenin korunması için önemli bir mesele haline gelmektedir. Daha hayati bir mesele ise göç eden kişinin mevcut kategorilere girip girmediği/yerleştirilip yerleştirilemediğidir.

Bu tartışmada “dost” ve “düşman”, “biz” ve “onlar” ikilikleri önemlidir. Bu ikiliklerde ikinci taraf (mesela düşman) tasarlanmış olduğu için birinciye (yani dost) bağımlı iken, birinci de kendisini doğrulamak için ikinciye bağımlıdır (Bauman, 2014b: 30). Yabancı, bu ikiliklerden dost ve düşman kategorilerinden ikisine de girmez, dolayısıyla sapkındır ve düzeni tehdit eder. Sınıflandırmada dost ve düşmanlar birbirlerinin karşıtı olarak dururlar. Bunların birincisi ikinci olmayan, ikincisi de birinci olmayandır (Bauman, 2014b: 80). Dost-düşman ayrımı hakikati yalandan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, uygunu uygunsuzdan, doğruyu yanlıştan, zevk sahibini zevksizden ayırır. Böylelikle dünyayı okunur kılar ve kuşkuyu defeder. Öte yandan yabancı ise “karar verilemeyenler” ailesinin bir üyesidir (Bauman, 2014b: 81-83). Karar verilemeyenler, “ne-o/ne-de-şu” olarak belirsizlik içerirler ve “ya-şu/ya-da-bu” sınıflandırmasının da aleyhinedirler. Bu denklemde yabancı hem hiçbir şeydir hem de her şey olabilir. Karşıtlığın sağladığı düzenleyici gücü ve dolayısıyla karşıtlık anlatıcılarının düzenleyici güçlerini tehdit ederler. Düzeni mümkün kılan sınıflandırmada hangi kategoride yer aldığına karar verilemeyen yabancı, karşıtlıkların

(dost-düşman) sağladığı bilgiyi ve eylemi felç eder (Bauman, 2014b: 84). Ulusötesi yaşamla ilişki kurulacak olunursa, “aynı anda pek çok yerde olma”, “ulusal sınırlar arasında olma”, “aynı anda pek çok yerin önemli olması”, “ulusötesi aidiyet” durumlarının “ya-şu/ya-da-bu” sınıflandırmasını tehdit ettiği açıkça görülmektedir.

Modern siyaset, modern akıl ve modern yaşam şeyleri kesin olarak tanımlama ve tanımlayamıyorsa da bastırma gayreti içindedir. Bu gayrette, tanımlanamayan şeylere karşı hoşgörüsüz bir tavır takınma söz konusudur. Bu tavır iki anlama gelir. Birincisi; düzenin inşası, kimin düzenin bir parçası olarak belli bir kategoriye katılabileceğinin ve bu kategoriye hangi sınırlarla kabul edilebileceğini belirlemektedir. İkincisi, özünde farklı olduğu için belli bir kategoriye giremeyenlerin asimile edilmesi gerekir. Bu durumda, asimile edilemeyenler öteki haline gelecektir, hakları kolayca reddedilecektir ve hakları gayri meşrulaştırılacaklardır (Bauman, 2014b: 20-21). Ulus-devlette kimin düzenin bir parçası olduğu belirlenirken dost-düşman kategorileri kullanılmaktadır. Göçmenler göç tipine, etnik kökenlerine, göç ülkesinin koyduğu birtakım gereklilikleri gerçekleştirme seviyelerine bağlı olarak dost ya da düşman kategorisine yerleştirilmektedir. Ama bazıları yabancı kategorisinde de kalmaktadır. Bunlar, asimile edilemeyenler ya da göç ülkesinin vatandaşı olmayan kişiler olabilir. Fakat ortak bir noktaları şudur ki; göçmen, yerli/dost olmadığı için, yabancı da mevcut kategorilere girmediği için dezavantajlı bir konumda kalmaktadır.

Bu noktada göçmenlerin 1) yerli olma yani vatandaşlık alma ve 2) yabancı kalma süreçleri değerlendirilmelidir. Almanya örneği devam ettirilecek olunursa, misafir işçi sistemi açıkça başarısız olduktan yani geçici olması beklenen yabancı işçilerin köken ülkelerine geri dönmediği anlaşıldıktan sonra bile göçmenlerin kalıcı olarak yerleştiği gerçeğinin kabul edilmediği ve mevcut yabancılar politikasının (*Ausländerpolitik*) uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda 1970’lerde aile birleşmesi göçünü caydıran ve yabancıların köken ülkelerine geri dönmesini cesaretlendiren bir dizi sosyal politika uygulamıştır (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 146). İlerleyen yıllarla birlikte aile birleşmesi göçü gerçekleşmiş/engellenememiş olduğu için yeni bir yol izlenerek 1980’lerde “ikili strateji” güden bir “geçici uyum” modeli tasarlanmıştır. Bu uyum programının amacı bir yandan göçmenlerin çocuklarının Almanya’daki hayatla başa çıkmasını sağlamakken öte yandan ebeveynlerin köken ülkelerine eninde

sonunda geri dönmesini de eş zamanlı olarak cesaretlendirmektir (Castles, Booth & Wallace 1984, prf. 6'dan akt. Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 147). Son aşamada ise Almanya "Alman atasına dayanan ulusal kimliğin" korunmasını da sağlayan bir vatandaşlık hareketi başlatmıştır. 2000'de yürürlüğe giren bu yasa ile yabancı göçmenler sekiz yıllık yerleşimin ardından ciddi bir suçlarının olmaması, kendilerini ve ailelerini destekleyebileceklerini ispatlamaları, temel Almanca bilgisine sahip olmaları, kanunlara biat etmeleri ve önceki vatandaşlıklarından feragat etmeleri sureti ile vatandaşlık alma hakkına sahip olmuştur. Bu uygulama, Almanya'da doğan yabancıların çocukları için farklıdır. Bu çocukların ebeveynlerinde en az biri Almanya'da en az sekiz yıl yasal olarak yaşamışsa doğuştan vatandaşlık elde etmekte, yetişkinliğe ulaşana kadar çift vatandaş olmakta ve 23 yaşına geldiklerinde de bu vatandaşlıklardan birini seçmek zorunda kalmaktadır (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 148-189). Görüldüğü üzere modern ulus devletin vatandaşlık kategorileri üzerinden kurduğu düzenin devam ettirilmesi için göçmenlerin varlığı uzun süre geçici görülmüş ve yabancı statüsünde bırakılmıştır. Kalıcı oldukları kaçınılmaz bir gerçek haline gelince de "ya-şu/ya-da-bu" sınıflandırmasına tabi kılınmıştır¹².

Bu örnekte de görüldüğü gibi yabancı¹³ göç ülkesine "en başından beri", "kökeninden beri", "ezelden beri" ait olmayandır (Bauman, 2014b: 89). Simmel'in (2009: 149) tanımıyla "bugün gelen ve yarın gitmeyen insan"dır. Yani biyografisinde "gelmiş olma" vardır. Yabancıya, gelmiş olduğu sürekli hatırlatılarak göç ülkesinde bulunuşu "doğal bir hakikat" olmaktan çıkarılır. Göç ülkesindeki varlığına "tarihsel bir olay" anlamı katılmaktadır. Böylelikle yabancının varlığının "bir başlangıcı vardır" ve "bir sonu olma potansiyeli" yüklenir. Yabancının gitme özgürlüğü vardır ve bu durum göç ülkeleri tarafından gitmeye zorlanabilecekleri yorumuna da açıktır (Bauman, 2014b: 89). Bu durum sadece "köken ülkesine geri dönmenin cesaretlendirilmesi" örneğinde olduğu gibi göç ülkesinin yasaları ve yaptırımları ile sınırlı değildir. Göçmenin kendisi

¹² Vatandaşlık uygulaması bu çalışmanın ele aldığı tüm ülkelerde aynı değildir. Kuramsal arka planda vatandaşlık merkezi bir tartışma teşkil etmediği için tek bir örnek paylaşılmıştır. Zira yabancı, vatandaş haline gelse bile "yanlış köken günahından" sıyrılamamakta ve yabancı kalmaya devam etmektedir.

¹³ Yabancı ile göçmen eş anlamlı düşünülebilir. Castles ve Kosack (1973: 12-13) göçmen ve yabancı terimlerinin sıklıkla birbiri yerine kullanıldığının altını çizmektedir. Bu durumun bir nedeni göçe dair tanımların nesnel olmaması, kamusal eğilimlere yanıt olarak geliştirilmesi olarak düşünülebilir. Yabancı-göçmen kavramlarındaki benzerlik Türkçe literatür için yeni bir mesele değildir. Sunata (2013: 199) çalışmasında göçmen işçi ile Simmel'in yabancısı arasında benzerlik kurmaktadır.

için de göç ülkesindeki varlığı yani göçmen olmak yaşam seyrinin farklı dönemlerinde yeniden müzakere edilmektedir. Söz gelimi yaşlanan göçmenler için emekliye ayrılma oldukça belirleyici bir yaşam olayıdır. Köken ülkeye geri dönme niyetlerini yeniden gözden geçirdikleri ve gelecekleri için daha kesin projeler geliştirdikleri belirleyici bir andır (Bolzman, Kaeser, & Christe, 2017: 10). Emeklilik, doğduğu-yerde-yaşlanan kişiler için de yaşamda önemli değişikliklerin olduğu bir dönüm noktasıdır. Fakat hangi ülkede yaşanmaya devam edileceği gibi yaşamı çepeçevre saran bir müzakere, yaşlanan göçmene özgü bir zorluk olup, müphemliğin birey tarafından nasıl tecrübe edildiğine de örnek teşkil etmektedir.

Yabancı, ulus-devletin vatandaşlık temelli düzenine karşı ortaya çıkardığı belirsizlik, sınıflandırılmaması ile sınırlı değildir. Yabancı, müphem varlığı buna ek olarak göç edilen toplumda emniyet duygusunu zedeleme ve yerlilerin güvenli cemaatler ararken gettolaşması gibi diğer başka *tehlikeler* de doğurmaktadır. Yabancı, toplumlaşmayı tehlikeye atması hem göç alan devletler hem de ev sahibi toplumlar tarafından çeşitli baş etme mekanizmaları ile bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Yabancı, yol açtığı kaosla ilgili tartışmaya geçilmeden evvel, yabancının kendi müphemliğini düzeltip düzeltemeyeceği tartışılmalıdır. Göçmen ya da yabancı belli şartları yerine getirdiği takdirde -örneğin vatandaşlık alma şartlarını sağladığında- yerli olmamanın yükünden kurtulabilmekte midir?

Müphemlik, her ne kadar toplumsal bir sorun olsa da, bireysel olarak savaşılmaması beklenmekte yani kişinin kendi özel araçlarıyla/kaynaklarıyla çözmesi gereken bir sorun olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla olası başarısızlıklar da kişisel bir sorumluluktur (Bauman, 2014b: 272). Yabancı, doğuştan sahip olduğu özelliklere hiç sahip olmadığını göstermesi asla bitmeyen bir görevdir. Çünkü yabancının yerli kültürü kazanımı tamamen bireysel bir sorumluluk iken kültürel yabancılığın üretimi topluluk düzeyindedir (Bauman, 2014b: 106). Yabancı, farklılıkları toplumsal olarak üretilmektedir. Etnik azınlıkların farklılıkları, bir mühendislik eseri olarak kültürel anlamda birleşmiş, homojen, etnik gruplara yer olmayan ulus devlette “zorlama bir yakıştırma” ile yapılmaktadır. Bu yakıştırma, yabancının farklılıklarını doğurur ve farklılıklar da -daha sonra tartışıldığı üzere- çevrelerine kültürel bir çit çekilmesi ile sonuçlanmaktadır (Bauman, 2017b: 98). Bauman’ın burada işaret ettiği

ve öncelikle anlaşılması gereken mesele, yabancıнын üzerinde taşıdığı farklılıkların toplumsal olarak üretildiği halde, yabancıнын kendi bireysel çabaları ile bu farklılıklarının üstesinden gelmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yabancıнын farklılıklarını ortadan kaldırma sorumluluğunda yerine getireceği oyunun kuralları ilk bakışta saydamdır, şartlar bellidir. Fakat bu aslında hiçbir zaman kazanamayacağı bir oyundur. Farklı olduğu için yabancı konumunda olanlardan beklenen görev, kendilerini yerli topluluğun meşru üyelerinden farklı kılan her şeyi bastırmaları ve hatta yok etmeleri, bunun için adetlerini terk etmeleri ve yerli adetlere de “kraldan çok kralcı bir tarzda” öykünmeleridir. Bu “kendini eğitime, terbiye etme” sürecinin sonunda yabancı yerlilerden ayırt edilemez hale gelirse artık dost muamelesi gören içerdekiler olarak yeniden sınıflandırılacağı yanılgısı oluşturulur (Bauman, 2014b: 104). Halbuki onları kabul edip etmemeyi belirleyen yerliler için bu durum sahip oldukları iktidara yönelik bir tehdit olarak algılanır ve farklılıklar ne kadar yok edilip aynılık oluşturulsa da beklenen kabul bir türlü gelmez (Bauman, 2014b: 105). Yerliler için de, kendi güvenli yuvalarına yabancıların girmeye niyetlenmesi bile -daha sonra tartışıldığı üzere- bir güvenlik endişesi olarak deneyimler (Bauman, 2014b: 112).

Geoff Dench, kendini eğitime programının sonunda başarılı olan yabancıların dost olarak yeniden sınıflandırılması yönündeki liberal vaadin tuzağına düşmemeleri için yabancıları şöyle uyarmaktadır: “Tabi ki gelecekteki adalete ve eşitliğe inanın. Bu, rolün sadece bir parçasıdır. Fakat bunun gerçekleşmesini asla beklemeyin (akt. (Bauman, 2014b: 105)”. Zaten yabancıdan farklılıklarını yok etmesini beklemenin arka planında, orijinal durumunu temizlenmesi gereken bir leke olarak görme ve doğuştan suçlu olduğu için bu suçunu temizleyerek affı hak ettiğini göstermesinin de kendi işi olduğunu kabul ettirmek vardır (Bauman, 2014b: 105). Neticede yabancı, müphem durumunun tüm gündelik zorlukları ile ve müphem durumunu yani farklılıklarını düzeltme sorumluluğu ile yüklenir. Fakat bu başarılamayacak bir görevdir. Onun varoluşsal durumu; halinden memnun olmasını ve kendini unutma lüksünü kapsamaz, yabancı olmak onun kendi sorunudur. Bu durum “öğrenme ve terbiye etme” ile de ortadan kaldırılamaz, çünkü ne dost ne düşman olmakla varoluşu uygunsuzdur (Bauman, 2014b: 111).

Özetle yabancı, ancak “eski bir yabancı” olabilir ve sadakati daima kuşku altında olacaktır (Bauman, 2014b: 113). Yerlilerden beklenmeyen biçimde içtenlik, kendini adama ve duygusal özdeşleşme göstermesi, kavuşmak istediği kimliği ilan etmesi, dahil olmaya çalıştığı cemaatin sembol ve inanç ilkelerine övgüler dizmesi beklenir. Fakat tüm bunları yapıp “uygun kamusal tutum ve her türlü garip hareketten dikkatle kaçınmayı” öğrense de dost olarak yeniden sınıflandırılmayacaktır. Ekonomik, siyasal ve hepsinden de öte toplumsal engeller ile yabancı konumunda kalması sabitlenecektir (Bauman, 2014b: 116, 117) “Yanlış köken günahı -ilk günah- herhangi bir safhada anımsanabilir ve en dürüst ve içten “asimilasyon adayları” bununla suçlanabilir. Kabul sınavı asla son sınav değildir, bu sınavda kesin başarı yoktur (Bauman, 2014b: 102-103)”. Burada hatırlanması gereken, yabancıdan daha tehlikeli olduğu ve yabancılığı kalıcı hale getirilerek müphemliğinin ulus devlet eli ile sürdürüldüğüdür. Görüldüğü üzere etnik azınlık olarak ilan edilen kişilerin yüzleştirdiği açmazın belirgin ve risksiz bir çözümü yoktur (Bauman, 2017b: 103).

Son olarak bahsedilmesi gereken iki önemli nokta daha vardır. Birincisi, yabancıdan ait kılındığı kategori içerisinde eritilmesidir. Yerli çoğunluğun gözünde bütün yabancılar aynıdır, “Yabancıdan bireyselliği bulunduğu kategorinin içinde erir” (Bauman, 2014b: 106). Simmel (2009: 153) de bireyselliği olmayan yabancı için “Bir ülkenin, şehrin, ırkın vb. yabancıdan için vurgulanan şey, yine, bireysel bir şey değil, kökeninin yabancı oluşudur ki bu da başka birçok yabancıyla paylaştığı ya da paylaşabileceği bir niteliktir. Bu nedenle yabancılar aslında birey olarak değil, belli bir tipte yabancılar olarak algılanırlar” demektedir. Yabancıdan çabaladığı bu dünya, davranışlarını rahatlıkla düzenleyebileceği oldukça sabit ve açıkça öngörülebilir bir dünya değildir. Beklenti ve kimlik güvende olmayıp sosyal yaşam ve bireyin varoluşu sürekli yeniden tanımlanmak zorundadır (Berger & Luckmann, 2016: 59, 60). Dolayısıyla yabancı, kendi seçmediği ve denetleyemediği bir kendini eğitime oyunu içinde müphem konumda kalmaya devam eder ve hissettiği huzursuzluk toplumsal olarak üretilir.

İkincisi, yerli topluma uyum sağlayamamasına ek olarak bu durumdan kaynaklanan dezavantajlı konumunu da kendi suçu olarak görülmektedir. Bu “kendini terbiye etme” programının uygulanması, görüldüğü gibi özünde imkansızdır; fakat sonucun başarısız

olması yabancıların kendilerini terbiye etmekteki beceriksizliklerine ya da kötü niyetlerine, yeteneksizlik ve isteksizliklerine bağlanır (Bauman, 2014b: 108). Söz gelimi Almanya’da, yabancıların göç ülkesine kalıcı olarak yerleşmiş olduğu devlet tarafından uzun yıllar ret edilmiş ve yabancıların toplumsal dokunun parçası haline gelmesi için olumlu politik uygulamalar yapılmamış olmasına rağmen, ülkede bir “göç krizi” baş gösterdiğinde sosyal krizin faturası yetersiz politikalara değil göçmenlere kesilmiştir. Buna göre, yabancı işçiler ve bunların aile birleşmesi göçü ile kendilerine katılan aile üyeleri göç ülkesine uyum göstermekte başarısız oldukları için bir göç krizi çıkmıştır (Schierup, Hansen, & Castles, 2006: 148).

Yabancıların neden olduğu toplumsal düzensizlik hem kaosla eşdeğerdir hem de egemen düzeni tehdit etmektedir. Mevcut kategorilere girmeyen yabancı, modern dönemde istenmeyen konumundadır¹⁴. Zira neden olduğu belirsizlik en iyi ihtimalle kafa karıştırıcı iken en kötü ihtimalle tehlike anlamı taşır (Bauman, 2014b: 85). Yabancıların neden olduğu belirsizlik sadece hangi ülkenin (köken ülkesi-göç ülkesi) vatandaşı olduğu, hangisine aidiyet hissettiği konularında kesin bir kategoriye yerleştirilememesi ile sınırlı değildir. Öyle olsaydı, tartışma ulus-devlet ve vatandaşlık kavramları ve yabancıların-göçmenin yeniden sınıflandırılması meselesi ile bitirilebilirdi. Fakat yabancı, sadece sınıflandırmanın sağladığı düzeni bozarak endişe yaymakla kalmaz. Yabancı, aynı zamanda “toplumlaşmanın ta kendisini” tehdit etmektedir. Çünkü toplumlaşmayı mümkün kılan iki kategori vardır: dost ve düşman. Bunlar Simmel’e göre “toplumlaşmanın iki koordinatlı matrisini oluştururlar” (akt. Bauman, 2014b: 82). Yabancı ise ne dost ne de düşmandır; belki de her ikisidir. Bu yüzden de yabancıların taşıdığı tehdit, düşmanınkinden daha korkutucudur. Yabancı, düzenin sağladığı rahatı kendi getirdiği kaosu kuşkusu ile zehirlemektedir (Bauman, 2014b: 83, 85). Yabancıların varlığı, güvenli ve düzenli varoluşun korunmasını ve sürdürülmesini sağlayan dost-düşman ayrımını ihlal etmektedir (Bauman, 2014b: 89). Yabancı, toplumsal dünyanın okunup anlaşılabilir, tahmin edilebilir ve yapılandırılabilir olmasını sağlayan ikili düzeni bozarak toplumsal yaşamı baltalamaktadır.

Neticede yabancı, “uzak diyarlarla” sınırlı kalmayı ya da “bizim diyardan” gitmeyi

¹⁴ Göçmen de sürekli kontrol altında tutulması gerektirir.

reddeden, dolayısıyla da uzamsal ya da zamansal ayrımın kolay yapılarına *a priori* meydan okuyan birisidir (Bauman, 2014b: 88)”. Bu meydan okumayla birlikte getirdiği endişe ile baş edilmesinin yollarından biri yabancının “*fiziksel olarak yakın* iken *ruhsal olarak uzak*” (Bauman, 2014b: 90) kılınmasıdır. Bu pek çok yolla yapılabilir. Birinci yolda, yabancının varlığı kabul edilmez. Daha önce paylaşılan örnekte, devletin kalıcı yerleşmiş olan yabancılarının geçici olduğunu düşüncesinde uzun süre ısrar etmiş olduğu görülmüştür. Buna göre yabancının göç ülkesindeki varlığı ne kadar uzarsa uzasın “yabancının kalışı geçici” görülmektedir (Bauman, 2014b: 89). Bu duruma, yerlilerin yabancılarla kurdukları ilişkiler üzerinden de örnek verilebilir. Ulusötesi yaşanan birinci nesil göçmenlerin göç ülkesinde geçirdikleri onlarca yılın ardından “hala yabancı görüldüklerini” ifade ettikleri hatırlanmalıdır (George & Fitzgerald, 2012: 247-248).

Dost-düşman sınıflandırmasının yani toplumlaşmanın temin ettiği güvenli ve düzenli varoluşun sürdürülmesine karşı yabancının ortaya koyduğu tehdidi bertaraf etmenin bir yolu onunla girilen ilişkilerin zararsız hale getirilmesidir. Modern ulus devletin sınıflandırma gayretinde makbul olan tek biçimliliğin sağlanmasında radikal ya da neredeyse-radikal çözümler mümkün ya da uygun olmadığı için ikinci en iyi yol olarak “kültürel bir çit çekme” stratejisi uygulanmaktadır. Buna göre yok edilemeyen yabancı, en azından dokunulamaz kılınır. Bu da yabancıyla girilen toplumsal ilişkilerin en aza indirgenmesi ve geriye kalan iletişimin de zararsız hâle getirilmesi demektir (Bauman, 2014b: 98).

Yabancının neden olduğu endişe ile baş etmenin bir diğer yolu da Bauman’ın kavramı ile “yalandan karşılaşmadır”. Düşmanların nerede olabileceği kesin olarak bilindiği için onlarla karşılaşmaktan kaçınılabilmektedir. Öte yandan yabancılarla karşılaşmanın ise, dost ve düşmanların aksine belli bir kuralı yoktur. Yabancılarla ilişkiye girme her zaman için uygunsuzdur ve en iyisi hiç karşılaşmamaktır fakat karşılaşmak kaçınılmaz olduğunda da en iyi çözüm “aslında karşılaşma olmayan bir karşılaşma, kendisine karşılaşma süsü veren bir karşılaşma, bir *yalandan karşılaşma*” gerçekleştirmektir (Bauman, 2014b: 93). Fakat bu kültürel çit ile yabancıyı bir egzotiklik kabuğuna “hapsetmek” bile ondaki içsel ve tehlikeli uygunsuzluğu etkisizleştirmeye yetmez. Çünkü “o yine etrafta gezinir durur” ve “yerli kimlik” için

yaşamsal olan sınırları sürekli tehdit eden daimi bir “sümüksü” olarak kalır (Bauman, 2014b: 99). Özetle yabancı, sosyal hayatın kaçınılamayan bir parçasıdır çünkü: 1) ulus devletin sınıflandırma gayreti ne kadar güçlü olsa da yabancı müphem kalmaya devam eder, 2) yabancı, kendini “eğiterek” ev sahibi ülke ve toplum için dost haline gelmeye çalışsa da “yanlış köken günahından” temizlenerek dost haline gelemeyecektir ve 3) ev sahibi toplum ve devlet, yabancıyı sosyal hayatın dışına çıkarmaya ve görülen ama dokunulmayan bir mesafeye hapsedmeye çalışsa da başarılı olamamaktadır. Aynı anda hem sosyal hayatın kaçınılamaz bir parçası olan hem de sürekli endişe salan yabancı, sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Sosyal dışlanma sadece toplumsal dokunun bir parçası olarak kabul görmeme durumu ile sınırlı değildir. Öteki haline getirilmek sureti ile “dostların” sahip olduğu sosyal haklara sahip olmaktan çıkarılma ile de sonuçlanır. Sosyal dışlanmanın zıttı olan sosyal içirme, insanlar içinde yaşadıkları toplumda değer gördüklerini hissettiklerinde, temel ihtiyaçları karşılandığında ve varsa farklılıklarına saygı duyulduğunda mevcuttur. Sosyal içirme; sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunu yansıttığı gibi insanların sosyal ve kişiler arası çevrelerine katılımını artıran, genişleten ve biriktiren aktif bir gündem oluşturmaktadır. Sosyal içermenin tersi ise sosyal dezavantajlılık ve ötekileştirmenin toplumda hüküm sürmesidir. Sosyal dışlanma, belli bireyler ya da bütün olarak bir gruba yönelik toplumsal sürgün, temel hak ve ihtiyaç duyulan hizmetlere erişiminin reddedilmesi ve daha geniş sosyal doku ile bütünleşmesinin engellenmesi halidir. Bu açıdan sosyal içerilme, dışlanmanın olmaması olarak da kavramsallaştırılabilir (Börsch-Supan vd., 2015: 11).

Daha önce bahsedildiği üzere, ulus devlette asimile edilemeyenler öteki haline getirilir. Böylelikle hakları kolayca reddedilecek ve gayri meşrulaştırılacaktır (Bauman, 2014b: 20-21). Bu gereklidir çünkü yabancı, mutlak düzeni baltaladığı yetmezmiş gibi “Daha da kötüsü -dostun bilinen bir özelliği olan- bir *sorumluluk* nesnesi olma iddiasında bulunur (Bauman, 2014b: 89)”. Fakat buna kulak asmak gerekmez. Yabancıнын etik olmaktan çıkarılması ile ona karşı sorumluluk duyulmasının önüne geçilmiş olunur. Yalandan karşılaşma sayesinde öteki ile olan ilişki etik olmaktan çıkarılmaktadır. Böylelikle “ahlaki bir özne olarak yabancı” reddedilir ya da daha doğrusu “yabancıya ahlaki bir anlam yükleyebilen durumlar”

dışlanır (Bauman, 2014b: 94). Bu konuya örnek olarak “saklı nüfus” uygulaması verilebilir. Avrupa’da sosyal güvenlik sistemleri ve ulusların refahları üzerinde yük olarak görülen saklı nüfus, hem akademik araştırmalarda hem de politik gündemde göz ardı edilmektedir. İş gücünün bir parçası olarak aslında toplumsal dokunun da bir parçası haline gelen genç göçmenlere yönelik çok sayıda çalışma varken; yaşlı göçmenler, düzensiz göçmenler ve mülteciler göz ardı edilmektedir (Ruspini, 2009: 21). Bu göz ardı etmenin bir sonucu olarak, küreselleşmenin hızına ve ulusötesi toplulukların her geçen gün büyümesine rağmen sosyal gerontoloji literatüründe etnik azınlıkların yaşlanması ihmal edilmiş bir alan olarak kalmaktadır (Phillipson, 2015’ten akt. Zubair & Norris, 2015: 906).

Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin ve diğer saklı nüfus gruplarının sosyal politika çalışmalarından tamamen dışlandığını söylemek doğru değildir. Fakat bu gruplar sosyal politikalarda “sosyal risk” ve “diğerleri” temalarına girmektedir (Ruspini, 2009: 21). Bu yaklaşım, yabancının gayri meşrulaştırılması ve haklarının reddedilmesine örnektir. Çünkü yabancının öteki olması, farklı olması, sınıflandırılmaz olması vurgulanmaktadır. Yaşlı göçmenler üzerinden örnek verilecek olunursa, Torres’e göre (2006: 1341) yaşlı göçmenlerin kendilerine has ihtiyaçları ya görmezden gelinerek ihmal edilmekte ya da farklılıklarına odaklanılarak ihtiyaçları problematize edilmekte ve aşırı-tepki gösterilmektedir. Etnik azınlıklardan yaşlılar üzerine olan araştırmalarda ele alınan gündem, sorular hatta yöntem ve süreçler özellikle sorunlu açılara ve korunmasızlıklarına odaklanmaktadır. Bu durumda aslında, yaşlı ve yaşlanan göçmenin ev sahibi toplumun sosyal ve kültürel normlarından sapmasına odaklanmaktadır (Brotman, 2003; Zubair & Victor 2015’ten akt. Zubair & Norris, 2015: 903). Bunun sonucu olarak daha geniş ve sorunsuz açılar ihmal edilmekte ve etnisite üzerinde mübalağa ile durularak özel ihtiyaçlar ve kültürel farklılıklar vurgulanmakta, etnisite olumsuz anlamda yapılandırılarak bu yaşlı grup dezavantajlı durumlarından sorumlu tutularak ötekileştirilmektedir (Torres, 2006). Bu durumda yabancı ve göçmen, sosyal politikaların hedeflediği bir grup olmaktan çıkarılmaktadır. Dahası, dezavantajlarının sorumluluğu da üzerlerine yıkılmaktadır.

Simmel, politika yapımında hedef alınan grup “ile” ve o grup “için, hakkında, üzerine” çalışma arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Yoksula yapılan yardımda referans

noktası alıcının hakkı değil, vericinin yükümlülüğü olduğunda (Simmel, 2009: 158) yoksul, yardım yapan toplumun eylemlerinin nesnesi olur ve grubun dışında kalır. Bu da onu toplumun insafı sayesinde yaşayan ve kolayca gözden çıkarılabilen biri haline getirir (Simmel, 2009: 173). Bu bağlamda Simmel'in (2009: 162) yoksulu, içinde barındığı grubun dışında kaldığı için aslında yabancı ile aynı sosyal konumdadır. Görüldüğü üzere bir sosyal grup için-hakkında-üzerine sosyal politika yapılması, sosyal içermeyi olumsuz etkilemektedir. Yabancı ve göçmen ile ev sahibi toplum arasında kurulabilecek sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunu zedelemektedir.

Putnam, John Dewey'e referansla "için yapmak" ve "ile yapmak" arasındaki ayrımı ele almakta ve ancak ikinci formun sosyal sermaye oluşturduğunu ifade etmektedir (Putnam, 2000: 117). Burada Putnam'ın sosyal sermaye ifadesi, sosyal içermeye olarak düşünülebilir. Benzer bir izlekten yola çıkan Sennett, tartışmaya eşitsizliğin dayanışmayı zayıflatması üzerinden katkı sağlamaktadır. Yukarıdan aşağıya yürütülen reformların toplum içinde dayanışmayı zedeleyip eşitliği zayıflatıldığını (Sennett, 2012: 63, 67), aşağıdan yukarıya inşa edilen politikalarınsa dayanışmayı vurguladığını göstermektedir (Sennett, 2012: 60). İkinci durum ilkinden farklı olarak, "diğerlerine karşı sorumluluk almayı" ve "diğerlerinin refahını önemsemeyi" beraberinde getirmektedir.

Diğerlerinin refahını önemseme meselesinde yabancının konumu için Sennett (2017: 47), yabancılara verilen "meşruiyet hakları" ile "hoşgörü hakları" arasındaki ayrım üzerinde durmakta ve ilkinin ancak devlet eli ile sağlanabileceğinin altını çizmektedir. Hoşgörü haklarında, ötekine Bauman'ın Richard Rorty'ye referansla "şefkat" dediği şeyle davranılmaktadır. Bu şefkat, hoşgörü maskesinde olduğu gibi, sempati değil küçümsemeye dayanmaktadır ve dayanışma inşa etmek gibi bir amacı yoktur (Bauman, 2014b: 353-354). Bauman, meseleyi modern ve yaklaşım arasındaki farka işaret ederek berraklaştırmaktadır. Buna göre modern olanda her ne kadar farklılıklardan korkma ve öteki olana tahammül edememe olsa dahi "sefil ve perişan durumdakiler için hakiki bir kaygı duyma ihtimali" de vardır. Zira toplumun mevcut durumuna mahkum olmadığı ve daha iyiye götürülebileceğine yönelik bir inanç ve farkındalık söz konusudur. Bireysel ve toplumsal mutsuzluğa karşı meydan okuma

yükümlülüğü vardır. Böylelikle yöneticilerin “herkese nezih yaşam koşulları sunamadıkları zaman tembellik ya da beceriksizliklerinden dolayı” suçlanması mümkün olmaktadır. Öte yandan yaklaşımdaysa, dezavantajlar, bunları tecrübe eden insanların tarihlerinden, dinlerinden, kültürlerinden ötürü kendilerinin seçtiği ve bu nedenle öyle yaşamaya mahkum oldukları kabulü vardır. Modern akılda toplum, yöneticiler tarafından tamamlanması ve düzeltilmesi gereken bitmemiş bir projedir, bu bağlamda örneğin yoksulluk yöneticilerin kararlı atılımları ile bertaraf edilebilecek bir şeydir; postmodern yaklaşımdaysa aynı yoksulluk, varoluşun sonsuz çeşitliliklerinden sadece biri olmaktan öteye gitmez (Bauman, 2014b: 353-354). Postmodern toplumun bu yaklaşımının nedeni, kamusal hayatı kaybetmiş olmasıdır. Bu başlıkta son olarak, kamusal hayatın neden ve nasıl kaybedildiği tartışılmaktadır.

Sennett’e (2012: 14) göre günümüz Batı toplumu bir kabile toplumu haline gelmiştir ve “Kabilecilik benzer olanlarla yapılan dayanışmayı, farklı olanlara karşı saldırganlıkla birbirine kenetler”. Burada dayanışmanın sadece benzer kişiler arasında gerçekleşmesi yani farklı olanların dayanışma-dışı kalması önemli bir noktadır. Farklı olanlarla etkileşimin payına saldırganlık düşmektedir. Postmodern toplumdaki bu kabilecilik uzun bir sosyal değişimin sonucudur. Göçmenlerin kaosla eşdeğer tutulmadığı geleneksel toplumun (Bauman, 2014b: 92) temelini oluşturan sosyal gruplar, modern dönemle birlikte kaybedilmiştir (Nisbet, 1962: 109). Bu kayıp “büyük bağlanmadan büyük kopuşa geçiş” (Bauman, 2017b: 53, 54) olarak tanımlanabilir. Böylelikle, grup/cemaat aidiyetleri olmayan kitleler oluşturulmuştur (Bauman, 2017b: 31-34). Değişimin son görünümünde kitleler gönüllü gettolarda kendi homojen cemaatleri ile sınırlı bir sosyal hayatı tercih etmektedirler (Bauman, 2017b: 123-124).

Benzer olanlarla yaşanan günümüz kabileci toplumlarında cemaat “aynılık” anlamına gelmektedir. Aynılık da ötekinin olmaması demektir (Bauman, 2017b: 121). Öncelikle ötekinin tanımı hatırlanmalıdır: Her “farklı” olan yabancı olmak zorunda değildir, bazıları sadece “aşına olunmayanlardır”. Farklılıklara yönelik algının felaket ve tehdit olarak görülmediği bir senaryoda, söz konusu farklı dünyanın da “bizimki” gibi düzenli bir dünya olduğu, ya dostların ya düşmanların yaşadığı ve melez hiçbir şeyin olmadığı, henüz bilinmese de öğrenilebilecek kural ve bölümlerin olduğu, yani sadece başka bir dünya olduğu inancı vardır ve bu da birlikte yaşamayı mümkün kılar.

Farklılığın tehdit olduğu nokta şu ayırmda başlamaktadır: “... bazı yabancılar henüz-karar verilmemişler değil; özünde karar verilemezlerdir... Bunlar hakiki melezler, canavarlardır; sadece sınıflandırılmayanlar değil, sınıflandırılmayanlardır” (Bauman, 2014b: 88). “Salt aşına olmayanın, hakiki yabancıya dönüşmesiyle birlikte teritoryal ve işlevsel ayırım yetersiz kalır” (Bauman, 2014b: 88). Burada çarpıcı olan, düzenin olmadığı yerde kaosun kaçınılmaz olduğu kabuldür. Hatırlanacağı üzere düzenin olmadığı durum başka bir düzen ihtimali değil, düzensizlik ve kaostur.

Böylelikle, yabancıların neden olduğu kaostan temizlenen postmodern toplumda, cemaat korunduğunda gri durumlar önlenir, her şey ya siyah ya beyazdır ve kimin “bizden” olduğu açıkça belli olur (Bauman, 2017b: 18). Düzenin korunması adına farklı olanlarla ilişkiden kaçınılır. Sennett (2012: 19) *Berber* metninde, bu durumun modern toplumda yeni bir karakter tipinin üremesi ile sonuçlandığını ifade etmektedir. Bu yeni tipin özelliği siyasal, ırksal, dini, etnik ve diğer her tür farklılığın sebep olduğu kaygıları kendini korumasıdır. Bu tipteki bireyin amacı etkileşimden kaçınmak ve farklılıklardan mümkün olabildiğince az etkilenmektir. Bunu ya Putnam’ın bahsettiği gibi geri çekilerek yapar ya da yaşamını homojenleştirerek gerçekleştirir (Sennett, 2012: 19).

Ulus devletin vatansever/milliyetçi öğretisinde “biz”in içine dahil olanlar özdeş değildir fakat benzerlikleri farklılıklarını önemsizleştirir. “Onlar” denilenler de aslında büsbütün farklı değildir fakat farklılıkları o kadar temel önemdeki bir noktadadır ki birlikte dayanışma kurmak imkansız hale gelmektedir (Bauman, 2017a: 255). Farklılığın tespitinde kullanılan “... ‘aidiyet’ belgesinde sadece bir tek yönerge vardır ve başvuran herkesin cevaplaması gereken bir tek soru vardır, o da bir evet/hayır sorusudur” (Bauman, 2017a: 255). Bu sorunun, tartışmamamız bağlamında “hangi ülkede doğdunuz?” olduğu düşünülebilir. “Hangi ülkenin vatandaşısınız?” ikincil önemde kalmaktadır çünkü “yanlış ülkede doğmuş olmak”, yabancıнын kendini ne kadar eğitse de -farklılıklarını ne kadar görünmez kılsa da- tamamen sıyrılamayacağı bir yanlış köken günahı olarak sabit kalmaktadır.

Yabancılar ile sosyal dayanışma meselesinden bahsedilirken Putnam’ın güven konusunda ele aldığı üç yaklaşım incelenmelidir. Yaklaşımlardan ilki olan temas kuramına göre bireyler kendilerinden farklı insanlarla ne kadar çok bir araya gelirse

tereddüt ve kayıtsızlığın üstesinden gelerek güven duymaya başlamaktadırlar. Böylelikle çeşitlilik biz-onlar ayrımını silmekte ve farklı gruplar arasında dayanışmayı mümkün kılmaktadır (Putnam, 2007: 142, 144). Öte yandan çatışma kuramına göre ise farklı ırk ve etnik kökenlerden insanlarla ne kadar fiziksel yakınlık içinde bulunulursa “bizden olana” o kadar bağlanmakta ve “diğerine” de o kadar az güvenilmektedir (Blumer, 1958; Blalock, 1967; Giles & Evans, 1986; Quillian, 1995, 1996; Brewer & Brown, 1998; Taylor, 1998; Bobo, 1999; Bobo & Tuan 2006’dan akt. Putnam, 2007: 142). Bu durumun sonucu olarak biz-onlar ayrımı derinleşmekte ve gruplar ancak kendi içinde dayanışma gerçekleştirmektedir (Putnam, 2007: 144). Bu iki kuram, temel varsayımlarında ortaklaşır: İç grup güveni ile dış grup güveni arasında negatif ilişki vardır (Putnam, 2007: 143). Üçüncü yaklaşıma geldiğimizde karşımıza büzülme kuramı¹⁵ çıkmaktadır. Buna göre, etnik çeşitlilik hem bizden olanlarla kendi grubumuz içindeki dayanışmayı hem de diğerleri ile birlikte gerçekleştireceğimiz dayanışmayı zayıflatmaktadır (Putnam, 2007: 144). Toplumda bu kabulün yerleşmesinin temelinde yine ulus devletin sınıflandırma gayreti vardır. Zira vatansever ve milliyetçi öğretinin kabullenmediği olasılık kişilerin onları farklı kılan özelliklerinden vazgeçmeden de bir araya gelebileceği, bu farklılıklara değer verip onlarla beslenebileceği bir sosyal birliktelik kurabilecekleri ihtimalidir (Bauman, 2017a: 256). Bu sosyal birliktelik ihtimalinden Aristoteles kentteki çeşitlilik altında bahseder. Aristoteles’e göre kent, farklı cinslerde insanlardan oluşur ve insanları farklılıklar hakkında düşünmeye ve onlarla ilgilenmeye mecbur bırakır. Kavimcilik ise bilmediği halde diğerleri hakkında fikir yürütmek ve son çare olarak korku dolu fanteziler yani günümüz terimi ile stereotiplere sebep olmaktadır (akt. Sennett, 2012: 15).

Bu aynılık cemaatinde, yerliler cemaatin koşulsuz üyeleridir. Sınıflandırmada dost kategorisinin “doğal” üyeleri olarak yerliler, kendilerinin sorgulanmadan “içinde” bulundukları şeye yabancıların dahil olma hakkını sorgular (Bauman, 2014b: 122). Bu sorgulamanın sonucu ise muhafazakarlık yani köklere dönüşür. Böylelikle dışlayıcılık yani onların bize tehdit olarak algılanması kaçınılmaz olur (Bauman, 2017b: 108).

¹⁵ Temas kuramı, çatışma kuramı ve büzülme kuramı kavramlarında çeviri Duman ve Alacahan’dan (2011: 185) alınmıştır.

Buradaki tehdit yabancıların neden olduğu her türlü endişe -yerlilerin işsiz kalmasına neden olmaları, yerli kültürü bozmaları, yerli atanın genetik mirasını bozmaları, yerli toplumsal dokuyu bozmaları gibi- olabilir. Neticede tüm endişelere karşı “güvenlik duygusu” aranmaktadır fakat postmodern¹⁶ toplumda bu çok az sunulmaktadır (Bauman, 2017b: 151). Her ne kadar güvenlik sorunu ortak bir dert olsa da bireyler güvensizlik tecrübesini kişisel bir sorun düzeyinde tecrübe etmektedir çünkü her şey gibi güvenlik de postmodern dönemde bireylerin omzuna yüklenmiş bir sorumluluktur (Bauman, 2017b: 151, 152). Güvensizlik sorununa çare aranırken yerli-dost bireylerin oluşturduğu homojen cemaatin birincil endişe kaynağı yabancıdır. Postmodern dönemde korkuların yerinin belirlenmesi ve isimlendirilmesi güçtür. Bourdieu’nün de belirttiği üzere “günümüzde güvencesizlik her yeredir” (akt. Bauman, 2017a: 247). “İşsiz takımı ve ne idüğü belirsizler, yani bulundukları yere ait olmayan, gelip geçici kişiler” çevresel korkuların tanımını haline getirildiği için bunların her yeri sarmış olduğuna, sokakların bunlardan temiz tutulması gerektiğine inanılmıştır (Bauman, 2017a: 145-146). Güvencesizliğin faturası yabancıya kesildiğinde, sadece tehlikenin nerede olduğu bilinmekle kalmayıp tehlikeyle baş etmek de mümkün hale gelmektedir (Bauman, 2017b: 152). Toplumsal dokunun bu şekilde parçalandığı bir tabloda, “sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu” gündelik hayatın konusu olmaktan giderek uzaklaşmaktadır.

Güvensizlik sorunu karşımıza hırsızlardan arınmış, yabancı geçirmeyen, “güvenli çevreler” oluşturan cemaatler kurma fikrini çıkarmaktadır. Bu cemaatler yalıtım, ayrılık, koruyucu duvarlar ve korumalı kapılar olarak düzenlenir. Böylelikle bizden olmayanlarla olası sosyal paylaşımların kökü kazınır. Güvenli mahalleler yabancıardan ve kararsız kalabalıklardan duvarlar ve görevlilerle itina ile korunur, dışa kapalı ve savunulabilir yerleşim bölgeleri halindedir (Bauman, 2017b: 121). Bu “güvenli cemaat”, “gönüllü getto”nun tuhaf bir versiyonudur. Getto, mekânsal sınırlama ile sosyal kapanmayı birleştirir. Gönüllü gettolar, gerçek gettolardan farklıdır çünkü gerçek gettolarda yaşayanlar dışarı çıkamazlar, gönüllü gettolarda ise amaç dışardakilerin içeri girmemesidir. Gönüllü getto sakinleri, bu ayrıcalık için

¹⁶ Bauman geç modern, postmodern ve akışkan modernite kavramlarını birbirleri yerine kullanmaktadır. Metinde sadelik sağlamak adına sadece postmodern kavramı kullanılmıştır.

yüksek miktarda para harcarlar ve kapıların dışındaki yabancıları “renklerin en siyahına boyamakla yatırımlarını haklı çıkarma gayreti” gösterirler (Bauman, 2017b: 123-124). Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta aynılık cemaati için yerleşim mekanı sağlayan “güvenli çevre projelerinin” sattıkları tek şeyin güvenlik olmayıp, yabancılardan korunma teminatına ek olarak “bir cemaat aidiyeti bileti” de sattıklarıdır (Bauman, 2017a: 144). Aidiyet bileti önemlidir çünkü postmodern dönemde sahip olunamayan güvenlik duygusu beraberinde cemaat özlemini getirmektedir (Bauman, 2017b: 151).

Bu çerçevede bakıldığında cemaat, *sığınılacak bir liman* sunmaktadır ve onda endişe verici diğerlerine yer yoktur. Cemaatin endişeden arınmasının yolu sadece dostlardan oluşması, düşmanların ve yabancıların endişe verici varlığından temizlenmiş olmasıdır. Postmodern toplumda cemaatin özellikleri arasında geçici olarak kurulma, karşılıklı sorumluluk duygusu yüklememe, toplumsal doku oluşturmama yer almaktadır. Bu özellikleri ile postmodern cemaat bir “kamusal patoloji” halindedir. Bireyin kendini toplumdan ayırarak yaşamayı kabullenmesi durumunun arkasında kitleleşme ve bireyselleşme vardır ve *modern ulus devletin kuruluşuna eşlik eden normatif değişim* bağlamında incelenmektedir. Bu normatif değişim, kamusal patolojiyi bir “politik patoloji” ile sonuçlandırmaktadır. Politik patoloji ile kast edilen, gönüllü gettolarda farklılığın suç sayılması sonucunda bu gettoların “ortak yaşamı müzakere etmek” yerine “ortak yaşamı ayırmasıdır” (Bauman, 2017b: 121). Güvensiz sokakların “kan dondurucu ve sinir bozucu hayaleti” insanları kamusal alanlardan uzaklaştırmakta ve “kamusal hayatı paylaşma sanatı ve zanaatını öğrenilmelerini” engellemektedir (Bauman, 2017a: 146). Özetle, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu reddedilmekte ve kamusal hayat gerilemektedir. Artık dayanışma sadece homojen cemaatler içerisinde gerçekleşmekte, cemaatlerde *kamu yararına ev sahipliği yapma* anlayışı yok olmaktadır.

1.3. Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluğun Reddi

Günümüz toplumunda kamusal hayat yeşermek yerine yok olmaktadır. Bu başlıkta

kamusal hayatın içinden geçtiği dönüşümün tartışılması amaçlanmaktadır. Erken modernitede ve öncesinde kamusal alan bugünkü görünümüne ulaşmadan önce, kamusal alanın bireysel sorunların kamusal meselelere çevrildiği¹⁷ ve bunlara kamusal çözüm yolları aranan toplanma alanları olduğu görülmektedir (Bauman, 2017a: 73). Kamu sözcüğünün İngilizce’de bilinen ilk kullanımında kamu ile “ortak çıkar” eş anlamlıdır ve kamu “aile ve arkadaşlar dışında geçen yaşam” anlamına gelmektedir (Sennett, 2010: 32). Günümüzde bu anlamı ile kamu kaybedilmiştir çünkü bireyler ya homojen cemaatlerine çekilmekte ya da geçici cemaatlerde ortak sorumluluk zahmetine girmeden sosyalleşmektedirler. Bu durumun arka planında “kişi dışı yaşantının anlamsız ve toplumsal karmaşıklığın da baş edilemez bir tehdit olarak görülmesi” yatmaktadır (Sennett, 2010: 285). Bireyler “ancak birbirlerine karşı korunabildikleri ölçüde” sosyalleşebilmektedirler (Sennett, 2010: 399)”. Kamusal hayatın dönüşümü "kamusal patoloji" ve "politik patoloji" olmak üzere iki izlekle incelenebilir.

Kamusal patoloji, postmodern cemaatlerin karakteristik özellikleri ile örneklendirilebilir. Postmodern cemaatler üyeleri arasında ortak sorumluluk ve dayanışma ödevi doğurmayan, geçici birlikteliklerdir. Ortak sorumluluk ve dayanışma duygusunu geliştirdiği takdirde de bunu ancak aynılık cemaatinin üyeleri ile sınırlı olarak yapmaktadır. Bauman (2014b: 339) postmodernliğin bir cemaat icadı ve cemaat tahayyülü çağı olduğunu ifade etmektedir.¹⁸ Postmodern cemaatlerden biri olan “aynılık cemaati” farklı olanlardan korunma amacına hizmet eden gönüllü bir gettolaşmanın ürünüdür. Müphemliğin neden olduğu endişe dünyasında yabancıdan korunma çabası o kadar baskın bir hal almaktadır ki oluşturulan homojen cemaati ayakta tutmak esas amaç haline gelmektedir (Sennett, 2010’dan akt. Bauman, 2017a: 165). Cemaate ait olmayanların tasfiyesi cemaatin kendi görevidir. Bu görev sayesinde diğerleri ile “müzakerenin reddini” ve “dışarıdakilerin aralıksız tasfiyesini” mantıklı

¹⁷ Sosyal sermaye, bireyin sosyal ilişkilerinde başlar ama bireyi aşan sonuçları vardır: Cemaat ve toplumun ortak faydasına uzanır (Putnam, 2000: 19, 20).

¹⁸ Bauman (2017a: 12) postmodernlik ifadesini yanlış bulmakta ve “akışkan modernite” kavramını önermektedir. Akışkan modernitede kesin olan tek şey belirsizliktir ve “modern olmak” mümkün olan “en üst mükemmellik aşamasına” ulaşmaya çalışmak demekken akışkan modernitede “sonu gelmeyen bir gelişme süreci, ulaşılabilecek nihai bir amacın ve böyle bir isteğin olmaması” söz konusudur (Bauman, 2017a: 12-13). Çalışmada bütünlük sağlanması adına postmodern kavramı günümüzü nitелеmek için kullanılmıştır.

bir açıklamaya oturtma ihtiyacı ortadan kalkmaktadır. Görüldüğü gibi bu denklemde “ötekini, farklı olanı, yabancıyı ve dışarıklığı uzakta tutma çabası” ile “iletişimin, uzlaşının, karşılıklı bağımlılığın önüne geçilmesi” el ele gitmektedir (Bauman, 2017a: 165). Bu türlü bir toplumsal dünyada sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu sosyal hayatın bir unsuru olmaktan çıkmaktadır.

Bauman’ın bahsettiği postmodern cemaat, geleneksel toplumdaki cemaatten oldukça farklıdır. Bu cemaatler aidiyet mutluluğunun “cemaat deneyimi ve kuşatılmanın sıkıntısı” olmadan yaşanmasına hizmet etmek için kurulur. Dahası, belli bir süre görevlerini yerine getirdikten sonra dağılmak üzere kurulurlar (Bauman, 2017b: 74). Postmodern dönemde cemaatler, bireyselliğin geçici ve yapay ürünleri olmaktadır (Bauman, 2017a: 50). Postmodern cemaatlerin pek çok tipinden biri “estetik cemaatler”dir. Bireylerin gündelik rutinleri içinde kendi başlarına mücadele ettikleri sorunların aynı ya da benzerlerini tecrübe eden diğerleri ile buluşmalarını sağlamak amacıyla kurulmaktadır. Bauman bunlara örnek olarak kilo vermek amacı etrafında toplanan spor gruplarını verir. Bir diğer örnek de kültürel etkinlikler için anlık olarak kurulup tamamlanan cemaatlerdir. Bu estetik cemaatlerin tartışmamız bağlamında önemli bir özelliği “ahlaki sorumluluk ve uzun vadeli taahhütler” gerektirmemeleridir. Bunlar, “sonuçları olmayan” bağlar kurdurur, “deneyimlenip tüketildikten sonra sonları gelir” (Bauman, 2017b: 77, 78). Bu bağlamda, en temel özellikleri gerçek bir “bir araya gelme” biçimi oluşturmamalarıdır. Bunlar, belli bir konu için geçici olarak bir araya gelen bireylerin oluşturduğu kalabalıklardır.

Putnam (2000: 148-149), Robert Wuthnow’a (1994) referansla tanımladığı “küçük gruplar” üzerinden estetik cemaat tartışmasına katkı sağlamaktadır. Buna göre küçük gruplar, üyelerinin düzenli olarak buluşarak birbirlerine destek sağlayan, cemaati daha “akışkan biçimde tanımlayan”, üyelerine “yalnız olmadığı hissi” sağlayan gruplardır. Putnam (2000: 150) küçük gruplara örnek olarak Adsız Alkolikler ve Kumar Bağımlıları gibi öz-yardım gruplarını, AIDS ve kanser hastaları için olan destek gruplarını vermektedir. Putnam (2000: 150), Wuthnow’un (1994) bu gruplarla modern toplumsal düzen arasında kurduğu “modern hayattaki örgütlenmeye spontane ve örgütlenmemiş bir unsur eklemektedir” gözlemi üzerinde durmaktadır. Putnam (2000: 151) bu gözlemi kendi araştırma sonuçları ile pekiştirir: Evli olan kişilere kıyasla

boşanmış olanların ve bekarların bu gruplara katılarak sosyal destek sağladığını göstermektedir. Burada, “daha geleneksel sosyal ağlardan kopmuş (Putnam, 2000: 151)” olan kişilerin cemaate ait olma mutluluğunu “cemaat deneyimi ve kuşatılmanın sıkıntısı” olmadan yaşaması söz konusudur. Wuthnow’a göre (1994) bu tür küçük gruplar bireylerin duygusal durumlarına odaklanmakta ve üyeler mahrem sorunlarda birbirlerine yardım etmektedir; birbirlerine karşı sorumlulukları belli bir yere kadardır ve aslında bu öz-yardım ve destek grupları aile, arkadaş, komşu ilişkilerinin bir yedeğini sunmakta ve bunlardan farklı olarak yaşam boyu sürecek bir bağlılık da talep etmemektedir (akt. Putnam, 2000: 152).

Postmodern cemaatlerin bir diğer türü de “aşık birliktelik” olup “kalabalıklar olarak” birlikte olmaya işaret eder (Bauman, 2014a: 70, 71). Bu karşılaşma da estetik cemaatte olduğu gibi epizodik ya da parçalı karakterdedir. Epizodiktir çünkü bu karşılaşmalar sanki “hiçbir geçmişleri ve hiçbir gelecekleri yokmuş gibi” yaşanır. Karşılaşma ile ilgili ne varsa karşılaşmanın süresi içinde yaratılır ve yine bu süre içinde tüketilir, karşılaşmanın bir sonucu olmaz böylelikle de “süreğen bir karşılıklı haklar ve/veya yükümlülükler mirası” bırakmaz (Bauman, 2014a: 74). Bu cemaatlerin karşılıklı hak ve sorumluluk doğurmaması, tartışmamız için önemli bir noktadır. Zira bu özelliği ile diğerlerinin refahını önemsemeyen postmodern yaklaşıma açıklama sağlamaktadır. Bu cemaatler aynı zamanda parçalıdırlar çünkü bireylerin çok yönlü benliklerinin ve çeşitli arzu ve çıkarlarının yalnızca bir kısmının ortaya koydukları gruplardır. Ortaya konan kısmı, karşılaşmanın özellikleri ile sınırlıdır; geri kalan kısımlar karşılaşmanın amacını gerçekleştirme ve birlikte olma durumunun sağlama alınması amacıyla geçici olarak askıya alınmaktadır (Bauman, 2014a: 74). Bu cemaatlerin amacı gayri resmi ve gündelik ilişkiler kurulmasıdır, aidiyet duygusu veren ve bir sosyal statü sağlayan geleneksel cemaatten derin biçimde ayrılır (Nisbet, 1962: 71). Putnam (2000: 96) da günümüz kent yaşamında “tekil ve sıkıca bütünleşmiş cemaatler yerine, gevşekçe birleşmiş cemaat mozaiklerinin kurulduğundan” bahseder ve bunların özellikle “ailelerin küçüldüğü ve akrabalık bağlarının önemini yitirdiği eğitimli kesimlerin” hayatında önem kazandığını iddia etmektedir. Özetle, postmodern cemaatlerin sosyal dayanışma sağlamak ve toplumsal doku oluşturmak gibi amaçları yoktur. Bunlar bireyin baskı kurmayan bir aidiyet hissi sağlama, bireysel sorunlarının üstesinden

bireysel silahlarını kullanarak gelme, yalnız kalmama gibi kişisel amaçlarına hizmet etmek için kurulurlar.

Peki günümüz toplumunda bireyler aslında cemaat olmayan bu geçici karşılaşmaları tercih eder hale nasıl gelmiştir? Bu tercih, bireye indirgenerek yanıtlanamayacak yapısal bir değişimin ürünüdür. Arka planında Bauman'ın (2016: 53) “büyük bağlanmadan büyük kopuşa geçiş” olarak betimlediği ve Nisbet'in (1962) gelenekselden modern topluma geçişte yaşanan normatif değişimleri neden olarak gösterdiği bir süreç yatmaktadır. Bu değişim sürecinin başat aktörleri modern devlet ve modern üretim sistemidir. Modern devletin bu süreçteki kategorilerilere ayırma rolü ve bunun bireysel ve toplumsal sonuçları daha önce ele alınmıştır. Bu bölümde modern devletin kendi meşruiyetini kabul ettirme gayreti çerçevesinde, geleneksel toplumda düzeni inşa etme ve koruma gücünü elinde bulunduran aile, kilise ve lonca gibi kurumlarına ek olarak yerel cemaate karşı açmış olduğu savaştan bahsedilmektedir. Nisbet (1962: 109) bunu bir “yetki alanı çatışması” olarak niteler ve modern politik tarihte bu çatışmanın sıklıkla söylendiği gibi birey-devlet arasında değil, aslında cemaat ya da aracı kurumlar¹⁹ ile devlet arasında olduğunun altını çizer.

Postmodern cemaatlerin oluşmasına zemin sağlayan süreçte öncelikle, birey cemaat bağlarından koparılmıştır ve bu sayede sürecin devamında işçi olarak yeniden görevlendirilmesi sağlanmıştır (Bauman, 2017b: 36). Zira kapitalist üretim biçiminin ihtiyaç duyduğu “insan tipine” ulaşılabilmesi için, bireylerin aile ve cemaatlerinden koparılacak “mekanik disiplin ve fabrikanın yeni sistemine sürüklenmesi” gerekmiştir. Böylelikle birey artık toplumun bir üyesi olmak yerine, enerji ve üretimin birimi haline gelmiştir. Bu insan tipi, ortak bir amaca sahip olan ve yoğun bir sosyalleşmenin gerçekleştiği cemaatlerin değil, güven ve aidiyet hissi vermeyen kitlenin bir parçasıdır (Nisbet, 1962: 96, 97). Altta yatan fikir, işçilerin baskılayıcı bir ortamda çalışmaya hazırlanmaları için öncelikle toplumsal bağlarından koparılması ve kitle haline getirilmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için cemaate savaş açılmıştır (Bauman,

¹⁹ Nisbet (1962: 49, 50, 70) metinde “birincil ilişkiler”, “birincil grup”, “sosyal grup”, “birincil kurum” ve “aracı kurum” kavramlarını kullanmaktadır. Bu kavramlar “aile, kilise, lonca ve yerel cemaate” işaret etmektedir. Çalışmada sadelik sağlamak adına aracı kurum kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Bu tercihin nedeni, “aracı” kelimesinin “birey ile devlet arasında dolayım sağlama” işlevine yaptığı vurgudur.

2017b: 31-34). Özetle, gelenekselden modern toplumsal düzene geçilirken cemaat bağlarından kopararak kitlenin parçası haline getirilen birey, bir cemaate ait olmayı, bunun beraberinde getirdiği sorumlulukları ve özgürlükleri unutmuştur. Böylelikle ortak sorumluluk ve sosyal dayanışma doğurmayan postmodern cemaatlerin parçası olması mümkün hale gelmiştir.

Gelenekselden modern topluma geçişte yaşanan normatif değişimlerin ilki kitleleşme, ikincisi bireyciliktir. Kitleleşme gibi bireycilik de modern toplumsal düzene geçişin meyvesidir ve insanın devlet eli ile geleneksel toplumun baskılarından ve hiyerarşisinden özgürleşmesi düşüncesine dayanır (Nisbet, 1962: 170). Bireycilik, günümüz toplumunda sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun yitirilmesi ile sonuçlanan süreçte önemli bir rol oynamıştır. Sennett’e (2016: 231) göre bireycilik kavramını modern anlamıyla ilk kullanan kişi Tocqueville’dir. Tocqueville (2016: 535) bireyciliğin, insanı ailesi ve arkadaşlarıyla bir kenara çekilmeye ittiğini ve bu duyguyu benimseyen kişilerin “kendisi için küçük bir topluluk yarattıktan sonra kolaylıkla büyük topluluğu terk edebilir” duruma geldiğini ifade etmektedir. Burada işaret ettiği küçük topluluk *aynılık cemaati* ve büyük topluluk da *toplumsal dokunun bütünü* olarak yorumlanabilir. Bireyci insanın toplum tahayyülünde ortak sorumluluk ve sosyal dayanışma yer almamaktadır.

Tocqueville’e (2016: 535) göre bireycilik “kamusal erdemlerin” kaynağını kurutmaktadır. Bireyci bir kişi tüm diğerlerinin kaderine bir yabancıymış gibi davranır ve çocukları ve arkadaşları dışındaki diğerleri ile etkileşimlerinde onları görmez, dokunsa da hissetmez. Böyle kişilerin aile anlayışı varsa da toplum anlayışı yoktur (Tocqueville, 2016’dan akt. Sennett, 2012: 231, 232). Sennett (2012: 232) günümüz toplumunda bu kişinin, kendisine benzemeyenlerin sorunlarını onların sorunu olarak görmesinden ve sorunlarına aldırış etmemesinden bahsetmektedir. Bireycilik, daha önce postmodern yaklaşım olarak bahsedilen dezavantajlı bireyin dezavantajlarından kendisini sorumlu tutma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına atarak sosyal dayanışmanın bir parçası olmaktan çıkarma durumuna zemin hazırlamaktadır.

Kitleleşen toplumda bireyci yaklaşım, ortak sorumluluk duygusunun ve sosyal dayanışmanın yitirilmesinde önemli bir faktördür. Bireyselleşen kişiler “kendilerini yalıtarak düşünmeye alışır” ve “kaderlerinin tamamıyla kendi elleri arasında

olduğuna inanırlar” (Tocqueville, 2016: 536). Kişinin kaderi tamamen kendi kontrolü ve gücü dahilinde olduğu zaman, toplumdan ya da yönetimden bir şey beklemesi gerekmemektedir. Bu kişi hem “kimseye bir şey borçlu değildir” hem de “kimseden bir şey beklemez” (Tocqueville, 2016: 536). Bununla birlikte postmodern dönem göstermektedir ki kişi kendi kaderi üzerinde aslında söz sahibi değildir. Kimseye bir şey borçlu olmayan ve kimseden bir şey beklemeyen bireyler, sorunlarının çözümünde yalnızlaşmaktadır. Bauman, günümüz toplumsal düzeninde “diyalog ve müzakere sanatının solup gittiğini” üstüne basarak belirtmektedir. Artık “birlikte yaşamak için mücadele ve karşılıklı adanmışlığın yerini farklı olanlardan kaçıp gitme” almaktadır. Bu kamusal patoloji, bir politik patoloji ile sonuçlanmaktadır (Bauman, 2017a: 166). Bauman’ın bahsettiğı politik patoloji, günümüz kamusal hayatının dönüşümü yani ortak sorumluluğun ve sosyal dayanışmanın reddi tartışmasının ikinci odağıdır. Politik patoloji, görünürde bireysel ama özünde kamusal olan sorunları tartışmama, dolayısıyla kamusal çözüm yolları aramama ve hatta böyle bir seçeneğin farkında dahi olmama durumuna işaret etmektedir.

Politik patoloji, bireysel kaygıların geçmişten farklı olarak günümüzde kamusal bir mesele haline getirilerek tartışılmamasıdır (Bauman, 2017a: 71, 72). Günümüzde kamusal alan, bireylerin kendi korkularını yansıttığı ve kamusal hiçbir şeyin yer bulamadığı bir hal almıştır yani kişisel alan kamusal alanı “sömürgeleştirmiştir”. Kamusal alanın günümüzdeki işlevi, bireyin kendisi ile aynı sorunları yaşayan diğer bireylerle karşılaşp kendini rahatlattığı bir “gezi” halini almıştır. Bu tür bir kamusal alanda diyalog kurma, kişisel ve kamusal meseleleri “yurttaşlık becerileri” ile tartışma parçalanmaktadır (Bauman, 2017a: 75). Birey hem sorunlarının kamusal alanda çözülebileceğı farkındalığını kaybetmiştir hem de sorunlarını kamusal alana taşıyacak araçlara sahip değildir. Anthony Giddens bu durumu “gündelik yaşam politikaları” kavramı ile ifade etmektedir ve günümüzde hepimizin “kendiyile meşgul varlıklar” haline geldiğimize dikkat çekmektedir (akt. Bauman, 2017a: 51). Bu durum, modern dönemde bireyin²⁰ kendi kendisine yönlendirilmesi ile başlamış bir sürecin sonucudur (Tocqueville, 2016: 537). Postmodern dönem de bireysel kaygıların yoğun olmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bireyin yaşamın tüm sorumluluğunu üstlenmesi, onu

²⁰ Metinde “demokrasilerde yaşayan insan” ifadesi geçmektedir.

kendine odaklanarak yaşamak zorunda bırakmakta ve bunun sonucunda da kamusal alanda olup biteni gözden kaçırmaya neden olmaktadır (Bauman, 2017a: 71, 72). Bu tür birey, kamusal hayatın kendi bireysel hayatına yapabileceği katkıyı görememektedir. Tocqueville (2016: 542) bu durumu “devletin kaderinin kendi alın yazısı üzerinde yapabileceği etkiyi güçlkle anlar” ve bu nedenle “devletin kaderiyle ilgilenmesi için özel yaşamından çıkarmak çok zordur” sözleriyle açıklar. Kendi yaşamını idame etmekle meşgul olan/edilen birey, kendisi ile merkezileşmiş yönetim arasında dolayım sağlayan kurumların yokluğunda görünürde bireysel olan sorunlarına kamusal çözüm yolları arayacak araçlardan yoksun kalmaktadır. Çünkü “kamu yararına ev sahipliği” yapacak zemini sağlayan aracı kurumlar artık yoktur.

Aracı kurumlar, birey ile devlet arasında dolayım sağladıkları için, yirminci yüzyıl boyunca modern ulus devletin toplumu şekillendiren temel güç olma gayretinde politik gücün merkezileşmesi neticesinde yok olmuştur (Nisbet, 1962: 157, 158). Modern devlet biricik merkezi güç haline gelmek için geleneksel toplumda diğer kurumlara ait olan işlev ve kararlara sürekli müdahale etmiştir (Nisbet, 1962: 104). Tocqueville (2016: 36) bu süreçte, geleneksel olandan modern topluma geçiş sürecinde eski toplumun iyi olarak sunmuş olduklarını, yeni toplumun yararlanabileceği unsurları ayırt etmeksizin bir kenara ittiğimizi ifade etmektedir. Bu kurumların yerine getirdiği sorumlulukları modern devlet kendi üstüne almıştır ama bunu yetersiz bir aktör olarak icra etmiştir. Çünkü modern düzende tüm yeni gruplar, kurumlar ve resmî statüler merkezi yönetimin temsili olmakla sınırlandırılmaktadır (Nisbet, 1962: 209). Bu araçsal rolün dışına çıkarak herhangi bir işlev göstermeleri mümkün değildir.

Geleneksel aracı kurumlar ile modern merkezi kurumlar arasındaki farka örnek olarak loncalar verilebilir. Loncalar, hem atölyeler arasındaki rekabeti yönetip dürüst üretimi garanti altına almıştır hem de işçi haklarını dayatmıştır (Sennett, 2012: 137-139). Böylelikle işçi hakları yerel ihtiyaçları gözeterek müzakere edilebilmiştir. Modern dönemde ise loncaların yerlerini, merkezi olarak kontrol edilen büyük resmî kurumlar almıştır. Fakat söz konusu bu resmî kurumlar, geleneksel kurumlara kıyasla “yüzsüz” ve “kişi dışı/kişiler üstü (impersonality)” (Nisbet, 1962: 71, 72) bir karaktere sahiptir. Modern hayır kurumları, hastaneler ya da işsizlik yardımı aynı fabrikalar gibi yönetilmektedir; her şeyden önce verimliliği amaçlamaktadır (Nisbet, 1962: 71, 72).

Loncanın yanı sıra aile ve kilise gibi diğer aracı kurumlar da ortak fayda, eğitim, ekonomik üretim ve refahın dağıtımını konularında sahip oldukları önemli rolü kaybetmişlerdir (Nisbet, 1962: 54). Bu aracı kurumların toplumsal düzendeki rolünü kaybetmesi durumunda birey, merkezileşmiş güç karşısında yalnız kalmaktadır.

Nisbet (1962: 127), geleneksel aracı kurumların “mütekabiliyet” ve ortak sorumluluk ilkelerine dayandığının altını çizmektedir. Bu kurumlar modern olanların aksine, kamu yararına ev sahipliği yapmaktadır. Modern devlet ise güç üzerine dayandığı için bu ilkeleri oluşturamamaktadır (Nisbet, 1962: 127). Modern devletin büyük resmî kurumları bir “ahlaki bütünleşme” meydana getirmekte başarısız kalmaktadır. Bu durumun sonucu olarak modern kurumların hiç biri istihdam, evlilik, yaşlanma, doğum, bakım ve ölüm gibi sosyal sorunlara aile, kilise ve yerel cemaatin geçmişte sağladığı biçimde destek sağlayamamaktadır (Nisbet, 1962: 73). Bauman (2017b: 53, 54) bu durumu, büyük bağlanmadan büyük kopuşa geçişle birlikte “bireyin ömür süresinden daha uzun ömürlü, daha emin ve daha güvenilir bir sosyal ortam ortaya koyan istikrarlı ve sağlam bir şekilde kazanmış intibak noktalarının” kaybedilmesi şeklinde açıklar. Güven, mütekabiliyet ve iş birliği normlarının önemi, tartışmamızda sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun yeşertilmesinde postmodern toplumun normatif sınırlılıklarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Nisbet (1962: 85) geleneksel toplumdaki aracı kurumların sağladığı dayanışmanın ancak merkezi güç ve otoritenin zayıf olduğu bir ortamda mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle merkezi gücün esas olduğu modern düzende dayanışma, cesaretlendirilmek yerine kırılmaktadır. Modern devletin merkezileşen gücü ile kilise, aile, lonca ve yerel cemaat arasında yaşanan çatışmanın sonucu olarak çağımızda bir cemaat arayışı baş göstermektedir (Nisbet, 1962: 98). Modern düzen, bu grupları ve onların sağladığı güvenlik hissini, dünyayı anlamlandırma işlevini ve dayanışma ağını ortadan kaldırmıştır. Fakat yerlerine aynı işlevi gösterecek kurumlar koyamadığı için hem bireyi yalnız bırakmış hem de sosyal dayanışmayı köreltmıştır.

Bu türlü bir toplumsal düzende merkezi kurumlar -kitleleşme sayesinde sosyal grup ve cemaatlerin üyesi olmayan- insanlara “atomlaşmış partiküllerden oluşan ve koruma ve güvenlik için devlete muhtaç olan bir tümlük” olarak muamele eder (Nisbet, 1962: 156). Birey, bu kitlenin parçası olarak güven değil çaresizlik bulmaktadır (Nisbet,

1962: 199). Günümüze gelindiğinde bu tablo daha da ağırlaşmaktadır. Birey, devlet tarafından tasarlanan sistemin dışında kaldığında -örneğin yabancılar ya da Simmel'in yoksulu gibi- yani *ortak sorumluluk duygusunun dışına itildiğinde*, tamamen yalnız kalmaktadır. Çünkü modern olandan farklı olarak postmodern yaklaşımda yönetime herkes için daha adil ve iyi yaşam koşulları sağlama ve dezavantajları ortadan kaldırma sorumluluğu yüklenmemektedir. Postmodern toplumda, *dost* kategorisinde olan bireyler bile hayatlarının tüm sorumluluğunu tek başına yüklenmek zorundadır çünkü nihayetinde kötü yaşam koşullarından sorumlu olan bireyin kendisidir, kötü yönetim ya da sistemdeki bir yetersizlik değildir.

Tartışma tamamlanmadan önce bu başlıkta bahsedilen aracı kurumlar ve sağladıkları kamusal yaşam “kardeşlik cemaatleri” üzerinden örneklendirilmelidir. Kardeşlik cemaatleri, ulusötesi göçmenler tarafından aile ve arkadaşlar gibi birincil ilişkiler ve devletin merkezi kurumları gibi üçüncül ilişkiler bireysel sorunlara kamusal çözümler getirmekte başarısız kaldığında kurulmuş örgütlerdir. Göçmenler; sağlık-bakımdan sosyalleşmeye kadar pek çok ihtiyaçlarının karşılanması için bu cemaatleri örgütlemişlerdir. Örgütlerin kuruldukları tarihsel dönem tartışmamız için açıklayıcı ve önemlidir. Göç, mevcut yerel cemaatin kaybı anlamına geldiği için bunlardan sağlanabilecek her tür sosyal desteği ve dayanışma mekanizmasını kesintiye uğratmaktadır. Bu örgütlerin en çok öne çıktığı zaman 19. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın başına kadarki süreç olup, aslında modern devletin refah sistemini kurarak geleneksel toplumsal düzendeki kilise gibi kurumların karşıladığı ihtiyaçları tümüyle üstlenmesine kadarki aralığa işaret etmektedir. Çünkü bu süreçte sigorta şirketleri gibi yeni kurumlar yetersiz kalmıştır (Moya, 2005: 840). Özetle göçmenler, bu ara süreçte geleneksel aracı kurumlar kaybedildiği ve modern merkezi kurumlar henüz inşa edilmiş olmadığı için ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi refah sistemlerini kurmuşlardır.

Bu örgütlerde bir işçinin günlük yevmiyesi tutarındaki aylık ödeme karşılığında, üye olan göçmenler beşikten mezara kadar hizmet almıştır (Moya, 2005: 843). Tarihçi Beito (2000) bu konuda ayrıntılı bir inceleme sunmaktadır ve 1900'lere girilirken yaşanan göç dalgası ile 1890-1967 arasında ABD'de kurulan kardeşlik cemaatlerini incelemektedir. Bu cemaatler hastane, konaklama tesisi, yetimhane ve yaşlılar evi gibi

kurumlar işletmiştir. Sağlık sigortası, cenaze sigortası, hastalık-bakım sigortasına ek olarak doğal afet ve salgınlar gibi yerel krizler için de müşterek sigorta oluşturmuşlardır. Beklenmedik bir hastane masrafı gibi harcamalarla ekonomik olarak krize sürüklenecek durumda olan her yaş, cinsiyet, etnik köken ve dinden göçmen bu cemaatlere aidiyet sayesinde hem sağlık-bakım ihtiyaçlarını düşük maliyetlerle karşılamıştır hem de güven hissi sağlamıştır. 1800'lerin sonu ve 1900'lerin erken döneminde milyonlarca göçmen bu tür birliklere üye olarak sosyal refah oluşturmuştur (Beito, 2000: 1).

Bu cemaatlerin ortaya çıkış nedenlerini incelerken Moya (2005: 837), sürecin göçmenlerin köken ülkelerindeki sivil örgütlenme kültüründen bağımsız geliştiğini örneklerle göstermektedir²¹. Kardeşlik cemaatlerinin kuruluşunda tetikleyici faktör, göçmenlerin kültürel arka planı ya da köken ülkedeki yurttaşlık alışkanlıkları olmayıp göç sürecinin kendisidir (Moya, 2005: 839). Gelenekselden modern toplumsal düzene geçişin en yoğun hissedildiği dönemde yapılan göç, yerel dayanışma ağlarının kaybına ek olarak, hem geleneksel kurumlar artık işlev göstermeyip hem de yeni sistemin kurumlarının henüz uygulamaya geçmediği bir dünyada göç etme anlamına gelmiştir. Bu cemaatler üyeleri için toplumsal güven ve müteakabiliyet duygusu, aidiyet duygusu sağlamışlardır ve ortak sorumluluk ve sosyal dayanışma zemini kurmuşlardır.

Kardeşlik örgütlerinin sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu üretebilmesinin temelinde örgütlenme şekillerinin yattığı düşünülebilir. Zira bu örgütlerin demokratik bir iç yönetime ve belli ritüellere sahip olduğu görülmektedir (Beito, 2000: 1). Bu bakımdan, geleneksel aracı kurumlar gibi “müteakabiliyet” ve ortak sorumluluk ilkelerine dayandığını söylemek mümkündür. Söz gelimi, göçmenlerin oluşturduğu “enformel kredi kurumları” üye olan göçmenlerin ortak havuza belli bir meblağ katkıda bulunması, düzenli olarak toplantılar yapması ve ihtiyaçları olduğunda da destek almaları şeklinde işlemektedir. Burada tartışmamız için önemli olan nokta, üyelerin kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra bile ortak havuza katkı

²¹ Moya (2005: 837, 838) Chicago'daki Alman göçmenler için ‘Üç Almanı bir araya getir sana beş dakika içinde dört tane kulüp kursunlar’ ve Güney Brezilya'daki Japon göçmenler için ‘İki Japon dernek kurar, üçü gazete’ deyişlerini anekdot düşmektedir. Ek olarak, İtalyanların ortak yarar topluluklarını Birleşmiş Devletler, Fransa, Brezilya, Uruguay, Avustralya, Kanada ve Arjantin gibi farklı ülkelerde kurmuş olmasını örnek göstermektedir.

sağlayacaklarına yönelik güvendir (Portes, 1998: 12-13). Bu kardeşlik cemaatlerinde üyeler, Tocqueville'in (2016: 35) ifade ettiği gibi toplumun nimetlerinden faydalanması için, onun kendisine verdiği görevleri yerine getirmesi gerektiğinin farkındadır. Bu uygulamanın bir örneğini Sennett (2012: 168, 169) Çin toplumundaki "guanxi" kültüründen verir. Gelişmiş bir mütakabiliyet ve güven duygusuna dayanan bu uygulamada maddi desteğe ihtiyacı olan bireyler bugün borç alırken yarın vermeleri gerekeceğini de kabul ederler. Bu ilişki çerçevesinde "karşılıklı bağımlılık" utanılacak bir şey olmaktan çıkmakta, dayanışmaya çevrilmektedir. Bu karşılıklı bağımlılıktan doğan güç kaynağını Tocqueville'in (2016: 542) sözleriyle ifade edilecek olunursa "kendi bireysel menfaatinin, kamusal menfaatle iç içe olduğunun" bilincinde olmaktan almaktadır.

Bu başlıkta, kamusal hayatın içinden geçtiği değişim kamusal patoloji ve politik patoloji üzerinden incelenmiştir. Kamusal patoloji, ortak sorumluluk ve sosyal dayanışma duygusu üretmeyen, güven oluşturmayan, mütakabiliyet ilkesini yerleştirmeyen geçici cemaatlerde -en iyi ihtimalle- karşılaşılan ama kamusal yaşamda toplanmayan bir topluma işaret etmektedir. Politik patoloji ise bu karşılaşmalarda görünürde bireysel ama özünde kamusal olan sorunları tartışmama, dolayısıyla kamusal çözüm yolları aramama ve hatta böyle bir seçeneğin olduğunun bile farkına varmama durumuna işaret etmektedir. Özetle, kamusal hayatın değişimi gelenekselden modern topluma geçişte yaşanan yapısal (modern ulus devletin ve modern üretim sistemi olan kapitalizmin doğuşu) ve normatif dönüşümün (kitleleşme ve bireyciliktir) bir sonucudur. Postmodern durum; geleneksel aracı kurumların gücünü kendi merkezinde toplamak isteyen modern dönemin başlattığı toplumsal değişimi bir adım daha ileri taşıyarak, hem yönetim hem de toplumu herkes için eşit toplumsal şartların sağlanması sorumluluğundan sıyrılmıştır. Kendi yaşamını idame etmekle meşgul olan/edilen birey de, kendisi ile merkezileşmiş yönetim arasında dolayım sağlayan kurumların yokluğunda görünürde bireysel olan sorunlarına kamusal çözüm yolları arayacak araçlardan yoksundur. Çünkü "kamu yararına ev sahipliği" yapacak zemin kaybedilmiştir. Neticede sosyal dayanışma ve ortak sorumluluğun reddi krizi söz konusudur.

Bu krizi aşmanın bir yolu olarak sivil katılım "Krizi Aşmak: Sivil Katılım" başlığında

tartışılmaktadır. Bauman'a (2017a: 73) göre bireylerin ihtiyaç duyduğu şey, kendi yazgıları üstünde gerçekten söz sahibi olmalarıdır. Fakat bu türlü bir dünya gittikçe zorlaşmaktadır çünkü bireylerin günümüzde sahip oldukları enstrüman olan "gündelik yaşam politikaları" ile kurulamaz. Bireysel sorunlara kamusal çözüm yollarının aranması için kamusal araçlara sahip olunması gereklidir. Bu kamusal araçlar Bauman'ın (2017a: 73) ifadesi ile "büyük p harfi ile başlayan Politikalar"dır. Bu *Politika*, bireysel sorunların kamusal meselelere çevrilmesi ve kamusal çözüm yolları aranmasıdır. Bu Politika'nın hayata geçmesi için gereken şey öncelikle, "unutulmuş yurttaşlık becerilerine sahip olan ve kaybolmuş yurttaşlık araçlarına sahip çıkan yapı ustaları" olarak tanımlanabilecek bireylerdir (Bauman, 2017a: 75). Tocqueville (2016: 544) bu yapı ustalarını derneklerde bulur: Derneklerde toplanmak, bireysel zayıflıkları bir araya gelerek aşmak demektir. Günümüzde bireyin bu Politika'ların farkına nasıl varabileceği, ne tür toplumsallaşma biçimleri ile bu farkındalığın kamusal eylem haline getirilebileceği meselesi tartışılmaktadır. Kamusal hayat üreten toplumsallaşma biçimleri, özünde sivil erdem üreten sivil katılımdır. Ulusötesi yaşlanan göçmenler gibi kümülatif dezavantajlı grupların görünürde bireysel olan sorunlarına ortak sorumluluk ve sosyal dayanışma sayesinde kamusal çözüm önerilerinin getirilmesi için sivil yaşamda örgütlenen toplumsallaşma, anahtar önem taşımaktadır.

1.4. Krizi Aşmak: Sivil Katılım

Sosyal teorisyenler, postmodern dönemden önce kamusal hayatın nasıl işlediğini örneklendirerek günümüz toplumundaki kamusal hayat krizi için birtakım çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Bu başlıkta üç mesele üzerinde durulmaktadır. İlk olarak, bireylerin kamusal olana yönelik farkındalığının nasıl artırılabilceği örneklerle tartışılmaktadır. Ardından, sivil katılım ile sosyal katılım arasındaki farklar ortaya konulmaktadır. Sosyal katılım, sivil katılım gibi kamusal hayatı canlandırmamaktadır. Son olarak, postmodern kentlerdeki kamusal hayatı parçalayan düzenlemelerden bahsedilmektedir. Sivil katılım, sosyal dayanışmanın ve ortak sorumluluk duygusunun yeşertilmesinin bir yoludur. Sivil katılım 1) sivil erdem sahibi yani iş birliği halinde birlikte çalışmaya açık bireyler yetiştirir, 2) mütekabiliyet ve güven gibi iş birliği normlarını yaygınlaştırır, 3) diğerlerinin farkına varılarak gönüllü gettolaşmanın

aşılmasını sağlar ve 4) diğerlerinin sorunlarına kayıtsız kalma ve onları suçlama duygularının aşılması için zemin sunmaktadır. Sivil katılım özetle, *kamu yararına ev sahipliği yapan zeminin* tekrar kazanılması demektir.

“Karşılıklı sorumluluk yüklemeyen geçici cemaatlerde” yaşayan ya da “bizden olmayanlarla dayanışma imkansızdır” ve “yabancılarla birlikte yaşamak mümkün değildir” anlayışı ile gönüllü bir gettolaşma içinde olan postmodern toplumda sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu “ötekinin refahı sadece onun sorumluluğundadır” ve “bizden olmayanın bizimle aynı haklara sahip olması beklenemez” anlayışı ile parçalanmaktadır. Bu durumu Bauman (2017a: 163), günlük yaşantıda “ortak çıkarları ve ortak yazgıyı müzakere sanatı” unutulmaya yüz tuttuğunda bu ortak çıkarlarda uzlaşmanın yerini homojen cemaatlerin ortak kimliğinde “güvence arama” almaktadır sözleriyle açıklar. Ona göre bu durumda “müzakere edilmiş ortak çıkarları” gerçekleştirme arzusu ve becerisi azalmaktadır. Halbuki postmodern toplumun, ortak çıkarları müzakere etmeye ihtiyacı vardır. Kamusal hayatın canlanması için bireylerin “bireysel kaygıları kamusal mesele haline getirmeyi” öğrenmesi ve iş birliği halinde ortak fayda için birlikte çalışma farkındalığının canlandırılması gereklidir. Tocqueville, sivil yaşamda örgütlenen katılımın bireyselleşme tehlikesini bertaraf etme kapasitesine sahip olduğunu ifade etmektedir (Kabakcı, 2019: 78).

Tocqueville’e göre bireyler toplumda ya da yaşamlarında meydana getirmek istedikleri bir duygu veya fikir olduğunda kendileri gibi olanları (yani sosyal dayanışmaya açık olan, ortak sorumluluk duygusuna sahip olan kişileri) arayıp bularak bir “birlik” oluştururlar. Bu sayede de “izole bireyler” olmaktan çıkarak “yönetim tarafından sesleri duyulur hale gelen bir güç” meydana getirmektedirler (Tocqueville, 2016: 547). Sivil katılım böylelikle resmi kurumların performansını iyileştirmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 30). Devlet, bu örgütlenmeleri cesaretlendirdiğinde/serbest bıraktığında kazanılan yerel özgürlükler, yerel ihtiyaçların ve sorunların belirlenmesini sağlamaktadır. Bu sayede bireyler tüm farklı güdülerine rağmen birbirlerine doğru durmaksızın çekilmekte ve neticede birbirlerine yardım etmektedirler (Tocqueville, 2016: 542). Cemaat duygusu/bilincine sahip olmak ve karşılaşılan sorunları birlikte çözme bilinci hakkında Tocqueville (2016: 541)

bireylerin hemcinslerini düşündükleri ve kendi kendilerini unutmakta adeta bir menfaat gördüklerini ifade etmektedir. Tocqueville'e göre burada anahtar unsur "bireylerin birlikte eyleme olanaklarını artırmaktır".

Tocqueville'in bu gönlün alışkanlıkları anlayışının temelinde "doğru anlaşılmış menfaat" öğretisini bulur. Ona göre bireylerin kendilerini "doğru bir biçimde sevmeleri" herkesi birbirine yardım etmeye yöneltmekte ve bireylerin zamanlarını ve gelirlerini "seve seve" ortak iyiliğe adamaya itmektedir (Tocqueville, 2016: 559). Burada doğru biçimde sevmeye vurgusu, bireyselleşme ile birlikte yitirilen kamusal erdemlerin farkındalığını taşıma durumudur. Bu bağlamda:

"... Doğru anlaşılmış menfaat öğretisi büyük fedakârlıklara neden olmaz; ama her gün ufak özverilerde bulunmayı telkin eder. Bu öğreti tek başına bir insanı erdemli hale getiremez, ama çok sayıda yurttaşın düzenli, ölçülü, ılımlı, öngörülü ve kendine hakim olmasını sağlar. Bu doktrin her ne kadar insanı erdeme doğrudan iradesiyle taşımasa da, alışkanlıklarıyla onu erdeme yavaş yavaş yaklaştırır (Tocqueville, 2016: 560)".

Tocqueville görüldüğü üzere kişilerin birbirine yardım ettiği yani Putnam'ın ifadesiyle mütekabiliyetin inşa edildiği ve ortak iyiliğin istendiği bir toplumdaki bahsetmektedir. Bu yaklaşımda sivil katılım, kamu yararına ev sahipliği yapmaktadır.

Tocqueville, ortak fayda için birlikte çalışma farkındalığının kazanılması meselesinde açıklayıcı bir resim ortaya koymaktadır. Buna göre modern birey, örneğin şahsi mülkü olan arazisinden kamusal bir yol geçecek olduğunda bu kamusal mesele ile ilgilenir. Çünkü burada kamusal sorun özel mülkünün korunması ile ilişkili olduğu için kendi özel meselesi haline gelir (Tocqueville, 2016: 542). Özel mülkünü koruma gayretiyle, kamusal yoldan rahatsızlığını dile getiren diğerleri ile bir araya gelmesi gerekir. Böylelikle "... her bir kişi başta sandığı gibi hemcinslerinden o kadar da bağımsız olmadığını ve onların desteğini kazanmak için onlarla iş birliği yapması gerektiğini fark eder" (Tocqueville, 2016: 540-541). Burada "iş birliği" tartışmamızda anahtar öneme sahiptir. Neticede bu bireyin "kendi önemsiz meselesi" üzerinden "kamusal iyiyle ilgilenmesi" sağlanmış olmaktadır (Tocqueville, 2016: 542).

Bu örnekte bireyin kendi çıkarı için önemli bir meseleyi hallederken kamusal olana dikkatini vermesi görülmektedir. Özel alanından çıkıp kamusal olanla ilgilenme sürecinde birey önceleri "genel menfaat" ile mecburen ilgilenmiş olsa da Tocqueville'e göre (2016: 543) bu zamanla "bir güdü haline gelir" ve birey "diğer

yurttaşların iyiliği için çalışa çalışa nihayetinde onlara hizmet etme alışkanlığını ve zevkini kazanır”. Fakat bu kolayca başarılabilecek bir ödev değildir. Çünkü kendi bireysel sorunlarına gömülmüş ve bu nedenle de kamusal olanı gözden kaçıran modern bireyler için kamusal olanın farkına varmak kolayca kazanılacak bir meziyet değildir. Bu zorluğun çözümünü Tocqueville (2016: 545) “Çok sayıda insanın müşterek bir amaca odaklanmalarını ve isteyerek bu amacın peşinden koşmalarını” sağlayan, siyasal değil sivil yaşamda biçimlenen örgütlenmeler yani gönüllü birliklerde bulur. Bauman, Sennett ve Putnam da bu konuda hemfikirdir. Tocqueville’in siyasal değil sivil yaşamda biçimlenen örgütlere yaptığı vurgu -postmodern toplumda yabancılardan arınmış cemaatler içinde yaşamının ne kadar hayati görüldüğü hatırlandığında- tartışmamız için özellikle önemlidir. Sivil yaşam, bireyin farklı olanları dışlayıp benzer olanlarla dayanışma gerçekleştirdiği homojen cemaatlere ayrılma ihtiyacını azaltabilir.

Sivil yaşamın kamusal hayat için öneminin anlaşılmasında, postmodern öncesi toplumlardan örnekler verilebilir. Söz gelimi on sekizinci yüzyılda, yabancılardan birbirleriyle konuşmasını cesaretlendirmek amacıyla kafeler, mahalle kahveleri ve barlar kurulmuştur. Bu mekanlarda kamusal hayatın sağlanması için masalar on iki ila on altı kişiyi kullanımına yönelik olarak düzenlenmiştir. Böylelikle “kahvehane muhabbeti” insanların “özgürce ve çekinmeden genel konuşma başlıkları üzerinde” konuşmalarına olanak sağlamıştır (Sennett, 2012: 102). Bu örnekte yabancılardan kaçmak yerine yabancılarla birlikte meselelerin kamusal hayat içinde tartışılması açıkça görülmektedir. Kamusal hayata ikinci bir örnek de katılımcılarını kapitalizm üzerine düşünmeye davet eden 1900’de Paris’te yapılan Paris Evrensel Sergisi’ndeki “toplumsal soru” adlı sergi odaları verilebilir (Sennett, 2012: 51-53). Bu uygulamanın amacı da toplumsal meseleler üzerine birlikte konuşup tartışan ve “beraber planlanmış bir eylemle toplumdaki çatlakları iyileştiren” bir kamusal hayatın oluşturulmasıdır (Sennett, 2012: 55, 56). Bu örnekte toplumsal sorunları iş birliği kurarak düzeltme vurgusu tartışmamız için önemlidir.

Sivil örgütlerde sivil erdemlerin kazandırılması (farklı olanlarla bir araya gelinerek kamusal hayatta iş birliği halinde ortak iyilik için birlikte çalışılması) için Sennett açıklayıcı örnekler sunmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda farklı kentlerde (Londra,

Paris, Moskova, Şikago ve New York gibi) örnekleri bulunabilen küçük kültür merkezleri “aşağıdan yukarıya” inşa edilen dayanışmanın önemli bir örneğidir. Bazı kentlerde barınak ya da işçi evi olarak da isimlendirilmişlerdir. Bunlar işçilerin hem eğitim hem de gündelik sorunları ile ilgili tavsiye alabildikleri mekanlardır. Orta sınıftan bağışçılar tarafından finanse edilmekte ve orta sınıftan kadınlar gönüllü olarak çalışmaktadır (Sennett, 2012: 60, 61).

Kültür merkezlerinin önemi çok boyutludur. Birincisi, farklı olanlarla bir araya gelinmektedir. Bu merkezler, insanların kendilerinden farklı ırk ve etnik gruplarla nasıl bir araya gelebileceğine ve birbirlerine karşı açık olabileceğine yanıt olarak geliştirilmiştir (Sennett, 2012: 158). Bu bağlamda, gönüllü gettolaşmanın tam aksi bir tutumu gösterir. Bu merkezler gibi kamusal alanlarda, farklı gruplar birlikte yer aldığı ve meşru görüldüklerinde, göçmenler ve ev sahibi toplumun ilişki kurabilecekleri ortak bir zemin sağlanmış olmaktadır (Safi, 2006: 33’ten akt. Erçin ve Adıgüzel, 2017: 179). İkincisi, “ötekinin refahı” önemsenerek sosyal dayanışma gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşım, postmodern yaklaşımın kötü yönetimi değil bireyi suçlama tutumunun zıddıdır. Çünkü kültür merkezleri, farklılıklarla dolu karmaşık bir toplumda, “diğerleri”ne yönelik “pasif farkındalığı aktif bir sorumluluğa” dönüştürmeye çalışmaktadır (Sennett, 2012: 81). Hatırlanacağı üzere postmodern yaklaşım ise “dost” kategorisinde olanlara karşı güdülen sorumluluğun, düşman ve yabancı için duyulmamasını vaz etmektedir. Üçüncüsü, bunu sivil yaşamda örgütlenerek yapmaktadır. Bu merkezler farkındalığı sorumluluğa dönüştürme ödevini başarmak için resmi olmayan temasın altını çizmişlerdir (Sennett, 2012: 81). Putnam da bu konuda Sennett’in fikrini desteklemekte ve resmi olmayan temas olarak “cemaat yaşamına dahil olmanın”, sosyal dayanışma farkındalığı olarak “gönüllülüğe” yol açtığını göstermektedir. Putnam (2000: 119) sosyal dayanışma ve ortak sorumluluğun pratikteki yansıması olarak yorumlayabileceğimiz aktiviteler olan “zamanını ve parasını ortak iyilik için harcama yani gönüllü olma ve hayır işlerinde çalışmaya” etki eden sosyodemografik faktörleri incelemiştir. “Cemaat yaşamına dahil olmanın” bu aktiviteler katılım üzerinde eğitim seviyesi, ekonomik düzey, yaş, ait olunan cemaatin büyüklüğü ve istihdam pozisyonundan daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Putnam, 2000: 120).

Sivil yaşamı politik yaşamdan ayıranın, kimliklerin değil ortak faydanın ön plana çıkması olduğu daha önce ifade edilmiştir. Bu yaklaşım uygulamada şuna karşılık gelmektedir: Toplumun kalanından farklı olan ve toplumsal katılımı sınırlı olan göçmenler gibi grupların problemlerine politik değil gündelik deneyim üzerinden çözüm aranmaktadır. Bunun için ebeveynlik, eğitim, alışveriş gibi sıradan sorunlar konusunda “daha önce hiç konuşmamış ve gündelik hayatta karşılaşmayan insanlar” bir araya gelerek bilgi ve destek almaktadır (Sennett, 2012: 68-71). Bu sivil örgütlerde sosyal dayanışma vardır ve bizden olmayanların dezavantajları tek başlarına çözmeleri gereken bireysel sorunlar olarak yorumlanmayıp ötekine karşı sorumluluk ilkesiyle iş birliği geliştirilerek çözülen kamusal sorunlar haline getirilmektedir. Göçmenlere dil dersi verilmesi basit ama önemli bir örnektir. Bu merkezlerin uygulamasına benzer bir diğer örnek, Amerikan İç Savaşı’ndan sonra serbest kalan kölelerin ekonomik ve toplumsal sefaletlerini sağıltmak amacı ile kurulan enstitülerdir. Bu enstitülerde, serbest kalan kölelere zanaat öğretilmiştir (Sennett, 2012: 73). Amaç yine, sosyal dezavantajların üstesinden gelmek için sosyal dayanışma kurmaktır. Bu sivil örgütlenmelerin hepsi, postmodern toplumda kaybedilmiş olan kamusal hayata örnek oluşturmaktadır.

Postmodern toplumda farklı olanlardan kaçma yerine onlarla bir araya gelme, sosyal dayanışmanın kurulması için önemlidir. Fakat her “bir araya gelme” biçimi, sosyal dayanışmayı yeşertmez. Bu noktada Putnam “schmoozer” ve “macher” ideal tipleri ile sosyal ve sivil katılım arasındaki farkı ortaya koyar. Putnam (2000: 94), sosyal hayattaki daha az örgütlenmiş ve daha az amaç odaklı olan, kendiliğinden gerçekleşen, esnek etkileşimlere *schmoozer* kavramı ile işaret etmektedir. Bu tip sosyal katılıma örnek olarak yemekli parti vermeyi, arkadaşlarla zaman geçirmeyi, kart oyunları oynamayı, bar ve gece kulüplerine gitmeyi, piknik düzenlemeyi, akraba ziyaretinde bulunmayı verir.²² *Macher* ise sivil katılım olup kilise ve kulüp toplantılarına katılma, gönüllü olma, hayır yapma, kan bağışlama, cemaat projelerinde çalışma ve yerel toplantılara gitme gibi sivil katılım türlerine işaret etmektedir (Putnam, 2000: 95).

Görüldüğü üzere schmoozer “gündelik ve enformal” bir “sosyal ağ” oluşturur. Bu sosyal ağ, gündelik hayatta arkadaşlık ilişkileri ve diğer enformal sosyalleşme tipleri

²² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi “Sivil Katılım” başlığında sunulmaktadır.

ile çok önemli sosyal destek türleri sağlamaktadır. Bu bireysel ağlardan sağlanan sosyal destek bireyler arasında gerçekleşmektedir. *Macher* tipindeki katılım ile aynı yoldan sivil erdem inşa etmez. Bir “sivil ağ” olan *macher* ise kamusal hayata sivil katılıma işaret eder ve demokratik müzakere gibi sivil erdemlerin geliştirilmesini sağlar. Bu sivil erdemler söz gelimi seküler cemaat-tabanlı, inanç-tabanlı ve iş-tabanlı gönüllü derneklerde kazanılmaktadır (Putnam, 2000: 95). Putnam’ın *macher* ideal tipine giren sivil katılım yaklaşımı, sivil örgütlenme ile ilgili fikirlerinin Tocqueville’in (2016: 190) sivil örgütlenme ile ilgili “ayrı zihinlerin enerjilerini birleştirir ve açıkça gösterilen amaçlara güçlü bir biçimde yöneltir” yaklaşımını paylaştığını göstermektedir. Putnam’ın (2000: 151) “Alkollü Trafığe Çıkılmasına Karşı Çıkan Anneler” grubunun üyelerinin kişisel yardım ve destek sağlamakla sınırlı olmayan “açıkça sivil amaçları” olduğu vurgusu *macher* ideal tipinin sivil katılım ile ilişkisi için açıklayıcı bir örnektir.

Putnam’ın *schmoozer* ideal tipini Simmel’in “sosyallik” kavramı açığa kavuşturmaktadır. Simmel’in kavramsallaştırması ile sosyallik, “bir araya gelmenin oyun biçimi” olup bireylere kazandırdığı tek şey “sosyalleşme itkisinin tatmin edilmesidir”. Sosyallikte amaç, içeriği kendi başına bir anlam kazanmayan mevzular üzerine konuşmakla sınırlıdır. Amaç sadece “grup canlılığı” oluşturmaktır (Simmel, 2009: 136). Simmel (2009: 139) sosyalleşmede “sürtüşmelerin” olmadığını çünkü “gölgelerin çarpışmasının mümkün olmadığını” söyleyerek bu toplumsallaşma biçiminin yüzeyselliğini ortaya koymaktadır. Son olarak, sosyalleşmenin en iyi eşitler arasında yapılabildiğini ifade etmektedir. Yani sosyalleşme, farklı olanların bir araya gelmesi için anlamlı bir toplumsallaşma sağlamamaktadır. Hatta aynı olanların sivil erdem kazanmasına dahi hizmet etmemektedir. Sennett *Beraber* metninde Simmel’e referansla sosyallik kavramını kullanmaktadır ve bu türlü sosyal katılımın aslında dayanışma ile karşıtlık halinde olduğunu ifade etmektedir. Çünkü soğukkanlı bir maske takılarak ötekilerin söylediklerine, sakın ve mesafeli bir şekilde açık olunup hemen yanıt verilmemesine işaret etmektedir. Sosyallik, ötekisi ile aktif bir iletişim biçimi olmayıp, “beraber harekettense ortak bir farkındalıktır” (Sennett, 2012: 55, 56). Bu örnekte, görüldüğü üzere sadece sosyalleşme sağlayan etkileşimler, sivil katılımdan farklıdır. Bunlar iş birliği yapma ve müzakere gibi sivil erdemleri

geliştirme kapasitesine sahip değildir. Sosyal dayanışma için gereken birlikte çalışma farkındalığını sağlamazlar.

Putnam’a (2000: 338) göre kilise gibi inanç-temelli örgütlerden meslek-temelli derneklere, sosyal kulüplerden okuma gruplarına kadar çok çeşitlilikte gönüllü dernek, bireylerin hem politika yapıcılar üzerindeki talep ve ilgilerini ifade etmelerine hem de yöneticilerin güçlerini sınırlamasını kontrol etmelerine imkan tanır. Çünkü insanlar mahalle grupları ve hatta okul aile birlikleri ile alakadar olduklarında tek başınayken duyulmayan bireysel sesleri çoğalarak güçlenmektedir. Amy Gutmann’a göre (1998) bizim değer ve fikirlerimizi öne çıkarıp seslendirecek bir birliğe erişimimiz olmadığı sürece, zengin ya da ünlü değilsek, diğer insanlar veya politikacılar tarafından duyulma kabiliyetimiz oldukça sınırlanmaktadır (akt. Putnam, 2000: 338). Ayrıca sivil yaşamda örgütlenen derneklerde politik bilgi bireylerin sosyal ağları boyunca gezinmektedir ve bu ağlarda kamusal hayat müzakere edilmektedir (Putnam, 2000: 338). Sennett (2012: 60-67) “yukarıdan aşağıya” yani “eşitliği bozan ve dayanışmayı zedeleyen” politika yapımı yaklaşımı ile “aşağıdan yukarıya” yani “dayanışmayı güçlendiren” yaklaşım arasındaki farka işaret etmektedir. Sunata ve Tosun (2019: 17), mültecilerin ev sahibi topluma uyum sağlaması ve haklarını öğrenmelerine ek olarak köken ülkelerine insani yardım ulaştırmaları konusunda da sivil toplum kurumlarının önemini göstermişlerdir. Sivil hayatta örgütlenen dernekler, aşağıdan yukarıya çalışarak dayanışmayı güçlendirirler. Böylelikle sivil hayat, “büyük p harfi ile başlayan Politikaların” oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Sivil hayatın örgütlendiği dernekler demokratik alışkanlıkları kazandırmakta ve müzakere yapma alanı sağlamaktadır. Gönüllü dernek adı da verilen bu kamusal alanlar sosyal ve sivil erdemlerin öğrenildiği yerlerdir. Sivil erdemlere örnek olarak üyelerin nasıl toplantı düzenleyeceklerini, kamuda konuşacaklarını, mektup yazacaklarını, proje örgütleyeceklerini ve kamusal meseleleri müzakere edeceklerini öğrenmesi verilebilir (Verba, Scholzman & Brady, 1996: 304-333’ten akt. Putnam, 2000: 338-339). Bazı politik teorisyenlere göre gönüllü dernekler müzakereyi ulusal, ekonomik, etnik ve dini anlamda küçük bir “mikrokozmos” olduğunda (yani heterojen bir grup meydana getirdiğinde) en iyi şekilde geliştirmektedir (Elster, 1998; Gutmann ve Thompson, 1996; Bohman, 1996; Nino, 1996’dan akt. Putnam, 2000: 339).

Diğerlerine göreyse homojen bir grubu barındıran örgütler bile bu işlevi göstermektedir (Gutmann, 1998’den akt. Putnam, 2000: 339). Söz gelimi azınlık gruplarının ayrımcılık karşıtı çalışmalarda bulunması buna örnek verilebilir (Kymlicka, 1998: 177-213’ten akt. Putnam, 2000: 339).

Putnam (2000: 340) bu gönüllü derneklere katılımı “sivil katılım” olarak nitelendirmektedir. Sivil katılımı bireyin genelleştirilmiş diğerlerine verdiği önem artmaktadır. Her ne kadar “diğerleriyle” düzenli bağların olması kişinin onların şartlarını anlamak için kendini onların yerine koyacağını garanti etmese de, bu bağların olmaması durumunun aksini garanti ettiği kesindir (Putnam, 2000: 340). Bu bağlar gönüllü gettolarda homojen cemaatler içine kapanarak yaşamamaya işaret etmektedir. Toplumsal dokuya bu şekilde katılmanın kendisi “diğerlerine karşı sorumluluk almayı” ve “diğerlerinin refahını önemsemeyi” doğurmaktadır (Putnam, 2000: 117).

Postmodern toplumda kamusal hayatın canlandırılmasından bahsederken, nasıl bir toplumsallaşma biçimine ihtiyaç duyulduğunun açıklanması yeterli değildir. “Daha önce hiç konuşmamış ve gündelik hayatta karşılaşmayan insanların” karşılaşabilmesi için mekanların da buna imkan vermesi gereklidir. Bu noktada örnek olarak 18. yüzyılda Alman burjuva evlerinde oldukça yaygın olan okuma grupları ile daha önce anlatılan kafe ve kahvehanelerin meydana getirdiği kamusal hayat arasındaki önemli farka işaret edilebilir. Her iki örnekte de, kamusal hayat için olması gerektiği gibi, hayatın zorlukları üzerine birlikte düşünme ve tartışma eylemi gerçekleştirilmektedir. Fakat okuma gruplarının yapıldığı evler, sosyal sınıfların birbirine karıştığı ve yabancıların dahil olduğu bir grup için mekan oluşturmamaktadır. Bu bağlamda kahvehane ve kafe örnekleri “daha geniş kamusal versiyonlara” ev sahipliği yapmaktadır (Sennett, 2012: 157). Kamusal hayatın pratiğe dökülmesinde bu iki örnek arasındaki bahsi geçen farklılık, şimdiye kadar kamusal hayat konusunda dikkat çekilen iki özelliği açığa kavuşturmaktadır. Birincisi, görünürde bireysel olan sorunların kamusal olarak tartışılmasıdır. İkincisi, birbirinden farklı olan kişilerin bir araya gelmesidir.

Postmodern kentsel mekanlar, “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında açıklanan nedenlerle yabancılarla karşılaşmayı engellemek istemişse de başaramamıştır. Bunun

yerine yabancıların birbiriyle karşılaşmasını “anlamsız kılan” mekanlar oluşturmuştur. Bauman (2017a: 147) postmodern kentlerde ortak kullanıma açık mekanlar için “yabancıların yabancılarla birer yabancı olarak karşılaştıkları ve bu karşılaşmadan yine yabancı olarak çıktıkları” yorumunu yapmaktadır. Bu mekanların tasarım mantığı, yabancılarla “fiziksel yakınlıktan yani aynı mekanı paylaşmaktan kurtulmak mümkün olmadığı” için, onlarla “anlamli karşılaşmalardan ve diyalog ve etkileşime girme yükünden kurtulmaktır”. Bu kentsel mekanların temel özelliği başkalarıyla etkileşime girmeyi gereksiz kılmalarıdır (Bauman, 2017a: 160-161). Görüleceği üzere bu mekanlar, kamusal hayatın canlı olduğu mekanların tam aksi karaktere sahiptir.

Bu mekanlardan ilki geniş meydanlardır. Bunlar görsel olarak ilgi uyandırıcı olsa da sadece “gelip geçmeye” yöneliktir, konuşmak ya da zaman geçirmek içinse ideal değillerdir. Bu meydanlara bank gibi oturma alanları ile orada zaman geçirilmesini sağlayacak düzenlemeler eklenmez. Bir diğer örneği de “tüketim mekanları” olarak tanımlanabilir. Alışveriş merkezleri, spor kompleksleri, sergi salonları, turistik mekanlar ve kafelerin içinde olduğu tüketim mekanları “karşılıklı etkileşimi değil, [bireysel] eylemi” teşvik etme amacı taşımaktadır. Bu mekanlar “işsiz takımı ve ne idüğü belirsizler, yani bulundukları yere ait olmayan, gelip geçici kişilerden” korunmuş olarak aynı eylemi yapan diğerleri ile sadece kaçınılmaz olarak karşılaşp asla sosyalleşmeden sadece kendi “dostları” ile sosyalleşme imkanı sağlarlar (Bauman, 2017a: 149-151). Bu tüketim mekanlarının aksini Şentürk (2015: 184) sosyal dışlanmayı mekan odağında incelediği çalışmasında, “mekanla ve mekanı var eden insanla” bir arada olma durumunu *deneyimleme* olarak kavramsallaştırmakta ve sosyal içerme sağlayan bir mekanın toplumsal çeşitliliğe açık ve sürekli olarak erişilebilir olma özellikleri ile tanımlamaktadır. Tüketim mekanlarında kalabalıklar, ötekinin farklılığı ile yüzleşmesi gerekmeden, herhangi bir anlaşma yapmadan ya da duygudaşlık kurmadan, uzlaşp çabasına girmeden aynı fiziksel mekanı paylaşmaktadır (Bauman, 2017a: 154, 155). Bu mekanlar, diğerlerine yönelik pasif farkındalığın pasif kalmasını sağlama almaya yöneliktir. Daha önce bahsedilen “yalandan karşılaşma” davranışının hayata geçirilmesini sağlarlar. Özetle, günümüz kentsel mekan tasarımları bireylerin “bir araya gelerek toplanmasını” anlamsızlaştırmaktadır. Bu mekanlar postmodern cemaatlerin geçici, karşılıklı sorumluluk yüklemeyen,

toplumsal doku oluşturmeyen karakterini tamamlamaktadır. Kamusal hayatın yeşertilmesi ve sosyal dışlamanın yerini sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun alması için sivil yaşamın parçası olan örgütlenmeye ihtiyaç vardır.

Sivil yaşamda örgütlenmenin ulusötesi yaşlı ve yaşlanan kişiler için önemine örnek verilecek olunursa, Palmberger (2017: 236) Viyana'daki birinci nesil Türk göçmen yaşlılarla yaptığı araştırmasında kültürel, politik ve dini gönüllü birliklere erişimi olan yaşlı göçmenlerin sosyal bağlanmışlığının yüksek olduğunu göstermiştir. Literatürden verilebilecek örnekler sadece aidiyet hissi sağlama ve kendisiyle benzer olanlarla sosyal dayanışma kurma ile sınırlı değildir. Birincil ve üçüncül ilişkiler arasında dolayım sağlama ve kamusal hayata ev sahipliği yapma bağlamında da sivil örgütlerin ulusötesi yaşlı ve yaşlanan kişiler için önemi görülebilir. Bu konuda Ip, Lui ve Chui (2007: 733) Avusturalya'daki Çinli yaşlı göçmenlerin çocukları ve sosyal hizmet görevlileri ile ilişkileri üzerine yaptıkları araştırmanın sonucunda merkezi ve yerel yönetimin kentsel mekanları planlarken yaşlı göçmenlere yönelik cemaat tesislerini gündeme almasının önemini ortaya koymuştur. Bu tür merkezler, bir buluşma noktası ve sosyal aktivite mekanı sağlamasına ek olarak devlet politikaları hakkında bilginin dolaşımına ve sosyal ve sağlık hizmetlerine erişim için gerekli bilgiyi yayma gibi bu çalışmada şimdiye kadar tartışılan kamusal boyuta sahip olduğu da görülmektedir. Sosyal dışlanmanın aşılmasında bu merkezler ve -elbette çok dilli uygulamalar- önemli yere sahiptir. Kamu yararına ev sahipliği yapan bu tür mekanlar ve cemaatler, ulusötesi yaşlı ve yaşlanan kişiler için nüfusun göçmen olmayan ve genç olan gruplarına kıyasla daha önemlidir. Çünkü yaşlılar temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için hem merkezi ve yerel yönetimin kurumlarıyla daha sık temas kurmak zorundadır hem de sivil hizmet sağlayıcılarının iyi niyetine daha çok bağımlıdır. Politika ve devlet kurumlarına güven yaşlıların hayatlarında gençlerinkine kıyasla daha önemli bir role sahip olabilir (Rostila, Nygard, & Nyqvist, 2015: 212).

Kendi bireysel çıkarının ötesine geçerek ortak faydanın bilincinde olan ve sadece kendisi ile benzer olanların değil kendinden farklı olanların da refahını önemseyen birey, ortak yaşamı müzakere etmeye açık bireydir. Bu tür birey, görünürde bireysel olan sorunlara kamusal alanda çözüm arama ve bireysel kaynaklarla sınırlı kalmak yerine kamusal kaynakların kullanımını talep etme farkındalığına sahiptir. Bu kişi için

toplumsal dünyada sadece kendisi ve kendini ait hissettiği cemaati olmayıp, toplumsal hayatında “öteki” kişi ve gruplara da yer vardır. Bu kişi için “karşılıklı bağımlılık” güçlendirici hale gelmiştir. Böyle bireylerden oluşan bir toplum, ortak çıkara hizmet etme kapasitesine sahiptir. Çalışmanın ikinci bölümünde “Sosyal Sermaye Kuramı Bağlamında Sivil Katılım” tartışılmaktadır. Sivil katılımı tanımlamanın ve ölçmenin bir yolu “sosyal sermaye” yaklaşımıdır. Sosyal sermaye, bireyin sosyal ilişkilerinde başlar ama bireyi aşan sonuçları vardır: Cemaat ve toplumun ortak faydasına uzanmaktadır (Putnam, 2000: 19, 20). Sosyal sermaye, kuramsal tartışmanın pratik boyutuyla tartışılmasına imkan sağlamaktadır. Zira mezo seviyede, farklı arka planlardan birey ve örgütler arasında köprü görevi görmekte ve sosyal güven ve geliştirilmiş mütekabiliyeti artırarak sosyal içerilmeye katkı sağlamaktadır. Makro seviyede ise, toplumun gündelik hayatını yapılandırma ve yönetme gücüne sahip otoriteler ile farklı hayat yollarındaki bireyler arasında bağ kurmaktadır (Börsch-Supan vd., 2015: 5). Kamusal bir kaynak olarak sosyal sermaye; sivil katılımın ölçümünü netleştirmekte, ev sahibi devletler ve toplumlar ile ulusötesi yaşlı ve yaşlanan bireylerin kurduğu ilişkileri analiz etme ve yorumlama imkanı sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL SERMAYE KURAMI BAĞLAMINDA SİVİL KATILIM

Bu araştırmanın problemi, ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olmasıdır. Araştırmanın amacı, ulusötesi yaşlananların yerlilere kıyasla sivil katılımlarının ve sivil katılıma gömülü kaynaklarının nasıl farklılaştığını ele almaktır. Bu çerçevede araştırmanın sorusu, Avrupa’da 50+ nüfusta yerlilere kıyasla birinci ve ikinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliklerinin sosyal güveni, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını ve yaşam kalitesini nasıl etkilediğidir. Sivil katılımın ölçümünde Putnam’ın (Putnam vd., 1993; Putnam, 2000) sosyal sermaye yaklaşımı temel alınmıştır. Bu kuram, bireyler sivil katılım yaptıkça sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin yükseldiğini öngörmektedir. Çalışma; toplumsal eşitsizliğe, eşitsizliğin yeniden üretimine yani dezavantajların nedenlerine odaklanmak yerine görünürde bireysel olan dezavantajların özündeki kamusal karakteri anlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşımı ile yaşlı ve yaşlanan göçmenler üzerine olan mevcut literatürdeki sorun odaklı yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü, sivil katılımı sosyal sermaye kuramı ışığında tartışmaktadır.

Bu amaçla öncelikle “Sosyal Sermayenin Kavramsal Gelişimi” başlığında kavramın sosyolojik arka planı özetlenmektedir. Sosyal sermaye kuramı her ne kadar yakın zamanda tanınırlık kazanmışsa da aslında sosyoloji disiplini için yeni bir fikir ortaya atmadığı görülmektedir. Ardından “Sosyal Sermayenin Unsurları ve Seviyeleri” başlığında, kavramının nasıl araştırıldığı sorusuna netlik kazandırmak adına literatürde yapılan “bilişsel unsurlar ve yapısal unsurlar” ve “birey seviyesinde sosyal sermaye ve grup seviyesinde sosyal sermaye” tartışması sunulmaktadır. Unsurlar ve seviyeler göz önüne alındığında dört sosyal sermaye temasından bahsetmek mümkündür. Bunlar 1) kişisel ilişkiler, 2) sosyal ağ desteği, 3) güven ve iş birliği normları ve 4) sivil katılımdır (Scrivens & Smith, 2013: 8). Bu temaların her biri farklı bir fenomene odaklanmaktadır. Bu nedenle uygulama alanları ve sosyal yaşamda meydana getirmeleri beklenen çıktıları da farklıdır. Temaların her birinin farklı araştırma sorularına yanıt aradığı görülmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 19, 20). Sosyal

sermayenin bu dört tema ile (birey/grup ve bilişsel/yapısal unsur) ele alınmasına Kawachi'nin (2000) çalışmasında da rastlanmaktadır. Temalardan ilk üçü genel hatlarıyla açıklandıktan sonra sivil katılım teması “Sivil Katılım” başlığında sunulmaktadır.

Sivil katılım, Putnam'ın (Putnam vd., 1993: 173-174) sosyal sermaye yaklaşımının merkezinde yer almaktadır. Literatürde sivil katılım ile sosyal katılımı birbirine yerine kullanarak sosyal katılımı, formal/enformel sosyal aktivitelerle meşgul olmaya ek olarak gönüllü örgütlere katılım ile de ölçen çalışmalar vardır (Cattell, 2001'den akt. Nummela, 2015: 192). Halbuki sosyal katılım, sivil katılımı kapsasa bile bundan daha fazlasıdır. Bu konuda ilk tartışma “Krizi Aşmak: Sivil Katılım” başlığında yürütülmüştür. Kısaca hatırlanacak olunursa, Putnam'ın *schmoozer* ve *macher* ideal tipleri sırasıyla sosyal ve sivil katılımı işaret etmektedir. İlki, iş birliği yapma ve müzakere gibi sivil erdemler geliştirme kapasitesine sahip değilken; ikincisi, sosyal dayanışmanın temellenmesi için gereken iş birliği halinde çalışma farkındalığını kazandırmaktadır. Sosyal sermaye kuramı da iş birliği için gereken bireyler arası bağ ve ilişkileri “sosyal ağlar ve bu ağlardan doğan mütakabiliyet ve güvenirlilik normları” halinde ele almaktadır (Putnam, 2000: 19). Sosyal sermayenin tanımında geçen sosyal ağlar “kamusal fayda üretme kapasitesine” sahip olduğunda yani sadece bireysel değil kamusal bir gündemi olduğunda “sivil katılım” kategorisine girmektedir. Putnam ve arkadaşları (1993: 90), sivil örgütlere katılımın iş birliği becerilerini ve ortak eyleme geçmek için ortak sorumluluk duygusunu yeşerttiğini ifade etmektedir.

Bu çalışmada Putnam'ın sivil katılım için belirlediği dört temel özellik olan 1) katılımcılara bireysel olanın ötesinde sosyal bir gündem sağlaması ve kamusal yarar üretmesi, 2) ilişkilerin yatay olması, 3) katılımın aktif olması ve 4) cemaat kurma kapasitesi dikkate alınarak sivil katılım tanımlanmakta ve ölçülmektedir. Genel olarak sosyal sermaye çalışmaları, bireysel ve toplumsal hayatın nasıl daha “üretken” hale getirilebileceği sorusuna yanıt aramaktadır. Bireysel hayat yerine toplumsal olana odaklanan çalışmalar; bireyin sosyal ilişkilerinde başlayan ama bireyi aşip cemaat ve toplumun ortak faydasına uzanan sonuçların izini sürmektedir. Buna göre sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar, ancak bireyler sivil katılım gerçekleştirdiğinde ortaya çıkmaktadır. Sivil katılım sayesinde 1) iş birliği halinde birlikte çalışmaya açık

bireylerin sayısı artmaktadır, 2) mütakabiliyet ve güven gibi iş birliğine zemin sağlayan normlar yaygınlaşmaktadır, 3) daha geniş toplumsal doku ile bütünleşme sağlanmaktadır, 4) katılımın bizzat kendisi diğerlerinin farkına varılmasına yani gönüllü gettolaşmanın aşılmasına kapı aralamaktadır ve 5) diğerlerinin sorunlarına kayıtsız kalma ve onları suçlama duygularının aşılması imkanı doğurmaktadır.

Sivil katılımın sağladığı bu beş imkan, ulusötesi yaşlı ve yaşlanan kişilerin tecrübe ettiği toplumsal dokuyla bütünleşmenin engellenmesi ve sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilme durumunun aşılmasını sağlamaktadır. Çalışma, sivil katılımın 50 yaş ve üzeri nüfusta dağılımının anlaşılmasını, sivil katılıma etki eden sosyodemografik faktörlerin ortaya çıkarılmasını ve göçmenlikle sivil katılım arasındaki ilişkinin anlaşılmasını hedeflemektedir. Ayrıca sivil katılımın ortaya çıkardığı sosyal kaynaklar olarak sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin göçmenlikle ilişkisi de ele almaktadır.

Bahsi geçen “Sosyal Güven”, “Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı” ve “Sosyal İyi Oluş Hali Yaklaşımıyla Yaşam Kalitesi” alt başlıklarında sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar incelenmektedir. Sosyal güven hem “tanıdığımız kişilere yönelik” güvenden hem de “kurumlara yönelik” güvenden farklıdır. Bu başlıkta öncelikle sosyal güvenin tanımı yapılmaktadır. Ardından günümüzün toplumsal doku oluşturma amacı taşımayan homojen ve geçici cemaatlerinin sosyal güvene zemin sağlamaması meselesi üzerinde durulmaktadır. Son olarak sosyal güveni yükselten ve azaltan sivil katılım tipleri tartışılmaktadır.

Bu çalışmada göçmen/yabancı nüfus ile yerli nüfusun “genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı” da mukayese edilmektedir. “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında tartışıldığı üzere ulusötesi yaşlanma, “yabancı olma” ile ilişkilidir. Yabancı, toplumsallaşmanın bir parçası olduğunda (ister mecburen ister kucaklanarak olsun fark etmeksizin) hem yabancı statüsüne konan kişi/grup için hem de yerli olan kişi/grup için “genelleştirilmiş mütakabiliyet” meselesi, literatürde sıklıkla tanımlandığı “ekonomik/işlevsel karşılıklılık (exchange)” ile sınırlı bir odaktan çıkarak “aidiyet hissi” ve “yardım alabileceği inancı” ile tanımlanan “toplumsal dokuya gömülme” ya da daha yaygın bilinen karşılığı ile sosyal içerme formunda karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada toplumsal dokuya gömülme, “genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı” olarak

kavramsallaştırılmıştır çünkü toplumsal aktör/nesne “yabancı” olduğunda onun sosyal bütünleşme durumu “birey ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşime” işaret etmektedir. Bireyin “kendimi bu bölgeye ait hissediyorum” diyebilmesi ile toplumun bireye verdiği “dün geldin, bugün buradasın, yarın gidebilirsin” ve “gitmediğin/gönderemediğin için var olmana göz yumuyorum” mesajı karşılıklı etkileşim halindedir. Yine, bireyin “başım derde girse bu bölgede insanlar bana yardım eder” diyebilmesi ile toplumun bireye verdiği “yabancı endişe yaratan ve kaçınılması gereken kişidir”, “dezavantajların sorumlusu kişinin kendisidir” ve “dost kategorisine sunduğum benden yardım alma hakkına yabancı talip olamaz” mesajı karşılıklı etkileşim halindedir. Yabancınnın “aidiyet hissi ve daha geniş toplumsal dokunun yardımseverliğine ilişkin iyimserliği” ile toplumun onun “nereye ait gördüğü ve yardımını ne kadar hakkettiği” konusundaki tutumu arasında karşılıklılık vardır. Bu yaklaşım temel alınarak çalışmada “genelleştirilmiş mütekabiliyet” kavramı kullanılmıştır.

Sivil katılıma gömülü kaynaklar arasında son olarak, sivil katılımın yaşam kalitesi ile ilişkisi gösterilmektedir. Çalışmada yaşam kalitesi “sosyal iyi oluş” yaklaşımı model alınarak yorumlanmaktadır. Bu yaklaşımın odak noktasında birey, bireyin sağlığı ve bireyin bağımlılık seviyesi yerine “sosyal” arka plan vardır. Amaç sadece dezavantajlara odaklanan bir yaklaşımla bu nüfus grubunun iyi oluş halini “problemlili bir durum” haline getiren yaklaşımlardan kaçınmak ve sosyal boyutu anlamaya çalışmaktır. İyi oluş hali bireyin içinde yaşadığı sosyal yapı ile ilişkili olarak kendi hayatı üzerinde kontrol kurabildiğini hissetme, özerk biçimde topluma katılabilmek, geçmişle barışık olup geleceğe umutla bakabilme ve kendini gerçekleştirme üzerinden yorumlanmıştır. İyi oluş halinin sosyal yorumunda iki odak noktası vardır. Bunlar yaşlanma ve göçmenliktir. Göçmenlik boyutunda “yabancı olma”; yaşlanma ve yaşlılık boyutunda ise “yaş ayrımcısı normlar ve ekonomik üretimin dışında kalma” bulunmaktadır. Her ikisi de bireyin, toplumun çoğunluğundan “farklı” olması nedeni ile daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmesinin engellenmesi ile sonuçlanmaktadır. Sivil katılım sayesinde daha geniş toplumsal doku ile bütünleşilmekte, bu da bireylerin sosyal iyi oluş seviyesini yükseltmektedir. Sivil katılım kişi için değerli ve anlamlı olan roller sağlamakta ve içinde yaşanan toplumun değerli bir üyesi olunduğu hissi

inşa ederek “kendine yönelik algısını” yükseltmekte ve iyi oluş haline katkı sağlamaktadır. Yaşlı ve yaşlanan yetişkinler için toplumsal rolleri korumak, kendilerine dair pozitif bir bakış açısına sahip olmak, yaşam seyri boyunca biriken ve değiştirilemeyen koşulları kabullenmek, topluma katılmak, hayatın tadını çıkarmak, özgür olunduğu hissini ve hayat üzerinde kontrol sahibi olunduğu duygusunu korumak iyi oluş hali için önem arz etmektedir.

Sivil katılımın mevcut literatürde yaşlı ve yaşlanan nüfus odağında yeterince çalışmadığı görülmektedir. Sağlık alanında yapılan çalışmalar gönüllülük gibi sivil katılım tipleri ile fiziksel ve bilişsel sağlık arasındaki ilişkiye, sosyal bilimsel çalışmalar da yalnızlık ve bakım verme gibi konular üzerinde durmaktadır. Yaşlıların topluma katkısını anlamak için yeni araştırmaların yapılması gerektiği (Warburton & McLaughlin, 2005: 727) uzun zamandır yinelenerek gösterilmektedir.

2.1. Sosyal Sermayenin Kavramsal Gelişimi

Sosyal sermayenin kavramsal gelişimi, yakinen ilişkili olduğu bir kavram olarak sosyolojideki cemaat tartışması üzerinden yürütülebilir. Zira sosyal sermaye; sivil kültür, sivil toplum ve *Gemeinschaft* gibi klasik sosyolojik fikirlerin son rafinerisi olarak görülmektedir (Paxton, 2007: 47). Erken sosyologların *Gemeinschaft*’tan *Gesellschaft*’a olan kayma (Tönnies) veya metropolün insan hayatı üzerindeki etkisi (Simmel) üzerinde durduğu görülmektedir (Paxton, 1999: 88). Sosyal sermaye kuramının temellerini Comte, Durkheim, Tönnies, Marx, Weber ve Simmel gibi klasik sosyologlarda bulmak; Bourdieu, Coleman ve Putnam gibi çağdaş kuramcılarla da günümüze kadar getirmek mümkündür. Sosyal kuramda “sermaye” kavramı; ekonomik, beşeri, sosyal ve kültürel olmak üzere farklı tipler halinde yerini almıştır. Sosyal sermaye, en genel tanımı ile sosyal ilişkiler ve onlara gömülü olan kaynaklardır. Yani “ilişkilerin üretici değerine” işaret etmektedir. Buradaki üreticilik, piyasa mal ve hizmetleri ile sınırlı anlaşılmamalıdır, genel olarak “iyi oluş halinin üretimi” ile ilgilidir. Bu başlıkta, Putnam’ın yaklaşımının kullanılma nedeninin izah edilmesi ile sınırlı bir amaçla, çağdaş kuramcılarının sosyal sermaye yaklaşımlarındaki farklılıklar değerlendirilmektedir.

Cemaat tartışmasına tarihsel sıra gözetilerek bakıldığında ilk olarak Burke, Bonald ve Hegel gibi muhafazakar düşünürlerin “geleneksel toplumdaki dayanışma biçimleri ve erdem” tartışmaları görülmektedir (Nisbet, 2013: 71-76). Comte’a gelindiğinde “kaybedilen” ve “kazanılacak” cemaat fikrinde “eskinin çöküşü” sonucunda toplumu saran anarşiyi açıklamaya çabası öne çıkmaktadır. Ona göre, bireyin yetiştiği aile ve içinden geçtiği sosyalizasyon süreci ile kazandığı “ahlak”, cemaat ve toplumun parçası olmasını sağlamaktadır (Nisbet, 2013: 79, 83).

Cemaat anlayışının odağında “sosyal sınıf” olan Marx, işçi sınıfının kendi içinde dayanışmasını sağlayan cemaat tipi ile ilgilenmektedir (Nisbet, 2013: 93). Marx’a göre cemaatin kaybı, kapitalist sistemin bir sonucudur (Nisbet, 2013: 108)²³. Marx’ın “sınıf bilinci” kavramı, ortak bir duruma birlikte sürüklenen işçilerin birbirleri ile tanımlanmayı ve birbirlerinin girişimlerini desteklemeyi öğrenmesi, bu dayanışmanın çocuklukta öğrenilen bir norma dayanmayıp ortak kaderden doğması nedeniyle kendi grupları ile sınırlı olması üzerinden sosyal sermayeye temel sağlamaktadır (Portes, 1998: 7-8). Marx’ın bu yaklaşımı, güncel sosyal sermaye tartışmalarında “dayanışmacı sosyal sermaye” altında incelenmektedir.²⁴

Comte’dan Weber’e kadar canlılığını hiç kaybetmeden sürdüren cemaat tartışmasına kalıcı terminolojisini Tönnies kazandırmıştır (Nisbet, 2013: 65, 66). Tönnies’e göre gelenekselden modern topluma geçerken gayri şahsilik ve egoizmle birlikte insan ilişkileri giderek bireycileşmiştir. Bu normatif değişimin sonucu olarak geleneksel kurumların sağladığı güven kaybedilmiş ve ortaya çıkan “güven arayışı” modern kurumların sosyal güvenlik ve iş güvenliği gibi sistemleri ile telafi edilmeye çalışılmıştır²⁵. Tönnies’in cemaatinde bireyler ayırıcı faktörlere rağmen birliktedir, cemiyetinde ise birleştirici faktörlere rağmen ayrı kalmaktadırlar (Nisbet, 2013: 103-

²³ Modern kapitalist üretim sisteminin cemaati yıkıcı etkisi ve beraberinde gelen normatif değişim “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluğun Reddi” başlığında tartışılmıştır.

²⁴ Dayanışmacı sosyal sermaye kavramı bu başlıkta ilerleyen sayfalarda açıklanmaktadır. Putnam’ın “bonding social capital” kavramının Türkçe’sinde “dayanışmacı sosyal sermaye” çevirisi kullanılmıştır. “Bridging social capital” kavramı da “aracı sosyal sermaye” olarak çevrilmiştir. Her iki çeviri Başak ve Öztaş’a (2010) aittir.

²⁵ “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluğun Reddi” başlığında modern devletin gücü tek bir merkezde toplama gayretinin sonucu olarak geleneksel aracı kurumları ortadan kaldırması bağlamında tartışılmıştır.

104).

Weber'in cemaat yaklaşımında "rasyonelleşme" sürecinin etkililerini anlama çabası öne çıkmaktadır. Tarım işçisinin "statü" konumundan "sözleşme" konumuna geçişi ele alınmaktadır (Nisbet, 2013: 109). Weber'e göre modern kapitalizm işi evden ayırarak; kar etme ve geçimini sağlama ile ahlak, duygu, aile ve komşuluk bağları arasındaki ilişkiyi kopardığı gibi bunlardan sağlanan anlamı da yok etmiştir (Bauman, 2016: 35). Temelini Hobbes'tan alan bu yaklaşıma göre, sanayi devriminde işçilerin baskılayıcı bir ortamda çalışmaya uygun hale gelmeleri için öncelikle toplumsal bağlarından koparılması ve kitle halini almaları gerekmiştir. Bu kitleleşmeyi sağlamak için de cemaate savaş açılmıştır (Bauman, 2016: 31-34). Bu süreçte bireyler cemaat bağlarından koparılmışlardır ve böylelikle sonrasında işçi olarak yeniden görevlendirilmeleri mümkün olmuştur (Bauman, 2016: 36).

Durkheim, sosyal sermaye kuramı ile belki de en çok ilişkilendirilen kurucu figürlerden biridir. Ona göre toplumun gerçek kökleri cemaattedir. Toplumu oluşturan bireyler bir araya gelip ortaklaşa hareket ettiğinde yani ortak eyleme geçtiğinde toplum gerçekleşir. Ona göre toplum, "aktif iş birliğidir" (Nisbet, 2013: 114). Bu kısa aktarmada bile Durkheim'ın "sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun yeşertilmesi" için "sivil katılımın" öneminin anlaşılmasına olan katkısı açıkça görülmektedir. İntihar üzerine olan çalışması sosyal sermaye literatüründe sıklıkla referans verilmektedir. Bu çalışmasının önemi, ilk bakışta bireysel bir sorun olarak intiharın bile özünde kamusal bir karakter taşıyor olduğunu göstermesidir. Ona göre intihar ekonomik çatışma, suç ve boşanma ile aynı kategoride olup; sosyal çözülmenin göstergesidir. Sosyal gruba yeterince uyum sağlama ve bireysel hayatı anlamlı kılacak norm ve değerler sistemine sahip olma meselenin toplumsal yanını oluşturmaktadır (Nisbet, 2013: 127-128). Durkheim'ın bu yaklaşımı, günümüzde fiziksel ve psikolojik sağlık ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalara hala temel olmaktadır. Son olarak, Durkheim'ın "grup ritüellerinin yaptırım gücü" de "dayanımcı sosyal sermaye" bağlamında önemlidir (Portes, 1998: 8).

Cemaat tartışmasında Simmel'e gelindiğinde geleneksel toplumsal düzenden modern olana geçişte yaşanan yapısal ve normatif değişimin sonuçlarını ele aldığı görülmektedir (Nisbet, 2013: 137). Bunu yaparken Simmel, grup ilişkilerine

odaklanmaktadır ve yaklaşımında cemaat sadece iş birliği üzerinden değil; dostluk, güven ve mütakabiliyet gibi “sosyal atomlar” üzerinde durmaktadır (Nisbet, 2013: 138). Sosyal sermaye araştırmalarında Simmel’in odaklandığı konuların izleri sosyal güven ve genelleştirilmiş mütakabiliyet araştırmalarında görülmektedir.

Sosyal sermaye kuramı görüldüğü üzere temellerini kurucu sosyologların çalışmalarında bulmaktadır. Günümüzde sosyal sermaye kuramı tartışmalarına yön veren isimler Bourdieu, Coleman ve Putnam’dır. Bu üç düşünürün yaklaşımlarında ortak noktalar olmakla birlikte önemli farklılıklar da vardır. Söz gelimi, her ne kadar “ağlar” ve “ortak değerler” gibi anahtar unsurlara üçü de işaret etmiş olsa da, bu unsurların doğası ve işleyişi hakkındaki varsayımları birbirinden oldukça farklıdır (Scrivens & Smith, 2013: 16). Literatürde sosyal sermaye kavramı bu üç ismin yaklaşımlarından hareketle çok farklı şekillerde tanımlanmıştır (De Donder vd., 2012: 427). Bu durum, kavramın ölçümünün de oldukça değişken olması ile sonuçlanmaktadır. Lin, Portes, Paxton ve Scrivens ve Smith gibi sosyal sermaye literatüründe öncü isimlerin çalışmalarından yola çıkılarak Bourdieu, Coleman ve Putnam’ın yaklaşımlarındaki benzerlik ve farklılıkların literatürdeki yansımaları incelenebilir. Ama öncelikle farklı sermaye tiplerinin kavramsal gelişiminin açıklanmasına ihtiyaç vardır.

Lin (1999: 30) ve Paxton (1999: 91-92) sermaye kavramının farklı tiplerinin gelişimini açıklamaktadır. Onlara göre sermaye kavramı ile akla ilk gelen isim, ekonomik üretimi tesis eden araç ve makinalar gibi fiziksel sermaye fikrini alana kazandıran Marx’tır. Schultz ve Becker kavramın kullanımını “beşeri sermaye” ile zenginleştirmiştir. Beşeri sermaye, bireylerin üretimi tesis etmek için eğitim üzerinden kazandıkları becerilerine işaret eder. Bourdieu ise “kültürel sermaye” kavramını kazandırmıştır. “Sosyal sermaye” bu tabloya sosyal ilişkilerin de üretimi tesis edebileceği fikrini eklemiştir.

Sosyal sermayenin diğer sermaye tiplerinden farkı Portes’ten (1998: 7) örneklerle açıklanacak olursa, ekonomik sermayenin bireyin banka hesabında ve beşeri sermayenin de “zihninde” olduğunu, öte yandan sosyal sermayenin ilişkilerin yapısına içkin olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal sermaye sahibi olmak için kişinin mutlaka “diğerleri” ile “ilişkili” olması lazımdır. Birey, ancak diğerleri ile ilişkileri

sayesinde çeşitli “kaynaklara” erişmesini sağlayan “sermaye”ye sahip olmaktadır (Portes, 1998: 7). Bu açıklamadaki kaynak vurgusu önemlidir. Sosyal sermaye, en genel tanımı ile sosyal ilişkiler ve onlara gömülü olan kaynaklardır. Sosyal sermaye kavramının güncel kullanımında Putnam’a (2000: 19, 20) göre ilk örnek olan ve 1916’da yayımlanan çalışmasına Hanifan (1916: 130) sermaye ile emlak ve kişisel mülke değil iyi niyet, kardeşlik, karşılıklı sempati ve sosyal birlikteliğe işaret eden bir açıklama ile başlamaktadır.

Peki “sosyal” ilişkiler nasıl olup da sermaye oluşturmaktadır? Başarılı okullar için cemaat katılımının önemine işaret edilen çalışmasında Hanifan (1916: 130), “kendi halinde kalan bireyin” sosyal olarak çaresiz olduğunu ama örneğin komşusu ile temas kurarsa sonrasında onun komşularını da içeren bir sosyal sermaye birikimi olacağını ifade etmektedir. Böylelikle bireyin sosyal ihtiyaçları karşılandığı gibi tüm topluluğun yaşam koşulları da yükselmektedir. Lin (1999) de bu sorunun yanıtlanmasında aydınlatıcıdır. Öncelikle, sosyal ağlar, diğer başka yollardan sağlanamayacak bilgilerin akışına zemin sağlamaktadır. İkincisi, bazı sosyal ilişkiler “sosyal dünyanın stratejik noktalarında” konumlanarak değerli kaynakları ağda yer alan bireylerin erişimine açmaktadır. Son olarak sosyal ilişkiler, bireyin grup içinde olumlu bir kimlik ve tanınırlık kazanmasını sağlar. Kişi bir gruba aidiyet kurduğunda benzer çıkar ve kaynakları paylaşmanın ortaklığı sayesinde duygusal destek kazanır ve grup tarafından tanınarak da kabul görmüş olmaktadır. Görüldüğü üzere sosyal sermaye, ekonomik ve beşeri sermaye gibi “kaynak” sağlamaktadır (Lin, 1999: 31). Özetle, bir sermaye tipi olarak sosyal sermaye “ilişkilerin üretici değerine” işaret etmektedir. Buradaki üreticilik, piyasa mal ve hizmetler ile sınırlı değildir. Genel olarak “iyi oluş halinin üretimi” ile ilgilidir. Sosyal ilişkiler, bireyin hayatını farklı açılardan iyileştirecek “araçsal” bir değere sahiptir (Scrivens & Smith, 2013: 9). Sosyal sermayenin iyi oluş haline katkısı, bu çalışmanın yürüttüğü araştırma için önemlidir. Sosyal sermaye çalışmalarının amacı bireysel ve toplumsal hayatın nasıl daha “üretken” hale getirilebileceğinin anlaşılmasıdır. Bireyin sosyal ilişkilerinde başlayan ama bireyi aşır cemaat ve toplumun ortak faydasına uzanan sonuçları olduğu düşünülmüştür.

Putnam’a (2000: 19, 20) göre sosyal sermaye kavramı Hanifan’dan yaklaşık elli yıl sonra kent uzmanı Jane Jacobs’la 1960’larda geri dönmüştür. Jacobs’ın 1961 yılında

yayınlanan *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* kitabı kent çalışmalarında sosyal sermaye kavramını kullanan ilk çalışma olmuştur ve sosyal güven konusunda güncel çalışmalara öncülük etmiştir. 1980’lerde Fransız sosyal teorisyen Pierre Bourdieu ve sosyolog James S. Coleman tarafından kavram Putnam’a (2000: 19, 20) göre “her seferinde az çok yeniden tanımlanarak” kullanılmıştır. Sosyal sermaye kavramının günümüzde üç temel ismi olan Bourdieu, Coleman ve Putnam’dan ilkinin çalışmaları, kavramın sosyologlar başta olmak üzere akademik çevrelerde artan ilgi uyandırmasına vesile olmuştur (Scrivens & Smith, 2013: 13).

Bourdieu (1986), sermaye tiplerini ele alan makalesinde ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeyi tanımlamakta ve nasıl mübadele edildikleri üzerinde durmaktadır. Ona göre, modern toplumda emek piyasasındaki gelir kaynaklarına erişim, kültürel sermaye (eğitim) ve sosyal sermayeye (ilişki ağları) bağlıdır ve erişim durumu birey ve gruplar arasındaki eşitsiz dağılımı açıklamaktadır (Swartz, 2011: 109). Bu düşüncesi, çalışmalarında önemli bir yeri olan “alan” kavramında da kendini göstermektedir. Alan; ekonomik, simgesel, kültürel, sosyal sermaye gibi sermaye biçimlerinin yaratıldığı, mübadele edildiği ve biriktirildiği rekabetçi arenaları tanımlamaktadır (Swartz, 2011: 68). Bourdieu (1986: 252), ekonomik sermayeyi diğer bütün sermaye tiplerinin üstüne yerleştirmektedir ve diğer sermaye tipleri ile birleşerek eşitsizliği inşa etmektedir. Bourdieu, Passeron ile birlikte kaleme aldığı *Varisler* (2014: 18, 37) başlıklı araştırmasında da “öznel beklenti” ile “nesnel gerçek” arasında yaptığı ayırım üzerinden, toplumsal tabakalar arasında sözde fırsat eşitliği tanıyan eğitim sisteminin aslında gelir eşitsizliği ve buna ek olarak dil hakimiyeti ve kültürel imtiyazlar gibi farklılıklar nedeni ile aslında eşitsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Portes’e göre (1998: 3) Bourdieu’nün analizi, üç düşünür arasında kuramsal olarak en rafine çalışma olup kavrama yaklaşımı araçsaldır. Yani bireyler, yeni kaynaklara erişebilmek için gruplara katılırlar ve bu katılım için gerçekleştirdikleri sosyalleşme oldukça planlıdır. Odaklandıkları şey sosyal ilişkilerinden kazanacakları faydadır. Bu yaklaşıma göre sosyal ağlar kendiliğinden gelişmez, ilişkiler yatırım stratejileri ile yapılandırılır. Böylelikle, olası faydalar için güvenilir bir kaynak oluştururlar. Görüldüğü üzere onun yaklaşımında sosyal sermayenin iki bileşeni vardır. Birincisi,

sosyal ilişkilerin kendisi bireylerin kaynaklara erişimine imkân tanır. İkincisi de bu kaynakların niteliği ve miktarı ile ilgilidir. Bourdieu'nün vurgusu, sermaye tiplerinin birbiri ile mübadele edilebilmesi üzerinedir ve böylece birey sosyal sermayesi üzerinden mesela ekonomik ve kültürel sermayeye de sahip olabilir (Portes, 1998: 3, 4).

Bourdieu mikro-seviye ağlar ve bireysel çıktıları arasındaki ilişkiye odaklanan çok sayıda araştırmayı etkilemiştir; Lin ve Burt'ün yaklaşımı öne çıkan çalışmalar arasındadır (Scrivens & Smith, 2013: 16). Burt'e göre sosyal sermaye, ekonomik ve beşeri sermayemizi kullanma şansı elde edilen arkadaşlar, iş arkadaşları ve genel temaslardır (Burt, 1992: 9'dan akt. Portes, 1998: 6). Lin de çalışmasında Bourdieu'nün yaklaşımını özetlerken Portes'le benzer bir izlek oluşturmaktadır. Buna göre Bourdieu'nün yaklaşımını kullanan araştırmalarda sosyal sermaye, bireylerin sosyal yapılardan sağladıkları ve kendi çıkarları için kullandıkları bir kaynaktır ve sermayenin farklı tiplerinin birbirine dönüştürülmesine odaklanılır. Böyle bir yaklaşımda sosyal sermaye 1) sosyal yapıya gömülü kaynaklar, 2) bireylerin bu kaynaklara erişim yeteneği ve 3) belli amaçlarla bu kaynakların bireyler tarafından kullanılması incelenmektedir (Lin, 1999: 35). Paxton bu noktada, Bourdieu'nün yaklaşımında sosyal ağların tüm bu işlevleri yerine getirebilmesi için mutlaka güvenilir olması gerektiğine dikkat çeker. Yani ağları kurmak yetmez, ağların kaynaklara erişimi sağlayacak güven gibi niteliklere sahip olması da gerekir (Paxton, 1999: 92).

Schuller ve arkadaşlarına göre (2000) Bourdieu'nün sosyal sermaye kavramı analitik olmaktan ziyade metaforiktir (akt. Scrivens & Smith, 2013: 13). Portes, bu soyut yaklaşımda Bourdieu'nün yanı başına Coleman'ı da eklemektedir. İki düşünür de sosyal sermayenin diğer sermaye tiplerine kıyasla soyut olan karakterini vurgulamaktadır (Portes, 1998: 7). Coleman'ın (1988: 97) amacı sosyal sermayeyi ekonomik sistemleri de içeren ama bunlarla sınırlı olmayan ve böylelikle süreçte sosyal örgütleri ihmal etmeyen bir yaklaşım ile açıklamaktır. Bourdieu gibi Coleman'da da eğitimde eşitsizlik konusu sosyal sermaye yaklaşımında kendini göstermektedir. Coleman (1988: 95), beşeri sermayenin doğuşunda sosyal sermayeyi ele aldığı makalesinde sosyal sermayenin tanımını ve onu ortaya çıkarak yapısal

şartları ele almaktadır. Sosyal sermayenin üç tipinden bahseder. Bunlar yükümlülük ve beklentiler, bilgi ağları ve sosyal normlardır. Coleman’a (1988: 105) göre tüm sosyal ilişkiler ve sosyal yapılar, sosyal sermaye biçimleri inşa etmektedir. Aktörler, amaç yönelimli olarak ilişki kurmakta ve yarar sağlamaya devam ettikleri sürece bu ilişkileri devam ettirmektedirler. Coleman (1988: 98), bir grubun sosyal yapısının o gruba üye olan bireyler için bir kaynak olarak nasıl işlev gördüğü sorusu ile ilgilenmektedir. Örgütler belli amaçlarla bir kere kurulduklarında, farklı amaçlar için de kullanıma hazır sosyal sermaye artık mümkün hale gelmektedir (Coleman, 1988: 108).

Coleman’ın sosyal sermaye anlayışının odağında Scrivens ve Smith’e (2013: 14) göre grup vurgusu vardır. Öncelikle, Coleman’a göre sosyal sermaye bir ağdaki bireyler için kaynak oluştursa da aslında birey tarafından sahip olunmaz, ancak sosyal ilişkilere gömülü olarak var olur. İkincisi, sosyal ilişkiler sorumluluk, beklenti ve güvenilirlik gibi süreçler üzerinden bireyler için sermayenin kullanışlı biçimlerini inşa edip kurmaktadır. Bu süreçler görüldüğü üzere grup içinde gerçekleşir. Son olarak, sosyal sermaye sadece özel bir kaynak olmayıp bireylerin pozitif (ve potansiyel olarak da negatif) eylemleri ile daha geniş grup için dışa aktarılan kamusal bir kaynak olma özelliğine de sahiptir (Scrivens & Smith, 2013: 14).

Coleman sosyal sermaye kavramının çok çeşitli uygulamalara açılmasını sağlamıştır. Hem mikro seviye hem de mezo seviye ağlara bakmıştır, hem aile içi etkileşimlerin eğitim gibi “bireysel çıktılar” üzerindeki etkisini hem de “cemaat ilişkilerinin rolünü”, norm ve grubun yaptırımlarını ele almıştır. Böylelikle Coleman hem “kamu kaynağı” hem de “özel kaynak” boyutlarını kabul etmektedir. Ayrıca, sosyal sermayenin “kötü” bir kaynak olabileceğini, söz gelimi eğitimi desteklemeyen gruplarda zarar verici normların da olabileceğini görmezden gelmez (Scrivens & Smith, 2013: 16). Portes’e göre Coleman enformel aile bağları ve topluluk yapılarının kayboluşuna hayıflanmakta ve resmi kurumları bunların yerini alarak sosyal sermaye yaratmaya davet etmektedir. Bu bağlamda modern sosyolojinin görevini sosyal mühendislik sürecine rehberlik etmek olarak görmektedir. Portes, onun yaklaşımını sosyal kontrol ve yaptırıma odaklanan çalışmalar arasında görmektedir. Sıkı toplumsal ağlar tarafından yaratılan sosyal sermaye öğretmenler, polis ve ebeveynler gibi otoritelerin

disiplin sağlaması için elverişlidir (Portes, 1998: 10).

Bourdieu ve Coleman'ın sosyal sermaye yaklaşımları arasında benzerlikler vardır. İkisi de kavrama belli bir seviyede mübadele edilebilir ve bireylerin sosyal ilişkilerine yatırımları ile meydana getirdikleri ve fayda sağladıkları bir kaynak olarak bakar. Farklılıklar da vardır. Hatırlanacağı üzere Bourdieu sosyal ilişkilerin planlı kurulduğu vurgusu yapmaktadır (Portes, 1998: 3). Coleman ise sosyal sermaye yaratılması sürecinin bilinç dışılığına odaklanır, başka amaçlarla girilen eylemlerin sonucu olarak görür (Coleman, 1990: 312'den akt. Scrivens & Smith, 2013: 15). Hem Bourdieu hem de Coleman bireylere ek olarak grup seviyesinde sosyal sermaye ile ilgilenmektedir. Fakat grupları ele alış biçimleri farklıdır. Bourdieu homojen elit grupların sosyal sermayeyi kendi sosyal konumlarını korumak için nasıl kullandığına odaklanırken; Coleman grubu daha genel bir yaklaşımla değerlendirip tüm sosyal gruplara kadar genişletir ve elitlerle sınırlandırmaz. Böylelikle Coleman'da sosyal sermaye komşular ve cemaatler gibi heterojen gruplara kadar uzanır. Coleman'ın çalışmaları -her ne kadar Putnam sosyal sermayenin bireysel bir kaynak olması yerine bir kamu kaynağı olma yönüne odaklansa da- Putnam üzerinde önemli etkiye sahiptir (Scrivens & Smith, 2013: 15). Sosyal sermayeye bireysel bir kaynak olarak bakıldığında bireyin ağlarına ve bu ağlardan elde edilen kaynaklara odaklanılırken, grup seviyesinde bakıldığında kamu kaynağı olarak sosyal sermaye ile karşılaşmaktadır.

Görüldüğü üzere Bourdieu ve Coleman'ın grup yaklaşımı farklıdır. Coleman'ın yaklaşımında sosyal sermaye, Bourdieu'nün önerdiği gibi sınıf temelli ağlarda homojen olarak var olmaz; aile, cemaat ve okul gibi çok çeşitli ağlarda var olur (Scrivens & Smith, 2013: 14). Bu konuda Putnam'a gelindiğinde ise, kavrama ülkelerin demokratik eğilimleri gibi daha geniş bir seviyeden baktığı görülmektedir. Putnam ve arkadaşları (1993: 123-124), *Making Democracy Work* eserinde, sivil katılımın günümüzde İtalya'nın kuzey ve güneyinde farklı olmasının nedenlerini araştırmakta ve neticede iki bölgenin feodalite döneminde sosyal ve politik yaşamın farklılıklarından kaynaklandığı sonucuna varmaktadır. Yine, günümüz Birleşik Devletler'inde kamusal bir kaynak olan demokrasideki düşüş ile bireylerin gönüllü birliklere katılımındaki azalma, toplumdaki sosyal güvendedeki düşüş ve oy vermedeki gerileme arasında ilişki kurmaktadır (Putnam, 1995). Bu iki çalışmasına bakılarak

Putnam'ın birincil ilgisinin iyi bir yönetim ve demokratik performansa katkı sağlayan faktörleri anlamak olduğu söylenebilir (Scrivens & Smith, 2013: 14).

Bourdieu, Coleman ve Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımları sosyal bilimsel literatürde önde gelen çalışmalar odağında karşılaştırıldıktan sonra bu çalışmada neden Putnam'ın yaklaşımının tercih edildiği de açıklanmalıdır. Nyqvist ve Forsman'a referansla söylenebileceği üzere, Bourdieu'nün sosyal sermaye yaklaşımında sosyal, ekonomik ve kültürel sermaye bireylerin toplumsal alanlardaki konum ve olasılıklarını belirleyen temel etmenlerdir. Güç ve eşitsizlik üzerinde durulur ve ekonomik ve kültürel sermayedeki yetersizliklerin toplumdaki farklı grupların önünü kapadığı iddia edilir (Nyqvist & Forsman, 2015: 3). Bourdieu'nün çalışmaları eşitsiz bir toplumda güç ilişkileri ve hiyerarşilerin kurulması ve bu eşitsizliklerin yalnızca ekonomik boyutla açıklanamayacağını göstermektedir. Bu noktada onun yorumuyla kültürel sermaye kavramı; belli beceri, bilgi, değer ve davranışların ayrıcalıklı ebeveynlerden çocuklarına nasıl aktarıldığı, nasıl sosyal avantaj sağlandığı ve yeni nesil elitlerin nasıl korunduğu konularında açıklayıcıdır (akt. Scrivens & Smith, 2013: 13). Sosyal sermaye literatürünün büyük kısmında odak, sosyal ağlara üyeliğin maddi veya diğer değerli kaynaklara erişimi sağlaması varken Bourdieu için esas odak üye olmayanların sosyal ağlardan dışlanması ve sosyal hareketin engellenmesidir (Scrivens & Smith, 2013: 13).

Bu bağlamda Bourdieu'nün yaklaşımı yaşlanan göçmenler gibi grupların çalışılmasına kümülatif dezavantajların nedenlerinin anlaşılması bağlamında önemli bir arka plan sağlamaktadır. Çünkü Bourdieu'nün yaklaşımı çağdaş toplumda sosyal ayrımcılık ve sınıf yapısını dikkate alarak göçmenlerin tecrübesindeki eşitsiz ve acı gerçeklikte kök salan sosyal sermaye inşa sürecini açığa kavuşturmaktadır (Cheong, Edwards, Goulbourne, & Solomos, 2007: 38). Bourdieu, kavramı görece dar bir açıdan ele alarak sosyal eşitsizlikleri ve sınıf-temelli hiyerarşileri açıklamak için kullanmaktadır; bu nedenle sosyal sermayeye faydaların biriktiği bir şey odağında baktığı görülmektedir. Bourdieu için bireyin erişebildiği sosyal sermayenin miktarı temelde bireyin ağının genişliğine bağlıdır ve ağdaki her bir üyenin ekonomik, beşeri ve kültürel sermayesinin özetidir. Güç ilişkilerinin, eşitsizliğin ve politik/sosyo-ekonomik bağlamlarda sosyal sermayenin işlevinin anlaşılmasında Bourdieu iyi bir kuramsal

arka plan sağlamaktadır. Bourdieu'nün yaklaşımı sosyal yapıyı anlamaya çalışan akademisyenlere ışık olmuştur (Scrivens & Smith, 2013: 15). Coleman'ın araştırmalarına bakıldığında da görülmektedir ki, eğitim ve aile üzerine odaklandığı için yaklaşımı en fazla aile ve eğitim politikaları ile ilgili araştırmaları etkilemiştir (Schuller vd. 2000'den akt. Scrivens & Smith, 2013: 16).

Bourdieu sosyal sermaye ve sosyal bütünleşme arasında kurulan ilişkiyi eleştirmektedir. Sosyal sermayeyi, sosyal ve etnik eşitsizliklerin çözümü değil sonucu olarak görmektedir (Cheong, Edwards, Goulbourne, & Solomos, 2007: 37). Öte yandan Putnam'ın çalışmaları, sosyal bütünleşme için sosyal sermayenin güçlendirilmesi gerektiği vurgusu yapmaktadır (Nyqvist & Forsman, 2015: 3). Putnam ve arkadaşlarına (1993) göre sosyal sermaye özünde sosyal, duygusal ve pratik desteğe erişim sağlayan çeşitli sosyal temasları içerir ve yerel kurumlar ve 'güven, normlar ve ağlar' arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır (akt. De Donder vd., 2012: 427). Putnam'ın yaklaşımında böylelikle sivil katılım iş birliğinin anahtarıdır ve toplumun kolektif refahını artırmaktadır. Katılım ve güven, merkezi özellikleridir ve bunlar güçlendikçe ortak fayda için iş birliği kurulacaktır. Putnam'a göre katılım ve ortak güvenin yüksek seviyede olduğu bir toplumda insanlar arası etkileşimin artması yönünde bir etki oluşmaktadır (Nyqvist & Forsman, 2015: 3). Bu çalışmanın yaklaşımına göre yaşlılar ve göçmenler gibi kümülatif dezavantajlı grupların bu dezavantajlarının işleyiş mekanizmalarını ve bunların "yeniden üretimini" anlamak önemli olsa da yeterli değildir. Sivil katılıma biçtiği rol nedeni ile Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımı kuramsal temel sağlamaktadır.

Bu çalışmada "daha geniş sosyal doku ile bütünleşmenin engellenmesi" ve "sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilme" ele alınmaktadır. Putnam'ın sivil katılım ve sivil katılımın olumlu sosyal çıktılara odaklanan yaklaşımı, bireylerin dezavantajlarını ortadan kaldırmak için "ortak eyleme geçme kapasitesini" inceleme imkanı sunmaktadır. Sosyal sermayeye bu türlü bir yaklaşım "mahrumiyetin farklı açılara ağırlık vermek yerine" katılım ve sosyal ağları odak noktasına alarak incelemektedir (Börsch-Supan vd., 2015: 4). Putnam'ın sosyal sermayeyi kamusal bir kaynak olarak yorumlaması bireylerin sivil katılımı gibi bireysel bir davranışın, cemaat ve toplumun ortak faydası gibi kamusal kaynakları ortaya çıkarmasının

anlaşılmasını sağlamaktadır.

Putnam'ın sosyal sermaye tartışmalarına önemli bir katkısı, sosyal sermayeyi “dayanışmacı” ve “aracı” olarak ikiye ayırmasıdır. Dayanışmacı sosyal sermaye, ayrıcalıklı kimlikleri ve homojen grupları pekiştirmektedir. Buna örnek olarak kilise tabanlı kadın okuma grupları ve etnik kardeşlik örgütlerini vermektedir. Öte yandan aracı sosyal sermaye ise harici/dıştan kişiler arasında ağlar kurar ve böylelikle farklı sosyal arka planlara sahip insanları bir araya getirir. Putnam bunlara örnek olarak sivil haklar hareketini ve pek çok gençlik hizmet gruplarını vermektedir (Putnam, 2000: 22). Çalışmanın kendi kavramı ile tanımlanacak olunursa; dayanışmacı sosyal sermaye benzer olan kişilerle sosyal dayanışmayı ortaya çıkarırken, aracı sosyal sermaye de daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmeyi ve farklı olanlarla bir araya gelerek ortak sorumluluk duygusu içinde birlikte çalışmayı ele almaktadır.

Putnam'a (2000: 22) göre bu sosyal sermaye tiplerinin her ikisi de mütakabiliyetin geliştirilmesi ve dayanışmanın hareketlendirilmesi için işlevseldir. Fakat toplumsal dokunun üretiminde farklı yönlerde çalışırlar. Dayanışmacı sosyal sermaye sosyolojik bir “süper yapıştırıcı” iken, aracı sosyal sermaye “pas sökücü” olarak düşünülebilir (Putnam, 2000: 23). Dayanışmacı sosyal sermaye, bireylerin kendileri ile aynı ya da benzer olan kişilerle bir araya gelmesini cesaretlendirmekte, grup kimliğini sağlamlaştırmaktadır. Bununla birlikte farklı olanlara karşı düşmanlığı ve şüpheyi pekiştirme potansiyeli de vardır (Putnam, 2000: 22, 23). Dayanışmacı sermaye, Bauman'ın “aynılık cemaati” ile benzerdir. Sosyal dayanışmanın sadece grubun içinde kalması ile sonuçlanabilmektedir. Hatırlanacağı üzere bu durum, farklı olanların refahını onların kendi sorumluluğunda görme ve böylelikle toplumun ve yöneticilerin sorumluluğunu gündemden çıkarma yaklaşımına temel sağlayabilmektedir. Bireylerin aidiyet kurdukları cemaatlerin homojenleşmesine “bana benzemeyenlerin sorunları benim sorumluluğum değil” yaklaşımı eşlik etmektedir. Öte yandan aracı sosyal sermaye, toplumsal doku oluşturan ve karşılıklı sorumluluk yükleyen gerçek cemaatlerin bir parçası olmaya işaret etmektedir. Kitleleşme ve bireyciliğin doğurduğu “kimseden bir şey beklemeyen ve kimseye bir şey borçlu olmayan” postmodern birey bu cemaatlerde gerçekleştirdiği sivil katılım sayesinde sadece “kendiyile meşgul bir varlık” olmanın ötesine geçerek “kamusal hayatı fark eder” ve “farklı olanlardan

kaçmayıp ortak yaşamı müzakere eder” hale gelmektedir.²⁶

Putnam (2000: 20), sivil katılımın “ortak sorumluluk” sağlama işlevini incelerken sosyal güven ve mütekabiliyetin cemaate katılımı ile birlikte sağlamlaşmasından bahseder. Buna göre bireyin sivil hayata katılımı, bireyi aşıp toplumun ortak faydasına ulaşan sosyal sonuçlara sahiptir. Burada Putnam’ın sosyal güven ve mütekabiliyet anlayışı şu mekanizma ile işlemektedir: Birey, eylemlerinin (sivil katılımının) karşılığında bir gün yardım ettiği kişinin bizzat kendisinden ya da herhangi bir başkasından yardım göreceği yönünde güçlü bir beklentiye sahiptir ve bu beklenti ile bugün eyleme geçerek yardım etmektedir. Bazen mütekabiliyet “Sen benim için bunu yaparsan ben de senin için bunu yaparım” biçimini de alır, fakat toplum için esas değerli olan biçimi “genelleştirilmiş” mütekabiliyettir (Putnam, 2000: 20, 21). Genelleştirilmiş mütekabiliyet toplumlar için değerlidir çünkü buna sahip olan bir toplumda birey ve gruplar “kolektif eyleme” geçmeye daha yatkındır (Putnam, Leonardi, & Nanetti, 1993: 172). Yine, sosyal güvenin olduğu bir toplum da güvenin olmadığı bir topluma göre birlikte çalışarak yaşam şartlarını iyileştirme konusunda daha verimli çalışmaktadır. Sosyal güven, “sosyal hayatın işlenmesini” kolaylaştırır. Putnam’a göre farklı toplumsal arka planlardan insanlar arasında gerçekleşen sık etkileşim ortaya genelleştirilmiş mütekabiliyet çıkarmaktadır. Özetle sivil katılım, ortak yükümlülük doğurmakta ve eyleme geçme sorumluluğu sağlamaktadır (Putnam, 2000: 21).²⁷ Sonraki başlıkta yaygın literatürden yola çıkılarak sosyal sermayenin 1) unsurları ve 2) seviyeleri sunulmaktadır. Amaç, kuramsal olarak oldukça yoğun olan kavramın nasıl araştırılabileceği sorusuna yanıt aranmasıdır.

2.2. Sosyal Sermayenin Unsurları ve Seviyeleri

Sosyal sermaye özellikle 1980’lerden itibaren akademik ve politik alanda oldukça ilgi uyandırmıştır. Literatürde kavramın, çok farklı olguların ölçümünde kullanıldığı görülmektedir. Göçmenler ve yaşlılarla ilgili araştırmalarda sosyal sermaye kuramı

²⁶ Tırnak içerisine alınan göndermeler, birinci bölümde “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Destek ve Ortak Sorumluluğun Reddi” ve “Krizi Aşmak: Sivil Katılım” başlıklarında Tocqueville, Nisbet, Bauman ve Sennett üzerinden tartışılmıştır.

²⁷ Bu tartışmanın arka planı Tocqueville, Nisbet, Bauman ve Sennett’in çalışmaları üzerinden birinci bölümde sunulmuştur.

kullanılarak yapılan araştırmalara örnek verilecek olunursa: Etnik gruplar arası güven ve komşuluk ilişkilerinin (Lancee & Dronkers, 2011), gmenlerde sivil katılım ve oy verme davranışının (Van Londen, Phalet & Hagendoorn, 2007), etnik çeşitlilik ve sosyal güven ilişkisinin (Lolle & Torpe, 2011), göçmenlerin gönüllülük yaptığı kurum tercihlerinin (Lee & Moon, 2011), yaşlı göçmenlerin ulusötesi sosyal ağlarının (Heikkinen & Lumme-Sandt, 2013), göçmenlerin sosyal izolasyonunun (Ip, Lui & Chui, 2007), yaşlıların sahip olduğu sosyal destekte ağlarının rolünün (Gray, 2009) alışılan konular arasında olduğu görülmektedir.

Görüldüğü üzere bu çalışmalar sosyal sermayeyi lse de aslında farklı fenomenleri konu edinmektedir. Literatürdeki sosyal sermaye çalışmalarının hepsi sosyal ağların değerini araştırdıkları için odaklandıkları ortak bir nokta olduğu iddia edilebilse de, sosyal sermayenin böyle geniş bir anlayışla değerlendirilmesi kavramın analitik gücünü riske atmaktadır (Portes, 1998; Dasgupta, 2000; Farr, 2004; Kadushin, 2004; Fine, 2000, 2010’dan akt. Scrivens & Smith, 2013: 12). Bu belirsizlik sosyal sermayeye özgü olmayıp, sosyal bilimlerde özellikle de uygulamalı alanlarda yaygın kullanılan pek çok terim için geçerlidir. Kavramın hem kuramsal hem de ampirik zayıflıkları olduğunu söylemek mümkündür (Woolcock, 1998: 155). Literatürdeki farklılıkların nedeni; Bourdieu, Coleman ve Putnam’ın sosyal sermaye yaklaşımlarındaki farklılıklardır (Scrivens & Smith, 2013: 12). “Bu üç teorisyenin yaklaşımları birbirinden oldukça farklıdır ve tekleştirilmiş bir kuram ile bir arada kullanılmaları yani bir araştırma altında birleştirilmeleri oldukça zordur (Scrivens & Smith, 2013: 15)”.

Araştırmalarda sosyal sermayenin diğer sermaye türlerinden farkı üzerinde bile görüş ortaklığı olmadığı görülmektedir. Sözgelimi ortak değer, norm ve tutumlar Putnam (1995), Coleman (1988) ve Portes ve Sensenbrenner’e göre (1993) “sosyal sermaye” altında yer almaktayken Wilson ve Musick’in (1997) alışmasında “kültürel sermaye” olarak değerlendirilmiştir (Liu & Besser, 2003: 347). Yine aile desteği Coleman’a göre sosyal sermaye iken, Bourdieu’ye göre kültürel sermayedir (Portes, 1998: 10-11). Kavramsal içeriğin kesinlikten uzak olması, araştırmaların ulaştığı sonuçları da etkilemektedir. Bu konuda yaygın bilinen bir örnek şudur: Putnam (1995), Birleşik Devletler’de sosyal sermayenin düştüğü sonucuna ulaşırken Paxton (1999) farklı

göstergeler kullanarak aynı ülkede tam tersi sonuca ulaşmıştır (Liu & Besser, 2003: 348). Bu çalışmada, kuramsal bir çerçeve ile nicel analizlerinin yürütülmesi ve bulguların yorumlanabilmesi amacıyla sivil katılım ve ondan sağlanan sosyal kaynakların arasında 1) hangi unsurların yer aldığı ve bunların 2) hangi seviyede ele alındığı konusu önemli bir tartışma başlığı olmuştur.

Sosyal sermaye kavramının içeriğinin netlik kazanması adına literatürde “unsur” ve “seviye” tartışması yürütülmektedir. Örneğin; sosyal sermayenin unsurlarından güven bireyler arası seviyede araştırılabileceği gibi, grup içi hatta gruplar arası seviyede de araştırılabilir. Hangi unsurların hangi seviyede inceleneceği sosyal sermayenin hem tanım ve içeriğini hem de araştırmaların problemlerini belirlemektedir. Hangi unsur ve seviyenin araştırıldığından bağımsız olarak, sosyal sermaye en genel tanımıyla sosyal ilişkileri ve bunlardan sağlanan değeri incelemektedir. Bu tanımdaki sosyal ilişki ve kaynaklarla toplumsal dünyada hangi fenomenlere işaret edildiği sorusuna “sosyal sermayenin unsurları” yanıt vermektedir. Unsurlar, “yapısal” ve “bilişsel” olarak ikiye ayrılmaktadır ve bunlar kuramsal olarak birbirinden farklı olgulara işaret etmektedirler. Yapısal unsur, ağlar ve sivil katılım; bilişsel unsur ise norm, değerler, tutum ve inançlar gibi bireyleri iş birliğine hazırlayan daha içsel ve öznel bileşenlerdir (Uphoff & Wijarayatna, 2000’den akt. Scrivens & Smith, 2013: 16). Sosyal sermayeyi yapısal ve bilişsel olarak ikiye ayırarak inceleyen çalışmalar arasında Cramm, Van Dijk ve Nieboer (2012), Recker (2013), Nummela (2015), Ng ve Eriksson (2015), Islam ve arkadaşları (2006), Börsch-Supan ve arkadaşları (2015) ve Paxton (1999) sayılabilir. Özetle unsurlar, “neyin” sosyal sermaye olarak incelendiği sorusuna yanıt vermektedir.

Sosyal sermayenin yapısal ve bilişsel unsurları birbirini tamamlamaktadır. Yapısal sosyal sermaye bireylerin ağları ile ne yaptığına, bilişsel sosyal sermaye ağları hakkında ne hissettiklerine işaret etmektedir (Ng & Eriksson, 2015: 158). Bilişsel unsurlar dahilinde diğerlerine güven, mütekabiliyet, ortak değerler ve günlük hayatı yöneten kurumlara güven gibi normlar ele alınmaktadır (Börsch-Supan vd., 2015: 4-5). Yapısal unsurlar ise sivil katılım veya sosyal ağ yoğunluğu gibi örüntüler olarak tanımlanabilir (Islam vd. 2006’dan akt. Nummela, 2015: 192).

Peki yapısal ve bilişsel unsurların ayrı ayrı ele alınması neden önemlidir? Sosyal

sermayenin analitik amaçlarla kavramsallaştırılmasında yapısal ve bilişsel²⁸ unsurların aynı şeyler olduklarının varsayılması ve birbirinin yerine kullanılması sorunludur (Scrivens & Smith, 2013: 19). Her ne kadar birbirleri ile ilişkili olsalar da, yapısal ve bilişsel unsurlar farklı şeylerdir. Örneğin çok sayıda kişi ile tanışan bir bireyin sosyal ağı (yapısal unsur) geniştir. Fakat bu durum sosyal destek (bilişsel unsur) alabileceğini garanti etmez. Sadece sosyal ağna dayanılarak bu kişinin yeterli sosyal desteğe sahip olduğu sonucuna ulaşmak hatalı bir çıkarım olacaktır. Yani yapısal unsurlar (geniş sosyal ağ) ile bilişsel unsurları (alınan sosyal destek) birbirine eş gören varsayımlar hatalı olmaktadır. Birinin var olması diğerrinin de var olduğu anlamına gelmemektedir. Bir başka örnekle, üyeler arasında sivil katılımın yaygınlığı, bir gruptaki iş birliği normlarının ölçümünü gereksiz kılmaz. Biri grubun sosyal sermayesinde yapısal unsuru (sivil katılım), diğeri bilişsel unsuru (güven ve normlar) oluşturmaktadır. Unsurların birbirinden farklı olduğu ve birbirinin yerine kullanılamayacağı göz ardı edildiğinde, sosyal ağların yarattığı değerin tam olarak anlaşılmasının önü kesilmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 19).

Sosyal sermayenin birey ve grup seviyelerine ayrılması Bourdieu, Coleman ve Putnam'ın çalışmalarından itibaren görülmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 16). İster birey ister grup seviyesinde olsun bu yaklaşımların hepsinde ortak olan, bireylerin etkileşimi ile sosyal kaynakların üretim ve himayesinin mümkün olmasıdır (Lin, 1999: 32). Bu ortak paydaya rağmen, farklı seviyeler aslında farklı toplumsal aktörleri değerlendirmeye almaktadır. Sözelimi birey seviyesi, mikro ve mezo aktörlere odaklanırken; grup seviyesi, cemaat ve devlet gibi makro aktörlere odaklanmaktadır.²⁹

²⁸ Bilişsel unsur yerine literatürde “kaynak” kavramı da kullanılmaktadır. Metinde sadeliğin sağlanması adına sadece bilişsel unsur kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Kısaca açıklanacak olunursa yapısal bir unsur olan sosyal ağlar, bireye bir sorunu olduğunda kendisine destek verecek kişiler olduğu güvenini sağlar. Bu “destek alacağı yönündeki güven” ise bilişsel bir unsurdur ve ancak yapısal unsur olan ağlardan sağlanabilir. Diğerr bir ifadeyle; güven, sosyal ağlara “gömülü bir kaynaktır”. Çünkü ancak sosyal ağ üzerinden ona gömülü bir kaynak olan güvene erişilebilir.

²⁹ Literatürde sosyal sermayenin tanımlanmasında önemli ihtilaflardan biri birey ve grup seviyesi ayrımının gözetilmemesinden doğmaktadır. Sosyal sermayenin kolektif mi yoksa bireysel bir kaynak mı olduğu tartışılmaktadır (Lin, 1999: 33). Putnam, bu tartışmada “her ikisi birden olduğu” yönünde tavır almaktadır. Ona göre sosyal sermaye hem bireysel hem de kolektif boyutlara sahiptir. Bu fikrini açıklarken bireysel boyutta, bireylerin kendi çıkarları için faydalanacağı bağlantılar kurduğunu söyler. Buradaki çıkar boyutuna örnek olarak, Roland Burt'ün (1992; 1997; 1998'den akt. Putnam, 2000: 20) iş bulma davranışında beşeri sermayeden ziyade sosyal sermayenin etkili sonuçlar doğurması örneğini vermektedir. Bireysel boyutta ayrıca arkadaşlık üzerine çalışmaları olan sosyolog Claude S. Fischer'den

Özetle seviyeler, “kimin” sosyal sermayesinin araştırıldığı sorusuna yanıt vermektedir. Birey seviyesinde sosyal sermaye, bireylerin sosyal ağları ile eş değerdir. Bu ağlardan sağlanan bir kaynak olarak da sosyal dayanışmaya işaret edilmektedir. Sosyal sermaye birey seviyesinde tanımlandığında *bireylerin* ağının yapısına ve bu ağlardan gelen kaynaklara odaklanılması söz konusudur (Scrivens & Smith, 2013: 16). Hatırlanacağı üzere ağlar, sosyal sermayenin yapısal unsuruna; destek, ise bilişsel unsuruna girmektedir. Birey seviyesinde sosyal sermaye, bireylerin sosyal ilişki ve sosyal ağlarını nasıl oluşturduğunu ve bu ağlardan kendileri için değerli kaynaklara nasıl ulaştıklarını incelemektedir. Buna göre bireyler yarar üretmek için etkileşim ve ağlara dahil olmaktadır (Lin, 1999: 31-32). Sosyal destek araçsal, bilgisel ve duygusal olarak üçe ayrılabilir. Araçsal destek, finansal ya da gündelik işlerde yardım alma şeklinde olabilir. Bilgisel destek, zorluklarla başa çıkmak için tavsiye alma ve duygusal destek de empati görme ve önemsenme şeklinde olabilir olabilir (Cohen, 2004: 676-7). Burada dikkat çekilmek istenen bir nokta sosyal desteğin, sosyal ağlara “gömülü” olduğudur. Birey sosyal ağ geliştirdikçe bunlardan sosyal destek sağlar ve bu sayede yaşamla başa çıkma kapasitesini güçlendirerek öznel iyi oluş halini

(1977) yaptığı bir alıntı ile sosyal sermayenin “yardım uzatan bir el, omzunda ağlanacak bir yoldaşlık” olarak var olduğunu göstermektedir (akt. Putnam, 2000: 20). Putnam, yaklaşımında birey seviyesine yer verir ama bununla sınırlandırmaz. Grup seviyesi, çalışmalarında önemli rol oynamaktadır.

Putnam, görece daha eski tarihli bir çalışması olan *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* eserinde İtalya’nın farklı bölgelerinde sivil katılımı kıyaslamaktadır. Bunu yapma nedeni demokratik kurumların performansının arkasında yatan etkenleri belirlemektir (Putnam, Leonardi, & Nanetti, 1993: 3). Sonuç olarak, “yatay” ilişkilerin yaygın olduğu ve üyelerin “ortak çıkar” için iş birliği halinde birlikte çalıştığı bölgelerde demokratik kurumların daha iyi işlediği; ama “dikey” örgütlenmenin olduğu bölgelerde sivil katılım gibi iş birliği normlarının da (sosyal güven ve genelleştirilmiş mütekabiliyet) düşük olduğu yorumuna ulaşmıştır (Putnam, Leonardi, & Nanetti, 1993: 173-4). Putnam’ın bu çalışması grup seviyesinde sosyal sermayeyi araştırmaktadır (bir ülkeyi bölgelere ayırarak değerlendirmektedir) ve hem yapısal (sivil katılım) hem de bilişsel (iş birliği normları) unsurları kullanmaktadır.

Daha yakın dönemli bir çalışması olan *Bowling Alone* kitabına dönülecek olunursa, grup seviyesine ek olarak birey seviyesinde de ölçüm yaptığı görülmektedir. Kullandığı unsurlar arasında kişilerarası ilişki ağlarının farklı biçimleri (iş yeri bağıntıları ve enformel sosyalleşme gibi), sosyal katılım (politik, sivil, dini katılım), norm ve değerler (iş birliği normları ve dürüstlük) vardır. Fakat bu göstergeleri kullanarak hem ABD’nin farklı eyaletlerinde demokrasi ve ekonomik gelişmişliği hem de eğitim çıktıları ve çocuk refahı, mahalle güvenliği, sağlık statüsü ve öznel iyi oluş hali ile ilişkiyi değerlendirmektedir. Kitabının ana mesajı, sosyal sermayenin ABD’de 20. yüzyılın ortasından beri düştüğü ve bu düşüşün bireyler ve cemaat yaşamı için olumsuz sonuçları olduğudur (Putnam, 2000). Görüldüğü gibi bu eseri, eyalet seviyesinden birey seviyesine kadar geniş bir çeşitliğe yayılmaktadır. Bu durum, literatürde hem eleştiriye uğramakta hem de sosyal sermayenin ölçümündeki zorluğa kanıt olarak gösterilmektedir: Putnam’ın çalışmalarında dahi sosyal sermaye bileşenlerinin aynı ölçüm seviyesinde olup olmadığı belirsizdir (Van Schaik, 2002: 5,6).

yükseltmektedir.

Grup seviyesinde sosyal sermaye, kamusal bir kaynaktır ve bir toplulukta üyelerin “sosyal-sivil-politik katılımlarına” odaklanır. Bu yaklaşıma göre birey, katılımı cemaat ve toplumun aktif bir ögesi haline gelmektedir. Böylelikle daha geniş toplumsal gruplarla arasında ortak normlar ve iş birliği tesis etmektedir. Sosyal dayanışma, ortak sorumluluk, sivil erdem ve sivil katılım kavramları ile açıklanmış olan kuramsal arka plan; bu grup seviyesinde sosyal sermayeye karşılık gelmektedir. Grup seviyesinde sosyal sermaye, grupların kendi içlerinde ve diğer gruplarla nasıl ilişki kurduğunu ve erişebildikleri sosyal kaynakları üyelerinin hizmetine nasıl sunduklarını incelemektedir. Bu yaklaşımda bireyin etkileşim ve ağ kurmasının önemi teslim edilmekle birlikte, ana odak noktası kolektif kaynakların üretimi ve himaye edilmesinin keşfedilmesidir (Lin, 1999: 32).

Portes ve Sensenbrenner’e göre (1993: 1323) sosyal sermayenin tanımı, mevcut literatürdeki çoğu kullanımını kapsamaya yetecek kadar geneldir fakat bu genellik, ampirik uygulamalarını zorlaştırmaktadır. Burada zorluk, sadece unsurlar ile “neyin” araştırıldığı konusundaki karmaşa ile sınırlı değildir, “kimin” sosyal sermayesinin araştırıldığı yani sosyal sermayenin seviyesinin net olmaması da sorun olmaktadır. Neticede sosyal sermayenin analizindeki farklı seviyeler, bazı kuramsal ve ölçümsel karışıklıklara yol açmaktadır (Lin, 1999: 33). Araştırmalar kendi tanımlarını yapmaya ve mevcut farklı sosyal sermaye yorumlarını kullanmamaya meyillidir. Halbuki, sosyal ilişkilerin tüm unsur ve seviyelerini ayırım gözetmeksizin ele alan “kuşatıcı” bir sosyal sermaye yaklaşımı yerine, tam olarak *neyin* araştırıldığı ve *niçin* araştırıldığı kesin ve net ortaya koyan bir yaklaşım sağlanmalıdır (Scrivens & Smith, 2013: 8).

Scrivens ve Smith’e göre (2013: 12) mevcut literatürün sorun alanları şunlardır: 1) Sosyal ağın içeriği (mesela aile, arkadaş çevreleri, iş çevreleri, gönüllü dernekler gibi) ve ilişki tipinin (mesela dayanışmacı/aracı sosyal sermaye³⁰, güçlü/zayıf bağlar gibi) net olmaması; 2) Sosyal sermayenin yapısal/bilişsel unsurlarının net olmaması; 3) Sosyal sermayenin mevcut olabileceği sosyal ağın seviyesinin net olmaması³¹ yani

³⁰ Dayanışmacı ve aracı sosyal sermaye kavramları “Sosyal Sermayenin Kavramsal Gelişimi” başlığında açıklanmıştır.

³¹ Putnam’ın (2000: 21) hem birey hem grup seviyesini birlikte ele aldığı *Bowling Alone* metninde

mikro (aile, kişilerarası ağlar, komşular), mezo (okul, örgüt, cemaatler, iş yerleri) ve makro (bölge, ülke) gibi farklı seviyelerin birlikte yorumlanmasıdır. Pek çok çalışmada sosyal sermayenin hem birey hem de grup seviyesinde bir kaynak olduğu kabul edilmektedir (Lin, 1999: 33). Bu konuda Nyqvist ve Forsman (2015: 3), Putnam'ın (2000) yaklaşımının topluluk içi sosyal bütünleşmenin gücüne odaklansa da, sosyal sermayenin bireylerin iyi oluş hali, sağlık ve daha yüksek yaşam standartları gibi bireysel amaçların gerçekleşmesindeki rolüne de yer vermesine dikkat çekmektedir. Ona göre sosyal sermayenin birey ve grup seviyeleri aynı anda var olmaktadır (Putnam, 2000: 20).

Unsurlar ve seviyeler göz önüne alındığında dört sosyal sermaye temasından bahsetmek mümkündür. Bunlar 1) Kişisel ilişkiler, 2) Sosyal ağ desteği, 3) Güven ve iş birliği normları ve 4) Sivil katılımdır (Scrivens & Smith, 2013: 8). Bu temaların her biri farklı bir fenomene odaklanmaktadır. Bu yüzden uygulama alanları ve sosyal yaşamda meydana getirmeleri beklenen sonuçlar da farklıdır. Farklı araştırma sorularına yanıt vermektedirler (Scrivens & Smith, 2013: 19, 20).

Bu temalar birer ideal tip olup birbirinden kesin sınırlarla ayrılmamaktadır. Bununla birlikte her tema farklı bir araştırma sorusuna ve farklı bir sosyal sermaye yorumuna sahiptir. Sosyal sermayenin unsur ve seviyelerinin birbiri yerine kullanılmasının ölçümde ve yorumda neden olduğu sorunun anlaşılmasına yardımcı olacak bir örnek olarak komşuya yardım etme davranışının bu dört temada nasıl farklı yorumlandığı gösterilebilir (Scrivens & Smith, 2013: 42):

1. Birey seviyesinde yapısal bir yaklaşımda, bireyin komşuları ile ilişkilerinin gücünü

sosyal sermayenin yapısal unsurlarından sosyal ağları nasıl ele aldığını sunmak, bu konuda açıklayıcı bir örnek olacaktır. Sosyal ağlar arasında geniş aile, kilisenin Pazar okulu, poker grubu arkadaşları, kolejdeki oda arkadaşları, ait olunan sivil örgütler, internetteki sohbet grubu, adres defterindeki profesyonel iş arkadaşları sayılabilir. Görüldüğü üzere bunlar hem birey hem grup seviyesinden örneklerdir. Her birinden sağlanan sosyal kaynaklar da farklıdır. Örnek verdiği bu sosyal ağlarda gerçekleşen etkileşimin sıklığı ve ilişki kurma amaçları da farklıdır. Söz gelimi her çarşamba birlikte yemeğe gidip pazar da kilise ayininde buluşan bir grup metal işçisi tekrarlı, yoğun, çok yönlü bir sosyal ağ kurarken; süper markette ayda birkaç kez kasada karşılaşılan tanıdık bir yüz ise süreksiz, tek seferlik ve anonim bir sosyal ağ örneği olmaktadır. Bir diğer örnek de resmi olarak örgütlenmiş okul aile birliği gibi bir sosyal ağ olup diğerlerinden farklı olarak düzenli toplantıları, evrakları, yazılı bir tüzüğü vardır. Gönüllüler örneğinde olduğu gibi kimi sosyal sermaye türleri kamusal amaçlara sahipken, bir kulübü gibi bazıları kişisel keyif içindir. Rotary kulübü gibi bazıları ise aynı anda hem kişisel hem de kamusal yönleri sahiptir (Putnam, 2000: 22).

ölçen kişisel ilişkiler araştırılmaktadır.

2. Birey seviyesinde bilişsel bir yaklaşımda komşulardan alınan sosyal desteğin anlaşılması söz konusu olmaktadır.
3. Grup seviyesinin yapısal bir yorumda enformel gönüllülüğün ölçümü olarak komşuya yardım davranışı ele alınmaktadır.
4. Grup seviyesinde bilişsel bir değerlendirmede iş birliği normlarını anlama çabası karşımıza çıkmaktadır.

Her dört temayı da ölçebilen bir soru seti ile çalışılması, özellikle de iyi oluş hali ve yaşam kalitesi gibi kapsamlı meselelerde nedensel ilişkilerin anlaşılmasına olanak tanınması nedeniyle ideal olmalıdır. Fakat bu seviyede ölçüm her zaman mümkün değildir çünkü soru formları araştırma amaçlarına göre sınırlandırılmaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 42).

Temalardan ilki olan sosyal ağlarda; hem mahrem ve yakın ilişkiler (aile ve yakın arkadaşlar gibi) hem de diğer ilişkiler (komşular ve iş arkadaşları gibi) yer almaktadır. Temanın odak noktasında bireysel ağların yapısı vardır. Yani sosyal sermayenin yapısal unsurunu birey seviyesinde yorumlar. Bu temanın yorumu “Neyi bildiğin değil, kimi tanıdığın önemli” sözü ile özetlenebilir. Kişi, bireysel ilişkiler üzerinden destek bulmakta, kazanç elde etmekte ve sosyal bağlanmışlık sağlamaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 21, 22). Görüldüğü üzere bu tema ile toplumda hangi grupların sosyal olarak izole ve korunaksız olduğu anlaşılabilmekte ve sosyal trendlerin bireysel ilişkiler üzerindeki etkisi görülebilmektedir. Son olarak, sosyal ağların sağlık ve iyi oluş hali ile de ilişkisi de anlaşılmaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 24).

Temalardan ikincisi sosyal destek olup birey seviyesinde ölçülmektedir. Bireyin yatırım yaparak sahibi olduğu sosyal ağlarından elde ettiği faydaları ele almaktadır. İlk temadan (sosyal ağlar) farklı olarak, ilişkilerin yoğunluk ve derinliğine değil, ilişkilerden elde edilen faydaya odaklanmaktadır. Sosyal ağ destekleri arasında iş ararken bilgi ve öneri desteği alma, bir yakınının kaybettiğinde duygusal destek alma, borç alarak finansal destek alma ve hastalık ve bakım dönemlerinde pratik yardım alma sayılabilir (Scrivens & Smith, 2013: 25). Bu tema farklı sosyo-ekonomik grupların sahip oldukları sosyal ağ desteğindeki zayıf ve güçlü yanların anlaşılması için önemlidir. Yine, sosyal desteğin sosyal hareketlilikteki rolünün anlaşılmasını

sağlamaktadır. Son olarak, sağlık ve iyi oluş hali ile ilişkilidir (Scrivens & Smith, 2013: 28).

Temalardan üçüncüsü güven ve iş birliği normlarını ele almaktadır. Grup seviyesinde bilişsel unsurları anlamaya çalışmaktadır. Bireylerin birbirlerine karşı hem birey hem de toplumun parçası olarak sergiledikleri tutum ve davranışları değerlendirmektedir. Bireylerin aslında tanışmadıkları ama aynı toplumun üyesi oldukları kişi ve gruplara yaklaşımını anlamaya çalışmaktadır. Unsurlarından biri olarak güven üzerinden örnek verilecek olunursa; iş birliğinin temeli olan sosyal güvenin ve yönetim kurumlarına yönelik güvenin ele alındığı görülmektedir. Bu tema; grupların hem grup içi hem de toplumun geneli ile sağladığı sosyal bütünleşme ve toplumsal uyumun istikrarını, bir grupta üyelerinin kolektif eyleme geçme kapasitesini, bir toplumdaki demokratik katılım seviyesini, bir devletin ekonomik üretim gücünü ve iyi yönetim kapasitesini anlama imkanı sağlamaktadır. Son olarak sağlık ve iyi oluş hali ile ilişkilidir (Scrivens & Smith, 2013: 34, 36). Görüldüğü üzere sosyal sermayenin tüm temaları sağlık ve iyi oluş hali ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Hatırlanacağı üzere sosyal sermaye genel olarak “iyi oluş halinin üretimi” ile ilgilidir. Sosyal ilişkiler, bireyin hayatını farklı açılardan iyileştirecek “araçsal” bir değere sahiptir (Scrivens & Smith, 2013: 9).

Temalardan dördüncüsü olan sivil katılım, grup seviyesinde yapısal bir yorum getirmektedir. Putnam’ın sivil katılım ile 1) mütekabiliyetin normları ve 2) pek çok pozitif sosyal çıktı arasında kurduğu ilişki sosyal sermaye araştırmalarında son dönemde görülen patlamanın temel nedeni olmuştur (Scrivens & Smith, 2013: 15-16). Bu çalışmanın temeli olması nedeniyle “Sivil Katılım” başlığında Putnam’ın yaklaşımı üzerinden ayrıntılı olarak sunulmaktadır. Sivil katılım, sosyal ve politik katılımdan farklı olup yatay ilişkiler kurulması ve bireysel değil kamusal fayda üretmesi ile karakterini bulmaktadır. Sivil katılım, bireyin davranışında başlasa da sonuçları bireyle sınırlı kalmaz; toplumun ortak faydasına uzanan kaynakların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Sivil katılıma gömülü bu sosyal kaynaklar arasında “Sosyal Güven”, “Genelleştirilmiş Mütekabiliyet Algısı” ve “Sosyal İyi Oluş Hali” ikinci bölümde incelenen diğer konular arasında yer almaktadır.

2.3. Sivil Katılım ve Sivil Katılıma Gömülü Sosyal Kaynaklar

Sosyal sermaye çalışmaları, bireysel ve toplumsal hayatın nasıl daha “üretken” hale getirilebileceği sorusuna yanıt aramaktadır. Bireysel hayat yerine toplumsal olana odaklanan çalışmalar; bireyin sosyal ilişkilerinde başlayan ama bireyi aşp cemaat ve toplumun ortak faydasına uzanan sonuçların izini sürmektedir. Bu türlü bir yaklaşımda, sosyal sermaye “kamusal bir kaynak” olarak nitelendirilmektedir. Buna göre bireyler sivil katılım gerçekleştirdiğinde sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar ortaya çıkmaktadır. Sosyal kaynaklar arasında 1) bireylerin aile, komşu ve arkadaşlarıyla sınırlı toplum tahayyülünü aşarak kendilerinden farklı olan diğerleri ile bir araya toplanmaları, 2) güven ve mütekabiliyet gibi iş birliği normlarını kazanmaları, 3) sosyal iyi oluş temelli yaşam kalitesinin yükselmesi sayılabilir. Bu başlığın amacı, Putnam’ın yaklaşımını temelinde sivil katılımı ve sivil katılımın topluma kazandırdığı sosyal kaynakları tanımlamaktır.

2.3.1. Sivil Katılım

Sivil katılımın tanımı yapılmadan önce “kamu” kavramı üzerinde kısaca durularak çalışmanın birinci bölümü ile ilişki kurulmalıdır. Kamu sözcüğü, “ortak çıkar” ile eş anlamlı olup kamunun “aile ve arkadaşlar dışında geçen yaşam” anlamına geldiği görülmektedir (Sennett, 2010: 32). Günümüzde bu anlamıyla kamunun gerilediği görülmektedir çünkü bireyler ya homojen cemaatlerine çekilmekte ya da geçici cemaatlerde ortak sorumluluk zahmetine girmeden sosyalleşmektedir. Bauman (2017a: 166) tarafından “kamusal patoloji”³² olarak tanımlanan günümüz görünümü ile kamusal hayatın arkasında “kişi dışı yaşantının anlamsız ve toplumsal karmaşıklığın da baş edilemez bir tehdit olarak görülmesi” yatmaktadır (Sennett, 2010: 285). Bu durumda bireyler “ancak birbirlerine karşı korunabildikleri ölçüde” sosyalleşebilmektedirler (Sennett, 2010: 399). Bu durumun sonuçlarından biri toplumsal bağlar ve yükümlülüklerin “Ben ne hissediyorum?” sorusu karşısında geriye

³² Bauman, günümüz toplumsal düzeninde “diyalog ve müzakere sanatının solup gittiğini” belirtmektedir. Artık “birlikte yaşamak için mücadele ve karşılıklı adanmışlığın yerini farklı olanlardan kaçıp gitme” almaktadır. Bu kamusal patoloji, bir politik patoloji ile sonuçlanmaktadır (Bauman, 2017a: 166).

çekilmesidir. Kişiliğin geliştirilmesi görevinin toplumsal eyleme yönelik görevlere aykırı hale geldiği söylenebilir (Sennett, 2010: 286). İkinci sonucu ise günümüz homojen cemaatlerinin temel amacı varlıklarını sürdürmek olduğu için “ortak kimlik arayışı içinde ortak çıkarların gözetilmesinin tahribe uğramasıdır (Sennett, 2010: 336). Hatırlanacağı üzere, homojen cemaatte “kardeşlik” seçilmiş bir grup insan için hissedilen duygudaşlıkla sınırlandırılmaktadır (Sennett, 2010: 336) ve yabancı ortak sorumluluk duygusunun dışına itilmektedir. Çünkü cemaat, ortak eyleme değil de “ortak varlığa” ilişkin bir fenomen haline gelmiştir ve grubun birlikte yürütebileceği tek etkinlik, farklı olanlardan arınma ve onları reddetmedir (Sennett, 2010: 291). Ortak eylem bu durumda cemaatin dışında kalanlarla birlikte gerçekleştirilmediği gibi cemaatin içinde gerçekleştirilmesi bile zorlaşmaktadır. Çünkü cemaatin gündemindeki esas mesele ortak eylem yerine “kimin” cemaatin içinde olup kimin dışında kalacağı uğraşı haline gelmektedir (Sennett, 2010: 310).

Sivil katılım işte bu noktada devreye girmektedir. Zira insanlar sivil katılımı bir araya geldiklerinde kamusal hayatı inşa etmektedirler. Sivil katılım, bu başlıkta tartışılan özellikleri taşıması durumunda, sosyal katılımdan farklı olarak “kamu yararına ev sahipliği”³³ yapma hüviyeti kazanmaktadır. Sivil katılımın sağladığı zeminde gerçekleşen “Karşılıklı konuşmalar insanlara bir araya gelerek bir “kamu” oluşturdukları hissi vermektedir. Kamusal yaşamın güçlü olduğu toplumlarda “cemaat duygusuna” kaynaklık eden şeyler “ortak eylemin yarattığı birlik hissi” ve “paylaşılan kolektif benlik duygusudur” (Sennett, 2010: 290). Bu denklemde, kamusal yaşamın gerilediği postmodern toplumunun aksine; ortak kimlik, ortak çıkarların farkına varılmasını engellememektedir çünkü ortak eylemin yarattığı bir birlik hissi vardır.

Putnam’ın (2000: 19) sosyal sermaye yaklaşımı “sosyal ağların değerinde” karakterini bulmaktadır: Fiziksel ve beşeri sermaye bireysel üretkenliği yükselten araç ve eğitimler iken sosyal sermaye fikrinin özünü sosyal ağların değeri oluşturur. Sosyal

³³ Bu kavram metinde ilk olarak Nisbet’e (1962: 127) referansla kullanılmışsa da, Tocqueville’in (2016: 545) “Çok sayıda insanın müşterek bir amaca odaklanmalarını ve isteyerek bu amacın peşinden koşmalarını” sağlayan, siyasal değil sivil yaşamda biçimlenen örgütlenmeleri ifadesinde de izi sürülmektedir. Kamu yararına ev sahipliği yapan bir mekan, toplumun ortak iyiliği için çalışan bireylere toplanabilecekleri bir zemin sağlamaktadır. Nisbet’in (1962: 127) vurgusu, mütakabiliyet ve güven gibi normları üretme kapasiteleri üzerindedir. Bu konu “Müphemlik ve Sonuçları”, “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluk Duygusunun Reddi” ve “Krizi Aşmak: Sivil Katılım” başlıklarında sunulmaktadır.

sermaye, bireyler arası bağ ve ilişkileri ifade eder. Bu bireyler arası bağ ve ilişkiler, sosyal ağlar ve bu ağlardan doğan mütakabiliyet ve güvenilirlik normlarıdır (Putnam, 2000: 19). Bu tanımda geçen sosyal ağlar bu başlıkta tartışıldığı üzere “kamusal fayda üretme kapasitesine” sahip olduğunda ve sadece bireysel değil kamusal bir gündemi olduğunda “sivil katılım” kategorisine girmektedir. Putnam sivil katılım ile 1) mütakabiliyetin normlarının yayılması ve 2) iyi oluş halinin yükselmesi gibi pek çok pozitif sosyal çıktı arasında ilişki kurmaktadır ve bu ilişki de sosyal sermaye araştırmalarında son dönemde görülen ilginin temel nedeni olmuştur (Scrivens & Smith, 2013: 15-16). Ona göre sivil katılımın gerçekleştiği örgütler, dernekler ve kulüpler sadece “müzakere forumları” olarak hizmet etmekle kalmayıp “kamusal hayata aktif katılım” gibi sivil erdemlerin öğrenilmesi için de zemin sağlamaktadırlar (Walzer, 1995’ten akt. Putnam, 2000: 339). Yine güvenilir olmayı ve mütakabiliyete önem vermeyi de öğretmektedir (Gutmann & Thompson: 52-53; Sally, 1995’ten akt. Putnam, 2000: 339-340).

Sivil katılımda bulunmak, kamusal hayatta var olmak demektir. Bu çalışmada sivil katılımın ve sağladığı sosyal kaynakların hem daha geniş sosyal dokuyla bütünleşmenin engellenmesi durumunun hem de sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilme durumunun aşılmasındaki rolü incelenmektedir. Birinci bölüm boyunca tartışıldığı üzere bu iki kollu kriz aslında kamusal ve politik patolojinin bir sonucudur ve kamusal hayatın zayıflamasına işaret etmektedir. Kamusal patoloji; sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu üretmeyen, güven oluşturmayan, mütakabiliyet ilkesini yerleştirmeyen geçici cemaatlerde -en iyi ihtimalle- karşılaşan ama kamusal yaşamda bir araya gelmeyen bir topluma işaret etmektedir. Politik patoloji ise bu karşılaşmalarda “görünürde bireysel ama özünde kamusal olan” sorunları tartışmama, dolayısıyla kamusal çözüm yolları aramama ve hatta böyle bir seçeneğin olduğunun bile farkına varmama durumudur. Postmodern toplumun içinde olduğu “kamu yararına ev sahipliği yapacak” zeminin kaybı krizini aşmanın bir yolu, sivil katılımdır.

Modern ulus devletten günümüze kadar artarak gelen gerilimlerin giderilmesi için görünürde “bireysel olan sorunlara” kamusal alanda “birlikte” çözüm arama önerisi Tocqueville, Nisbet, Simmel, Bauman ve Putnam'ın çalışmalarında görülmektedir. Bu

çözüm arayışı ancak “kamusal araçlarla” gerçekleştirilebilir. Bu kamusal araçların kullanımı “sivil erdem” olarak tanımlanmaktadır ve “ortak iyiliğin farkında olmak” ve içinde yaşanan toplumu herkes için daha iyi koşullarda yaşanır kılmak için birlikte çalışma davranışına ve bu davranışın temelini oluşturan “iş birliği normlarına” işaret etmektedir. Sivil erdem sahibi bireyler, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu taşıyan kişilerdir. Öncelikle, sivil katılım yapan birey homojen cemaatlerde yaşamak yerine toplumsal dokunun daha geniş parçaları ile bütünleşerek/bir araya gelerek/kendisinden farklı olanların farkına vararak yaşar çünkü sivil katılım bireylerin “birbirleriyle konuşmasını cesaretlendirir” ve “gündelik hayatta karşılaşmayan insanları bir araya getirir”. Söz gelimi eğitsel/mesleki kurslarda ya da sosyal/spor kulüplerinde bir araya gelen yetişkinler farklı etnik kökenlerden, sosyoekonomik statülerden, yaş gruplarından insanlarla bir araya gelmeyi öğrenmektedirler.

Sivil katılım söz konusu olduğunda, bu karşılaşmalar ve bir arada toplanmalar “sosyal katılım” ile sınırlı kalmayıp bundan farklı olarak özünde “kamusal fayda” doğuran bir karaktere sahiptir. Çünkü sivil katılımın gerçekleştiği mekanlar “toplumsal meselelerin tartışılması için zemin sağlamakta” ve böylelikle bireylere kamusal nitelikte bir gündem (salt bireysel gündemin aksine) vermektedir. Sivil katılımın sağladığı zemin, günümüzdeki “kendiyile meşgul” bireyin kamusal olanı gözden kaçırma sorununa bir çözüm sunmaktadır. Örneğin, gönüllülerin bir araya geldiği dernekler ve cemaat temelli örgütlerde katılımcılar onları bir araya getiren amaç ile ilgili güncel meseleleri birbirine aktarmaktadır. Bu türlü katılım “mütekabiliyet ve ortak sorumluluk ilkesine” dayandığı için bu tartışmada önemli bir diğer meseleyi gündeme getirmektedir.

Sivil katılımın gerçekleştiği cemaatlerin özelliklerine ek olarak, mekanların karakteri de kamusal hayatın inşa edilmesinde önemlidir. Öncelikle söylenmesi gereken, sivil katılım mekanlarının kamu yararına ev sahipliği yaptıklarıdır. Bu mekanlar bireylere birlikte tartışabilecekleri, müzakere yeteneği geliştirebilecekleri, iş birliği kurarak birlikte çalışabilecekleri bir zemin sağlamaktadır. Yatay ilişkilerin olduğu böyle bir zemin, sosyal dayanışmanın aşağıdan yukarıya inşa edilmesini mümkün kılmaktadır. Özetle, sivil katılım ve gerçekleştiği mekanlar kamusal hayat doğurmaktadır.

Sivil katılımın toplumsallaşma biçimi kamusal hayat üretme kapasitesinde temellenmektedir. Örneğin, gönüllü olan ya da politik/cemaat tabanlı bir örgütte rol alan bir bireyin bu tür katılımı olmayan bireylere kıyasla *diğerlerinin kötü yaşam şartlarına yönelik pasif farkındalığını ortak sorumluluğa dönüştürme* yani sosyal dayanışma farkındalığı geliştirmesi ihtimalinin daha yüksek olduğunu söylemek makuldür. Sivil katılım, kamusal hayat ihtimali/imkanı sunmaktadır. Kamusal hayatı inşa eden “yapı ustaları (Bauman, 2017a: 75)” yetiştirmesi iddialı bir beklenti olabilir. Fakat iş birliği halinde çalışma ve aşağıdan yukarıya inşa edilen bir dayanışma kurmaya açık olma becerilerini kazandırması mümkündür. Zira, diğerleri ile düzenli bağ kurmak “onların şartlarını anlamayı” garanti etmese de, bir araya gelinmediğinde onların şartlarını anlama ihtimali tamamen ortadan kalkmaktadır (Putnam, 2000: 117). Zaten günümüz toplumunda sivil katılımı aşılması beklenen temel sorun, “bireylerin kendilerinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelmeyi reddetmesi” durumudur. Özetle, sivil katılım birinci bölüm boyunca anlatılan “kamusal ve politik patolojiye” doğrudan ilaç olamasa da krizi aşmak için kullanılabilecek bir araç sağlamaktadır. Zira sivil katılım, bireyin daha geniş toplumsal doku ile bir araya gelmesini sağlar ve bireylere sivil erdemleri aşılar. Böylelikle sivil katılım bireyin davranışında başlasa da bireyi aşan toplumsal yarar üretir. Çünkü sosyal güven ve mütekabiliyet gibi “ortak eyleme geçme kapasitesini artıran” iş birliği normlarını yükselterek kamu yararı doğurmaktadır. Daha geniş toplumsal dokunun parçası olma bireylerin sosyal iyi oluş halini de artırmaktadır. Bunlar, sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklardır.

Bu araştırmanın problemi, ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olmasıdır. Bu grup göçmen olduğu için ulus-devletin sınıflandırma gayretinin dışında kalmakta yaşlı olduğu için de ekonomik üretime katılmayarak saklı nüfusun bir parçası haline gelmektedir. Bunun sonucunda sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilmektedir. Araştırma; dezavantajların nedenlerine ve sosyal eşitsizliğin yeniden üretimine odaklanmak yerine görünürde bireysel olan dezavantajların kamusal karakterini anlamaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım, aşağıdan yukarı yönlü bir dayanışmaya işaret emektedir. Böylelikle bireylerin (örn. göçmen, yerli, yaşlı) sosyal ilişkilerinde (sivil katılım) başlayan ama cemaat (göçmenler, yaşlılar, ulusötesi yaşlılar, yerliler, yerli yaşlılar) ve

toplumun ortak faydasına uzanan bir “ortak sorumluluk” duygusunu ve “ortak eyleme geçme kapasitesini” tartışmaktadır. Çalışmanın temel kabulü, sivil katılımın günümüz toplumunda yıpranan iş birliği normlarını (sosyal güven ve mütekabiliyet) ve sosyal içermeyi canlandırdığı yönündedir. Burada mesele sadece göçmenin kendi haklarını koruması ve bunun için örneğin dernek kurup “sesini duyurması” ile sınırlı değildir. Esas olan, yerli toplumun da aynı “sivil odaklı anlayışı” (civic mindedness) göstermesidir.

Birinci bölümde bahsedildiği üzere sivil katılımın kamusal hayattaki krizin aşılmasında oynadığı rolü 1) sivil erdem sahibi yani iş birliğine açık bireyler yetiştirmesi, 2) iş birliği normlarını yaygınlaştırması, 3) daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmeyi sağlaması, 4) diğerlerinin farkına varmayı sağlaması yani gönüllü gettolaşmayı azaltması ve 5) diğerlerinin sorunlarına kayıtsız kalma ve onları suçlamayı vaz eden post modern yaklaşımı aşmayı sağlaması olmak üzere beş başlıkta sıralanabilir. Bu kriz, geleneksel toplumdan modern düzene geçilirken yaşanan yapısal ve normatif dönüşümün bir sonucudur.³⁴ Özetle hatırlanacak olunursa, normatif dönüşüm kitleleşme ve bireyciliktir. Kitleleşme bireyleri cemaat bağlarından koparmış ve birey bir cemaate ait olmayı, ortak sorumlulukları ve sosyal dayanışmayı unutmuştur. Bireycilik de Tocqueville’in (2016: 535) ifadesiyle “kamusal erdemlerin kaynağını kurutmaktadır”. Bu başlıkta sivil katılımın tanımı sunulmakta ve kamusal hayattaki krizi aşmadaki rolü incelenmektedir.

Putnam (1995: 665) “sosyal sermaye neden düşmektedir” sorusuna yanıt arayarak “bireylerin ortak amaçlarını gerçekleştirmek için birlikte harekete geçme edimlerini” düşüren “suçluyu” yakalamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak bireylerin serbest zamanını evde, tek başlarına, toplumsal dokudan uzaklaşarak geçirmelerine neden olan televizyon izleme kültürünün yaygınlaşmasına fatura kesmektedir. Televizyon, serbest zamanı özelleştirerek sivil katılımı öldürmektedir (Putnam, 1995: 678, 679).³⁵

³⁴ Yapısal ve normatif dönüşüm tartışması “Müphemliğin Sonuçları” başlığında yürütülmektedir.

³⁵ Putnam çalışmasında televizyonun yanı sıra sivil katılımındaki düşüş üzerinde etkili olduğunu düşündüğü diğer pek çok faktörü de analiz etmektedir. Bunlar arasında iş yaşamından kaynaklanan zaman baskısı, ekonomik zorluklar, sık sık taşınma (ev değiştirme), banliyöleşme, kadınların iş gücüne katılımı sonucu iki ebeveynin de çalışma stresine girmesi, aile bağlarının ve evlilik kurumunun zayıflaması, ekonomik yapıdaki değişimler, kötü yönetim (Vietnam savaşı ve Watergate skandalının etkileri), otorite karşıtı kültürel başkaldırı, refah devletinin gelişimi, sivil haklar devrimi, elektronik devrim ve diğer teknolojik değişimler yer almaktadır (Putnam, 1995: 667). Sonuçta yaşlıların sosyal

Televizyonun “ortak eylemi bireylerin gündeminden çıkardığı” söylenebilir. Burada karşımıza çalışmanın birinci bölümünde sunulan (Tocqueville, 2016: 536) “kimseye bir şey borçlu olmayan ve kimseden bir şey beklemeyen”, “ailesi ve arkadaşları ile kendi dünyasını yaratıp toplumun kalanından soyutlanan”, karşılıklı sorumluluk duygusuna girmekten kaçınmak için geçici cemaatlere katılan birey çıkmaktadır. Bu türlü birey için sosyal dayanışmanın yanı sıra kendisine benzemeyen diğerleri ile bir araya gelme, kamusal bir meseleyi tartışma hatta kamusal meselelerin farkında olma gereksiz hale gelmektedir. Putnam’ın televizyon izleme kültürünün yaygınlaşması ile işaret ettiği durum, Sennett’in (2012: 19) “siyasal, ırksal, dini, etnik ve diğer tür farklılıklardan mümkün olduğunca kaçınan” bireyi ile açıklanabilir. Bu türlü birey, kamusal olanla ilgilenmeyi kaybetmektedir. Serbest zamanın yüksek seviyede özelleşmesinin sonuçlarını Bauman üzerinden yorumlayacak olursak “ortak yaşamı müzakere etmek yerine ayırdığını (Bauman, 2016: 121)” ve “kamusal hayatı paylaşma sanatı ve zanaatını unutturduğunu (Bauman, 2017: 146)” söyleyebiliriz. Zira televizyon ya da kitlesel medya “toplumda olup bitenler üzerine insanların sahip olduğu bilgiyi sonsuza dek artırır ve onların bu bilgiyi politik eyleme dönüştürmelerini de sonsuza dek engeller” (Sennett, 2010: 364). Bu durumda kişi, “daha çok şey görmekte” ama “daha az karşılıklı ilişkiye girmektedir” (Sennett, 2010: 365). Bu da kamusal patoloji ile sonuçlanmaktadır.

Birinci bölümde bahsedildiği üzere günümüz toplumunda bireylere kamusal hayat farkındalığının kazandırılması basit bir görev değildir. Bu zorluğun çözümünü Tocqueville (2016: 545) siyasal değil sivil yaşamda biçimlenen örgütlerde bulmaktadır. Sivil katılım, Putnam’ın (Putnam vd., 1993: 173-174) sosyal sermaye yaklaşımının da merkezinde yer almaktadır. Scrivens ve Smith’e göre (2013: 29) Putnam’ın bu yaklaşımı Tocqueville’in çalışmasından güçlü biçimde etkilenmiştir. Putnam, sivil katılımı sosyal sermayenin bir unsuru olarak ele alan çalışmaların temel

sermayesinin daha yüksek olduğunu ve nesiller arası farklılıkların eğitim kontrol edildiğinde bile anlamlı olduğunu; 1920’lerde doğan kuşağın 60’larda doğanlardan nerede ise iki kat daha fazla sivil katılımında bulunduklarını ortaya çıkarmıştır (Putnam, 1995: 674). Nesiller arası farklılıkların arkasında da televizyon izleme kültürünün yaygınlaşmasını bulur. Zira eğitim, gelir, yaş, cinsiyet, yaşanan hane, istihdam statüsü ve ırk (race) kontrol edildiğinde bile televizyon izleme ile sosyal güven ve grup üyeliği arasında güçlü bir negatif ilişki görülmektedir. Yani televizyon izlenen her saat, daha az sosyal güven ve grup üyeliği demektir. Televizyon sosyal sermayeyi yok etmektedir (Putnam, 1995: 678, 679).

kaynağı olmuştur. Sivil katılım ile iş birliği normları (sosyal güven ve mütakabiliyet) ve öznel iyi oluş hali dahil pek çok pozitif sosyal çıktı arasında kurduğu güçlü ilişki ile son dönemde sivil katılımın anlaşılmasına yönelik ilginin merkezini oluşturmaktadır (Scrivens ve Smith, 2013: 15-16).

Putnam’a göre sivil katılım hem katılımı gerçekleştiren bireyler için hem de katılımcı bireylerin içinde yaşadıkları toplumun geneli için olumlu sonuçlar doğurmaktadır. En yaygın kullanılan tanımı ile sivil katılım, kişinin içinde yaşadığı toplulukların sivil yaşamında bir fark yaratmak için çalışması ve bu amaçla bilgi, beceri, değer ve motivasyondan oluşan bir eylem geliştirmesidir (Ehrlich, 2000). Bu tanımda dikkat çekildiği üzere sivil katılım, kişinin içinde yaşadığı topluluğa karşı sahip olduğu sorumluluk duygusuna işaret etmekte olup “sivil farkındalık geliştirme, sivil toplumun kurulmasında rol alma ve ortak iyiliğe katkı sağlama” gibi pek çok eylemde görülmektedir (Lopez vd., 2006). Bireyin davranışlarında başlasa da cemaat ve toplumun ortak faydasına uzanan sonuçları ile sivil katılım örnekleri arasında sosyal kulüplerin³⁶ bir yandan kendi üyelerine arkadaşlık ilişkileri ve iş bağlantıları üzerinden doğrudan fayda sağlarken, yerel burs kaynakları ya da hastalıklarla mücadele fonu oluşturarak üyesi olmayan kişilere de fayda sunması gösterilebilir (Putnam, 2000: 20). Yine, Putnam’ın (2000: 67, 68) bulgularına göre kiliselerin rekreasyonel³⁷ programlarından, kendine-yardım gruplarından ve aşevinde gönüllü olma gibi hizmetlerine katılımdan faydalananların yüzde seksen gibi büyük bir çoğunluğu kilise cemaatlerinin üyesi bile değildir.

Yukarıda verilen yaygın bilinen tanımı ile sivil katılım, tartışmamız için bir temel sağlasa da literatürde sivil katılımın dernek üyeliği ve gönüllülüğten politik katılıma, para ve kan bağışlamaktan sokaktaki çöpu yerden kaldırıp çöpe atmaya kadar oldukça çeşitli bir yelpaze ile çalışıldığı görülmektedir. Hatta bazı çalışmalarda güncel olayları takip etmek için haber dinlemenin/gazete okumanın bile kişinin topluma ve toplumsal meselelere yönelik ilgisini gösterdiği ve “sivil odaklı anlayışa sahip olmak ile kolektif eyleme hazır olmaklığı” işaret ettiği iddia edilmektedir. Bu çalışmalara göre yukarıda

³⁶ Metinde *Rotary* ve *Lions* kulüpleri örneği verilmektedir.

³⁷ “Recreational” kelimesinin Türkçe karşılığı tez ve makalelerde rekreasyonel olarak kullanılmaktadır. Serbest zaman aktivitelerine işaret etmektedir.

sayılan eylemlerin tümünün temel özelliği önemli seviyede “sivil-odaklı anlayış ve ortak iyiliği isteme hali” taşımalarıdır (Scrivens & Smith, 2013: 30). Buradaki “sivil-odaklı anlayışa sahip olma ve ortak iyiliği isteme hali” vurgusu tartışmamız için önemlidir. Tekrar hatırlanacak olunursa, sivil katılım kamusal fayda doğurmaktadır ve bu özelliği ile sosyal katılımdan ayrılır. Kamusal fayda doğurması için kişinin kendisinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelmesini sağlaması, “büyük p harfi ile başlayan Politikaların (Bauman, 2017: 73) farkına varma imkanı sunması ve görünürde bireysel olan sorunlara kamusal çözüm yolları aranabileceği farkındalığı sağlaması beklenmektedir. Sivil katılım günümüz toplumunda silikleşen “diyalog ve müzakere sanatını” (Bauman, 2017: 166) bireylere hatırlatmalı, “kendiyile meşgul bir varlık olmanın ötesine geçerek kamusal olanın farkına varma” ve “sosyal dayanışmaya açık olup ortak sorumluluk alma” farkındalığını doğurma kapasitesi taşımalıdır. Sivil katılımın bir diğer kamusal faydası da post modern toplumdaki “farklı olanlardan kaçma” davranışının yerine “kendisinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelme” pratiği oluşturmaktır.

Bu başlıkta sivil katılımın tanımı yapılırken her biri toplumsal doku ile bütünleşmeye işaret eden üç temel özellik incelenmektedir. Bunlardan ilki, sivil katılımın kamusal yarar üretme kapasitesi vardır yani -Putnam’ın ideal tipleri ile ifade edilecek olunursa- *schmooser* değil *macher* tipinde toplumsallaşma sağlar. İkincisi, katılım yapılan kulüp, cemaat, örgüt veya dernekteki ilişkilerin yatay olması gerekmektedir. Üçüncüsü, katılımın aktif olarak gerçekleştirilmesi gerekir, pasif roller sivil katılımın kapsamına girmemektedir. Bu üç özellik Putnam’ın *Bowling Alone* (2000) ve Putnam ve arkadaşlarının *Making Democracy Work* (1993) kitapları başta olmak üzere çalışmalarında kendini göstermektedir.

Sivil katılımı sosyal katılımdan ayırt eden temel özelliği kamusal yarar üretme kapasitesinin olmasıdır. Putnam’ın *schmooser* ve *macher* ideal tipleri “Krizi Aşmak: Sivil Katılım” başlığında Tocqueville, Simmel, Bauman ve Sennett’ten de örnekler verilerek sunulmuştur. Kısaca hatırlanacak olunursa *macher* ideal tipi “sivil katılım sayesinde müzakere gibi birtakım sivil erdemlerin geliştirilmesini” sağlar ve cemaat-tabanlı derneklere katılım örneğinde olduğu gibi “kamusal hayatta” gerçekleşmektedir. Öte yandan *schmooser* ideal tipi ise bir kulübe, gönüllü derneğe,

politik gruba, sendikaya, kiliseye dahil olmakla kazanılan sivil erdemleri kazandırmaz (Putnam, 2000: 95). Bu konuda Salamon ve Sokolowski (2004) de Putnam’a katılmakta ve sivil ağların sosyal ağlardan farklı olarak makro seviyedeki formal/enformel örgütlerde veya yapılanmış ilişkiler çerçevesinde gerçekleştiğini ifade etmektedirler (akt. Scrivens & Smith, 2013: 28). Burada kamusal yarardan kasıt bireylere kamusal olana yönelik farkındalık kazandırması, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunu güçlendirmesi, müzakere becerisini öğretmesi, toplumsal dokuda kendisinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelme ve iş birliği içinde çalışma kapasitesi sağlamasıdır. Tekrar etmek gerekirse, krizin aşılması için bireylerin kendileri ile sınırlı olan gündemlerinden ve homojen cemaatlerinden çıkarak kamusal hayata katılması gerekmektedir. Bu da sadece sosyal katılımı mümkün olmayıp, sivil katılımı ortaya çıkar.

Kamusal yarar üretme kapasitesinden bahsederken üzerinde durulması gereken bir diğer konu, sivil katılım denilince akla ilk gelen eylemlerden biri olan gönüllülükte bile Putnam’ın “bireysel” olan ile “kamusal” olan arasında yaptığı ayrımıdır. Putnam, her gönüllülüğü sivil katılım kategorisine yerleştirmez. Verdiği gönüllülük örnekleri arasında hem kilise ve hastane gibi örgütlenmiş kurumlar çatısı altında gerçekleşenler hem de komşunun çiçeklerine bakma gibi enformel yardım davranışları yer almakta ve kişinin zamanını ve parasını ortak iyilik için harcaması ile yine kan bağısında bulunması bile incelenmektedir (Putnam, 2000: 118). Fakat bu gönüllülük tiplerinin hepsi sivil katılım kategorisine girmemektedir. Putnam (2000: 132) “bireysel hizmet” vermekle sınırlı olan gönüllülük ile “cemaat-temelli projelerde çalışarak toplumsal hizmet” sağlayan gönüllülük arasında ayrım yapmaktadır. Bireysel olana örnek olarak evinden çıkamayan yaşlı ya da hasta birine kitap okumayı, cemaat-temelli gönüllülüğe örnek olarak da mahalle parkının temizlenmesi için gönüllülüğü vermektedir. Burada yaptığı bireysel-kamusal ayrımı, çalışmanın ilk bölümünde tartışılan bireysel gündemin ötesine geçerek kamusal olanın farkına varma ve iş birliği halinde çalışma meselesine dayanmaktadır. Bireysel hizmet ile sınırlı olan gönüllülük, bireyin komşuları, ailesi ve arkadaşları gibi homojen olan sosyal çevresi ile sınırlı kalmaktadır. Kamusal karakterdeki gönüllülük ise diğerlerinin farkına varmayı sağlayan, daha geniş toplumsal doku ile bütünleşme zemini kuran, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk

duygusu üreten sosyal bir boyuta sahiptir.

Putnam'ın bireysel-kamusal ayrımı dini-temelli sivil katılım için de geçerlidir. Tocqueville (2016: 446) çalışmasında dini katılımı, Birleşik Devletler'de sivil katılımın temeline yerleştirir. Putnam da (2000: 69) bu konuda hem fikirdir; dini kurumların ibadetin ötesine geçerek oldukça çeşitli sosyal aktiviteleri doğrudan desteklediğini ve söz gelimi kiliselerin sivil erdem geliştirilmesi, sivil normların yaygınlaştırılması, cemaat çıkarlarının bireylerin gündemine yerleştirilmesi ve böylelikle sivil güçlendirme için temel sağladığını ifade etmektedir. Ona göre (2000: 66) dini anlamda aktif bireyler “söylev vermeyi, toplantı düzenlemeyi, anlaşmazlıklarla başa çıkmayı ve yönetsel sorumluluk geliştirmeyi” öğrenmektedirler. Öte yandan “yeni dini akımları” bu çerçevenin dışına koymaktadır. Çünkü bireysellik vurgusuna sahip bu dini akımların ne cemaat ne de cemaat içi destek ve sosyal dayanışma üretme potansiyeli yoktur. Bu türlü dini akımlarda bireylerin “daha geniş sosyal doku ile bağıntı kurma şansı” olmamaktadır (Putnam, 2000: 74). Görüldüğü üzere, Putnam için *schmoozer* ideal tipindeki “bireysel gündem” ve *macherdeki* “kamusal gündem” ayrımı hem gönüllülük tiplerinde hem de dini-temelli sivil katılımıda yerini almaktadır. Bireysel gönüllülük ve birey-temelli yeni dini hareketler bir cemaat oluşturmada yani diğer gönüllülerle/din mensuplarıyla bir araya toplanmadan kişinin kendi gündelik yaşamı sınırları içinde gönüllü olmak/dine mensup olmak anlamına gelmektedir. Bu durumda sivil katılımdan asıl beklenen “toplumda iş birliği normlarının yeşermesi” gibi sosyal faydaları doğuramaz. Halbuki sivil katılıma karakterini veren öz, bireyin davranışlarında başladığı halde bireyi aşır toplumun ortak faydasına uzanan sonuçlarının olmasıdır.

Sivil katılım, sosyal katılımdan farklı olduğu gibi politik katılımdan da farklıdır. Bu fark, hem aktivite tiplerinde hem de katılımcılar arası ilişkinin karakterinde kendini gösterir. Putnam (2000: 29) politik katılıma örnek olarak oy verme davranışını, yerel ve merkezi yönetimden yetkililerle herhangi bir konuda temasa geçmeyi, komşular ile birlikte politik tartışma gruplarında yer almayı, kamusal toplantılara katılmayı, seçim kampanyalarına katılmayı, siyasi içerikli rozet takmayı, dilekçe imzalamayı ve radyoda konuşma yapmayı vermektedir. Literatürde politik katılımı sivil katılımın bir unsuru ya da sonucu olarak ele alan araştırmalar olsa da (Scrivens & Smith, 2013: 28,

29) bu çalışmada ikisi arasındaki ayrım önemsenmektedir. Hatırlanacağı üzere Tocqueville sivil hayat ile politik olanı ayırmaktadır. Putnam da Tocqueville ile hemfikirdir ve sivil ve politik katılımın aynı anlam ve içeriğe sahip olmadıklarını ifade eder. Putnam’a (1995: 665) göre sivil katılım ile politik katılım arasında ancak sınırlı bir ilişki vardır ve sivil katılım politik olandan fazlasıdır: Sivil katılım, bireyin cemaat yaşantısı ile kurduğu bağlara işaret etmektedir.

Güncel literatür de bu ayrımı takip etmektedir. Ehrlich (2000) sivil katılımı “cemaatin yaşam kalitesini hem politik hem de politika-dışı yollarla yükseltme” amacının altını çizmektedir. Böyle bir yaklaşımda sivil katılımın politik ve politika-dışı olmak üzere iki alt boyutu vardır ve yönetsel gruplar, spor grupları, sosyal kulüpler ve STK’lar, yerel cemaatler ve mahalle grupları, dini gruplar, hayır yapan/kâr odaklı olmayan gruplar, mesleki gruplar ve politik gruplar olmak üzere sekiz kola ayrılmaktadır (Asadollahi, 2014: 15). Van Der Meer ve Van Ingen’in (2009) çalışmasına göre sosyal sermayenin bir unsuru olarak sivil katılım araştırılırken, sivil katılımın hem sosyal katılımdan (serbest zaman aktiviteleri, hobi ve rekreasyonel aktiviteler) hem de politik katılımdan farkı gözden kaçırılmamalıdır. Levels ve arkadaşları (2015: 770) çalışmalarında politik katılım ile diğer katılım türleri arasında ayrım yapmaktadır.

Sivil ve politik katılımın tek farkı aktivite türleri arasında değildir. Katılımcılar arasındaki ilişkiler de farklıdır. Sivil katılım için ilişkiler yatay olmalıdır. Putnam *Making Democracy Work* eserinde “yatay ve dikey örgütler” arasında ayrım yapmaktadır ve bu ayrımı çok sayıda çalışmaya yön göstermiştir. Yatay örgütler bir “cemaat ruhu” inşa etmektedir. Yatay örgütlere örnek olarak spor ve gençlik dernekleri ve dini dernekler verilebilir. Dikey örgütler ise politik amaçlara sahiptir ve politika yapıcılar ile seçmenler arasında dolayım sağlar. Örnek olarak sosyal hareket örgütleri, sendikalar ve politik parti temelli dernekler verilebilir (Kriesi, 1996’dan akt. Van Londen, Phaet, & Hagendoorn, 2007: 1205-1206). Putnam ve arkadaşlarına (1993: 173, 174) göre sosyal sermaye en fazla yatay ağlar olan yerel, kültürel ve rekreasyonel örgütlerle kurulan temaslar üzerinden güçlenir. Bu tür örgütlerde bireyler eşit şartlarda, düzenli etkileşime girmekte ve birbirlerine güvenip güvenemeyeceklerine karar vermektedirler. Temasların bu gönüllü alt yapısı, güçlü güven ilişkilerinin

kurulması için önemlidir. Aksine, dikey ağlar hiyerarşik olarak yapılanmış örgütlerde bulunur ve sosyal güven ve iş birliği sağlamaz, bu nedenle de toplumda kolektif eylemin güçlendirilmesinde daha az etkilidir. Yatay örgütler, üyeleri arasında güven üretmeye yatkındır. Dikey örgütlerde ise ağlar karşılıklılık (mutuality) ilkesi yerine, otoriteye dayanmaktadır³⁸ (Putnam, 1993: 173, 174). Özetle, sivil katılımın gerçekleştiği kulüp, örgüt ve derneklerdeki ilişkilerin yatay olması “ortak eyleme geçme kapasitesi” ile doğrudan ilişkilidir.

Sivil katılım için ilişkilerin yatay olması, ortak eyleme geçme kapasitesi oluşturması bağlamında önemlidir fakat tek başına yeterli değildir. Yukarıda bahsedildiği üzere yatay ilişkilerin aynı zamanda “cemaat-oluşturma kapasitesi” de olmalıdır. Hatırlanacağı üzere postmodern cemaatlerin bir özelliği “toplumsal doku oluşturma amaçlarının olmaması” ve sosyal dayanışma kurmamalarıdır. Bunlar karşılıklı hak ve sorumluluk doğurmazlar ve “diğerlerinin refahını önemsemeyen” bir topluma kapı açmaktadırlar. Sivil katılım, cemaat-oluşturma kapasitesine sahip olduğunda bu krizi aşmak için araç oluşturmaktadır. Bireyler “cemaat duygusuna/bilincine” sahip olduğunda cemaat olarak karşılaştıkları sorunları değiştirmek için yüksek bir motivasyona sahip oldukları görülmektedir (Liu & Besser, 2003: 351). Burada motivasyondan kasıt “ortak eyleme geçme” kapasitesidir. Bu konuda Putnam’ın “sivil katılım bağlamında meslek-temelli örgütler ve iş yerinin kendisi” yorumu örnek verilebilir.

Meslek-temelli örgütlerin Putnam’ın dikkatini çekmesinin arka planında, 1960-2000 döneminde Birleşik Devletler’de meslek temelli örgütlere üyeliğin iki katına çıkmış olmasını “profesyoneller arasında sivil katılım patlaması yaşandığı” yönünde yorumlayan çalışmalara tepkisi yatmaktadır. Putnam (2000: 83) salt üyelikteki nicel artışa dayanarak Tocquevillci bir sonuca ulaşılmasını kabul etmemektedir. Bu itirazının arkasında iki neden vardır. Birincisi, üyelik sayısı artmışsa da “profesyonel nüfus içindeki üyelerin oranına” bakıldığında anlamlı bir artış olmadığı görülmektedir yani üyelik sayısına değil üyelik oranına bakıldığında sivil katılımda bir sıçrama

³⁸ Modern ve geleneksel kurumlar arasındaki farklılıklar tartışılırken modern olanın gücü merkezde toplama gayreti ile otorite oluştururken, geleneksel olanın “mütekabiliyet ve iş birliği normlarını yaygınlaştırması” meselesi “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluğun Reddi” başlığında sunulmuştur.

olduğundan söz edilmesinin yanıltıcı olduğu açıkça görülmektedir. İkincisi, meslek-temelli örgütlerde ilişkiler “araçsal” olarak kullanıldığı için bu örgütlerin cemaat oluşturma ve sosyal amaçlar için zemin hazırlama imkanı ortadan kalkmaktadır (Putnam, 2000: 91). Zira sadece öz-çıkarıyla ilgilenen aktörler arasındaki iş birliğinin mümkün olması oldukça meşakkatlidir (Macy ve Svoretz, 1998: 639’dan akt. Buchan, Croson & Dawes, 2002: 169). İkincisi, bazı çalışmalar günümüz iş yerinde “takım çalışmasının” cemaat hissi sağladığını iddia etse de Putnam bunlara katılmaz çünkü yeni kuşağın iş yerinde daha fazla arkadaşlık kurduğu yönünde bir veri bulamadığı gibi, iş arkadaşlıklarının aslında samimi ve destekleyici olmadığını ve takım çalışması gibi trendlerin iş yerlerindeki sosyal bağları aslında zedelediğini ifade etmektedir (Putnam, 2000: 85-87).³⁹ Putnam’a göre günümüzde iş yeri çalışanların dayanıklı ve kalıcı sosyal bağlar kurma cesaretini çoğunlukla kırmaktadır. Bu durumda iş ilişkilerinin karakterine ek olarak sahip olunan işin geçiciliği de etkili olmaktadır. İşin kısa sürelerde değişmesi, sosyal sermaye üretmek için gereken sürekliliğe ket vurmaktadır (Putnam, 2000: 90, 91). Putnam (2000: 83) için iş yerinin ya da meslek-temelli bir örgütün sivil katılıma zemin hazırlaması için öncelikli şart, iş yerindeki “kahve makinasının başında” kamusal meselelerin özgürce tartışılmasına imkan sağlamasıdır. Fakat bunun tam aksi bir karakterle, kişinin “iş yerindeki zamanı iş verenine ait olduğu” için iş yerinde “sosyalleşmesi değil sadece çalışması” beklenmektedir (Putnam, 2000: 91). Neticede meslek-tabanlı örgütlerin ve iş yerlerinin sivil katılım üretme kapasitesi, Putnam’ın (2000: 89) analizlerine göre kilise ve diğer sivil örgütlere kıyasla oldukça önemsiz bir seviyede kalmaktadır.

Görüldüğü üzere herhangi bir katılımın sivil karakter taşıması için, sosyal katılımdan farklı olarak kamusal bir gündeminin olması, politik katılımdan farklı olarak da ilişkilerin yatay olması gereklidir. Putnam’ın örneğinde meslek-temelli örgütlerden bahsedilirken üyelik sayısının değil üyelik oranının sivil katılımı anlamak için anlamlı bir veri sunacağı gösterilmiştir. Putnam’ın “üyelik” üzerinden sivil katılımın değerlendirilmesi meselesine eleştirisi bununla sınırlı kalmaz. Putnam bunlara ek olarak, “üyelerin aktif rol alması” meselesini de gündeme getirmektedir. Öncelikle

³⁹ Sennett de bu konuda hemfikirdir. *Berber ve Karakter Aşınması* metinlerinde takım çalışmasının aslında “üstler tarafından denetlenmenin yerini astların birbirini denetlemesine” çevirdiğini ifade etmektedir. Bu durum, samimi ve destekleyici ilişkilerin kurulmasına engel teşkil etmektedir.

söylenmesi gereken, Putnam sivil katılımın gerçekleştiği mekanları oldukça geniş bir kapsamda ele almaktadır. Okul aile birlikleri, hobi grupları, meslek-temelli gruplar, dini gruplar, gençlik grupları, hizmet ve yardımseverlik grupları, mahalle ve konut sahipleri grupları, hayır örgütleri, amatör spor kulüpleri ve amatör tiyatro birlikleri gibi kültürel gruplar ve gönüllülük esaslı olan ve kâr amacı gütmeyen her tür örgütlenmiş grup sivil katılım kapsamına girmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 29). Görüldüğü üzere Putnam'ın sivil katılım yaklaşımı oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Bununla birlikte bunlardan birine üye olunması, sivil katılım yapıldığı anlamına gelmemektedir. Sivil katılım kategorisine girmesi için belirleyici olan nokta üyelerin dernek toplantılarına katılma, gönüllü çalışma ve diğer üyeler ile temas kurma sayesinde “aktif birer üye olmaları” durumudur.

Putnam'a göre sivil katılım için esas olan, üyeler arasında sosyal bağlanmışlık sağlanmasıdır ve bu da “itibari üyelik” ile değil “aktif ve alakadar üyelik” ile mümkündür (Putnam, 2000: 58). Burada sosyal bağlanmışlık, sivil katılım gerçekleştiren bireylerin homojen cemaatlerinden çıkarak kendilerinden farklı olan diğerleri ile bir araya toplanmasına zemin tanıyan ve bir cemaat bilinci oluşturan toplumsallaşmaya işaret etmektedir. Pasif üyelikte kişi zamanı ve emeği yerine sadece üyelik ücreti ile ortak iyiliğe katkı sağlamaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 29). Pasif üyeliğin, sivil katılımından beklenen “daha geniş toplumsal doku ile bir araya gelme”, “iş birliği becerisi geliştirme” ve “diğerlerine yönelik pasif farkındalığı aktif sorumluluğa dönüştürme” gibi temel özelliklere sahip olmadığı açıktır. Öte yandan bazı yazarlar pasif üyeliğin de sivil tutumların güçlendirilmesinde aktif üyelik kadar etkili olduğunu iddia etmektedir (Selle & Strømsnes, 2001; Wollebæk & Selle, 2002'den akt. Scrivens & Smith, 2013: 29). Sennett (2012: 284) bu konuda “iş birliğinin pasif bir mevcudiyette değil aktif bir katılımı var olduğu” vurgusunu yapmaktadır. Çünkü Sennett'e (2012: 25) göre iş birliği “kaygısız bir paylaşımdan öte kazanılmış bir tecrübe” olup özellikle de “eşit olmayan”, “birbirini anlamayan”, “birbirlerinden hoşlanmayan”, “ayrı ya da çatışan çıkarları olan” yani birbirinden farklı olan kişiler arasındaki “zahmetli iş birliği” çaba harcanarak öğrenilen bir beceridir (Sennett, 2012: 17).

Hatırlanacağı üzere Putnam (2000: 83) dernek, örgüt ve kulüplere üyelikteki nicel

artışa dayanarak sivil katılımın arttığı yönündeki iddiaları eleştirmektedir. Önemli olanın üye sayısı değil, üyelik oranı olduğunu ifade etmiştir. Putnam'ın bu yaklaşımı dernek, örgüt, kulüp sayısındaki artışın bir “katılım devrimi” olarak nitelendirilmesine yönelik eleştirisinde de kendini göstermektedir. Ona göre (2000: 49) yeni açılan bu kurumlarda ancak üyelerin komisyonlarda çalışma ve görevli olarak hizmet verme gibi gönüllülükleri ve buluşmalara katılma sıklığı incelendiğinde bu örgütlerin sivil yaşama olan katkısı ortaya çıkarılabilir (Putnam, 2000: 63). Bu durumda resmi üye sayısını ve örgüt sayısını ortaya koymakla sınırlı kalan araştırmalar, aktif cemaat katılımını ortaya çıkarmakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü sadece “kart taşımaktan” ibaret olan üyelikler aslında sivil katılım değildir. Söz gelimi bir düzine birliğe ait olan bir kişi aslında sadece birinde aktif katılım gösteriyor olabilir (Putnam, 2000: 58).⁴⁰

Sivil katılımın anlaşılmasında “aktif katılımcı” meselesi, kamusal hayatı yeşerten mekânsal zeminin önemini de tartışmamıza eklemektedir. Görüldüğü üzere sivil katılım için üyelerin enerji sarf etmeleri yani sosyal değere katkı sağlamalarına yönelik talebin bulunması gereklidir. Bu bağlamda örneğin aynı amaca sahip olan bireyleri elektronik posta listelerinde toplayıp zaman zaman üyelik ücreti alan fakat üyelerin birbirini tanımadığı, düzenli toplantıları olmayan bir mekan sivil katılıma zemin oluşturmamaktadır. Putnam (1995: 666; 2000: 51-53), bu tür birlikleri “üçüncül örgütler” olarak sınıflandırarak şimdiye kadar sivil katılımın gerçekleştiği kurumlar olarak bahsedilen “ikincil örgütlerden” ayırmaktadır. İkisi arasındaki fark şöyle açıklanabilir. Üçüncül örgütlerde üyeler birbirine sadece ortak sembol ve ideolojileri ile bağlanmakla sınırlı kalır yani aslında birbirlerine bağlı değildirler. Söz gelimi *Greenpeace* gibi sosyal hareketler birer üçüncül örgüttür çünkü üyelerin büyük çoğunluğu sadece elektronik posta gruplarında yer alarak bağış yapmakla sınırlı bir rol almaktadır ve bunların sivil katılıma gömülü sosyal kaynakları üretme kapasitesi

⁴⁰ Putnam (2000: 58) bu sorunu aşmak için araştırmalarda veri kaynağı olarak örgütlerin üye kayıtlarına dair veriyi kullanmak yerine, anket çalışması ile bireylerin bu üyelikler üzerinden aktif bir katılım ortaya koyup koymadıkları doğrudan ölçmenin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu araştırmada da bireylerden anket yolu ile toplanmış sivil katılım verisi kullanılmaktadır. Putnam'a göre sivil katılımın ölçümü için aktif katılım kullanışlı bir standart sağlamaktadır. Bu nedenle *DDB Needham Life Style* anketinin “Son bir yıl içinde kaç kere bir kulüp buluşmasına katıldınız?” sorusunu kullanmaktadır (Putnam, 2000: 60). Bu soruya yerel kulüp ve örgütlere aktif katılımı da eklemekte ve örgütsel aktivite bağlamında okuma kulüpleri ve hizmet kulüplerini de örnek olarak kullanmaktadır (Putnam, 2000: 60, 61). Bununla birlikte üyelerinin birbirleri ile aslında hiç buluşmadığı üçüncül birlikleri analizin dışında bırakmaktadır.

yoktur (Putnam, 2000: 156). Fowler ve Shaiko (1987) bu tür üçüncül örgütlerin üyelerinin önemli bir kısmının kendilerini üye olarak bile tanımlamadığını, kendilerini belli bir amaç için katkı sağlayan bağış vericiler olarak gördüklerini ortaya koymaktadır (akt. Putnam, 2000: 158). Bu tartışmada öne çıkan bir diğer mesele de “kamu yararına ev sahipliği yapan mekan” meselesidir. Bu konu hatırlanacağı üzere geleneksel aracı kurumlar tartışmasında yer almıştır. Günümüz toplumuna geldiğimizde de örgütlerin sivil katılıma zemin sağlaması ve sivil katılıma gömülü sosyal kaynakları yeşertebilmesi için üyelerin birbiri ile buluşabileceği bir mekan ve ortam sağlaması şarttır (Putnam, 2000: 51-53).

Mekânın kamu yararına ev sahipliği yapmasına örnek olarak Putnam’dan (2000: 68) “kilisenin Siyahiler için sivil haklar hareketinde oynadığı rol” verilebilir. Kilise söz konusu tarihsel dönemde Siyahilerin kendi kontrolünde olan tek kurumdur ve sivil katılım için mekan sağlamıştır. Kilise “beyaz toplumdan bağımsız bir alanda kolektif mücadelelerine hazırladıkları toplantı mekanları” olmuştur. Kilisenin sağladığı mekanda “örgütlenmiş bir kitlesel taban” oluşturma imkanı bulmuşlardır. Bu cemaate ait olan bireyler ortak bir amaç etrafında onları toplayan bu sosyal hareketin parçası olmak için “insanların ve kaynakların nasıl yönetilebileceğini” öğrenmişlerdir. Böylelikle iş birliği halinde çalışma becerisi geliştirmişlerdir. Yine, “kitlesel taktik ve stratejiler” geliştirmiş ve birlikte uygulamışlardır. Bu da topluca hareket etmek için ortak kararlar almayı ve kararları müzakere etmeyi öğrenmek anlamına gelmektedir. Son olarak protestoyu finanse eden kurumsal bir finans kaynağı oluşturmuşlardır. Kilise bu örnekte “ortak eyleme geçme kapasitesinin” sivil katılımı ile yeşertilmesi konusunda açık bir örnek oluşturmaktadır. Bireyler sivil yaşamda örgütlenerek aşağıdan yukarıya bir dayanışma kurmuşlar ve “yabancı kategorisinde oldukları için haklarının kolayca reddedilmesine” karşı seslerini birlikte yükseltmişlerdir. Bu sayede de “izole bireyler” olmaktan çıkarak “yönetim tarafından sesleri duyulur hale gelen bir güç” meydana getirmişlerdir (Tocqueville, 2016: 547). Fukuyama’ya (2001) göre sivil katılım, devlet ve vatandaşlar arasında bir dolayım mekanizması geliştirmektedir (akt. Scrivens & Smith, 2013: 28). Bu örnekte sivil bir mekan olan kilise, bu dolayım mekanizmasını sağlayarak bireylerin “daha iyi yönetim” taleplerini merkezi kurumlara iletebilecekleri kamusal bir alan olmuştur. Bu örnek kamusal ve politik patolojinin

sivil katılımı aşılması meselesine açıklık getirmektedir.

Verilen örnekte dikkat çekilmesi gereken son nokta katılımcıların çeşitliliğidir. Sivil katılımın amaçlarından biri bireyin homojen cemaatinden çıkarak kendisinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelmesidir. Aynı dine mensup aynı ırktan kişilerin gerçekleştirdiği bir sivil katılım örneğinin, çeşitlilik yerine “aynılık” barındırdığı düşünülebilir. Fakat bu eksik bir yargıdır çünkü bu katılım çerçevesinde en azından farklı ekonomik sınıfların bir araya gelmiş olduğunu (Putnam, 2000: 23) gözden kaçırır. Ek olarak, Siyahi kilise’nin kendileri ile aynı mücadeleyi veren Latin ve Asya asıllı Katolik göçmenlerin kiliseleri ile de iletişim kurduğu görülmektedir (Putnam, 2000: 79). Bu örnekteki sivil katılımın “aracı sosyal sermaye” sayesinde kolektif sorunların iş birliği halinde çalışarak çözülmesini sağladığı görülmektedir (Putnam, 2000: 363). Toplumun ve devletin aynı “yabancı kategorisine” koyarak haklarını reddettiği farklı grupların birlikte eyleme geçmesi söz konusudur.

Yabancıların haklarını reddetme meselesi “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında tartışılmıştır. Bu çalışmanın ele aldığı yaşlı ve yaşlanan göçmenler ile ilişkisi de kurularak kısaca hatırlanacak olunursa, yabancıların neden olduğu tedirginlikle baş etmek için hem ev sahibi toplumlar hem de ev sahibi devletler tarafından geliştirilen çözümler arasında “varlığını reddetme, kültürel çit çekme, yalandan karşılaşma” yer almaktadır. Bu çözümlerin amacı, ortadan kaldırılamayan yabancı sorununda yabancıların “fiziksel olarak yakın iken ruhsal olarak uzak kılınması”, onunla girilen toplumsal ilişkilerin en aza indirilmesi, “aslında karşılaşma olmayan bir karşılaşma” haline getirilmesidir (Bauman, 2014b: 89-99). Bu durumda yabancıların toplumsal dokuyla bütünleşmesi engellenmektedir. İşte, bu pratiğin öteki yüzünde haklarının reddedilmesi sahneye çıkmaktadır. Yabancı, tıpkı “bir sosyal tip olarak yoksul” örneğinde olduğu gibi toplumun içine tamamen alınmayıp ama büsbütün dışına da atılamayarak “yardım edilen bir nesne” haline getirilmekte ve sosyal politikaların periferinde bırakılmaktadır. Bu uygulama etik bir sorun da teşkil etmez çünkü ulus devlet eliyle yeniden dizayn edilerek dost-düşman kategorilerine yerleştirilemeyen yabancı, “öteki” haline getirilir ve böylelikle hakları gayri meşrulaştırılmaktadır. “Yabancıya ahlaki bir anlam yükleyebilen durumlar” saf dışı bırakılarak “dostun bilinen bir özelliği olan bir sorumluluk nesnesi olma” hakkına sahip olmasının önüne

geçilmektedir (Bauman, 2014b: 94). Bu durum hem akademik araştırmalarda hem de sosyal politikalarda yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin -hem “yabancı” hem de ekonomik üretimin parçası olmayan “yaşlı” olmaları nedeni ile- gündem dışı bırakılmaları şeklinde kendini göstermektedir. Neticede yaşlı ve yaşlanan göçmen sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilmekte ve toplumsal doku ile bütünleşmesi de hem ev sahibi toplumlar hem de ev sahibi devletler tarafından çeşitli seviyelerde engellenmektedir.⁴¹

Putnam’ın verdiği örnekte farklı etnik kökenlerden grupların kilise gibi sivil hayatta yer alan bir kurumda kamusal hayatı örgütleyerek ortak sorunları olan “haklarının reddedilmesine” karşı iş birliği geliştirerek birlikte çalışmaları, “sivil katılım ile yabancının maruz bırakıldığı koşullarının aşılması” arasındaki kuramsal ilişkiye örnek oluşturmaktadır. Burada bireyler “beraber planlanmış bir eylemle toplumdaki çatlakları iyileştirmek” için “aşağıdan yukarıya sosyal dayanışma” inşa etmişlerdir (Sennett, 2012: 60). Sivil katılımın gerçekleştiği kültür merkezi gibi kurumlarda başlayan bu türlü yüz yüze iletişimin sosyal dayanışmanın yaratılmasının en kesin yolu olduğu ifade edilmektedir (Dewey’den akt. Putnam 2000: 377). Sivil yaşamda örgütlenmeleri “iş birliği becerilerini ve kolektif eyleme girişim için gereken ortak sorumluluk duygusunu (Putnam vd., 1993: 90)” ortaya çıkarmıştır. “Hayatlarını daha iyi hale getirmek amacıyla” kamusal hayatta toplanarak “bireysel zayıflıklarını bir araya gelerek aşma” zemini bulmuşlardır (Tocqueville, 2016: 544). Görünürde bireysel fakat özünde kamusal olan sorunlarının çözümü için bireysel araçları ile sınırlı

⁴¹ “Ulusötesi yaşlanma” başlığından hatırlanacağı üzere yaşlı ve yaşlanan göçmenler Avrupa’da göç tecrübeleri açısından oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Fakat ortak noktaları gençlik döneminde düşük sosyoekonomik statüde yaşamış olmaları, ayrımcılık tecrübe etmiş olmaları ve en nihayetinde “yabancı” olarak konumlandırılmalarıdır.

Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin doğduğu-ülkede-yaşlanan kişilerden farklı ve kendi ulusötesi durumlarına özgü zorlukları vardır. Toplumda en korunmasız grubu oluşturmaktadırlar ve iyi oluş hallerini etkileyen kümülatif dezavantajları bulunmaktadır. Bu grubun “sosyal bağlanmışlık” seviyesinin yerli yaşlılardan daha zayıf olması beklenen bir durumdur. Sosyal bağlanmışlıktan kasıt enformel sosyal ağlar ile sınırlı değildir. Bu grubun sağlık-bakım için kurumsal destek alma seviyesi yerlilerden düşüktür. Yalnızlık ve sosyal izolasyon riskleri daha yüksektir. Ev sahibi topluma “uyum” seviyeleri erişebildikleri sosyal kaynakları doğrudan etkilemektedir. Bu da ev sahibi toplumların ve devletlerin bu gruba yönelik tutumlarına bağlı kalmaktadır. Çünkü göç ve göçe dair politikalar “politik, ekonomik ve kamusal eğilimlere yanıt olarak geliştirilmektedir”. Modern devlet nüfusu “beslenecek ve çoğaltılacak faydalı bitkiler” ve “yok edilecek ya da kökünden sökülecek zararlı bitkiler” olarak ikiye ayırmaktadır ve faydalı bitkilerin gereksinimleri el üstünden tutularak yabancı ot ilan edilenlerinki yok sayılmaktadır (Bauman, 2014b: 22).

kalmayı kabul etmemişlerdir. Bu, “unutulmuş yurttaşlık becerilerine” sahip çıkarak “gündelik yaşam politikaları” ile sınırlı kalmayıp “büyük p harfi ile başlayan Politikaları” yani kamusal araçları kullanmak demektir (Bauman, 2017: 73, 75). Sivil katılım 1) kolektif sorunların çözümünü kolaylaştırmış, 2) kader ortaklığına yönelik farkındalığı artırmış ve 3) bireyleri “toplumun kalanı için iyi olanı yapmaya” yönlendirmiştir (Putnam, 2000: 312).

Bu başlıkta sivil katılımın dört temel özelliği olarak 1) katılımcılara bireysel olanın ötesinde sosyal bir gündem sağlaması ve kamusal yarar üretmesinden, 2) ilişkilerin yatay olmasından, 3) katılımın aktif olmasından ve 4) cemaat oluşturma kapasitesinden bahsedilmiştir. Özetle sivil katılım bu dört özelliği sayesinde bireylerin aile, komşu ve arkadaşlarından ibaret toplum tahayyülünü aşarak kendilerinden farklı olan diğerleri ile bir araya toplanmalarına ve güven ve mütekabiliyet gibi iş birliği normlarını kazanmalarına zemin sağlamaktadır. Ek olarak kamusal fayda üretme kapasitesine sahip bir örgüte aktif katılım sergilediklerinde oldukça çeşitli sosyal etkinliklerden haberdar olma imkanı kazanmaktadırlar. Söz gelimi kiliseler üyelerini “cemaat geliştirme (community development)” ve “mahalle örgütlenme” projelerinden, rekreasyonel programlardan, kendine-yardım gruplarından ve aşevinde gönüllü olma gibi cemaat hizmetlerinden haberdar etmektedir (Putnam, 2000: 67, 68). Böylelikle kendi üyeleri farklı sivil katılım tiplerine yönelik farkındalık (gönüllülük ve sosyal/spor/hobi grupları gibi) sağladığı gibi, farklı konularda sivil katılım programlarına da “görülme, tanınma, katılımcı bulma” imkanı sağlamaktadır. Böylelikle toplumun ortak faydasına uzanan “ortak sorumluluk” duygusunu ve “ortak eyleme geçme kapasitesini” örgütlemektedirler.

Bu başlıkta tanıtılan sivil katılımları yapan bireyler, sivil erdem kazanmaktadır. İşbirliği kurarak birlikte çalışma gündelik hayatlarının bir parçası olmaktadır. Kendilerinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelmeleri yani daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmeleri söz konusudur. Sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusuna ek olarak kamusal alanda olan bitene yönelik farkındalık geliştirmeleri mümkün olmaktadır. Böylelikle, görünürde bireysel olan sorunlara kamusal alanda çözüm arama ve bireysel kaynaklarla sınırlı kalmak yerine kamusal kaynakların kullanımını talep etmeleri mümkün olmaktadır.

Sosyal sermayeyi “kamusal bir kaynak” olarak nitelendirdiğimizde bireyin sivil katılım gibi davranışlarında başlayan ama bireyi aşıp cemaat ve toplumun ortak faydasına uzanan sonuçların izini sürme imkanı bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar, bireyler sivil katılım gerçekleştirdiğinde ortaya çıkmaktadır. Bireylerin sivil katılımı, günümüz toplumunun hem kamusal patoloji hem de politik patoloji olarak ortaya çıkan krizini aşma imkanı sağlamaktadır. Sonraki başlıkta sivil katılıma gömülü kaynaklar olarak sosyal güven, mütekabiliyet ve sosyal iyi oluş temelli yaşam kalitesi tanımlanmakta ve sivil katılım ile bu kaynaklar arasındaki ilişkiler gösterilmektedir.

2.3.2. Sivil Katılıma Gömülü Sosyal Kaynaklar

Bu çalışma sivil katılımın sosyal güveni, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını ve yaşam kalitesini yükselttiğini iddia etmektedir. Bu başlığın amacı, *yabancı* meselesi odağa alınarak sırasıyla sosyal güvenin ve genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının ve sosyal iyi oluş temelli yaşam kalitesinin tanımlanması ve bunların sivil katılım ile ilişkisinin kuramsal bir temelde sunulmasıdır.

Sivil katılıma odaklanan araştırmaların yanıt aradığı temel sorulardan biri “sivil katılım sayesinde güven ve iş birliği normlarının bir toplumda nasıl meydana geldiği” (Scrivens & Smith, 2013: 34) meselesidir. Literatürde sosyal güven ve sivil katılımın güçlü biçimde bağıntılı olduğu sıklıkla dile getirilmektedir (Nummela, 2015: 192). Putnam ve arkadaşlarına (1993:173-174) göre sivil katılım mütekabiliyet normlarını ve güveni pekiştirdiği gibi bu katılımı yapan bireylere ortak sorumluluk ve iş birliği becerisi de kazandırmaktadır (Putnam vd., 1993: 90). Bu yaklaşıma göre sivil katılım, toplumun bütünü için değerli olan sosyal kaynakları ortaya çıkarmaktadır. Araştırmaların bir diğer odak noktası da sivil katılımı olan ve olmayan gruplar arasında öznel-iyi oluş hali arasındaki farklılıkların anlaşılmasıdır. Bu konu, önemli bir uygulama alanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 34). “Sosyal Sermayenin Unsurları ve Seviyeleri” başlığında açıklandığı üzere sosyal sermayenin araştırılması için kullanılan dört tema vardır. Bu temaların hepsinde sosyal sermaye

“iyi oluş hali” ile yani sağlık, mutluluk, yaşam tatmini ve yaşam kalitesi ile ilişkilidir.⁴² Bu çalışmada göçmenler ve yerlilerin yaşam kalitesi, bireyin içinde yaşadığı sosyal yapı ile ilişkili olarak yorumlanmıştır. Böylelikle, kendi hayatı üzerinde kontrol kurabildiğini hissetme, özerk biçimde topluma katılabilme, geçmişle barışık olup geleceğe umutla bakabilme ve kendini gerçekleştirme üzerinden incelenmektedir.

Her ne kadar Putnam ve ondan etkilenen araştırmacılar sivil katılımın sosyal güveni ve genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını yeşertip yaşam kalitesini yükselttiğini ifade etseler de nedenlerini açıklamak konusunda sınırlı kalmaktadırlar. Scrivens ve Smith’in (2013: 30) literatür değerlendirmesine göre, sivil katılımın sosyal güven, mütekabiliyet ve dürüstlük gibi iş birliği normları ürettiği fikri sağlam bir şekilde yerleşmiştir fakat sivil katılımın güven ve “sosyal-olarak-kullanışlı normları” *nasıl* ürettiğine dair çok az bilgi vardır. Putnam’ın (2000: 137) kendisi de sivil katılım ile mütekabiliyet ve sosyal güven arasındaki pozitif ilişkinin arkasındaki olası nedenselliği “iyi karıştırılmış bir spagettiye” benzeterek “ancak dikkatli ve hatta deneysel bir araştırma ile kesin olarak birbirinden ayrılacakları” sonucuna ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi sivil katılım ile mütekabiliyet ve güven arasında kurulan güçlü ilişkide istatistiksel olarak kesin bir nedensellik yoktur. Bununla birlikte Tocqueville’den başlayarak günümüze kadar pek çok teorisyene göre sivil yaşamda örgütlenmenin güven ve mütekabiliyet gibi toplumu bütünleştiren normları yeşerttiği iddia edilmiştir.

Bu konuda genel yaklaşım (Paxton, 2007; Putnam vd., 1993; Putnam, 2000; Stolle & Lewis, 2002; Van Londen, Phalet & Hagendoorn, 2007), sivil katılım gerçekleştiren bireylerin sivil katılıma gömülü sosyal kaynakların ortaya çıkmasını sağladığı şeklinde özetlenebilir. Bu yaklaşımda sosyal sermaye “sosyal bağların üretici değerine” işaret etmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 9). Sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar arasında farklı toplumsal grupların bir araya gelmesinin sağlanması, iş birliği

⁴² Literatürde farklı unsurlarıyla sosyal sermaye ve yaşlı ve yaşlanan nüfusun iyi oluş hali arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar arasında sosyal epidemiyoloji (halk sağlığı), sosyal gerontoloji, geriatri, sosyoloji, psikoloji, psikiyatri, demografi ve ekonometri gibi çok sayıda disiplin bulunmaktadır. Bu araştırmaların amacı sosyal ağ, sosyal destek, sivil katılım, güven ve iş birliği normları ile daha sağlıklı, daha mutlu, yaşam kalitesi daha yüksek birey ve toplumlar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Nitekim Putnam (2000) da topluluk içi sosyal bütünleşmenin gücüne odaklansa da, sosyal sermayenin bireylerin iyi oluş hali, sağlığı ve daha yüksek yaşam standartları gibi kişisel amaçlarının gerçekleşmesindeki rolüne de yer verir.

normlarının yaygınlaşması, ortak eyleme geçme kapasitesinin artması yer almaktadır. Burada temel kabul; sivil katılımın bireylerin birbirleriyle iş birliği yapmasını ve topluca “sivil çaba (civic endeavors)” içerisine girmelerini cesaretlendirdiği şeklindedir (Stolle & Lewis, 2002: 1). Sosyal ilişkilere (ister sosyal ağ ister sivil katılım olsun) gömülü olan güven, ortak normlar ve mütekabiliyet ortaya çıktığında sonuç olarak “güçlü bir topluluk” meydana gelmektedir (Onyx & Bullen, 2000: 26).

Sosyal güven ve genelleştirilmiş mütekabiliyetin “toplumun tümü için fayda sağlayan” birer sosyal kaynak olması; Putnam’ın aracı ve dayanışmacı sosyal sermaye ayrımı ile açıklanabilir. Kısaca hatırlanacak olunursa aracı sosyal sermaye “farklı gruplardan kişiler arasındaki ilişkilere” işaret ederken, dayanışmacı sosyal sermaye “iç gruba” özeldir. Mütekabiliyet ve dayanışmanın geliştirilmesinde dayanışmacı sosyal sermaye bunların grup içinde pekiştirilmesini sağlarken; aracı sosyal sermaye farklı gruplar arasında oluşturulmalarına imkan tanımaktadır (Putnam, 2000: 20). Aracı sosyal sermaye bağlamında yorumlanırken “sosyal güven” Yamagashi ve Yamagashi’ye göre (1994) yakın tanınan arkadaş ve komşu gibi kişilerin dışında kalan toplumun geneline yönelik güvendir. Bu tanımda kişinin tanıdığı kişilere yönelik güveni ise dayanışmacı sosyal sermaye kapsamına girmektedir (Putnam, 2000: 136).

Güven gibi mütekabiliyet de aracı ve dayanışmacı sosyal sermaye ayrımında farklı tanım ve ölçümlere sahiptir. Dayanışmacı boyutta mütekabiliyet arkadaşlar ve aile gibi tanıdık insanlar arasında gerçekleşirken, aracı boyutta karşımıza genelleştirilmiş mütekabiliyet çıkmaktadır ve yabancılar arasında gerçekleşmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 37). Özelleştirilmiş (grup içinde gerçekleşen) güven ve mütekabiliyet aksine, genelleştirilmiş (farklı gruplar arasında gerçekleşen) güven ve mütekabiliyet toplumun tümüne fayda sağlamaktadır. Çünkü dayanışmacı sosyal sermaye “sosyolojik bir süper yapıştırıcı” iken aracı sosyal sermaye “pas sökücü” olarak çalışır (Putnam, 2000: 23) ve “sosyal hayatın işlemlerini kolaylaştırır” (Putnam, 2000: 21).

Günümüz toplumunda sosyal güveni ve genelleştirilmiş mütekabiliyeti düşüren pek çok etken (demokrasinin kurumsallaşma seviyesi, iyi yönetim, etnik çeşitlilik seviyesi, kişi başına düşen milli gelir, suç oranı gibi) araştırmalara konu olmuştur (bkz. Levels vd., 2015; Newton, 1997; Paxton, 2002; Putnam vd., 1993). Bu faktörlerden biri de bireylerin kendilerine benzemeyen diğerleriyle etkileşime girmekten kaçınması ve

homojen cemaatlerde yaşamasıdır. Bu kamusal patoloji; ortak sorumluluk ve sosyal dayanışma duygusu üretmeyen, güven oluşturmayan, mütakabiliyet ilkesini yerleştirmeyen geçici cemaatlerde -en iyi ihtimalle- karşılaşan bir toplumun sonucudur. Günümüzde bireyler ortak bir amaca sahip olan ve yoğun bir sosyalleşmenin gerçekleştiği cemaatlerde değil, güven ve aidiyet hissi vermeyen kitlenin bir parçası olmaktadır (Nisbet, 1962: 96, 7). Bu durumda kendileri için küçük bir topluluk yarattıktan sonra büyük topluluğu terk edebilir hale gelmektedir (Tocqueville, 2016: 535). Sivil yaşamda örgütlenen sosyal ve spor kulüplerine, eğitsel ve mesleki kurslara, politik ve cemaat derneklerine, gönüllülük örgütlerine katılım ise bireyin daha geniş toplumsal doku ile bir araya gelmesini ve onlara dair gerçekçi bir referans noktası oluşturmalarını sağlamaktadır. Bu çalışmada sosyal güvenin sivil katılıma gömülü bir sosyal kaynak olduğu, bireyler sivil katılım gerçekleştirdikçe sosyal güvenin arttığı iddia edilmektedir. Yine, sivil katılım sayesinde bireylerin “aidiyet ve diğerlerinden yardım alabileceği inancı” olarak tanımlanan genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı da sağlamlaşmaktadır çünkü bu algı bireyin içinde yaşadığı toplumla ne kadar bütünleştiği (ya da sosyal içerilme seviyesi de denebilir) ile doğrudan ilişkilidir. Mütakabiliyet burada birey-toplum ya da birey-devlet arasındaki karşılıklılığa işaret etmektedir.

Hatırlanacağı üzere sosyal sermayenin unsurları yapısal ve bilişsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sosyal sermayenin yapısal unsurları ağlar ve bu ağların meydana gelmesine katkı sağlayan eylemlere işaret ederken; bilişsel unsurları ise sosyal sermayenin norm, değerler, tutumlar ve inançlar gibi insanları iş birliğine hazırlayan daha içsel ve öznel bileşenlerini değerlendirir (Uphoff & Wijarayatna, 2000’den akt. Scrivens & Smith, 2013: 16). Bu araştırmada, yapısal unsurlardan sivil katılım ele alınmaktadır. Sivil katılımın, bilişsel unsurlar olan sosyal güven ve genelleştirilmiş mütakabiliyet ile ilişkisi incelenmektedir. Sosyal güven ve genelleştirilmiş mütakabiliyet toplumda iş birliği normlarını anlamamıza olanak sağlamaktadır çünkü bunlar toplumun iş birliği yaparak “ortak eyleme geçme kapasitesini” yükseltmektedir (Putnam vd., 1993: 172; Putnam, 2000: 21). Sosyal sermayenin bilişsel unsurları olarak ortak normlar, ortak değerler, güven, tutum ve inançlar, yapısal unsurlara kıyasla daha öznel ve soyuttur (Grootaert & van Bastelaer, 2002: 10-11’den akt.

Wilson, 2006: 346). Bu nedenle nasıl tanımlanıp ölçülecekleri konusunda literatürde uzlaşma sağlanamamıştır. Araştırmada sosyal güven ve mütakabiliyet, literatürde bu iki kavram arasındaki ayrımı önemseyen çalışmalar dikkate alınarak ayrı ayrı ölçülmüştür. Güven ve mütakabiliyetin ayrı ayrı ölçülmesi önemlidir çünkü bireylerin sosyal deneyimlerinde farklı yerlere sahiptirler (Torche & Valenzuela, 2011: 194).

Bu çalışmada, sosyal sermayenin yapısal unsuru olan sivil katılımın buna gömülü kaynaklar olarak yüksek sosyal güven ve genelleştirilmiş mütakabiliyeti algısının yanı sıra iyi oluş halini ortaya çıkardığı iddia edilmektedir. İyi oluş hali, “sosyal iyi oluş” yaklaşımı model alınarak yorumlanmaktadır. Bu yaklaşımın odak noktasında birey, bireyin sağlığı ve bireyin bağımlılık seviyesi yerine “sosyal” arka plan vardır. İyi oluş hali, bireyin içinde yaşadığı sosyal yapı ile ilişkili olarak kendi hayatı üzerinde kontrol kurabildiğini hissetme, özerk biçimde topluma katılabilme, geçmişle barışık olup geleceğe umutla bakabilme ve kendini gerçekleştirme üzerinden yorumlanmaktadır. Bu yoruma göre sivil katılım; toplumsal doku ile bütünleşmeyi sağlayarak ve değerli ve anlamlı olan rollerle içinde yaşanan toplumun değerli bir üyesi olduğu hissi inşa ederek kişinin iyi oluş haline katkı sağlamaktadır. Yaşlı ve yaşlanan yetişkinler için toplumsal rolleri korumak, kendilerine dair pozitif bir bakış açısına sahibi olmak, yaşam seyri boyunca biriken ve değiştirelemeyen koşulları kabullenmek, topluma katılmak, hayatın tadını çıkarmak, özgür olduğu hissini ve hayat üzerinde kontrol sahibi olduğu duygusunu korumak iyi oluş hali için önem arz etmektedir. Üç alt başlıkta sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar ele alınmaktadır.

2.3.2.1. Sosyal Güven

Sosyal güven, iş birliğinin temelidir (Scrivens & Smith, 2013: 34), bütünleşen ve iş birliği halinde çalışan bir topluma zemin sağlamaktadır (Herreros & Criado, 2009: 337). Sosyal güven hem “tanıdığımız kişilere yönelik” güvenden hem de “kurumlara yönelik” güvenden farklıdır. Bu başlıkta öncelikle sosyal güvenin tanımı yapılmaktadır. Ardından günümüzde toplumsal doku oluşturma amacı taşımayan homojen ve geçici cemaatlerin sosyal güvene zemin sağlamaması üzerinde durulmaktadır. Son olarak sosyal güveni pekiştiren ve azaltan sivil katılım tipleri

tartışılmaktadır.

Günümüzde sosyal hayat “yabancı problemi” ile yüzleşilmesi ve bunun çözülmesini gerektirmektedir (Torche & Valenzuela, 2011: 189). Postmodern dönemde yabancı, hem devlet için hem de toplum için endişe ve tedirginlik kaynağı olmaktadır. Çünkü toplumsal düzeni tehdit etmektedir ve toplumsal dokuyu bozmaktadır.⁴³ Bu denklemde yabancının neden olduğu kültürel farklılıklar hem grupların birbirini tehdit olarak algılaması hem de yabancının kültürel kimliğini kaybetme korkusu yaşaması üzerinden gruplar arası çatışmaları artırabilmektedir (Anderson & Paskeviciute, 2006; McLaren, 2003’ten akt. Gundelach & Traunmüller, 2014: 598). Hatırlanacağı üzere günümüzde yabancılarla paylaşılan kentsel mekanlarda onlarla olan zorunlu karşılaşmaların “etkileşime girme sıkıntısına” neden olmaması amaçlamaktadır. Sonuç olarak da yabancı “birlikte var olduğum bir mekan paylaşmadığım, kendisinden hiçbir şey almamış olduğum ve dolayısıyla hiçbir şey borçlu olmadığım, hiçbir ortak hatıramın olmadığı” kişilere işaret etmektedir. Böylelikle yabancı “kişi dışı/kişi üstü (impersonality) ve anonim” bir koşuldadır (Torche & Valenzuela, 2011: 189). Bu durumda yerli çoğunluğun gözünde bütün yabancılar aynıdır (Bauman, 2014b: 106). Yabancılar birey olarak değil “belli bir tipte yabancılar” olarak algılanırlar (Simmel, 2009: 153). Yabancılarla bir araya gelinmemesinin bir sonucu olarak, onlara dair bilgi eksikliği onların gündelik hayatları, gelenek ve yaşam biçimleri hakkında “efsanelerin” oluşması ile sonuçlanmaktadır (Sennett, 2017: 13). Kendisi ile benzer olanlarla sınırlı bir toplum tahayyülü olan birey, farklı olanlara güvenip güvenemeyeceğini tespit etmesini sağlayacak referans noktalarından mahrum kalmaktadır. Sivil katılım ise yabancılarla bir araya toplanma zemini sunarak gerçekçi referans noktalarını inşa eder.

Görüldüğü üzere kültürel olarak birbirinden ayrılan gruplara yönelik algı sıklıkla stereotiplere dayanmaktadır ve kolaylıkla olumsuz hale gelebilmekte ve bu yüzden sosyal güven ve karşılıklı desteğin altını oyabilmektedir (Gundelach & Traunmüller, 2014: 598). Sennett (2012: 15) *Beraber* metninde “Kabileci bir toplum haline gelen Avrupa’dan” bahsederken Aristoteles’e atıfla kabileciliğin “bilmediği halde, diğer insanların neye benzediğini bildiğini düşünmekle” ilgili olduğunu ve yabancı olan

⁴³ *Yabancı* tartışması “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında yapılmıştır.

diğerleri ile “dolaysız tecrübeden yoksun olmanın insanı son çare olarak ‘korku dolu fantezilere’ başvurmaya ittiğini” böylelikle de stereotiplerin meydana geldiğini ifade etmektedir. Sennett devamında, “dolaysız tecrübeye” yani farklı olanlarla bir araya gelmeye imkan bulmanın stereotipleri zayıflatıp zayıflatamayacağını sormakta ve Samuel Stouffer’in İkinci Dünya Savaşı boyunca siyahilere karşı savaşan beyazların savaşmayanlara göre “ırkçı önyargılara daha az sahip oldukları” gözleminden bahsetmektedir (akt. Sennett, 2012: 15). Bu örnekten yola çıkarak sivil katılımın tesis ettiği *karşılaşma zemininin*, farklı arka planlardan birey ve örgütleri bir araya getirerek sosyal güven ve mütakabiliyeti arttırdığı düşünülebilir (Börsch-Supan vd., 2015: 5). Sosyal sermaye kuramı sivil örgütlere katılımı olan kişilerin daha fazla sosyal güvene sahip olduğunu iddia etmektedir (Van Londen, Phaet & Hagendoorn, 2007: 1204). Herreros ve Criado’nun (2009: 352) araştırma sonuçlarına göre sosyal güveni yüksek olan insanların göçmenler gibi yabancılara yönelik tutumları, düşük olanlara göre daha olumludur. Sivil katılım ile sosyal güven arasındaki bu ilişki tartışılmadan önce sosyal güvenin tanımı yapılmalıdır.

Sosyal güven, yabancılarla olan ilişkilere işaret etmektedir (Torche & Valenzuela, 2011: 189). Yamagashi ve Yamagashi (1994) tarafından arkadaş, komşu ve sosyal kurumların dışında kalan ve insan doğasına yönelik genel bir iyiliğe yönelik olan güven (Robinson & Jackson, 2001) olarak tanımlanmaktadır. Bu “genelleştirilmiş diğerleri”, doğrudan tanınmamaktadır (akt. Paxton, 2007: 48). Sennett (2012: 190, 191), Simmel’e referansla “başkalarına güvenin” onlardan “tam olarak ne bekleyebileceğimiz bilgisine vakıf olmadığımız halde yani onlara karşı inancımızın doğrulanıp doğrulanmayacağına emin olmadığımız halde” onlara yönelik sahip olduğumuz inançtır, demektir. Putnam’a göre de (2000: 136) kişisel tecrübelerle dayanan güven ile genelleştirilmiş ötekilere yönelik güven arasında önemli bir fark vardır. Bunlardan ilkinin “yoğun güven (thick trust)” ikincisi “ince güven (thin trust)” olarak tanımlar. Görüldüğü üzere ince güven, güveni tanıdıklarımızın ötesine taşımaktadır (Putnam, 2000: 136).

Putnam (2000: 136-138), 1) hakkında fikir sahibi olunan birine yönelik güven, 2) “genelleştirilmiş ötekilere” yönelik sosyal güven ve 3) sosyal sistemlere yönelik güven olmak üzere üç farklı güven kategorisi oluşturmaktadır. Burada dikkat çekilmesi

gereken nokta, diğerlerine yönelik sosyal güven ile politik kurumlara yönelik politik güvenin ampirik olarak ilişkilendirilebilse de aslında ayrı şeyler olduklarıdır (Putnam, 1995: 665). Putnam sosyal güven bağlamında diğerlerine güveni ele almaktadır ve hükümete ya da diğer sosyal kurumlara yönelik güvenden ayırır. Putnam’a göre (2000: 137) ampirik olarak sosyal ve politik güven ilişkili olabilir fakat kuramsal olarak mutlaka ayrı tutulmalıdır. Hükümete güven, sosyal güvenin nedeni ya da sonucu olabilir ama sosyal güvenle aynı şey değildir.

Sosyal güven tanımlandıktan ve diğer güven tiplerinden farkı sunulduktan sonra, sivil katılım ile ilişkisi de tartışılmalıdır. Scrivens ve Smith’in (2013: 30) literatür değerlendirmesine göre literatürde sivil katılımın sosyal güven ve mütekabiliyet ve dürüstlük gibi iş birliği normları ürettiği fikri sağlam bir şekilde yerleşmiştir fakat sivil katılımın güven ve sosyal-olarak-kullanışlı normları *nasıl* ürettiğine dair çok az bilgi vardır. Ortak kanı, güven ve iş birliği normlarının sivil yaşamda aktif biçimde yayıldığı şeklindedir (Rousseau, 1989’dan akt. Paxton, 2007: 50). Sivil katılım yapılan dernek, örgüt ve kulüpler hatırlanacağı üzere yatay ilişkilere sahiptir. Putnam ve arkadaşlarına (1993: 174) göre yatay ilişkiler, güçlü güven ilişkilerinin kurulması için önemlidir. Söz gelimi, kültür merkezi seviyesinde başlayacak yüz yüze iletişim, dayanışmanın yaratılmasının en kesin yoludur (Putnam 2000: 377). İnsanların birbirini spor kulüpleri ve koro topluluklarına katılım ile tanıdıkları, etkileşim kurdukları ve onurlu bir şekilde davranacakları yönünde güven duydukları bir toplumda, iş birliğinin tesisi için ahlaki bir altyapı ve model vardır (Putnam, 2000: 347). Günümüz toplumunda sosyal güvenin doğması için sivil katılım önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Putnam vd., 1993: 171).

Sivil katılımın güvenin yanı sıra, tolerans ve mütekabiliyet gibi iş birliğinin daha geniş normlarını da ürettiği düşünülmektedir. Bu yaklaşım temelde “aracı sosyal sermaye” nosyonuna bağlıdır. Sivil katılım sayesinde farklı arka planlardan insanlarla temas kurulması bireylerin “ufkunu genişletmekte”, sosyalizasyon sayesinde “sivil tutumlar” edinilmekte ve netice olarak sosyal gruplar arasındaki bariyerler yıkılmaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 30). Newton ve Norris (2000: 6) sivil katılım ve sosyal güven arasındaki ilişkiye dair üç yaklaşım önermektedir. Birincisi olan “sosyal ve kültürel yaklaşıma” göre, sivil katılımın sağladığı “sosyal tecrübe ve sosyalizasyon” sayesinde “diğerlerine güvene bilme ve iş birliği kurma yeteneği” ortaya çıkmaktadır.

Bu tecrübe ve sosyalleşme özellikle de farklı arka planlardan insanların ortak bir amaç etrafında bir araya toplandığı gönüllü derneklerde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile cemaat katılımı ve ortak eylem sayesinde bir araya gelen birbirinden farklı insanların ortak noktası “sivil odaklı anlayışa” sahip olmalarıdır. Bu türlü bireylerin yüz yüze teması “diğerlerine güven isteğini” artırmaktadır (akt. Scrivens & Smith, 2013: 30). Bu yaklaşımı tamamlayan bir diğer bakış açısı da sosyal güvenin “sosyal olarak öğrenilen bir kazanım (Barber, 1983: 165)” olmasına işaret etmektedir. Buna göre insanlar sosyal tecrübeleri sonucunda “beklentilerinin onaylandığını gördüklerinde” birbirlerine, içinde yaşadıkları örgüt ve kurumlara, doğal ve ahlaki sosyal düzene güven duymaktadırlar (akt. Barber, 1983: 165’ten akt. Liu & Besser, 2003: 350). Zira güven diğerlerine dair “beklenti ve algı” ile ilgilidir. Benzer bir kavram olan güvenilirlik ise dürüstlük ve haysiyet ile ilgilidir. İlki soyut bir karaktere sahipken ikincisi gerçeğe dönüşmüş davranışlara dayanmaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 34).

Diğer bir yaklaşıma göre de sivil örgütler üyelerinin sosyal güvenliğini artırmaktadır çünkü paylaşılan normlar, kurallar ve dünya yorumları “içinde yaşanan dünyadan ne beklenebileceği yönünde tahmin edilebilirlik” sağlamaktadır (Zucker, 1986’dan akt. Paxton, 2007: 50). Bu tahmin edilebilirlik, diğerlerine yönelik kuşkunun aşılmasını sağlamaktadır. Çünkü bireyler diğerleri ile ortak işaretler, kurallar ve yorumlara sahip olduklarını hissettiklerinde diğerlerini tahmin edilebilir bulmaktadır (Zucker, 1986). Sosyal psikolojide gösterildiği üzere, insanlar diğerlerini “biz ve onlar” olarak gruplara ayırmaktadır (Hogg, 1992; Tajfel, 1978’den akt. Paxton, 2007: 53). Bireyler kendi gruplarındaki insanları dürüst ve güvenilir olma gibi daha olumlu özelliklerle algılamaya yatkındır (Brewer, 1979; Rotenberg & Cerda, 1994; Kramer, 1999; Uslaner, 1999; Yuki vd., 2005’ten akt. Paxton, 2007: 53). Bir diğer açıklama da sivil katılımın genelleştirilmiş ötekiler hakkında gerçekçi kanaatler oluşturulmasını sağlamasıdır. Diğerleri ile etkileşime girildiğinde birey farklı grupların üyeleri hakkında genel bir kanaate ulaşma imkanı bulmaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere, “diğerleri” hakkında doğru bilgiye sahibi olunmadığında stereotipler üzerinden güven duyulup duyulmayacağına karar verilmektedir. Kişi yabancılarla iş birliğine açık olduğunda bu stereotiplerin gerçekliğini sorgulamakta ve güven inşa etmektedir

(Herrerros & Criado, 2009: 341). Bu, başka bir ifade ile “arkadaşımın arkadaşı, benim de arkadaşımıdır” yaklaşımıdır. Coleman’a (1990) göre bir arkadaşımız, hiç tanımadığımız ama onun güvenilir olduğunu söylediği birine güvenmemizi telkin ettiğinde o kişiye güvenmemiz olasıdır (akt. Paxton, 2007: 51). Buna göre gündelik hayatta karşılaşmayan insanları bir araya toplama kapasitesi olan sivil örgütler, bireylerin örgüt içinde kazandıkları güveni birliğin dışındaki bireylere de aktarmalarına olanak tanımaktadır.

Sivil katılım ile sosyal güven arasındaki ilişki incelenirken dikkate alınması gereken bir diğer nokta da bireylerin sosyodemografik özellikleri ve genel yaşam tecrübesidir. Zira “güvenilecek nesne” hakkında yeterli bilgi olmadığında -ki zaten sosyal güven, hakkında kesin bilgi sahibi olunmayan kişilere yönelik güvendir- “güvenecek öznenin” bireysel özellikleri önemli hale gelmektedir. Söz gelimi dezavantajlı bir çevrede büyümüş olmak kişinin “dünyanın tahmin edilebilirliğine” yönelik kabulünü düşürmektedir. Ayrımcılık tecrübesi yaşamış olmak da korunmasızlığı artırıp güveni azaltmaktadır. Bireyin sosyo ekonomik sınıf, ırk ve cinsiyete dayalı dezavantajları sosyal güvenini düşürmektedir. ABD’de siyahiler beyazlardan, finansal zorluk yaşayanlar yaşamayanlardan, büyük kentlerde yaşayanlar küçük kasabalarda yaşayanlardan, suç mağduru olanlar veya boşananlar bu tecrübeyi yaşamayanlardan daha az sosyal güvene sahiptir (Putnam, 2000: 138). Putnam (1995: 672), siyahilerin sivil katılımının beyazlardan daha düşük olmadığını fakat sosyal güvenlerinin çok daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu durumu, nesiller boyu süren gerçek deneyimin bir sonucu olarak yorumlamaktadır.

Güvenecek öznenin bireysel özelliklerinin güvene etkisinden bahsedilirken Uslaner ve Conley’nin (2003) yaklaşımı da paylaşılmalıdır. Farklı gruplardan kişilerle bir araya gelme ve sosyal güven konusunda Uslaner ve Conley (2003: 335), insanları iki gruba ayırmaktadır. Buna göre sosyal güveni yüksek kişiler (generalized trusters), insan doğasına karşı olumlu bir bakış açısına sahiptir ve farklı gruplara temas etmenin hem bireysel hem sosyal olarak faydalı olduğuna inanmaktadırlar. Özelleştirilmiş güven sahibi kişiler (particularized trusters) ise kendi gruplarının dışında kalan insanlarla paylaştıkları ortak değerler olduğuna kuşkuyla bakmaktadırlar ve iç grupları ile sınırlı bir sosyalleşmeyi tercih etmektedirler. Bu kişiler için “diğerleri” onların çıkarlarına zıt

düşmüyorsa bile onlarla çok az ortak noktaları vardır. Bu yaklaşıma göre güven ve dayanışma, insanların birbirine aşına oldukları ve belli başlı özellikleri paylaştıkları topluluklarda daha kolay gelişmektedir (Delhey & Newton, 2005; Fukuyama, 1995; McPherson vd. 2001; Messick & Kramer, 2001; Uslaner, 2002'den akt. Gundelach & Traunmüller, 2014: 598).

Pek çok araştırmaya göre sivil katılımın mı sosyal güveni doğurduğu yoksa hali hazırda sosyal güveni yüksek bireylerin mi sivil katılım gerçekleştirdiği kesin olarak belirlenememektedir. Putnam'a göre (1995: 665-666) sosyal güven ve sivil katılım arasında cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, ırk ve diğer değişkenlerden bağımsız olarak güçlü bir ilişki vardır. Birlikte olan insanlar, birbirine güvenen insanlardır. Dahası bu ilişki, farklı ülkeler ve gruplar için de doğrudur. Fakat birlikteliğin mi güvene yoksa güvenin mi birlikteliğe neden olduğu sorusunun cevabı hem kuramsal hem metodolojik anlamda karmaşıktır (Putnam, 1995: 665-666). Putnam (2000: 136-137) sosyal güven ile sivil katılım arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar arasında Brehm ve Rahn (1997), Uslaner (1995), Scholz (1998), Song ve Yarbrough (1978), Sheffrin ve Triest (1992), Scholz ve Lubell'in (1998) çalışmalarını incelemektedir. Bu araştırmaların sonuçlarına göre, şartlar eşit olduğunda diğerlerine güvenen insanlar daha sık gönüllü olmakta, hayır işi yapmakta, politik ve cemaat örgütlerine katılmakta, jüri hizmeti yapmakta, kan vermekte, vergisini tam ödemekte, azınlıklara karşı toleranslı olmakta ve diğer pek çok sivil erdemleri sergilemektedir. Paxton (2007: 54) da kapsamlı literatür değerlendirmesinde Shah'ın (1998), Claibourn ve Martin'in (2000), Pahn'ın (1997) ve Glanville'in (2001) araştırmalarını inceleyerek "sivil katılımın sosyal güvenin nedeni olduğu" varsayımının daha güçlü biçimde desteklendiği sonucuna ulaşmaktadır.

Mevcut literatürdeki bu belirsizliğin nedenlerinden biri, her ne kadar bireylerin sivil katılım gerçekleştirmeleri yaygın olarak ölçülse de, sivil katılımın gerçekleştiği dernek, örgüt ve kulüplerin sosyal güvene etkisinin ihmal edilmesidir. Sivil katılım, sosyal güvenin güçlü bir tahmin edicisidir. Dernek, örgüt ve gruplar üyeleri arasında "biz duygusu" yaratmakta ve bu sayede üyeleri arasında güven tesis etmektedir. Bununla birlikte sivil katılımın gerçekleştiği bu kurumların grup içinde sağladığı güveni sosyal güven boyutuna taşıyabilmesi için kurumun "sivil yaşamda örgütlenen

diğer kurumlardan izole olmaması” gerekmektedir (Paxton, 2007: 53). Paxton (2007: 50) çalışmasında sivil örgütlerin üyelerine kendi aralarında nasıl güven sağladığını değil, üyelerin genelleştirilmiş diğerlerine yönelik sosyal güveninin örgütler üzerinden nasıl arttığını araştırmaktadır. Yani örgüt içi güvenin daha genel bir güvene nasıl dönüştüğü sorusuna yanıt aramaktadır. Paxton’a göre örgüt içi güvenin toplumun bütününe genelleştirilmesi, bireyin ilişkili olduğu derneğin “diğer derneklere bağlı olup olmamasına” göre şekillenmektedir. Bu yaklaşıma göre, daha büyük topluluğa bağlı olan gönüllü dernekler, sosyal güvenin güçlendirilmesinde izole olanlardan daha faydalıdır (Brieger, 1974; Moody & White, 2003’ten akt. Paxton, 2007: 51).

Neticede gönüllü birliklere üyelik güvenin oluşturulması ve yükseltilmesinde rol oynasa da her tip birlik güvenin tesis edilmesi için eşit derecede faydalı değildir, bazıları güvenin oluşumuna zarar verici olabilmektedir (Paxton, 2007: 66). “İzole üyelikler” çok olduğunda, her grubun kendi normları ve davranış kuralları olmakta ve gruplar arasında iletişim kurulmamaktadır. Bu durumda çok sayıda ama birbirinden kopuk grup oluşmaktadır ve sosyal güven artmadığı gibi azaltma riski de taşımaktadır (Paxton, 2007: 55). Bu noktada sivil katılımın gerçekleştiği örgütün “ortak iyilik” ortaya çıkarma kapasitesi karşımıza çıkmaktadır. Hooghe (2003) bazı birlikler bu kapasiteye sahipken, diğerlerinin ise demokrasi karşıtı tutumlar ortaya koyabildiğini ve ortak iyilik yerine sadece kendi çıkarlarını öncelikli kılabilindiklerini ifade etmektedir (akt. Scrivens & Smith, 2013: 30-31).

Bu çalışmada sosyal sermaye grup seviyesinde ele alınmaktadır. Sivil katılım, sosyal sermayenin yapısal unsuru olarak incelenmektedir. Bu yaklaşıma göre sivil katılımın bireyi aşip grup ve toplumun faydasına uzanan sonuçları vardır. Sosyal güven bu sonuçlardan biridir. Sosyal güven, sivil katılıma gömülü bir kaynaktır ve bireyler sivil katılım yaptığıında ortaya çıkmaktadır. Sosyal güven, bireyin doğrudan tanımadığı diğerlerine yönelik güvenidir. Bu *diğerleri*, toplumsal dokunun bütünü olup içerisinde farklı gruplar yer almaktadır. Birey, kendisinden farklı olan bu diğerleri ile bir araya toplanmayıp onları “kaçılan ve karşılaşılsa da etkileşime girilmeyen ötekilere” çevirdiğinde sosyal güvenin yeşermesi ihtimali kalmamaktadır. Fakat birey gündelik yaşantısında karşılaşmadığı bu kişiler ile kamusal hayatta bir araya geldiğinde, sosyal güvenin oluşması için bir zemin ortaya çıkmaktadır. Sivil katılımın sosyal güveni

pekiştirmesi için bireyin daha geniş toplumsal doku ile bir araya gelerek onlara güvenip güvenemeyeceğine dair stereotiplerin yerine koyabileceği bir referans noktası oluşturması gereklidir. Bu da dayanışmacı değil aracı sosyal sermaye ile mümkündür. Aracı sosyal sermaye, dayanışmacı olanın aksine *farklı olanları* bir araya getirmektedir.

Genelleştirilmiş mütakabiliyet başlığına geçilmeden önce Putnam'ın (1996: 56) sosyal sermaye tanımı hatırlanacak olunursa: “İnsanların ortak amaçlarını gerçekleştirmek için birlikte daha etkin hareket etmelerini sağlayan ağlar, normlar ve güvendir”. Buna göre, bir toplumda üyeler arasında paylaşılan değer, norm, davranış ve tutumlar; o toplum içinde hangi toplulukların “ortak iyilik için birlikte çalışabileceği” üzerinde etkili olmaktadır (Krishna & Shrader, 1999: 10). Sosyal güven gibi genelleştirilmiş mütakabiliyet de sosyal sermayenin bilişsel bir unsurudur ve sivil katılıma gömülü bir sosyal kaynaktır. Sosyal güven ve genelleştirilmiş mütakabiliyet iş birliğini kolaylaştırmakta ve ortak eyleme geçme kapasitesini artırmaktadır (Putnam vd., 1993: 171, 172). Sosyal sermayenin toplumsal bütünleşmeye katkısı, Putnam ve arkadaşları (1993: 35) sosyal sermayeyi tanımlarken “ortak fayda için koordinasyon ve iş birliği tesis eden ağlar, normlar ve gerçeklik şeklindeki sosyal organizasyon özellikleridir” tanımı ile birleşmektedir. Putnam'ın bu yaklaşımı dayanışmacı ve aracı sosyal sermaye tiplerinden aracı sosyal sermaye bağlamında Durkheimci bir zemine oturmaktadır. Mütakabiliyet, güven ve iş birliği normlarının ve tutumlarının hangi şartlar altında genelleştirildiği, dolayısıyla toplumda kurumsallaştığı ve sivil katılım ve ağlara üyelikle desteklendiğinin anlaşılması önemlidir. Özünde anlaşılmaya çalışılan, sosyal sermayenin nasıl kurulduğu, nasıl genelleştirildiği ve üretiminin nasıl yayıldığı ya da aksadığıdır (Stolle & Lewis, 2002: 9). Sonraki başlıkta *yabancı* meselesi odağa alınarak genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı tanımlanmakta ve sivil katılım ile arasında kurulan ilişki gösterilmektedir.

2.3.2.2. Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı

“Müphemlik ve Sonuçları” başlığında tartışıldığı üzere ulusötesi yaşlanma, *yabancı olma* ile ilişkilidir. Yabancı, toplumsallaşmanın bir parçası olduğunda (ister mecburen

ister kucaklanarak olsun fark etmeksizin) *genelleştirilmiş mütekabiliyet*; hem yabancı statüsüne konan kişi/grup hem de yerli kişi/grup için, literatürde sıklıkla tanımlandığı *ekonomik/işlevsel karşılıklık* (exchange) ile sınırlı bir odaktan çıkarak, *aidiyet hissi* ve *yardım alınabileceği inancı* ile tanımlanan *toplumsal dokuya gömülme* ya da daha yaygın bilinen karşılığı ile sosyal içirme formunda karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada toplumsal dokuya gömülme, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ışığında yorumlanmaktadır çünkü sosyal aktör/nesne *yabancı* olduğunda, onun sosyal bütünleşme durumu *birey ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşime* işaret etmektedir. Bireyin “kendimi bu bölgeye ait hissediyorum” diyebilmesi ile toplumun bireye verdiği “dün geldin, bugün buradasın, yarın gidebilirsin”⁴⁴ ve “gitmediğin/gönderemediğim için var olmana göz yumuyorum” mesajı karşılıklı etkileşim halindedir. Yine, bireyin “başım derde girse bu bölgede insanlar bana yardım eder” diyebilmesi ile toplumun bireye verdiği “yabancı endişe yaratan ve kaçınılması gereken kişidir”, “dezavantajlarının sorumlusu kişinin kendisidir”⁴⁵ ve “dost kategorisine sunduğum benden yardım alma hakkına yabancı talip olamaz”⁴⁶ mesajı karşılıklı etkileşim halindedir. Bu denklemde yerli, *dost* kategorisinin *doğal* üyesi olarak aidiyeti sorgulanmayandır ve her tür yardım alma hakkına da *doğuştan* sahiptir.⁴⁷ Yabancıнын durumu ise yerlininki gibi net değildir. *Aidiyet hissi ve daha geniş toplumsal dokunun yardımseverliğine ilişkin algısı* ile toplumun onu nereye ait gördüğü ve yardımını ne kadar hakkettiği konusundaki tutumu arasında karşılıklık vardır. Bu yaklaşım temel alınarak çalışmada genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı kavramı kullanılmıştır.

⁴⁴ Bu cümlede kullanılan referanslar “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında tartışılmış olup Simmel (2009: 149), Sennett (2017: 14) ve Bauman’a (2014b: 89) aittir. Yabancıнын var oluşunun bir başlangıcı olduğu için bir bitişi olacağı da varsayılır. Yabancı, en fazla “daimi göçmen” olur ama kalıcı hale gelemmez.

⁴⁵ Modernizm, birey ve grupları toplumsal düzen sağlama gayretiyle kategorilere ayırmıştır. Fakat bu çabada dahi daha iyi yönetimle dezavantajlı grupların yaşam standartlarının iyileştirilebileceği ve eşitliğin sağlanabileceği kabulü yer almıştır. Postmodern yaklaşım ise, sefaletin faturasını bireyin/grubun tembelliğine keser ve yönetime hesap sormaz (Bauman, 2014b: 353-354). Bu tartışma “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında yürütülmüştür.

⁴⁶ Yabancı, mutlak düzeni baltaladığı yetmezmiş gibi “Daha da kötüsü -dostun bilinen bir özelliği olan- bir sorumluluk nesnesi olma iddiasında bulunur (Bauman, 2014b: 89)”.

⁴⁷ Sınıflandırmada dost kategorisinin “doğal” üyeleri olarak yerliler, kendilerinin sorgulanmadan “içinde” bulundukları şeye yabancıнын dahil olma hakkını sorgular (Bauman, 2014b: 122). Bu sorgulamanın sonucu ise muhafazakarlık yani köklere dönüşür. Böylelikle dışlayıcılık yani onların bize tehdit olarak algılanması kaçınılmaz olur (Bauman, 2017b: 108).

Aidiyet hissetme ve yardım alabileceğine inanmanın, birey ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşim temelinde, sosyal arka planı ile yorumlanabilmesi için mütakabiliyet kavramı kullanılmaktadır. Öncelikle anlaşılması gereken, mütakabiliyetin karşılıklılık vurgusudur. Mütakabiliyette, “eylemleri birbirinin davranışından etkilenen iki oyuncu” söz konusudur ve oyuncuların ikisinin de oyunun “kurallarını tahmin edilebilir bulması” önemlidir (Hazel, 2007’den akt. Törrönen, 2015: 79). Tartışmamız bağlamında bu tanımda yer alan karşılıklı etkileşim halindeki iki oyuncunun yabancı-yerli toplum ve yabancı-ulus devlet olduğu düşünülebilir. Zira mütakabiliyet sadece bireyler arasında gerçekleşmez; bireyler, cemaatler, toplumlar arasındaki güç ilişkileri ile de ilgilidir (Törrönen, 2015: 78). Yine, tanımda geçen “oyunun kurallarını tahmin edilebilir bulma” da ortak normların paylaşılması ve stereotipler yerine gerçek referans noktalarına sahip olma meselesi ile ilgilidir.⁴⁸ Son olarak, bu yaklaşımın odağında birey değil sosyal arka plan vardır. Böylelikle mütakabiliyet “bireysel sorunları” bireysel değil sosyal bağlamı ile anlama imkanı tanımaktadır (Törrönen, 2015: 78). Aidiyetin ve yardım alacağı inancının düşük olması, bireysel değil sosyal bir sorundur. Çünkü sorunun kaynağı bireyde değildir, birey-toplum ya da birey-ulus devlet etkileşiminin karakterindedir. Bu, “görünürde bireysel ama özünde sosyal olan sorun” yaklaşımına somut bir örnek olarak yalnızlık verilebilir. Yalnızlık, bireysel bir sorun olarak tanımlandığında karşımıza “toplumdan geri çekilmeyi tercih eden birey” çıkarken, sosyal bir sorun olarak tanımlandığında bakış açısı “yoksulluk ve taciz ile toplum tarafından dışa itilmeye” odaklanmaktadır (Törrönen, 2015: 78). Bu çalışmada sosyal doku ile bütünleşememe durumuna, *bireyin toplumdan geri çekilmeyi tercih etmesi* şeklinde yaklaşılmayıp; sosyal bir kriz olarak yaklaşılmakta yani toplum tarafından *birey ve bireyin ait görüldüğü grubun toplumsal doku ile bütünleşmesinin engellenmesi ve toplumun kalanı ile eşit haklara sahip olduğunun reddedilmesi* olarak ele alınmaktadır.

⁴⁸ Bu mesele “Sosyal Güven” başlığında tartışılmıştır. Kısaca hatırlanacak olunursa kültürel olarak birbirinden farklı olan gruplara yönelik algı sıklıkla stereotiplere dayanmaktadır ve kolaylıkla olumsuz hale gelerek sosyal güven ve karşılıklı desteğin altını oyabilmektedir (Gundelach & Traunmüller, 2014: 598). Bu yaklaşıma göre sivil katılım sayesinde farklı arka planlardan insanlarla temas kurulması bireylerin “ufkunu genişletmekte”, sosyalizasyon sayesinde “sivil tutumlar” edinmekte ve netice olarak sosyal gruplar arasındaki bariyerler yıkılmaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 30). Sivil katılımın tesis ettiği “karşılaşma zemininin” farklı arka planlardan birey ve örgütler bir araya getirerek sosyal güven ve mütakabiliyeti arttırdığı düşünülebilir (Börsch-Supan vd., 2015: 5).

Bu çalışma, sivil katılımın rolünü incelemektedir. Bu amaçla yabancı-yerli ve yabancı-devlet arasındaki karşılıklı etkileşime dayanan genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının sivil katılım ile nasıl yükseltilebileceğini anlamaya çalışmaktadır. Sivil katılım ile gerçekleşen toplumsal bütünleşme, aşağıdan yukarıya inşa edilen sosyal dayanışmaya ve farklı grupların ortak sorumluluk alarak birlikte çalışmasına zemin sağlanmaktadır. Bu bağlamda, sivil katılım genelleştirilmiş mütakabiliyeti güçlendirmektedir. Sivil katılım sayesinde farklı arka planlardan birey ve örgütler bir araya geldiğinde sosyal güven ve mütakabiliyet artmaktadır (Börsch-Supan vd., 2015: 5). Putnam ve arkadaşlarına (1993: 173-174) göre sivil katılım hem mütakabiliyet normlarını hem de sosyal güveni güçlendirmektedir. Sivil katılımın beraberinde getirdiği daha geniş toplumsal doku ile dayanışma ve duygusal beraberlik sağlama, özünde mütakabiliyet ile ilişkilidir (Törrönen, 2015: 81, 82). Mütakabiliyetin toplumsallık için oynadığı önemli rol Putnam (2000: 117) tarafından, sosyal ağların mütakabiliyet normlarını pekiştirmesi ve bu normların da diğerlerinin refahına önem vermeyi yeşertmesi şeklinde ifade ettiği görülmektedir. Neticede mütakabiliyet, toplumsal iş birliği ve dayanışma için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Molm, 2010: 129). Hooghe (2007) çalışmasında, özellikle de heterojen toplumlarda iş birliğinin anlaşılması için, mütakabiliyetin sosyal güvenden daha uygun bir sosyal sermaye unsuru sağladığını ifade etmektedir (akt. Gundelach & Traunmüller, 2013: 599). Toplumda genelleştirilmiş mütakabiliyet düşük olduğunda “grup ahengi” zedelenirken, yüksek olduğunda ise şimdiye kadar kullanılan ifadesi ile toplumsal bütünleşme artmaktadır.

Günümüz toplumunda birey çoğunlukla ya homojen cemaatlerde yaşamakta (ve bunun neticesinde sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunu bunlarla sınırlandırmaktadır) ya da karşılıklı sorumluluk doğurmayan geçici cemaatlere dahil olmaktadır. Bu türlü cemaatler üyelerinin daha geniş toplumsal doku ile bir araya gelmesini sağlamadığı gibi kamusal faydaya zemin de hazırlamaktadır. Hatırlanacağı üzere modern toplumun erken dönemleri ve öncesinde canlı bir cemaat katılımı ve kamusal hayat söz konusudur.⁴⁹ Günümüz toplumunda ise birlikte yaşama tecrübe edilmemekte, gettolaşma tercih edilmektedir. Bu kamusal patoloji özünde “farklı

⁴⁹ Bu tartışma Tocqueville ve Nisbet üzerinden “Kamusal Hayatın Dönüşümü: Sosyal Dayanışma ve Ortak Sorumluluğun Reddi” başlığında yürütülmektedir.

olandan duyulan endişenin farklı olandan kaçınma” ile sonuçlanmasının eseridir.⁵⁰ Farklı olandan kaçınılan bir toplumda, yabancı-yerli ve yabancı-ulus devlet arasında bir gerilim söz konusudur ve toplumsal doku bütünleşmek yerine parçalanmaktadır. Böyle bir tabloda sosyal güvenin yanı sıra genelleştirilmiş mütekabiliyet ilkesinin de yayılması beklenemez. Çünkü bunlar sosyal ağlara gömülü kaynaklardır ve ancak bireyler ağlara aktif şekilde katılırsa -bu tartışmada sivil katılım yapımları örneğinde olduğu gibi- bu sosyal kaynaklar ortaya çıkmaktadır.⁵¹

Bu yaklaşımda sosyal sermaye “kamusal bir kaynak” olarak karşımıza çıkmaktadır (Putnam, 2000: 20). Sosyal sermayenin bilişsel unsurları -yani sosyal güven ve genelleştirilmiş mütekabiliyet- sosyal bütünleşme ve toplumsal istikrarın anlaşılmasına olanak sağlamaktadır (Scrivens & Smith, 2013: 34, 36). Çünkü güven, ağlar, normlar ve mütekabiliyet bir araya gelerek “güçlü bir topluluk” meydana getirmektedir (Onyx & Bullen, 2000: 26). Buna göre, sosyal güvenin ve genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının yüksek olduğu bir toplumda sosyal bütünleşmenin bunların olmadığı bir topluma kıyasla daha yüksek seviyede olduğunu söylemek makuldür. Böyle bir toplumda birey “toplum tarafından” değer verildiğini hissettiği gibi, varsa farklılıklarına saygı da duyulmakta ve temel ihtiyaçları karşılanmaktadır (Börsch-Supan vd. 2015: 11). Bu cümlede iki nokta önemlidir. Birincisi, birey-toplum (ulus devlet) etkileşiminin varsayılması ve bu etkileşimde sadece bireyin değil toplumun/ulus devletin de aktör rolünde olmasıdır. İkincisi, bireyin tecrübesindeki “kabul edilme durumuna” işaret etmesidir. Hatırlanacağı üzere günümüz toplumunda bireyin hem toplumsal konumu (yerli, yabancı, dost, düşman gibi) hem de hakları (dosta sunulan haklar ile yabancıyınsı aynı değildir yaklaşımı neticesinde) toplum ve ulus devlet tarafından kategorize edilerek belirlenmektedir.⁵²

Mütekabiliyetin olmadığı bir toplumda farklı olanlara karşı düşmanlık ortaya çıkmakta ve sosyal dışlanma söz konusu olmaktadır (Törrönen, 2015: 83). Bu tablo, çalışmanın ilk bölümünden itibaren bahsedilen kamusal patolojiyi betimlemektedir.

⁵⁰ Bu tartışma Bauman üzerinden “Müphemliğin Sonuçları” başlığında yürütölmektedir.

⁵¹ Sosyal güven ve genelleştirilmiş mütekabiliyet ortaya çıkarma kapasitesine sahip olan bir sivil katılım tipinin taşıması beklenen özellikler “Sivil Katılım” başlığında sunulmaktadır.

⁵² Bu tartışmanın ayrıntıları “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında, sivil katılım ile ilişkisi de “Sivil Katılım” başlığında yürütölmektedir.

Mütekabiliyet, “farklı olandan endişe duyulması ve ondan kaçınılması” krizinin aşılmasını sağlamaktadır. Bu durum nüfusun tümü gibi yaşlılar ve göçmenler odağında da geçerli ve önemlidir. Zira özellikle de yalnız yaşayan yaşlılar için yaşadıkları bölgede sosyal sermaye ve sosyal bütünleşmenin yüksek olması önem arz etmektedir (Cramm, Van Dijk, & Nieboer, 2012: 147-148). Bu krizde sivil katılım; farklı olanlarla bir araya gelmeyi, birbirinin farkına varmayı, ortak faydayı gündeme almayı ve iş birliği halinde çalışmayı destekleyerek mütekabiliyeti güçlendirmektedir. Yaşlıların sivil katılım ve gönüllü çalışmalara erişiminde fırsat eşitliğinin güçlendirilmesinin önemli bir adım olarak görüldüğü bilinmektedir (Avrupa Birliği, 2009’dan akt. Nummela, 2015: 200).

Ulusötesi yaşam pratikleri (vatandaşlık statüsü ve hangi ülke(ler) ile duygusal bağ kurulduğu gibi) yabancılara “aidiyetini” hem yabancılara hem ulus devletlerin hem de ev sahibi toplumların gözünde müphem bir konuma sürüklemektedir. Yabancıların aidiyeti sadece kendini “kime ve neye ait hissettiği” ile ilgili olmayıp, ev sahibi devlet ve toplumun onu “kime ve neye ait gördüğü” ile de ilgili olmaktadır.⁵³ Mütekabiliyette, her iki tarafın da hakları ve sorumlulukları söz konusu olmaktadır (Gouldner, 1960: 169). Putnam (2000: 307) aidiyet konusunda Jane Jacobs’a (1961) referans vererek, kişi ile yaşadığı bölgedeki insanlar arasında bir “topluluk ve karşılıklı sorumluluk duygusu” olması arasındaki ilişkinin altını çizmektedir. Jacob (1961), yerel seviyede gayri resmi ve kamusal temasın insanlar arasında “kamusal bir kimlik, kamusal bir saygı ve güven ağı” oluşturduğunu ve ayrıca hem kamusal hem de bireysel ihtiyaçlar için kaynak meydana getirdiğini düşünmektedir (akt. Putnam, 2000: 308). Yardım alabileceğine yönelik inanç karşılıklı sorumluluk duygusu ile ilgilidir. Yabancıların, içinde yaşadığı toplumda “ortak sorumluluk ve sosyal dayanışmanın dışına itilme” tecrübesine karşılık gelmektedir. Böylelikle “yabancı konumuna yerleştirilme” yani toplumun bireye karşı tutumu ile bireyin “aidiyet hissi ve daha geniş toplumsal dokunun yardımseverliğine ilişkin iyimserliği” arasında karşılıklılık vardır.

⁵³ Ulusötesi yaşamda aidiyet tartışması “Ulusötesi Yaşlanma” başlığında gündelik yaşamdan pratik örnekler üzerinden ve kuramsal tartışması da “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında gerçekleştirilmektedir.

Yaşanan bölgede destekleyici sosyal bağların olması, sosyal içerilmenin önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Stoeckel & Litwin, 2015b: 149). Öte yandan, yaşamlarının çoğunu göç ettikleri ülkede geçirmiş olan birinci nesil yaşlı göçmenlerin “hala yabancı görüldüklerini” nitel araştırmalar ortaya koymaktadır.⁵⁴ Yaşanan bölgeye aidiyet duyulmaması ve/veya yerli toplumdan yardım görme inancına sahip olmama, yaşlıların yaşadıkları çevrede yabancılaşma hissetmesi ile ilişkilidir (Stoeckel & Litwin, 2015b: 156). Çünkü insanlar yaşadıkları çevrede tanıdıklık, sıcaklık ve güven duygusu ararlar (Bauman, 2016) ve yaşadıkları bölgeye aidiyetleri de o bölgeye karşı hissettikleri aşinalık, güven ve istikrar ile alakalıdır (Brown vd. 2003’ten akt. De Donder vd., 2012: 429). Bu çalışmada mesele sadece yabancı olma ile yani göçmenlik ile sınırlı olmayıp yaşlanma ve yaşlılık boyutuna da sahiptir.

Nüfusun daha genç gruplarına kıyasla yaşlı ve yaşlanan kişiler için yaşadıkları bölge sosyal güven ve genelleştirilmiş müteakabiliyet algısı üzerinde daha belirleyicidir. Öncelikle, yaşlılar evde daha fazla zaman geçirdikleri, daha iyi yaşam kalitesine erişebilmek için yerel kaynaklara daha fazla yaslandıkları ve yaşadıkları bölgede kurdukları sosyal ilişkilere duygusal olarak daha fazla bağlanmış olabilecekleri için yaşadıkları bölgenin fiziksel ve sosyal çevresinden gençlere göre daha fazla etkilenebilir (Wen vd. 2005’ten akt. Poulsen, Christensen, & Lund, 2011: 221). İkincisi, yaşlıların “mekâna bağlılığı” sadece evlerini değil fakat yaşadıkları kentsel bölgeyi de temel almaktadır (Phillipson, 2007). Ev ve mekâna verilen “anlam” ve bunlara olan “bağlılık” yaşlılar için “kimlik duygusu sağlaması” ve “özerkliğin korunmasında rol alması” nedenleri ile önemlidir (Rowles, 1986’dan akt. Buffel, 2017: 1). Yaşlanma sürecinde yaşanan bölgeye aidiyet ve insanlardan yardım alınabileceğine yönelik inanç, yaşlıların sosyal içerilmeleri ve yaşla ilgili ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ile ilgilidir ve yerel toplumun yaş ayrımcısı olup olmaması önemli bir rol oynar. Thomas ve Blanchard’a göre bu durum “toplulukta yaşlanmaya” işaret etmektedir ve “yerinde yaşlanmanın” yerine aslında bu kavram tercih edilmelidir (akt. (Scharlach & Lehning, 2013: 112). Ulusötesi yaşlanma açısından bakıldığında kendi köken mekanlarından farklı bir yerde yaşayan insanların tecrübesinin anlaşılmasında

⁵⁴ George ve Fitzgerald’ın (2012: 247-248) ilgili çalışması “Ulusötesi Yaşlanma” başlığında sunulmaktadır.

evin yeniden yaratılması sürecine dikkat verilmesi gerektiği görülmektedir (Buffel, 2017: 2).

Yaşanan bölgenin genelleştirilmiş mütakabiliyet algısına etkisi hem “sosyal” hem de “fiziksel çevreye” ilişkin köklere sahiptir. Mesele “yabancıya” odaklanarak incelendiğinde, karşımıza mekanın toplumlaşmaya zemin hazırlaması çıkmaktadır.⁵⁵ Barwick (2015: 14, 15), odak noktasında farklı etnik kökenlerden kişiler arasındaki ilişki ve sosyal bağların karşılıklılığı olan araştırmasında, insanların “gerçekten bir araya toplanmasına yani geçip gitmeden durup konuşmasına imkan tanıyan kentsel unsurların” mütakabiliyetin ortaya çıkmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşmaktadır. Meselenin odağına yaşlanma alındığında karşımıza “erişilebilirlik” çıkmaktadır. AB’ye (2009) göre erişilebilir kamusal çevrelerin oluşturulması yaşlıların özerk yaşamı ve sosyal ve sivil katılımı için öncelikli bir alandır. Çünkü kentsel çevre, olumlu fiziksel şartlar tesis ettiğinde yaşlıların topluluk hayatına katılımını güçlendirirken, olumsuz şartlar ise engellemektedir (akt. Nummela, 2015: 200). Araştırma sonuçları yaşlılar içerisinde kümülatif dezavantajlara da işaret etmektedir. Söz gelimi yaşlı kadınların sosyal ağ genişliğinin, yaşadıkları kentsel bölgede kendilerini emniyette hissetmeme durumunda düştüğü görülmektedir (Angelini & LaFerrère, 2013: 334). Bu örnekler kentsel mekan tasarımının farklı etnik gruplar, yaş grupları ve cinsiyetler söz konusu olduğunda hem sivil katılıma hem de genelleştirilmiş mütakabiliyete etkisini ortaya koymaktadır.

Theurer ve Wister (2010: 176) yaşlıların diğerkamcı davranışlarını (aile ve arkadaşlar dışındaki kişilerin iyiliği için gönüllü olma) ele alan araştırmalarında, yaşlıların gönüllü çalışmalara katılımına arkadaş ağlarının öncülük ettiğini göstermektedir. Bu sonucun akla getirdiği ilk mesele, yakın ilişkilerin gönüllülüğü arttırdığıdır. Fakat aynı zamanda, gönüllülük gibi iş birliği yapmayı gerektiren bir katılım tipinin “ortak normların paylaşıldığı” kişiler ile daha kolay yapılmasını da gündeme getirmektedir. Zira bir toplumda üyeler arasında paylaşılan değer, norm, davranış ve tutumlar, o toplum içinde hangi grupların ortak iyilik için birlikte çalışabileceği hususunda belirleyici olmaktadır (Krishna & Shrader, 1999: 10). İnsanlar, arkadaşları gibi yakın

⁵⁵ Kentsel mekanların sivil katılıma ve ona gömülü sosyal kaynaklara etkisi çalışmanın ilk bölümünden itibaren “Krizi Aşmak: Sivil Katılım” ve “Sivil Katılım” başlıklarında tartışılmıştır.

kişilerle paylaştıkları ortak normlar olduğunu bilmektedirler ve bu da gönüllü olmayı kolaylaştırmaktadır. Ortak iyilik için birlikte çalışma, ortak normlara ek olarak hem iş birliği yapma kararlılığını hem de stereotiplerin aşılmasını gerektirmektedir.

Tusicsny (2013: 11, 12), bir insanın iş birliğine açık olup olmadığını tahmin ederken o insanın ait olduğu gruba dair stereotiplerin kullanıldığını iddia etmektedir. Bu durumda “gruba” karşı ön yargılı olunduğunda “kişi” ile iş birliği yapma ihtimali de zayıflamaktadır. Mesele öncelikle, bu çalışmanın birinci bölümünde tartışılan kategorileştirme yani “bireyin belli bir gruba yerleştirilmesi” ile ilgilidir. Bireyi dost-düşman-yabancı kategorilerine yerleştirme gayreti, kolektif eylemi imkansız hale getirmektedir çünkü ortak iyiliğin sağlanması yerine cemaatin içindeki ve dışındakileri belirleme gayreti esas amaç haline gelmektedir (Sennett, 2010: 310). Bu durumda iş birliği gündemden çıkmaktadır. Hatta iş birliği yapılmak istendiğinde bile bu kolayca gerçekleşmez çünkü “gerçekten bir araya gelmediğimiz için hakkında referans noktaları yerine stereotipleri kullandığımız” biri ile iş birliği yapmak zorlu bir görevdir. İş birliği sosyalizasyon ile öğrenilen, çaba ve kararlılık ile kazanılan bir beceridir. Sennett (2012: 17) özellikle de “eşit olmayan”, “birbirini anlamayan”, “birbirlerinden hoşlanmayan”, “ayrı ya da çatışan çıkarları olan” yani birbirinden farklı olan kişiler arasındaki iş birliği için “zahmetli iş birliği” kavramını kullanmaktadır. İşbirliği “kaygısız bir paylaşımdan öte kazanılmış bir tecrübedir”. İş birliği genelleştirilmiş mütakabiliyet için önemlidir çünkü iş birliği sayesinde toplumda “nasıl ayrı duracağımızdan önce nasıl beraber duracağımızı” uygulamaya geçirmenin temeli sağlanmaktadır (Sennett, 2012: 24-25). Bu sayede toplumsal bütünleşme güçlenmektedir.

Bu başlıkta yaşlanma ve göçün, mütakabiliyete kendine özgü dinamikler eklediği gösterilmiştir. Bu bağlamı ile genelleştirilmiş mütakabiliyet kişinin “yaşadığı çevrenin sosyal özellikleri” ile ilişkili bir içerik kazanmaktadır. Yaşanan bölgedeki insanlardan yardım alabileceği inancı (Lochner vd., 2003: 1799) ve aidiyet hissi ile tanımlanabilir. Putnam (2000: 308), kişinin yaşadığı yere kendini ait hissetmesini “o bölgedeki yerel sakinler arasında bir topluluk ve karşılıklı sorumluluk duygusu olması” ile ilişkili bulan Jacobs’ın (1961) görüşüne kuramsal yaklaşımında yer vermektedir. Bu çalışmada genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı, sosyal sermayenin bilişsel bir unsuru

olarak tanımlanmakta ve yapısal unsur olan sivil katılıma gömülü olduğu kabul edilerek; bireyler sivil katılım gerçekleştirdikçe geliştirilmiş mütakabiliyet algısının da yükseleceği var sayılmaktadır. Bu yaklaşımda, bireyin geliştirilmiş mütakabiliyet algısında birey-toplum ve birey-devlet etkileşimine odaklanmaktadır. Sivil katılımın oynadığı rol, bireyin daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmesini sağlamasıdır. Sosyal güven ve geliştirilmiş mütakabiliyet algısı ayrı ayrı ölçülmüştür. Çünkü bireyin sosyal deneyiminde farklı yerlere oturan güven ve mütakabiliyetin ayrı ayrı ölçülmesi önemlidir (Torche & Valenzuela, 2011: 194). Mevcut literatürde geliştirilmiş mütakabiliyetin tanımı ve ölçümünde uzlaşma olmadığı gibi aynı kavramla aslında farklı fenomenlerin araştırıldığı görülmektedir. Bu başlıkta son olarak literatürde geliştirilmiş mütakabiliyetin tanımlanmasında görülen farklı yaklaşımlar ve bunların eksiklikleri incelenir.

Putnam’a göre (2000: 135) geliştirilmiş mütakabiliyet uygar yaşamın temeli olan ve tüm diğer ahlaki kodlarda kendisinden bir parça olan altın kuraldır, tüm ahlaki kodlar bunun bir eşdeğerini içerir. Bu bağlamı ile geliştirilmiş mütakabiliyet kavramsal olarak yoğun bir içeriğe sahiptir. Bununla birlikte geliştirilmiş mütakabiliyetin sosyal sermaye araştırmalarında nadiren ya da yetersiz biçimde teorize edildiği ve ölçüldüğü görülmektedir (Abbott & Freeth, 2008; O’Brien, Burdsal, & Molgaard, 2004; Stone, 2001’den akt. Pope vd., 2013: 2). Putnam (2000: 291) bile sosyal sermayenin temel bileşenlerinden biri olduğunu söylemesine rağmen mütakabiliyete sosyal sermaye endeksinde yer vermemiştir. Kesin olan şey ise mütakabiliyetin ölçümünün basit bir soru ile sağlanması mümkün olmadığıdır (Abbott & Freeth, 2008: 877).

Mevcut çalışmalarda mütakabiliyetin yanlış anlaşıldığı, yeterince teorize edilmediği ve nadiren ölçüldüğü görülmektedir (Abbott & Freeth, 2008: 874). Mevcut geliştirilmiş mütakabiliyet ölçümlerinde, sıklıkla ölçümün oturduğu esas bağlamın dışına çıkılmaktadır. Abbott ve Freeth’in (2008: 877) literatür derlemesine göre geliştirilmiş mütakabiliyeti ölçen çalışmaların bir kısmı aslında sadece “diğerlerinin yardımseverliğini” ölçmekle sınırlı kalmaktadır. Söz gelimi Kawachi ve Kennedy’nin (1997’den akt. Abbott & Freeth, 2008: 877) araştırmalarında mütakabiliyet “insanlar çoğu zaman yardımcı olmaya çalışırlar” ve “insanlar

çoğunlukla kendi çıkarlarını gözetirler” ifadeleri ile ölçülmüştür. Pollack ve von dem Knesebeck (2004) “mahallemde insanların çoğu diğerlerine yardım etmek ister” ifadesini, Lochner ve arkadaşları (2003) “bu çevredeki insanlar komşularına yardım etmeye isteklidirler” ifadesini kullanmışlardır (akt. Abbott & Freeth, 2008: 877). Halbuki kişinin sosyal ağındaki kardeş, eş, ebeveyn, çocuk ve arkadaşları gibi hali hazırda tanıyor olduğu kişilerle arasındaki karşılıklı yardımlaşmayı ölçen geliştirilmiş mütekabiliyet çalışmaları kuramsal olarak sorunludur (Abbott & Freeth, 2008: 877).

Sosyal sermaye araştırmalarına bir diğer örnek de, Noguchi ve arkadaşlarının (2019: 3) yaşlılar ile yaptıkları ve bu araştırmayla benzer olarak sivil katılımın ölçümü için gönüllülük, spor ve hobi gruplarına katılımı kullandıkları çalışmadır. Araştırmalarında sosyal bütünleşmeyi ölçmek için sosyal güveni, diğerlerinden yardım alınabileceği inancını ve yaşanan bölgeye bağlılığı (attachment) kullanmışlardır. Bununla birlikte mütekabiliyeti duygusal destek alma (“Endişe ve şikayetlerinizi dinleyen biri var mı?”), duygusal destek sağlama (“Endişe ve şikayetlerini dinlediğiniz biri var mı?”) ve araçsal destek alma (“Hasta olduğunuzda ya da birkaç gün yataktan çıkamadığınızda size bakan kimse var mı?”) şeklinde genel olarak destek ile ilişkilendirerek incelemişlerdir.

Literatürde bir grup araştırma da geliştirilmiş mütekabiliyeti ölçme iddiasında olmalarına rağmen aslında özelleştirilmiş mütekabiliyeti ölçmektedir. Geliştirilmiş mütekabiliyet -aynı sosyal güvende olduğu gibi- dayanışmacı değil aracı sosyal sermaye altında yorumlanmalıdır. Bu durumda geliştirilmiş mütekabiliyetin yabancılar arasında gerçekleşen bir alıp-verme (exchange) olduğu ve arkadaşlar ve aile gibi tanıdık insanlarla gerçekleşen mütekabiliyetten farklı olduğu tanınmalıdır (Scrivens & Smith, 2013: 37). Mütekabiliyetin kimler arasında gerçekleştiği gibi davranışın karşılığının alınıp alınmayacağı da geliştirilmiş mütekabiliyette belirsiz kalmaktadır. Zira dayanışmacı boyutta mütekabiliyet “sen benim için şunu yaparsan ben de senin için bunu yaparım” biçiminde iken, aracı boyuttaki geliştirilmiş mütekabiliyet kişinin karşısındaki kişiyi tanımadığı halde yardımda bulunmasına işaret etmektedir (Putnam, 2000: 134).

Geliştirilmiş mütekabiliyetin sosyal sermaye araştırmalarında nadiren ya da

yetersiz biçimde teorize edilmesinin nedenlerinden biri sosyal sermayenin karmaşık yapısında (birey seviyesi, grup seviyesi, bilişsel unsurlar, yapısal unsurlar) kavramları birbirinden kesin olarak ayırmanın zor olmasıdır. Nitekim aynı sorular farklı seviye ve unsurları ölçmek için kullanılmaktadır, bu durum özellikle sosyal güven ve genelleştirilmiş mütekabiliyet unsurlarında görülmektedir (Blaxter, 2004'ten akt. Pope vd., 2013: 2). Yine bazı çalışmalarda sosyal sermayenin bilişsel unsurları aralarındaki fark ayırt edilmeksizin bunları tek ve aynı şey olarak ölçmektedir. Söz gelimi Harper'ın (2002: 4) Birleşik Krallık'ta sosyal sermayenin ölçümü için yaptığı çalışmasında sosyal güven, kurumlara güven, kamu hizmetlerine güven, sosyal bütünleşme, ortak değerlere yönelik algı ve ne kadar zamandır aynı bölgede yaşadığı tek bir boyutta toplanmaktadır. Yine Birleşik Krallık'ın yakın dönemli ulusal sosyal sermaye araştırmasında da (Morrison, 2017: 12) güven ve iş birliği normları boyutunun ölçümünde hükümete güven, insanların çoğunluğuna güven, aynı mahallede yaşayan insanlara güven olmak üzere güveni ölçen üç boyuta ek olarak “yaşanan yerel bölgede farklı arka planlardan insanların birbirleri ile iyi geçinme” durumu, gece sokakta yürürken kendini güvende hissetme, yaşanan bölgede insanların komşularına yardım etmeye istekli olması ve yaşanan mahalleye ait hissetme kullanılmaktadır.

Sosyal güven gibi genelleştirilmiş mütekabiliyet de Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımındaki “aracı ve dayanışmacı sosyal sermaye” bağlamında farklı içerikler taşımaktadır. Homojen grup içi ilişkilere işaret eden dayanışmacı sosyal sermayede “özelleştirilmiş mütekabiliyet” söz konusudur. Farklı gruplarla ilişkilere işaret eden aracı sosyal sermayede ise “genelleştirilmiş mütekabiliyet” ortaya çıkmaktadır. Böylelikle mütekabiliyeti bireyin doğrudan tanımadığı diğerlerine genişletmektedir. Aracı sosyal sermaye yaklaşımına göre sivil katılım, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını güçlendirmektedir. Bunu yaptığı yollardan biri, sivil katılım yapan bireyin kendisinden farklı olan diğerleri ile bir araya gelmesi üzerinden işlemektedir. Bir araya gelmek, cemaat oluşturma kapasitesine sahiptir. “Sivil Katılım” başlığında sunulan karaktere sahip bir sivil katılım, aidiyet hissi veren, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu aşılayan bir toplumsallaşma biçimidir. Bu sayede genelleştirilmiş mütekabiliyeti de yükseltme zemini kurmaktadır.

Aidiyet hissi ve yardım alabileceği inancı, yabancı için, yerliler ve ulus-devletin onu ne kadar kabul ettiği ile ilişkilidir. Çünkü günümüz toplumunda yabancı bir yandan “yanlış köken günahı taşıdığı için varlığı hep geçici görülendir”. Bu, aidiyetini kendi kontrolünün (yani aidiyet hissetmeyi tercih ya da reddetme) dışındaki bir güç (kabul edilme ya da ötekileştirilme) tarafından etkilemektedir. Yabancı aynı zamanda “ahlaki bir sorumluluk nesnesi” olmanın da dışına itilmektedir. Bu da yardım alabileceği inancını sarsabilir. Bu durumda ulusötesi yaşlanan kişilerin genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının yerlilerden düşük olmasını beklemek makuldür. “Ulusötesi Yaşlanma” başlığında gösterildiği üzere bugün Avrupa’daki ulusötesi yaşlanan kişiler göç tecrübeleri açısından oldukça çeşitlilik gösterebilir de ortak noktaları sosyoekonomik dezavantaj yaşama, ayrımcılık görme ve yabancı olarak konumlandırılmadır. Toplumda en korunmasız grubu oluşturmaktadırlar ve yerli yaşlılarına kıyasla dezavantajlı bir yaşlanma süreci tecrübe etmektedirler. Bu dezavantajların genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını düşürmesi beklenmektedir.

2.3.2.3. Sosyal İyi Oluş Temelli Yaşam Kalitesi

Yirminci yüzyıl itibarıyla demografik yapıya şekil veren iki önemli faktör olan yaşlanma ve göç, hem yaşlanma sürecinin hem de göçmenliğin iyi oluş haline etkisinin anlaşılmasını önemli bir uygulamalı alan haline getirmiştir. İyi oluş hali, şemsiye bir kavram olarak düşünülebilir. Araştırmalarda mutluluk, yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti ve özsaygının bir toplamı (Menec, 2003; Pinquart & Sörensen, 2000; Sand, 2018; Theurer & Wister, 2010) olarak ölçüldüğü görülmekte ve sağlık, çevre kirliliği, iş-yaşam dengesi, emniyet hissi, gelir ve eğitim gibi pek çok faktörü (OECD, 2017, s.23) kapsamına alabilmektedir. İyi oluş hali, Keyes (1998) tarafından ortaya atılan “sosyal iyi oluş” ile de yorumlanabilir. Literatürde yaşlı ve yaşlanan nüfus ile göçmenlerin iyi oluş halinin hangi faktörlerle ilişkili olduğu sorusuna sosyal sermaye kuramı ışığında yanıt arayan çok sayıda araştırma mevcuttur. Bu çalışmada sosyal iyi oluş model alınarak yaşam kalitesi yorumlanmaktadır. Bu yaklaşımın odak noktasında birey, bireyin sağlığı veya bireyin bağımlılık seviyesi yerine “sosyal” koşullar vardır. Amaç, sadece dezavantajlara odaklanan ve bu nüfus grubunun iyi oluş halini “problemli bir durum” haline getiren yaklaşımlardan kaçınmak ve sivil katılım ile

yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi sosyal boyutu ile yorumlamaktır. Sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar olan sosyal güven ve genelleştirilmiş mütakabiliyet algısında olduğu gibi yaşam kalitesinde de sosyal boyut çalışmanın yaklaşımında belirleyici olmuştur.⁵⁶

Öncelikle anlaşılması gereken; iyi oluş halinde bireye odaklanan yaklaşımların, bireyin psikolojik durumunu, fiziksel ve bilişsel sağlığını, işlevselliğini konu edinerek iyi oluş halinin sosyal boyutunu göz ardı ettiğiidir. Halbuki birey, hem sosyal yapıya ve cemaate gömülü olması hem de pek çok sosyal görevi yerine getirmekle sorumlu olması nedenleriyle sosyal bir mücadelenin içinde yaşamaktadır (Keyes, 1998: 121,122). Keyes'in (1998, s.121) sosyal iyi oluş modelinde yer alan beş boyut yaşam kalitesinin sosyal temeli ile anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Bunlar sosyal kabul görme, sosyal bütünleşme, sosyal katkı sağlama, sosyal uyum ve sosyal olarak kendini gerçekleştirme.

Bu beş boyut arasından sosyal bütünleşme şimdiye kadar “toplumsal doku ile bütünleşme” olarak bu çalışmada yerini almıştır. Sosyal olarak kabul görme boyutu da “toplumun bireyi neye/kime/nereye ait gördüğü” meselesi üzerinden tartışılmıştır. Sosyal katkı sağlama ve sosyal uyum, kişinin sosyal dünyaya ilgisini ve “çevresinde olan biteni anlama gayretini” incelemektedir (Keyes, 1998: 123). Hatırlanacağı üzere sivil katılım bireyin kendisinden farklı olanlarla bir araya gelerek onlara yönelik pasif farkındalığını aktif bir sorumluluk duygusuna dönüştürmesine ve bireysel gündemini aşarak “kamusal olanın farkına varmasına” işaret etmektedir. Son olarak, sosyal olarak kendini gerçekleştirme boyutu “toplumun kendi kaderini kontrol ettiği” duygusu olarak açıklanabilir ve bireyin toplumun geleceğine dair umutlu olması ile ilgilidir

⁵⁶ İyi oluş halinin sosyal boyutu ile yorumlanması sosyoloji disiplininde oldukça temel bir yaklaşımdır. Putnam (2000: 326), çalışması boyunca sosyal sermaye ile emniyetli mahalleler, ekonomik bolluk ve iyi işleyen bir demokrasi arasındaki ilişkiyi ele aldıktan sonra, tüm bu unsurlar içinde sosyal bağlanışlığın önemini en iyi sağlık ve mutluluk gibi iyi oluş hali ile ilişkili unsurlarda gördüğünü ifade etmektedir. Sosyal sermaye ile iyi oluş hali arasındaki ilişkiye dair çalışmaların kökenini Durkheim'in *İntihar* eserinde bulmaktadır ve pek çok disiplinden örnekler sunmaktadır. Durkheim'in eseri, intihar gibi öznel bir olgunun aslında toplumsal boyutlara sahip olduğunu göstermiştir ve toplumda iyi oluş halinin dağılımını ve bundaki eşitsizliklerin arkasındaki sosyal süreçleri anlamaya çalışan araştırmalara başlangıç noktası olmuştur. Buna göre öze kıyış sadece bireye odaklanarak anlaşılacak kişisel bir trajedi olmayıp “topluma uyum sağlama” eksikliği ile alakalıdır ve sosyal değişimin “sosyal dokuyu” zedelediği dönemlerde daha yayginken, söz gelimi üyeler arasında sıkı bağlar oluşturan dini cemaatlerin yaygın olduğu dönemlerde daha nadirdir (Putnam, 2000: 326).

(Keyes, 1998: 123). Bu çalışmada sivil katılım görünürde bireysel olan sorunlara kamusal araçlarla çözüm geliştirmeyi talep etme yani toplumun kendi kaderini kontrol ettiğini düşünme ile ilişkilendirilmiştir. Görüldüğü üzere sosyal iyi oluş, çalışmada sivil katılımın ortaya çıkardığını iddia ettiği sosyal kaynaklarla birlikte yorumlanabilmektedir.

İyi oluş halinin sosyal yorumunun açıklanmasına devam etmeden önce bu çalışmanın eleştirdiği “sağlık” ve “bağımlılık” odaklı çalışmalar ve bunların neden olduğu ayrımcılık ortaya konulmalıdır. Yaşlılık dönemini yoksullaşma, artan hizmet ihtiyacı, fiziksel ve bilişsel sağlıkta gerileme odağında ele alan bağımlılık temelli iyi oluş hali araştırmaları, yaşlıların yaşam kalitesine dar bir açıdan bakmaktadır (Gabriel & Bowling, 2004: 676). Günümüzde beklenen ömür süresindeki artış büyük bir başarı olsa da, yaşlıların ilgi alanlarına uygun aktivitelere katılımını destekleme ve iyi oluş hallerini koruma zorlu bir ödev olarak kalmaktadır. Her ne kadar yaşlılar sıklıkla pek çok kronik hastalık ve işlevsel yetersizlik tecrübe ediyor olsa da birçoğu hayatlarını belli bir dereceye kadar dengede tutmayı başarmaktadır ve bakıma ihtiyaç duysalar da bu durum varoluşlarını baskın olarak yönlendirmemektedir. Aktif yaşlanma politikalarında iyi oluş halini yükseltmek için sosyal katılım ve emniyet hissinin bu nüfus grubu için sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir (DSÖ, 2002’den akt. Cramm, Van Dijk, & Nieboer, 2012: 143). Neticede artan sayıda yaşlı birey aktif ve görece sağlıklı bir yaşam tarzı sürdürmektedir. Yaşlı bireyler yeni ilgi alanları keşfetmeye devam etmekte ve hastalıkların önlerine koyduğu engellere karşı baş etme mekanizmaları geliştirmektedirler. Yaşlılık dönemini ölüme hazırlanılan bir evreye indirgemek yaşçı bir yaklaşımdır ve yaşlıların hayatlarını yeni şartlara adapte edip amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaya devam etme kapasitelerini göz ardı etmektedir. Yaşlılık döneminde iyi oluş hali değerlendirilirken yaşam kalitesinin ölçümünde “kendini gerçekleştirme ve esenlik” gibi yaşlılığın “daha aktif boyutlarını” göz ardı etmeyen unsurların eklenmesi önemlidir (Hyde vd., 2003: 187, 188).

Yaşlılıkta iyi oluş hali değerlendirilirken yaşam kalitesini ele almadaki kuramsal yetersizliğin sağlık ve hastalık odaklı araştırmalara kapı açtığı söylenebilir. Bazı çalışmalarda sağlık statüsünün vekil ölçüm olarak alındığı yani sağlıkla yaşam kalitesinin eşdeğer olarak kullanıldığı bile görülmektedir (Hyde vd., 2003: 186). Bu

durumun meydana getirdiği “sorun odaklı” bakış açısı, ulusötesi yaşlanan kişilerin iyi oluş hali çalışılırken katmerlenmektedir. Mevcut literatürde göçmenlerin iyi oluş hali çalışıldığında ekonomik üretime katılan genç nüfusun merkeze alındığı, yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin ise sağlık ve bağımlılık ile ilişkili olarak ele alındığı görölmektedir (Sand, 2018: 3). Yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin farklılıklarına odaklanıldığında ihtiyaçlarının problematize edilmesi söz konusu olmaktadır (Torres, 2006). Etnik azınlıklardan yaşlılar üzerine olan araştırmaların özellikle sorunlu açılara ve korunmasızlıklarına odaklandığı görölmektedir. Bunun sonucu olarak daha geniş ve sorunsuz açılar ihmal edilmekte ve etnisite olumsuz anlamda yapılandırılarak bu yaşlı grup dezavantajlı durumlarından sorumlu görülerek ötekileştirilmektedir (Brotman 2003; Sin 2004; Torres 2006’dan akt. Zubair & Norris, 2015: 903-904).

Yaşlı nüfustaki sağlıksızlık durumunu tespit etmeye odaklanan çalışmalar “Sağlık Temelli Yaşam Kalitesi (Health Related Quality of Life-HRQoL)” olarak ayrı bir kategoriye konulmalıdır çünkü farklı nesillerin yaşlanma tecrübeleri değerlendirilirken bütünü görmekte sınırlı kalmaktadırlar. İyi oluş halinin, yaşam seyrinin tümü gibi yaşlılık döneminde de çok yönlü bir fenomen olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Günümüz toplumsal yaşamında yaşlıların yaşam kalitesi sağlık, hastalık ve engellilikle sınırlandırılmaz (Higgs vd., 2003: 248). Zira sanayileşmiş ülkelerde yaşlılık dönemini geçirenler ile yaşam seyrinin daha genç döneminde olan kişiler arasındaki tüketim ve hayattan beklentiler gibi konularda benzerlik artmaktadır. Bu nedenle özellikle de erken yaşlılıkta yaşam kalitesini değerlendiren çalışmalar, ileri yaşlılıktaki sağlık üzerinden yaşam kalitesini ele alan çalışmalardan ayrılmalıdır (Higgs vd., 2003: 240-242).

Yaşlı ve yaşlanan nüfus grubunun iyi oluş halinin yorumunda bireysel olan yerine “sosyal iyi oluşun” gündeme alınması ve yine sağlık ve bağımlılıkla sınırlı bir yaklaşım yerine “yaşın, yaşam deneyimi üzerinden değerlendirilmesi (Bishop, Martin & Poon, 2006)” anlamlı bir alternatif oluşturmaktadır. Yaşam deneyimi, iyi oluş hali çalışmalarına “kişinin hayatına dair reflektif bir gözden geçirme ve muhakeme yapması” temelini sağlarken, “içinde olunan zamana ilişkin bir değerlendirme yapılması” ise mutluluk araştırmalarının konusu olmaktadır (Theurer & Wister, 2010: 163). Bu durumda iyi oluş hali; bireyin bir bütün olarak kendi hayat durumuna dair

sahip olduğu görüş, acı ve keyfin toplamı veya bunlarla ilgili yaşam kalitesi olarak düşünülebilir (Bradburn, 1969; Diener, 1984; Omodei & Wearing, 1990; Watson, 1988'den akt. Cramm, Van Dijk, & Nieboer, 2012: 143). Yaşam deneyimi kişinin “geçmişte verdiği kararlardan duyduğu memnuniyet” ile ilişkilidir. Ulusötesi yaşlanma açısından bakıldığında ayrımcılık tecrübesi yaşamış olmanın kişinin iyi oluş halinde “geleceğinin parlak olduğu” ya da “hayatının fırsatlarla dolu olduğu” gibi “esenlik ve kendini gerçekleştirme” ile ilişkili yaşam kalitesini olumsuz etkilemesi beklenebilir. Zira yaşlılıkta, kişi geçmişe dönüp baktığında aldığı kararlar ve yaşamının geneli konusunda anlam duygusuna ne kadar yakınsa, yaşlılığın fiziksel ve sosyal sınırlamalarına rağmen geleceğe o kadar güçlü bakabilmektedir (George & Fitzgerald, 2012: 255, 256). Göç ve yaşlanmanın iyi oluş hali üzerindeki etkisinde medeni hal, sosyoekonomik statü ve sağlık gibi bireysel faktörler gibi yaşam ve çalışma şartları, sosyal çevre ve yapısal şartlar gibi dış faktörler de rol almaktadır (Sand, 2018: 1). Kirmanoğlu ve Başlevent (2014: 181) göçmenlerin yaşam memnuniyetleri üzerine yaptıkları araştırmada birinci ve ikinci nesil göçmenlerin etnik kökenlerinden ötürü gördükleri ayrımcılık tecrübesinin yaşam memnuniyetini düşürdüğünü göstermişlerdir.

Yaşam seyrinin ilerleyen dönemlerindeki nüfusun iyi oluş halini ele alan çalışmalarda bireyin topluma katılımını odağa alma, hem iyi oluş halinin sosyal boyutunun anlaşılması hem de bu sosyal boyutun bireyin iyilik haline etkisinin değerlendirilmesi açılarından önem arz etmektedir. Yaşlıların yaşam memnuniyetini bu minvalde ele alan çalışmalar şevk, azim, benlik algısı ve genel ruh hali gibi temel bileşenlere sahiptir. Böyle bir yaklaşımda 1) şevk; kişinin ilişki ve aktivitelerine yönelik heyecanını ve ilgisini, 2) azim; kişinin geçmiş, güncel ve gelecek hayat olaylarına yönelik mücadelecî ya da pes edici tavrını, 3) uyum; istenen ve başarılan amaçlarda hissettiği uyumu ve kişinin amaçları için sahip olduğu fırsatları kullanmış ya da ıskalamış olması sonucu memnuniyet ve pişmanlıklarını, 4) benlik algısı; kişinin kendini önemli, değerli, şanslı hissetmesini ve son olarak 5) genel ruh hali de kişinin mutlu, iyimser ve hayattan zevk alan tavrını ölçmektedir (Neugarten, Havighurst, & Tobin, 1961: 137-138).

Gabriel ve Bowling (2004: 675) yaşlıların “kendi yaşam kalitelerini nasıl

algıladıklarını” araştırmışlardır ve şu temalara ulaşmışlardır: İyi sosyal ilişkilere sahip olmak, yardım ve destek alabilmek, keyif veren ve emniyetli bir mahallede yaşamak, yerel hizmetlere kolay erişim, ulaşım dahil yerel hizmetlerin kalitesi, yalnız yapılan hobi ve serbest zaman etkinlikleri ile meşgul olma, sosyal aktiviteler ve toplumsal rolleri korumak, pozitif bir psikolojik bakış açısına sahibi olmak, değiştirilemeyen koşulları kabullenmek, iyi bir sağlık ve hareketliliğe sahip olmak, temel ihtiyaçları karşılamaya yeten bir geçim, topluma katılmak, hayatın tadını çıkarmak, özgürlük ve hayat üzerindeki kontrolünü korumaktır. Çalışmada katılımcılar yaşam kalitelerini düşüren olaylara örnek olarak ekonomik engeller nedeni ile sinema ve tiyatroya gidememeyi, evini dekore edememeyi, trenle kısa bir seyahate çıkamamayı ve tatile gidememeyi örnek vermişlerdir (Gabriel & Bowling, 2004: 687). Bu çalışma Higgs, Hyde, Wiggins ve Blane’in yaşlı nüfusun gelecekte beklenenleri ve yaşam standartlarının nüfusun kalanı ile giderek benzeştiği iddiasını da desteklemektedir. Görüldüğü üzere yaşlı ve yaşlanan nüfus grubunun iyi oluş halini yaşçı bir çerçeveden uzak durarak tartışmak mümkündür.

Bu çalışmada sosyal sermaye yani sosyal ağlar (sivil katılım) ve bunlara gömülü kaynaklardan (güven, mütekabiliyet, iyi oluş hali) bahsedilirken, iyi oluş hali bireyin kendi hayatı üzerinde kontrol kurabildiğini hissetme, özerk biçimde topluma katılabilme, geçmişle barışık olup geleceğe umutla bakabilme ve kendini gerçekleştirme üzerinden yorumlanmaktadır. Bu boyutların hepsi sosyal yapı ile ilişkilidir çünkü bireyin sosyal konumundan (yabancı olma, sosyoekonomik olarak dezavantajlı olma, olumsuz yaş normları neticesinde yaşçılığa⁵⁷ uğrama gibi) bağımsız olarak düşünülemez. Bu dört boyut (kontrol, özerklik, esenlik ve kendini gerçekleştirme) yaşlanan nüfusta sadece yaşam kalitesini göstermekle sınırlı kalmayıp sosyal şartları ve işlevsel sınırlılıkları da kapsamına almaktadır (Sand, 2018: 4). Meseleye göçmenlik de eklendiğinde makro seviyedeki yapısal faktörlerin (ev sahibi

⁵⁷ “Ageism” kavramı Türkçe’ye yaşçılık ya da yaş ayrımcılığı olarak çevrilmektedir. Bu kavram literatüre Robert N. Butler’in 1969 yılında yazdığı *Ageism* başlıklı kitabı ile kazandırılmıştır. Yaş ayrımcılığı, bireylerin kronolojik yaşına bağlı olarak toplumda oluşan yaşa ilişkin negatif veya pozitif değerlendirmeler, kalıp yargılar ve önyargılar olarak nitelendirilmektedir. Yani ırkçılık ve cinsiyet ayrımcılığı gibi yaş ayrımcılığı da bir önyargı biçimidir (Görgün-Baran, 2018: 77). Yaş normları, her toplumda sosyalizasyon süreci ile yayılmakta olup, sosyal politikalar ve yasalar da bu normların oluşmasında rol oynamaktadır. Basit bir örnek olarak yasal emeklilik yaşı ile ücretli işten geri çekilme zamanının devlet tarafından belirlenmesi gösterilebilir (Hooyman vd. 2015).

ülkenin göçmenlere yönelik yasaları ve uygulamaları ve köken ülke gibi) iyi oluş hali üzerinde oynadığı belirleyici rol açıklık kazanmaktadır (Sand, 2018: 6).

İyi oluş halinin sosyal yorumuna temelini yaşlanma ve göçmenlik vermektedir. Meselenin göçmenlik boyutunda *yabancı olma*; yaşlanma ve yaşlılık boyutunda ise *yaş ayrımcısı normlar ve ekonomik üretimin dışında kalma* bulunmaktadır. Her ikisi de bireyin, toplumun çoğunluğundan *farklı* olması nedeni ile daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmesinin engellenmesi ile sonuçlanmaktadır. Bireyler -göçmen olsun olmasın fark etmeksizin- yaşlanma ile birlikte finansal, duygusal ve mental kayıplarla karşılaşabilmektedir. Bu kayıpların tecrübe edilme seviyesi yaygın olarak kabul edildiği üzere sağlık durumlarından ve sosyo-ekonomik statülerinden etkilendiği gibi “sosyal bağlanmışlık seviyelerinden” de etkilenmektedir (Patzelt, 2017). Güçlü bir topluluk hissi olan yaşlıların iyi oluş halinin olmayanlara göre daha yüksek olduğu bilinmektedir (Theurer & Wister, 2010: 177). Bu durum ulusötesi yaşlanan kişiler için iyi oluş halini katmerlenerek etkileyen bir dezavantajlılık hali oluşturmaktadır. Zira ulusötesi yaşlanan kişiler yaşlılığın “normal zorluklarına” ek olarak dil engeli, kültürel farklılıklar ve ayrımcılık tecrübesi gibi kümülatif dezavantajlar yaşamaktadır ve Avrupa’da “en kırılgan” nüfus grubunu oluşturmaktadırlar (Ajrouch, 2008; Phillipson vd., 2000; Phillipson, Ahmed & Latima, 2003; Torres, 2001; Treas & Batalova, 2009’dan akt. Patzelt, 2017: 221). Güncel çalışmalar ırk, etnisite, milli köken ve kültürün yaşlılıkta iyi oluş hali ve yaşlanma tecrübesini etkilediğini göstermiştir (Polacsek & Angus, 2016: E1). Bu durumda sosyal sermayenin iyi oluş hali üzerindeki etkisinin ulusötesi yaşlanan kişiler için daha da belirleyici olduğunu söylemek makuldür. Ev sahibi toplumla iyi bütünleşen göçmenler için yaşlılık döneminde erişilebilen kaynaklar daha çok sayıda ve çeşitlilikte iken, yeterli bütünleşmeye sahip olmayanlar için kaynaklar aile ve kendi cemaatlerinin sunabildikleri ile sınırlı kalmaktadır (Ruspini, 2009). Görüldüğü üzere bu tabloda iyi oluş hali bireysel olanın ötesinde sosyal bir bağlama oturmaktadır.

Bu başlığın amacı sosyal yorumu ile iyi oluş halinin tartışılmasına ek olarak sivil katılım ile ilişkisinin de gösterilmesidir. Bu konuda öncelikle anlaşılması gereken, sosyolojiden ekonomi, siyaset bilimleri ve halk sağlığına kadar çok sayıda disiplin kendi araştırma problemlerine uygun olarak sosyal sermayeyi yeniden tanımlıyor olsa

da sosyal sermayenin üzerinde uzlaşılan iki özelliği vardır: Sosyal sermaye bir kaynaktır ve sosyal bağlarda ortaya çıkar. Bireyin grup üyeliği sayesinde sahip olduğu kaynaklar olarak tanımlanabilir (Kawachi & Berkman, 2014: 291, 292). Bu kaynaklar sosyal destek gibi somut karakterde olabileceği gibi sosyal güven gibi soyut da olabilir. Sosyal sermayenin ortaya çıkardığı kaynaklardan biri de iyi oluş halinin yükselmesidir.

Sosyal sermaye, cinsiyet ve sosyoekonomik konum gibi özelliklerin yanı sıra yaşam seyrinin hangi döneminde olunduğuna bağlı olarak da nüfus içinde farklı dağılımlara sahiptir. Zira yaşam seyrinin belli dönemleri sosyal ilişkiler için kritik öneme sahiptir. İleri yaşlarda sosyal izolasyon ve sosyal bağların kaybı söz konusu olabilmektedir (Oxman vd. 1992'den akt. Kawachi & Berkman, 2001: 460, 461). Sosyal izolasyon ve bağların kaybı fiziksel ve bilişsel sağlık (Gleibs vd., 2011: 1362) da dahil olmak üzere iyi oluş halini bütün olarak olumsuz etkilemektedir. Putnam'a (2000:336) göre birey cemaati ile ne kadar çok bütünleşirse; kalp krizi, felç, kanser ve depresyon tecrübe etme ihtimali de o kadar azalmaktadır. Sosyal sermayenin koruyucu etkileri yakın aile bağları, arkadaşlık ağları, sosyal etkinliklere katılım ve hatta dini ve diğer sivil birliklere basit mensubiyetler için bile doğrulanmıştır. Putnam kendi kavramları ile hem *machers* hem de *schmoozers*'in bu kayda değer etkiden faydalandığını ifade etmektedir. Bu araştırmada ele alınan sivil katılım tiplerinin *macher* ideal tipi kapsamına girdiği önceki başlıklarda gösterilmiştir. Kawachi ve Berkman'a (2001: 465) göre sosyal bağlar çalışılırken "daha geniş toplumsal dokuya gömülebilme" dikkate alınmalıdır. Bu tabloda sosyal sermaye ile iyi oluş halinin çeşitli unsurları arasında kurulan pozitif ilişki, yaşlılar ve göçmenlerin iyi oluş halinin anlaşılması için de önem arz etmektedir.

Bu noktada öncelikle hangi katılım tipinin yaşlanma sürecinde iyi oluş hali için daha önemli olduğu konu dahilinde anlaşılmalıdır. Haslam, Cruwys ve Haslam'a göre (2014: 63), sosyal ilişkilerin sağlık için önemi yaygın kabul görmekle birlikte, "hangi sosyal ilişkilerin" anahtar rolde olduğuna dair daha iyi temellenmiş bilgiye ihtiyaç vardır. Yaşlanma araştırmalarında ufuk açıcı bir çalışma olan Havighurst'in (1961) aktivite kuramı, her ne kadar eleştirilen yanları olsa da hala geçerliliğini koruyan ve bu tartışma için de önemli olan katkılara sahiptir. Aktivite kuramı temelde yaşlı

yetişkinlerin iyi oluş halinin 1) sosyal ve keyif verici aktivitelere yeterli katılım ve 2) kaybedilen rollerin yerine yenilerinin konulması ile güçlendirilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Kuram, 1970’ler boyunca araştırmacılar tarafından geliştirilerek sosyal ve keyif verici aktivitelere katılımı üç ana yol belirlenmiştir. Bunlardan ilki yakın akrabalar, arkadaş ve komşulardan oluşan enformel etkileşimler, ikincisi hobiler gibi kişisel aktiviteler ve üçüncüsü de resmi grup ve örgütlere katılımıdır hayat bulan resmi katılım türleridir (Asadollahi, 2014: 9). Bu aktiviteler arasından resmi grup ve örgütlere katılımın yaşlıların iyi oluş hali üzerindeki olumlu etkisinin diğer iki tipten daha yüksek olduğu bilinmektedir (Schulz, 2006). Bu konuda gönüllülük gibi sivil katılım tiplerinin yaşlanmanın çeşitli zorluklarına karşı koruyucu olduğu bilinmektedir (Haski-Leventhal, 2009: 401).

Neticede yaşlanma sağlık ve öznel iyi oluş halinde düşme ile ilişkilendirilse de çalışmalar grup üyeliği ve bu üyelikler üzerinden değer verilen sosyal kimliklerin sağlanması ile bu durumun azaltılabileceğini göstermektedir (Ysseldyk, Haslam, & Haslam, 2013: 869). Steffens ve arkadaşları da (2016) emeklilik döneminde sosyal kulüplere üyeliğin daha iyi yaşam kalitesi ve daha düşük erken ölüm riski ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Cruwys ve arkadaşlarının (2013; 2014) gerçekleştirdikleri iki ayrı araştırmaya göre ne kadar çok kulübe üye olunduğu ile depresyon riskinde azalma ve var olan depresyondan iyileşme arasında ilişki vardır. Daha yüksek sosyal etkileşim ve daha çok sosyal grup üyeliğine sahip olma yaşlılık döneminde hafızanın gerilemesinden (Ertel, Glymour & Berkman, 2008) ve demanstan (Fratiglioni, Paillard-Borg & Winblad, 2004’ten akt. Gleib vd., 2011: 1362) korumaktadır. Haslam, Cruwys ve Haslam’ın (2014: 57) boylamsal araştırma yaparak bilişsel işlevsellikteki iyileşmede “bireysel sosyal meşguliyetlere” kıyasla “sosyal gruplarla meşgul olmanın” anlamlı seviyede daha fazla role sahip olduğunu ve bu ilişkinin artan yaşla birlikte daha da güçlü hale geldiğini göstermiştir. Ek olarak gruba katılımın tek başına yeterli olmadığını, “aktif katılımın” önemli olduğunu ifade etmektedirler (Haslam, Cruwys, & Haslam, 2014: 63). Litwin ve Shiovitz-Ezra da (2010: 386) yaşlanma sürecini ele alan çalışmalarında arkadaş ve dini cemaat gibi farklı sosyal ağlara gömülü katılımcıların öznel iyi oluş halinin daha yüksek olduğunu göstermiştir ve farklı sivil katılım tiplerinin olumlu etkisinin tanınmasının önemine işaret etmişlerdir. Görüldüğü

üzere aile, arkadaş ve komşulardan oluşan sosyalleşmenin ötesine geçerek toplumsal dokunun daha geniş parçalarına katılmak yaşlanma sürecinde iyi oluş halinin korunması için önemlidir ve sivil katılımın ele aldığı katılım tiplerinin yaşam kalitesine katkısının daha iyi anlaşılmasına da ihtiyaç vardır.

Bu noktada sivil katılımın sağladığı grup üyeliğinin, iyi oluş haline olumlu etkisinin sosyal katılıma kıyasla neden daha fazla olduğunun açıklanması gerekmektedir. Hastalık ya da emekliye ayrılma gibi nedenlerle sosyal kimliğin değiştiği ya da kaybedildiği yaşlanma döneminde farklı sosyal gruplara aidiyet sayesinde “sosyal sermaye kaynaklarının korunumu” sağlanabilmektedir. Ek olarak birden çok sosyal gruba üye olunması da bunlardan en az birinin zaman içinde devam ettirilmesi ihtimali artırarak “sosyal sermayede süreklilik” sağlanmaktadır (Ysseldyk, Haslam, & Haslam, 2013: 870). Yine “grup ilişkilerini sağlamak için gereken meşguliyet seviyesinin daha yüksek olması” ve bunun da bilişsel uyarımı artırıyor olması da gruplara katılımıla gerçekleşen sosyalleşmenin bilişsel sağlığa olumlu etkisini açıklayan diğer bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır (Haslam, Cruwys & Haslam, 2014, s.63). Söz gelimi sivil katılım tiplerinden gönüllülük özellikle resmi organizasyonlarda görev alındığında günlük, haftalık ve aylık toplantılar ve görev dağılımları ile belli bir rutin geliştirerek günlük bir plan ve görev başarma duygusu sağlamaktadır (Bradley, 2003: 47, 48). Sivil katılım böylelikle benlik algısı üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Bu konuda bir diğer açıklama da sosyal ağlarda sağlık bilgisinin yayılmasını (Stephens vd., 2004; Viswanath vd., 2006) ve sağlıklı davranış normlarını güçlendirmesini (Brown vd., 2006) dikkate almaktadır (akt. Sirven, Berchet, & Litwin, 2015: 177).

Sivil katılım -bu çalışmanın “Sivil Katılım” başlığında belirlenen özellikleri taşıması durumunda- bireyin toplumsal doku ile bütünleşmesine, sosyal olarak kendini toplumun değerli bir üyesi olarak hissetmesine zemin sağlamaktadır. Sivil katılımın iyi oluş haline olumlu etkisinin anlaşılmasında Musick ve Wilson (2003: 259) çalışmalarında ortaya koydukları resim açıklayıcıdır. Buna göre gönüllülük özelinde örnek verilecek olunursa sivil katılım dünyayı daha iyi bir yer haline getirme gibi kendi değerlerine uygun eylemde bulunmayı, sivil sorumlulukları yerine getirmekle içsel doyum sağlanmasını, ortak iyilik için çalışmaktan kaynaklanan bir görev ve amaç duygusu kazanılmasını, sosyal katılım sonucu artan güven duygusu ile emniyette olma

hissini pekiştirmesi, örgütsel ortama dahil olma ve sosyal etkileşim ile olumlu ve sıcak bir duygusal durum inşa etmesi, kişisel becerileri kullanma imkanı tanınması ve kişinin kendisiyle ilgili gurur duyduğu öz-yeterliliğini kullanma zemini vermesi ya da bu tür yetenekleri geliştirme ve tüm bunların sonucunda da kişinin “kendine yönelik algısını yükseltme” imkanı tanınmasını temin etmektedir. Görüldüğü üzere sivil katılım, bireyin daha geniş toplumsal dokunun bir parçası olmasını sağladığı gibi kişinin kendine yönelik algısını destekleyerek de iyi oluş halini yükseltmektedir.

Sivil katılım bireylerin daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmesini sağlayarak günümüz toplumundaki kamusal hayat krizine çözüm aracı sunmaktadır. Higgs, Hyde, Wiggins ve Blane’nin (2003: 244) çalışmalarında kullandıkları dört temel bileşenden kontrol, kişinin kendi çevresi ile aktif biçimde etkileşime girme yeterliliğini; özerklik, kişinin diğerlerinin istenmeyen müdahalelerinden özgür olma hakkını ifade etmekte olup bu ikisi bireyin “topluma özgürce katılabilmesini” ele almaktadır.⁵⁸ Sivil katılım sayesinde bireyler yaşlanma döneminde karşılaştıkları olası rol kayıplarını telafi etme imkanı bulmaktadır. Yaşlılara gönüllülük gibi sivil katılım imkanları ile sosyal rol sağlandığında onların topluma katkı sunma potansiyelleri de desteklenmiş olmaktadır (Theurer & Wister, 2010: 178). Burada fark edilmesi gereken önemli bir nokta, yaşlı ve yaşlanan nüfusun “değerli rol ve fırsatlara” erişiminin sınırlı olmasına ek olarak değerli rollerin yaşçı normlarla tanımlanma ihtimalinin olduğudur. İçinde yaşadığımız toplumda neyin “arzulanır ve yapmaya değer olduğu” gençlik ve orta yaşlılık gibi yaşam seyrinin daha erken dönemleri üzerinden tanımlanmaktadır (Scharf vd. 2001). Bu durumda “normal hayat” tanımı, yaşlıların ve diğer ötekileştirilen grupların karşılaştıkları sosyal gerçekliği görmezden gelebilmektedir (Levitas, 1996’dan akt. Scharlach & Lehning, 2013: 114). Bu türlü bir yaklaşım yaşlıların topluma katkı sağlayan aktif üyeler olduğunu ve sadece bakım alan pasif bir nüfus grubu olmadığını görmezden gelmektedir (Theurer & Wister, 2010: 177). Sivil katılım, yaşlı ve yaşlanan kişilerin topluma katkı sağlama kapasitelerini görünür kılmaktadır.

Bu nüfus grubunun sivil katılımının iyi oluş hali üzerindeki olumlu etkisine dair bir

⁵⁸ Bu araştırmada iyi oluş hali ölçülürken Higgs, Hyde, Wiggins ve Blane’nin (2003) çalışması kullanılmaktadır. Ölçeğin “topluma özgürce katılmayı” ölçmesi tartışmamız için önemli bir bağlam oluşturmaktadır.

diğer açıklama da, anlamlı ve değerli bir yaşam sürüldüğü hissini korumasıdır. Yaşlanma döneminde “anlamlı aktivitelerle” meşgul olan kişilerin daha sağlıklı ve mutlu olduğu bilinmektedir (Adler, Schwartz & Kuskowski, 2007: 66). Kişiler için anlamlı amaçlarının olması ve katılım için eşit fırsatlarının olması sağlıklı yaşlanmada anahtar öğelerdir. Gönüllü çalışan yaşlılar “kendilerini değerli ve ihtiyaç duyulan kişiler” olarak hissettikleri için daha sağlıklı olmakta ve daha uzun yaşamaktadır (Gottlieb & Gillespie, 2008’den akt. Nummela, 2015: 192). Bu yaklaşımda aktif olma, yaşlanan insanların “topluma katılımının sürekliliğini” ima etmekte olup “spor yapma ve iş gücüne katılma” ile sınırlı olarak yorumlanmamaktadır. Çünkü sivil katılım yapan yaşlılar için “diğerlerinin ve cemaatlerinin hayatında bir fark yaratma arzusu” önemli bir yere sahiptir (Adler, Schwartz & Kuskowski, 2007: 71). Sivil katılımın iyi oluş haline katkısı, yaşlıların kendi öznel iyi oluş halleri için potansiyellerini fark etmelerini desteklemesi üzerinden yorumlanabilir (Cramm, Van Dijk, & Nieboer, 2012: 143). Bradley’e (2003: 47, 48) göre söz gelimi kişisel gelişim motivasyonu ile yapılan gönüllülük, kişinin ilgi alanındaki bir konuda bilgi ve becerilerini artırmak ya da bunları sonraki nesillere aktarmak amacıyla yapılır. Gönüllülük formundaki sivil katılımın üretici doğası, yaşlılara sosyal kabul kazandırmakta ve öz-saygıyı artırmaktadır (Okun, 1994: 123).

Sivil katılımın iyi oluş haline katkısı, sosyal güveni yükseltmesi üzerinden de okunabilir. Sivil katılım kişinin kendisinden farklı olan diğerlerine yönelik stereotipleri aşarak doğru referans noktaları edinmesine olanak tanır. Bu da sosyal güvenin yayılması için önemlidir. Bir diğer yaygın açıklama da yalnızlığı azaltmasıdır (Nyqvist & Forsman, 2015: 1-2). Yaşam seyrinin ilerleyen dönemlerinde sosyal ağların yıprandığı bilinen bir gerçektir (Lang, 2001’den akt. Bishop, Martin & Poon, 2006: 451). Sivil katılım, yaşlıların aile dışı sosyal ağlar kurmasını sağlamaktadır (Onyx & Warburton 2003: 65-68) ve söz gelimi eş yitimine daha iyi uyum sağlamayı, özgüveni, iyi psikolojik sağlığı, stresle başa çıkmayı desteklemektedir (Richardson & Kilty, 1991; Szinovacz, 1992’den akt. Onyx & Warburton, 2003: 66). Sosyal katılım ve güvenin sağlık üzerindeki faydalı etkileri Berkman ve Kawachi’nin (2000) çalışmasında ele alınmıştır. Sosyal katılımın kişinin özsaygısını ve zorlu yaşam olayları ile başa çıkma gücünü artırıyor olabileceği iddia edilmiştir. Sosyal sermayenin

yüksek olduğu topluluklarda sağlık ve sosyal hizmetler gibi amaçlara erişim, sağlığı güçlendiren stratejiler ve politikaların yayılması daha kolay olabilir (akt. Nyqvist & Forsman, 2015: 4-5). Söz gelimi sosyal bütünleşmenin güçlü olduğu cemaatlerde birinci-seviye sağlık hizmetlerinin politik olarak emniyet altına alınması daha olasıdır (akt. Putnam, 2000: 327). Bireyin yaşadığı toplumda kendi iyi oluş halini doğrudan etkileyen uygulamalar üzerinde kontrolünün olduğunu hissetmesi önemlidir.

Sivil katılımın gerçekleştiği mekanlar ve bu mekanlarda kurulan yatay ilişkiler “aşağıdan yukarı inşa edilen bir sosyal dayanışma” oluşturmaktadır. Özellikle toplumsal dokuda “yabancı” olarak sınıflandırılan ya da “olumsuz yaş normlarına hedef olan” bireylerin sosyal içerilmesi için sivil katılım önemli bir araç sunmaktadır. Zira sivil katılımın karakteri “topluma katkı sağlama” ile ilişkilidir. Topluma katkı sağlamak bireyin kendisini yaşadığı toplumun “hayati bir üyesi” olarak görmesini desteklemekte ve böylelikle kendi gözündeki “sosyal değerini” artırmaktadır (Keyes, 1998: 122). Grup üyelikleri ortak kimlik hissi sağlamaktadır. Grup üyeliklerinin “ortak kimlik hissi sağlaması” diğer insanlarla bir araya gelerek onlara sosyal destek verme ya da onlardan destek alma motivasyonu sağladığını düşünmek makuldür (Haslam, Cruwys, & Haslam, 2014: 64). Güçlü bir cemaat duygusuna sahip olan yaşlıların yaşam memnuniyeti ve mutluluk seviyeleri daha yüksektir (Theurer & Wister, 2010: 177). Fischer ve Schaffer’ın (1993) çalışmasına göre gönüllülük yaşlılara, kendilerine ihtiyaç duyulması üzerinden bir anlam ve aidiyet duygusu vermektedir (akt. Choi, 2003: 183). Görüldüğü üzere sivil katılım ileri yaş grubunda iyi oluş halini çok yönlü olarak olumlu etkileme kapasitesine sahiptir.

Bu araştırmada sosyal sermayenin yapısal unsuru olan sivil katılım ve buna gömülü kaynaklar olarak sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyeti algısı ve sosyal iyi oluş temelli yaşam kalitesi incelenmektedir. Sosyal sermayenin bu yapısal ve bilişsel unsurlarının 50 yaş ve üzeri nüfustaki dağılımının sosyodemografik gruplara ve özellikle de yabancı-yerli nüfus arasındaki farklılıklara odaklanılarak incelenmektedir ve hangi grupların sosyal sermayesinin desteklenmesine ihtiyaç olduğu konusunda net bir resim ortaya konmaya çalışılmaktadır. Araştırmada yaşlı ve yaşlanan nüfus grubunun yaşam kalitesi “sosyal iyi oluş” model alınarak yorumlanmaktadır. Bu yaklaşımın odak noktasında birey, bireyin sağlığı ya da bireyin bağımlılık seviyesi

yerine “sosyal” arka planın yaşam kalitesine etkisi vardır. Amaç sadece dezavantajlara odaklanan bir yaklaşımla bu nüfus grubunun iyi oluş halini “problemlili bir durum” haline getiren yaklaşımlardan kaçınmak ve sosyal boyutu anlamaya çalışmaktır. İyi oluş hali bireyin içinde yaşadığı sosyal yapı ile ilişkili olarak 1) kendi hayatı üzerinde kontrol kurabildiğini hissetme, 2) özerk biçimde topluma katılabilme, 3) geçmişle barışık olup geleceğe umutla bakabilme ve 4) kendini gerçekleştirme üzerinden yorumlanmıştır.

Tartışmada iyi oluş halinin sosyal yorumuna temelini yaşlanma ve göçmenlik vermektedir. Meselenin göçmenlik boyutunda *yabancı olma*, yaşlanma ve yaşlılık boyutunda ise *yaş ayrımcısı normlar ve ekonomik üretimin dışında kalma* yerini almaktadır. Her ikisi de bireyin, toplumun çoğunluğundan *farklı* olması nedeni ile daha geniş toplumsal doku ile bütünleşmesinin engellenmesi ile sonuçlanmaktadır. Sivil katılım sayesinde daha geniş toplumsal doku ile bütünleşme sağlanması, bireylerin sosyal iyi oluş halini desteklemektedir. Çünkü sivil katılım kişi için değerli ve anlamlı roller sağlamakta ve içinde yaşanan toplumun değerli bir üyesi olduğu hissi inşa ederek bireyin “kendine yönelik algısını” yükseltmektedir. Sivil katılım bu nüfus grubu için önemlidir çünkü yaşlı ve yaşlanan yetişkinler için toplumsal rolleri korumak, kendilerine dair pozitif bir bakış açısına sahibi olmak, yaşam seyri boyunca devam eden ve değiştirilemeyen olumsuz koşulları kabullenmek, topluma katılmak, hayatın tadını çıkarmak, özgür olduğu hissini ve hayat üzerinde kontrol sahibi olduğu duygusunu korumak iyi oluş hali için önem arz etmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde sivil katılımın kapsam ve içeriği tanıtılmış; sivil katılım ile sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve sosyal iyi oluş hali yaklaşımıyla yaşam kalitesi arasındaki ilişki gösterilmiştir. Sonraki bölüm “Araştırma Yöntemi” olup, araştırmanın nicel veri kaynağı olan SHARE’in örnekleme tekniği ve veri toplama araçları hakkında özet bilgi, araştırma sorularına cevap vermek için yürütülen analizler sunulmaktadır. Araştırma soruları çalışmanın giriş bölümünde sunulmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın konusu, ulusötesi yaşlanmayı sosyolojik perspektifle ele almaktır. Araştırmanın problemi, ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olmasıdır. Araştırmanın amacı, ulusötesi yaşlananların yerlilere kıyasla sivil katılımlarının ve sivil katılıma gömülü kaynaklarının nasıl farklılaştığını incelemektir. Bu çerçevede araştırmanın sorusu, Avrupa’da 50+ nüfusta yerlilere kıyasla birinci ve ikinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliklerinin sosyal güveni, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını ve yaşam kalitesini nasıl etkilediğidir.

Araştırma, ilişkisel bir tarama çalışması yürütmektedir. Tarama çalışmaları; bir araştırma evreninin (9 Avrupa ülkesindeki 50 yaş ve üzeri, yerli, birinci nesil göçmen ve ikinci nesil göçmen nüfus) eğilim, tutum ya da görüşlerini bu evrendeki bir örneklemle çalışarak nicel ya da sayısal olarak tanımlamaktadır. Örneklemden evrene genelleme yapmak amacıyla, veri toplamada anket kullanan kesitsel ve boylamsal çalışmalar tarama çalışmalarıdır (Fowler, 2008’den akt. Creswell, 2016: 13). İlişkisel araştırmalar bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri incelemektedir.

Sivil katılımın ölçümünde Putnam’ın (Putnam vd., 1993; Putnam, 2000) sosyal sermaye yaklaşımı temel alınmıştır. Bu kuram, bireyler sivil katılım yaptıkça toplumda sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin yükseldiğini öngörmektedir. Böylelikle bu çalışmada uygulandığı gibi, bağımsız değişken olan sivil katılımın bağımlı değişkenler olan sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesinin önemli bir belirleyicisi olması beklenmektedir. Bu yaklaşımda “sivil katılım bireylerin ilişkilerinde başlayan ama toplumsal sonuçları olan kamusal bir kaynak” olarak yorumlanmaktadır (Putnam, 2000: 19, 20).

Yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımını ele alan literatürdeki kritik boşluklardan biri “Yaşlıların kültürel ve sosyoekonomik farklılıkları, sivil katılımın parçası olma ve sivil katılımdan sağlanan faydalardan yararlanma tecrübelerinde ne kadar etkili olmaktadır?” sorusuna yanıt arayan çalışmalardır (Serrat vd., 2020: e47). Bu tez için

yürütülen araştırmada, yaşlı ve yaşlanan nüfusta göçmen ve yerlilerin sivil katılım düzeyleri kıyaslanarak “yaşlıların sosyodemografik farklılıklarının, sivil katılımın parçası olma tecrübelerine etkisi” ortaya konulmaktadır. Ek olarak, sivil katılımın sağladığı 1) daha yüksek sosyal güven, 2) daha güçlü genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve 3) daha yüksek sosyal iyi oluş temelli yaşam kalitesine sahip olma durumları da kıyaslanmaktadır. Böylelikle sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan faydalanma durumu göçmen ve yerliler için kıyaslanmaktadır. Bu da “yaşlıların sosyodemografik farklılıklarının, sivil katılımdan fayda sağlama tecrübelerine etkisini ortaya koyma” noktasında literatürde dikkat çekilmiş önemli bir eksikğin tamamlanmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kuramsal arka planı ve yapılan literatür taramasının ardından araştırma tasarımı belirlenmiştir.

3.1. Katılımcılar

2004 yılında başlanan ve iki yılda bir yapılan SHARE araştırması, Birleşik Devletler’deki Sağlık ve Emeklilik Araştırması (Health and Retirement Study, HRS) ve İngiltere Boylamsal Yaşlanma Araştırması (English Longitudinal Survey of Ageing, ELSA) ile edinilen tecrübe ve bilgi birikimi ışığında, 2021 yılına kadar geçen on yedi senede 28 Avrupa ülkesi ve İsrail’de 50 yaş ve üzeri 140,000 kişiden nicel veri toplamıştır. SHARE uluslararası mukayeseye imkan sağlayan ve kamu sağlığı ve sosyo-ekonomik yaşam şartları hakkında boylamsal mikro veri sunan oldukça kapsamlı bir sosyal bilimsel panel araştırmadır. SHARE verisi araştırmacıların bilimsel kullanımına ücretsiz olarak açıktır. Ulusal fonlara ek olarak UFUK 2020 kapsamında Avrupa Birliği 5. 6. ve 7. Çerçeve Programları ile desteklenmektedir. SHARE araştırmasının temel amacı, yaşlanmayı ve yaşlanmanın farklı kültürel ortamlarda yaşayan bireyleri nasıl etkilediğinin anlaşılmasıdır (Börsch-Supan, 2005: 6). Bu başlıkta, boylamsal bir araştırma olan SHARE’in hangi araştırma dalgası ile neden çalışıldığı ve araştırmanın örnekleminin nasıl oluşturulduğu açıklanmaktadır. Fakat öncelikle SHARE’in örneklem tasarımı ve veri toplama yöntemi hakkında özet bilgi sunulmaktadır.

3.1.1. Veri Kaynağında Örneklem Tasarımı ve Veri Toplama Yöntemi

SHARE'in amacı 50 yaş ve üzeri nüfus hakkında olasılık-tabanlı örneklem kullanarak çıkarım yapmaktır. SHARE'in hedef evreni, örneklemin oluşturulduğu yılda 50 yaş ve üzerinde olan, araştırmanın yapıldığı ülkede düzenli ikameti bulunan kişilerdir. Anketin uygulandığı dönemin tamamı boyunca hapisshanede olan, hastaneye kaldırılmış olan ya da ülke dışında olan kişiler, araştırma yapılan ülkenin dil(ler)ini konuşamayan kişiler, araştırma çerçevesindeki yanlış adres bilgisi gibi hatalar nedeni ile yeri tespit edilemeyen ya da başka bir haneye taşınan kişiler araştırmanın dışında bırakılmıştır (Bergmann, Bethmann, & De Luca, 2019: 81).

Hane halkı (*household*) seviyesi, SHARE'de toplanan değişkenlerin çoğu için önemlidir. Bu nedenle hedef popülasyona 50 yaş ve üzerinde olan kişilerin eşleri, kaç yaşında olduklarından bağımsız olarak dahil edilmektedir. Çünkü hedef popülasyondan en az bir üyesi olan tüm haneler, SHARE'in hedef popülasyonu kapsamına girmektedir (Bergmann, Bethmann, & De Luca, 2019: 81). SHARE'in bir araştırma dalgasında görüşme yapılmış olan her katılımcı, boylamsal örneklemin bir parçasıdır. Bu boylamsal katılımcılar takip edilmekte ve yeni araştırma dalgalarında söz gelimi yeni bir eve taşınmışlarsa, şayet hala görüşme yapılmış olan ülkenin sınırları dahilindelerse görüşme yapılmaya devam edilmektedir. Boylamsal katılımcılar vefat ettikleri takdirde, hane halkından bir vekil ile bu boylamsal katılımcı hakkında yaşam sonu görüşmesi (end-of-life) görüşmesi yapılmaktadır (MEA, 2020: 12).

SHARE'e dahil olan tüm ülkelerde ilgili nüfus grubunu kapsayan resmi nüfus kayıtlarının olması ve bireysel seviyede bilginin sağlanması, bu sayede de olasılık-tabanlı örneklemin yapılması ideal olmaktadır. Fakat nüfus kayıtlarının örnekleme için kullanılabilirliği ülkeden ülkeye değişmektedir. Temel (baseline) ve tazeleme (refreshment) örneklem oluşturan tüm ülkelerden her dalga için mümkün olan en iyi örnekleme çerçevesini kullanmaları beklenmektedir ki bu da prensipte örnekleme çerçevelerinin dalgalar ve/veya ülkeler arasında farklılık gösterebildiği anlamına gelmektedir. SHARE'in hedef popülasyonu için anahtar özellik, her örnekleme

çerçevesinde yaş bilgisinin kesinlikle güvenilir olmasıdır (Bergmann, Bethmann, & De Luca, 2019: 82).

SHARE’de en sık kullanılan örnekleme tasarımı çok aşamalı tabakalı örnekleme tasarımıdır. Her ülkede, farklı coğrafi bölgelerin yeterli temsiline sağlanması ve araştırma tahminlerinin (survey efficiency) etkinliğini artırmak ve mülakat sürecinin maliyetini azaltmak amaçlarıyla bölgesel tabakalama şemaları (regional stratification schemes) tavsiye edilmektedir. Eğer nüfus kayıtlarında yaş ve cinsiyet gibi diğer ilgili özellikler kullanılabilirse, bunların da tabakalamaya dahil edilmesi önerilmektedir. SHARE’de en yaygın kullanılan kümeleme tasarımı iki aşamalı örneklemedir: Ana örnekleme birimleri (*primary sampling units*) olarak coğrafi bölgeler (genellikle belediyeler) ve ikincil örnekleme birimleri olarak hane halkları ya da bireyler oluşturulmaktadır (Bergmann, Bethmann, & De Luca, 2019: 83).

SHARE’de olasılıklı seçmede karşılaşılan üç zorluk vardır. Birincisi, bu olasılıklar belirlenirken ülkelerin daha önce bahsedilen çeşitli ulusal örnekleme şemalarının özelliklerinin ve dalgalar arası farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. İkincisi, ulusal örnekleme çerçeveleri sıklıkla medeni durum ve eşin yaşı hakkında bilgi vermezken bu bilgiler iki yaşça uygun kişinin olduğunu yani çiftlerin olasılıklı seçimlerini hesaplamak için gereklidir. Üçüncüsü, panel devam ederken pek çok ülke daha genç nesilleri mevcut boylamsal örnekleme bir tazeleme alt örnekleme oluşturup ekleyerek, daha önceki dalgalarda yaşça-uygun olmayan ama artık uygun olan bu yeni nesillerin temsiline sağlamaktadır. Burada karşılaşılan temel sorun, bu iki alt örneklemin kısmen üst üste binen bir hedef popülasyondan çekilmesidir. Bu sorun SHARE’in tasarımına özel bir sınırlılık olmayıp, her dalgada aynı hane halkından birden çok üye ile görüşme yapılan boylamsal ve uluslararası araştırmaların genel problemidir (Bergmann, Bethmann, & De Luca, 2019: 84).

SHARE’in herhangi bir dalgasına katılan her bir katılımcı, boylamsal örneklemin parçası olmaktadır. Daha önce bahsedildiği üzere SHARE’de hem boylamsal hem tazeleme örneklemler vardır. Boylamsal örnekleme ek olarak tazeleme örneklemlerin oluşturulmasının nedenleri şunlardır: 1) hedef evrendeki daha önceki araştırma dalgalarında yaşça-uygun olmayıp yeni araştırma dalgasında yaşça-uygun olan genç nesillerin temsiline sağlamak, 2) panel örneklemden eksilmeleri tamamlamaktır.

Tazeleme örneklem oluşturma kararı ülkelerin kendine bırakılmaktadır çünkü kendi ulusal fon ajanslarından kendi fonlarını temin etmeleri gerekmektedir. Fonlama ve örnekleme kaynakları ülkeden ülkeye değiştiği için, SHARE minimum net örneklem büyüklüğü belirlememektedir. SHARE ülkelere net örneklem büyüklüklerini ellerindeki bütçeyle olabildiğince maksimize etmelerini tavsiye etmektedir (Bergmann, Bethmann, & De Luca, 2019: 86).

Veri toplamak için geleneksel soru formu araçları olduğu gibi internet temelli veri toplama yöntemleri de söz konusudur. SHARE için tercih edilen veri toplama yönteminin iki temel gerekliliği karşılaması istenmiştir. Bunlardan ilki HRS ve ELSA ile karşılaştırılabilir olması ve ikincisi de katılımcıların fiziksel testlere katılımının sağlanmasıdır. Bu koşullar SHARE için kullanılabilecek seçenekleri CAPI (Computer Assisted Personal Interviewing/ Bilgisayar Destekli Yüz Yüze Görüşme) ile sınırlandırmıştır. Bu yöntemde katılımcılar ile yüz yüze görüşme yapılmakta ve araştırma soru kağıdı dijital olarak anketörlerin dizüstü bilgisayarlarına yüklenerek uygulanmaktadır (Das, Vis, & Weerman, 2005: 12).

SHARE'in saha araştırması her ülkede farklı bir yerel ajans tarafından yürütülmekte ve ülkeler arası iş birliği sağlanmaktadır. Ülkeler arası farklılıkların önüne geçilmesi ve hem programlama hem de anketin test edilmesi aşamalarında zaman ve para kaybının önüne geçilmesi için tüm ülkelerde aynı yazılım programı kullanılmıştır. Kullanılan yazılım programı olan "Blaise", HRS ve ELSA araştırmalarında da kullanılmaktadır. CAPI enstrümanının SHARE ülkeleri arasındaki tek farkı anketin dilidir (Das, Vis, & Weerman, 2005: 12). Çok uluslu bir araştırma olarak SHARE verisinin geçerli ve güvenilir olmasında farklı anket dilleri için çevirinin doğru yapılması hayati önem taşımaktadır. Her araştırma ülkesi kendi çeviri sürecini planlamış ve yürütmüşse de SHARE genel merkezi tarafından bir rehber de oluşturulmuştur (Jürges, 2005: 82).

SHARE araştırması HRS ve ELSA'dan edinilen tecrübeyi göz önüne alarak ortalama görüşme süresinin aynı haneden tek yanıtlayıcı ile görüşülecekse ortalama 80 dakika ve iki yanıtlayıcı ile görüşülecekse 120 dakika olmasını hedeflemiştir (Jürges, 2005: 82). Anketin uygulanması süresi ülkeden ülkeye ve yanıtlayıcının yaşına göre değişiklik göstermektedir (Harkness, 2005: 24).

SHARE oldukça zengin fakat aynı zamanda da kompleks bir veri setidir. Veri yapısının diğer araştırmalardan daha kompleks olmasının pek çok nedeni vardır. Öncelikle, SHARE'e çok sayıda ülke katılması ve anketin çok dilli olması tek bir ülkede yapılan ulusal bir araştırmadan farklı olarak veri ve meta-verinin belgelenmesi ve uyumlu hale getirilmesini karmaşık hale getirmektedir. İkincisi, SHARE sağlık ve sağlıklı yaşam davranışı, bakım, iş geçmişi, sosyo ekonomik statü gibi temel demografik bilgilerden sosyal ağlar ve aile ağlarına varana dek pek çok konuyu kapsamaktadır. Bu çeşitli konuları yapılandırmak için tematik modüller kullanılmaktadır. Anket süresinin makul olması amacıyla her modüle her dalgada yer verilmemektedir. Yani dalgalar arasında soru formunun içeriği değişiklik göstermektedir. Ek olarak, tekrarlayan bilginin önüne geçilmesi için her katılımcıya her soru yönlendirilmemektedir. Bazı modüller sadece belli alt-örneklemlere yöneltilmektedir. Örneğin sadece seçilmiş hane halkı üyeleri aile, finansal veya hane halkı sorularına yanıt vermektedir. Kompleksliğin arkasındaki üçüncü neden SHARE'in panel yapısıdır. Temel olarak iki tip soru formu ayırt edilebilir: Araştırmaya ilk defa katılacak olan kişiler için temel araştırma soru kağıdı ve daha önce en az bir dalgaya katılmış olan yanıtlayıcılar için boylamsal araştırma soru kağıdı uygulanmaktadır (De Vet, 2019: 191).

3.1.2. Araştırmanın Örneklemi

Bu araştırmada SHARE'in hangi dalga ya da dalgaları ile çalışılacağına ve örneklemin nasıl oluşturulacağına karar verilirken 1) çalışmanın kuramsal arka planını ölçümlemek için gereken soruların hangi dalga(larda) soru formuna dahil edildiği, 2) ilgili soruların kesitsel mi yoksa boylamsal olarak mı veri topladığı, 3) ilgili soruların tüm katılımcılara mı yoksa belli bir alt örnekleme mi yönlendirildiği bilgisinin anlaşılması için SHARE'in mevcut yedi dalgasının⁵⁹ soru formları ve uygulama yöntemi incelenmiştir. Yapılan değerlendirmenin ardından 5. dalga verisi ile çalışılmasına ve bu dalgaya katılan 15 ülkeden 9'unun örnekleme dahil edilmesine karar verilmiştir.

⁵⁹ SHARE 8. dalga verisi 23.06.2021'de yayınlanmıştır. Bu nedenle incelemeye dahil edilmemiştir.

Bu araştırmada SHARE 5. dalga verisi kullanılmaktadır. Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının ölçümü için kullanılan değişkenler SHARE'in 5. dalgasında ilk defa soru formuna dahil edilmiştir. Bu nedenle öncelikle 5, 6 ve 7. dalgalar incelenmiştir. Fakat ilgili veri, boylamsal ölçülmediği için yani sorular her boylamsal katılımcıya sadece bir kez sorulduğu için 6 ve 7. dalgalar dahil edilse dahi boylamsal veri sağlanamayacağı görölmüştür. Bu nedenle sadece 5. dalga ile çalışmasına karar verilmiştir.

SHARE'in 5. dalgasında 15 ölk ve 66188 katılımcı yer almaktadır. Araştırmanın örnekleme oluşturulurken öncelikle bu 15 ölk göç politikaları ve tarihleri ağıısından incelenmiştir ve benzer olan 9 ölkenin (Fransa, Belçika, İsveç, Danimarka, Hollanda, Almanya, Avusturya, İspanya, İtalya) örnekleme dahil edilmesine karar verilmiştir. Bu 9 ölk sıkı göç, göçmen ve vatandaşlık yasalarına sahiptir ve SHARE'in göç analizlerinde "Kuzey ve Batı Avrupa ölkeleri" olarak gruplandırılmaktadır (Hunkler vd., 2015b: 201). Beşinci dalgaya katılan 15 SHARE ölkisinin göç temelli sınıflandırması Tablo 3'te görölmektedir:

Tablo 3: SHARE 5. Dalgaya Katılan Ölkelerin Göç Tecrübelerine Göre Sınıflandırılması (Hunkler vd., 2015b)

Fransa	Çek Cumhuriyeti	Lüksemburg
Belçika	Estonya	İsviçre
İsveç	Slovenya	İsrail
Danimarka	Slovakya	
Hollanda		
Almanya		
Avusturya		
İspanya		
İtalya		

Tablo 3'teki birinci sütunda yer alan Kuzey ve Batı Avrupa ölkelerinde, göç ve sınırlar sıkı kontrol altında olduğu gibi göçmenlerin göç ölkelerinin vatandaşlığına geçmesi, oturma hakkı sürelerini uzatmaları, yerel ve genel seçimlerde oy kullanma hakları da farklı seviyelerde olsa da benzer uygulamalar altındadır. İkinci sütundaki ölkelerde, kimin göçmen olarak sınıflandırılabilceği tartışmaya açıktır. Estonya 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir ve Çek Cumhuriyeti ve Slovakya da Çekoslovakya'nın

1993'te bölünmesi ile bugünkü şartlarını kazanmıştır. Yakın tarihteki bu değişimlerin sonucu olarak kişiler göç etmedikleri halde birinci ya da ikinci nesil göçmen olarak kayda geçmektedir. Üçüncü sütundaki ülkelerin kendilerine özel göç tecrübeleri vardır. Lüksemburg'ta nüfusun yarısına yakını, İsviçre'de %40'ına yakını göçmen kökenlidir. İsrail nüfusu da benzer bir göç tecrübesine sahiptir. Bu araştırmanın örnekleminde benzer göç politikalarına ve tarihlerine sahip 9 Avrupa ülkesi yer almaktadır.

Örnekleme hangi ülkelerin yer alacağına karar verildikten sonra, 50 yaşın altında olan kişiler örneklemden çıkarılmıştır. Son olarak da “hane halkı yanıtlayıcısı” olmayan katılımcılar örneklemden çıkarılmıştır. Daha önce izah edildiği üzere, bir hanede birden fazla kişi ile görüşme yapıldığında bazı sorular ilgili hanedeki tek bir kişiye yöneltilmekte yani hane halkı düzeyinde veri toplanmaktadır. Bu nedenle örneklem, temel değişkenlerde birey seviyesinde veri toplanmış olmasına uygun olarak daraltılmıştır. Neticede örnekleme 30067 kişi bulunmaktadır. Tablo 4'te örneklemdaki 9 ülkede yerli, birinci ve ikinci nesil göçmenlerin dağılımı görülmektedir:

Tablo 4: Örneklemdaki Ülkelere Göre Yerli ve Göçmenlerin Dağılımı

	Yerli	1. Nesil Göçmen	2. Nesil Göçmen	Toplam
Avusturya	2425	244	313	2982
	%81,3	%8,2	%10,5	%100,0
Almanya	2894	475	370	3739
	%77,4	%12,7	%9,9	%100,0
İsveç	2716	297	147	3160
	%85,9	%9,4	%4,7	%100,0
Hollanda	2522	180	147	2849
	%88,5	%6,3	%5,2	%100,0
İspanya	3796	205	28	4029
	%94,2	%5,1	%0,7	%100,0
İtalya	2873	44	35	2952
	%97,3	%1,5	%1,2	%100,0
Fransa	2447	327	301	3075
	%79,6	%10,6	%9,8	%100,0
Danimarka	2574	124	92	2790
	%92,3	%4,4	%3,3	%100,0
Belçika	3234	414	313	3961
	%81,6	%10,5	%7,9	%100,0
Toplam	25481	2310	1746	29537
	%86,3	%7,8	%5,9	%100,0

Örneklemin tümünde (göçmenlik statüsüne göre fark olmaksızın) kadınların erkeklerden, ekonomik durumu iyi olanların kötü olanlardan, eşi olanların eşi

olmayanlardan, algılanan sağığı kötü olanların iyi olanlardan daha fazla olduğı gör÷lmektedir. Eğıtım seviyesinde ise yerliler arasında birinci ve ikinci nesil göçmenlere kıyasla düşük eğitimin daha yaygın olduğı gör÷lmektedir. Tablo 5’te örneklemin sosyodemografik özellikleri gör÷lmektedir.

Tablo 5: Örneklemin Sosyodemografik Özellikleri (n=30067)

		Yerli (n=25481, %86,3)	1. Nesil Göçmenler (n=2310, %7,8)	2. Nesil Göçmenler (n=1746, %5,9)
		% (n)	% (n)	% (n)
Cinsiyet	Erkek	43,0 (10964)	44,4 (1025)	41,4 (723)
	Kadın	57,0 (14517)	55,6 (1285)	58,6 (1023)
Ekonomik Durum	Kötü	27,4 (6762)	38,3 (855)	26,2 (443)
	İyi	72,6 (17951)	61,7 (1378)	73,8 (1251)
Medeni Durum	Eşi Var	61,7 (15712)	59,5 (1371)	55,6 (970)
	Eşi Yok	38,3 (9754)	40,5 (935)	44,4 (774)
Eğıtım Seviyesi	Düşük	43,8 (11113)	34,4 (778)	30,2 (526)
	Orta	31,9 (8091)	30,2 (682)	41,3 (718)
	Yüksek	24,3 (6162)	35,4 (799)	28,5 (495)
Algılanan Sağılık	İyi	29,0 (7371)	26,2 (603)	28,1 (491)
	Kötü	71,0 (18075)	73,8 (1699)	71,9 (1254)

Not: n= örneklem sayısı

Örnekleimde yerlilerin yaş ortalaması 68, birinci nesil göçmenlerinki 65 ve ikinci nesil göçmenlerinki de 66’dır:

Tablo 6: Örnekleimde Farklı Gruplarda Yaş

	Yerli (n=25481, %86.3)		1. Nesil Göçmenler (n=2310, %7.8)		2. Nesil Göçmenler (n=1746, %5.9)	
	Ortalama (SS)	Min- Max	Ortalama (SS)	Min- Max	Ortalama (SS)	Min-Max
Yaş	67,68 (10,59)	50-104	65,21 (10,13)	50-101	66,15 (10,22)	50-97

Not: n = örneklem sayısı, SS = standart sapma

3.2. Araştırmada Kullanılan Değişken ve Ölçekler

Bu başlıkta, araştırmada kullanılan değişken ve ölçekler tanıtılmaktadır. Nicel yaklaşımda, “veriler tutumları ölçen bir ölçme aracı yardımıyla toplanır ve bu bilgiler istatistiksel işlemler ve hipotez testleri kullanılarak analiz edilir (Creswell, 2016: 19)”. Bağımlı değişkenlerin içeriklerinin ve sınırlılıklarının belirlenmesi amacıyla yapılan kuramsal tartışma ve literatür taraması, çalışmanın ikinci bölümünde (“Sivil Katılım”, “Sosyal Güven”, “Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı” ve “Sosyal İyi Oluş Temelli Yaşam Kalitesi” başlıklarında) yer almaktadır.

3.2.1. Bağımlı Değişkenler

Sivil Katılım Çeşitliliği⁶⁰

Bu araştırmada sivil katılım altında hangi aktivitelerin ölçüme dahil edileceği kuramsal arka plan temel alınarak belirlenmiştir. Araştırmada “gönüllü olma ya da hayır işlerinde çalışma”, “eğitsel ya da mesleki kursa katılma”, “spor, sosyal veya diğer kulüplere gitme”, “politik ya da cemaat-tabanlı bir örgütte rol alma” olmak üzere dört tipte katılım yer almaktadır. Dini katılımın, sivil katılım kapsamına alınması kuramsal olarak uygun olmasına ve veri setinde de yer almasına rağmen örneklemin tamamına yakınında kayıp veri olduğu için ölçüme dahil edilememiştir. Sivil katılımın ölçümünde kullanılan aktiviteler, “sosyal sermaye üretme kapasitesine sahip olan” aktivitelerdir (Putnam, 2000: 95). Seçilen dört sivil katılım tipi, Sennett’in (2012: 158) işaret ettiği *kültür merkezleri* ile benzer özelliklere sahiptir ama *adsız alkolikler* gibi öz yardım gruplarından ayrılmaktadır. Sosyal değil sivil ağlarda gerçekleşmektedirler. Yani arkadaşlık ilişkileri gibi birey seviyesinde ağlar olmayıp grup seviyesindedirler ve formal/enformel örgütlerde veya yapılanmış ilişkilerde gerçekleşmektedirler (Salamon & Sokolowski, 2004’ten akt., Scrivens & Smith, 2013: 28). Katılım, örgütlü ve amaç odaklı olup spontane ve esnek değildir (Putnam, 2000: 94). Sadece “sosyal

⁶⁰ Sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin bağımlı değişken olduğu modellerde sivil katılım çeşitliliği temel bağımsız değişken olarak modele girmiştir.

etkileşim doğuran serbest zaman etkinlikleri” (Putnam, 2000: 115) olmakla kalmayıp, aslında Putnam’ın (2000: 149) “enformel kitap okuma grupları” örneğinde verdiği gibi bireylerin “kendilerini ifade etmesini, sosyal meseleler üzerine farkındalık geliştirmesini, entelektüel, kişisel ve politik bağlar kurmasını ve sosyal konuları tartışabilecekleri bir zemin bulmasını” sağlayan aktivitelerdir.

SHARE soru havuzunda yer alan “aynı hanede yaşamayan bir aile üyesine, komşuya ya da arkadaşına bakım verme”, “torun bakma”, “kitap, gazete ve dergi okuma”, “Sudoku ve bulmaca gibi sayı oyunları oynama” ve “satranç benzeri ya da kart oyunları oynama” aktiviteleri ise bu araştırmada sivil katılım kapsamına alınmamıştır. Sivil katılıma dahil edilmeyen aktivitelerin dahil edilmeme nedenleri şunlardır:

1. “Aynı hanede yaşamayan bir aile üyesine, komşuya ya da arkadaşına bakım verme” ile “torun bakma” sivil katılım kapsamına alınmamıştır. Bu seçimin bir nedeni, Putnam’ın (2000: 128) gönüllü çalışma konusunda da -diğerlerinde olduğu gibi- sosyal sermaye üretme kapasitesini verdiği önemlidir. Buna göre *bireysel hizmet vermeden* ibaret olan gönüllülük ile cemaat projelerinde çalışarak toplumsal hizmet veren gönüllülük aynı şeyler değildir. Putnam (2000: 132) bireyselleşmiş hayırseverliğe örnek olarak evinden çıkamayan yaşlı ya da hasta birine kitap okumayı, kolektif cemaat projelerine örnek olarak da mahalle parkının temizlenmesi için gönüllülüğü vermektedir.
2. Gazete okumak hem politik katılımın bir unsuru olarak yorumlandığı için hem de grup seviyesinde değil, bireysel olarak gerçekleştirilen bir eylem olduğu için sivil katılım kapsamına alınmamıştır. Burada örnek olarak Putnam’ın (2000: 132) aslında her ikisi de *sivil odaklı anlayış* ile gerçekleştirilen eylemler olan “bir derginin editörüne mektup yazmak” davranışı ile “yerel bir örgütte çalışmak” arasında yaptığı “bireyselleşmiş” ve “toplumsal” davranış ayrımı açıklayıcı olacaktır. Gazete okumak, kişinin kamusal alanda olan bitene yönelik ilgisine işaret ediyor olsa da, aktif katılımın ancak dolaylı bir yorumunu sağlamaktadır.

Araştırmada sivil katılımın ölçümünün güçlü yanları şunlardır:

1. Putnam (2000: 58) sivil katılım araştırmalarında veri kaynağı olarak *örgütlerin üye kayıtlarının* kullanılmasını eleştirmektedir. Bunun yerine anket çalışması ile bireylerin bu üyelikler üzerinden aktif bir katılım ortaya koyup koymadıklarını doğrudan

ölçmenin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu araştırmada, doğrudan bireylerin kendilerinden toplanan sivil katılım verisi kullanılmaktadır.

2. Çoğu çalışmada sivil katılım, gönüllülük gibi tek bir katılım tipi ile sınırlı olarak ölçülmektedir. Bu çalışmada ise sivil katılım kapsamında dört katılım tipi yer almaktadır. Yaşlıların birden çok sivil katılımının olmasının sağlıklarını iyi yönde etkilediği gösterilmiştir (Sirven, Berchet & Litwin, 2015:188-189). Bu çalışmada sivil katılım çeşitliliğindeki artış ile sosyal güven, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesindeki değişim gösterilmektedir.
3. Sivil katılım tiplerinin tek bir alanla sınırlı olmaması, çeşitliliğe sahip olması önemlidir. Putnam'ın İtalya'da demokrasiyi ele alan çalışmasında kullandığı derneklerin %73'ü spor kulüpleri olup, sağlık ve sosyal hizmetler gibi kulüpler sadece %1 oranında kalmaktadır. Bu durum literatürde eleştirilmektedir çünkü baskın olarak erkeklerin katılım gösterdiği alanları referans alması kadınların sivil katılımının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır (De Donder vd., 2012: 430). Cinsiyetler arası farkların anlaşılması için çalışmalarda farklı sivil katılım tiplerinin yer alması (sosyal kulüpler ve eğitsel kulüpler gibi) önemlidir.

Araştırmada sivil katılımın ölçümünün zayıf yanları şunlardır:

1. Putnam'a göre sivil katılımın ölçümü için "aktif katılım" kullanışlı bir standart sağlamaktadır. Bu nedenle örneğin "Son bir yıl içinde kaç kere bir kulüp buluşmasına katıldınız?" sorusunu kullanmaktadır. Bu soruya yerel kulüp ve örgütlere aktif katılımı da eklemekte ve örgütsel aktivite bağlamında okuma kulüpleri ve hizmet kulüplerini de örnek olarak kullanmaktadır (Putnam, 2000: 60, 61). Bununla birlikte üyelerinin birbirleri ile aslında hiç buluşmadığı üçüncül örgütleri (Greenpeace gibi) dışlamaktadır. Avrupa Sosyal Anketi'nin aksine, SHARE'de *aktif sivil katılım* ölçülmemektedir. ESS'in 2002 yılında gerçekleştirdiği kesitsel araştırmada, bu çalışmanın kuramsal arka planına uygun olan 11 sivil katılım tipi (spor kulübü, kültür/hobi kulübü, sendika, mesleki örgüt, tüketici örgütü, insani yardım örgütü, çevre/barış/hayvan hakları örgütü, dini örgüt, bilim/eğitim/öğretmen örgütü, sosyal kulüp, diğer gönüllü örgüt) yer almaktadır. Sivil katılım tiplerinde çeşitlilik sağlandığı gibi, her bir sivil katılım tipi için gönüllü olma ve toplantılara katılma ile aktif; üye olma ve para bağışlama

ile pasif sivil katılımı ayırt ederek ölçme imkanı tanımaktadır. ESS bu veriyi sadece 2002 gibi erken bir tarihte topladığı ve daha yakın tarihli veri olmadığı için bu araştırmada kullanılamamıştır.

2. Politik katılım araştırmanın kuramsal arka planına göre sivil katılımdan tamamen farklı olmasına rağmen, SHARE politik örgütlerde rol alma ile cemaat-tabanlı örgütlerde rol almayı aynı ifadede birleştirdiği için bu katılımı yapan kişilerin politik örgütlerde mi yoksa cemaat-tabanlı örgütlerde mi rol aldığı bilinmemektedir.

Katılımcıların sivil katılım çeşitliliği, çalışmanın ikinci bölümünde paylaşılan kuramsal temele uygun olduğu görülen dört katılım tipi üzerinden oluşturulan ölçekle ölçülmüştür. Sivil katılım tipleri arasında gönüllü olma/hayır işi yapma, eğitsel/mesleki bir kursa katılma, spor/sosyal/diğer türde bir kulübe gitme, politik örgütlerde/cemaat örgütlerinde rol alma yer almaktadır. Bu dört sivil katılım tipinin her biri, katılım yapmama “0” ve katılım yapma “1” olarak ikili kategorik değişkenle ölçülmüştür. Sivil Katılım Çeşitliliği, katılımcının son bir yıl içerisinde bu dört sivil katılım tipinden kaçına katıldığını göstermektedir, 0-4 arası değer almaktadır ve sayıma dayalı bir değişkendir. Literatürde bu çeşitlilik ölçeğinin örnekleri vardır. Haslam, Cruwys ve Haslam (2014: 60) ELSA verisini kullandıkları ve 50+ nüfusun sosyal gruplara katılımını ölçtükleri araştırmalarında 0-8 arası değer alan bir çeşitlilik ölçeği kullanmaktadır.⁶¹

Sosyal Güven

Lolle ve Torpe’un (2011: 194) çalışmasına göre sosyal sermaye çalışmalarında güvenin tek değişkenle yani “genel olarak insanlar güvenilir midir” standart sorusu ile

⁶¹ Bu araştırmada, sivil katılım yaygınlık değişkeni yerine çeşitlilik değişkeni kullanılmıştır. Yaygınlık değişkenlerinde son 12 ayda en az bir tipte sivil katılımı olma “1” ve hiç sivil katılımı olmama “0” şeklinde kodlanmaktadır. Literatürde bu yaygınlık değişkeninin kullanımının örnekleri de vardır. Munford ve arkadaşları (2017: 3) farklı bir veri kaynağı kullandıkları çalışmalarında katılımı ölçmek için 12 katılım tipinden en az birine katılmış olma ve hiç birine katılmamış olma şeklinde yaygınlık değişkeni oluşturmaktadır. Berchet ve Sirven (2014: 168) SHARE verisini kullandıkları ve 50+ nüfusta sosyal sermayenin belirleyicilerini inceledikleri araştırmalarında sosyal aktiviteleri yaygınlık (en az bir sosyal aktivitesi olma ve hiç sosyal aktivitesi olmama) şeklinde ölçmüşlerdir.

ölçümü yeterli değildir çünkü bu soru farklı ülkelerde farklı algılanmakta ve cevaplanmaktadır. Bununla birlikte SHARE'in tüm dalgaları incelendiğinde sosyal güvenle ilgili tek bir soru olduğu görülmektedir. SHARE'de kullanılan ve Putnam'ın (2000: 148) çalışmasında da karşılaşılan bu soru, “Sizce, genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?”⁶² şeklinde formüle edilmiştir. SHARE'de sosyal güveni ölçen tek bir sorunun olması bu araştırmanın bir sınırlılığıdır. 0-10 arası puan alan ve “0” en düşük güven ve “10” en yüksek güven olan bu değişkenin ortalama değeri 5,92 olup standart sapması 2,39'dur.

Rosenberg'un 1957 tarihli çalışmasına dayanan bu soru, Avrupa Sosyal Anketi (European Social Survey, ESS), Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması (European Quality of Life Survey, EQLS) ve Dünya Değerler Anketi (World Value Survey, WVS) gibi pek çok araştırmada yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte sorunun formülünde geçen “Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?” kısmının, kadınlar ve yaşlılar gibi kırılgan gruplar tarafından nötr algılanmadığı ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur (OECD, 2017b: 94). Sorunun nasıl ifade edildiği gibi ölçüm seviyesi de önemlidir. Sosyal güven sorusu, OECD'nin araştırmalarında “0”dan 10'a kadar puan verdiğinizde, 0 ‘hiç’ ve 10 ‘çok’ olmak üzere, genel olarak insanların çoğuna ne kadar güvenirsiniz?” şeklindedir (OECD, 2017b: 96). Rosenberg güven sorusu, 1990'ların sonuna kadar dikotomik yanıtlandıktan sonra, 0-10 nümerik puan ölçümü haline getirilmiştir (OECD, 2017b: 96). Günümüzde hem Rosenberg sosyal güven sorusu hem de OECD sosyal güven sorusu 0-10 arası puanla ölçülmektedir (Murtin, Fleischer & Siegerink, 2018: 20).

Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı

Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının ölçümünde “Kendimi bu bölgeye gerçekten ait hissediyorum” ve “Bir sıkıntı yaşasam bu bölgede yaşayan insanlardan yardım

⁶² İngilizce'den Türkçe'ye çeviri için Aytaç, Çarkoğlu ve Ertan'ın (2017: 10) çalışması referans alınmıştır.

alabilirim” ifadeleri kullanılmıştır. Katılımcılar bu ifadelere 4’lü Likert ölçeği üzerinden ne kadar katıldıklarını belirtmişlerdir (1 “kesinlikle katılıyorum”, 2 “biraz katılıyorum”, 3 “biraz katılmıyorum” ve 4 “hiç katılmıyorum”). Öncelikle, iki madde de tersten kodlanmıştır. Her iki soruya da yanıt verme şartı ile, iki maddeye verilen yanıtların ortalaması alınarak genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı değişkeni oluşturulmuştur. En düşük 1 ve en yüksek 4 puan alınmaktadır. Daha yüksek sayı, kişinin genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının ölçümü SHARE soru setinin imkanları ile sınırlıdır. Çalışmanın bu sınırlılığı, ilgili literatürde yaygın olarak karşılaşılan bir sorundur. Mütakabiliyetin ve daha genelde de aslında sosyal sermayenin ölçümü, eğer kullanılan veri kaynağı “özel olarak sosyal sermayeyi ölçmek için tasarlanmadıysa” oldukça zordur (Harpham vd., 2002: 108). Ölçümün sınırlılıkları olmasına rağmen güçlü bir yanı da vardır. SHARE, ilgili soruları *yaşanan bölge* seviyesinde tutarak ölçmüştür. Böylelikle komşu, arkadaş, aile, tanıdık gibi belli bir grubu işaret etmemesi özelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ile sınırlı bir ölçümün önüne geçmektedir.

Yaşam Kalitesi Ölçeği

CASP-12 Orta Yaş ve Yaşlılık Yaşam Kalitesi Ölçeği, Hyde ve arkadaşlarının (2003) yaşlılıkta yaşam kalitesini teorik bir arka plan getirerek ölçtükleri CASP-19 ölçeğinin SHARE için uyarlanmış versiyonudur. Ölçekte dört alt boyut vardır: 1) Kontrol, 2) Özerklik, 3) Otonomi (Kendini gerçekleştirme) ve 4) Keyif (Esenlik). Katılımcılar 4’lü Likert ölçeği üzerinden 12 soruyu ne sıklıkla tecrübe ettiklerini belirtmişlerdir (1 “asla”, 2 “nadiren”, 3 “bazen”, 4 “sıklıkla”). CASP-12’den alınan puan, bu 12 maddenin toplamıdır. CASP-12’nin tam puanı en az 12 ve en fazla 48 olup, puan yükseldikçe yaşam kalitesi de yükselmektedir (Fonseca vd. 2013: 140). Ölçek puanı hesaplanırken öncelikle gerekli maddeler tersten kodlanmıştır (Cronbach alfa=0,815). Ölçeğin ortalama değeri 38,13 olup standart sapması 6,30’dur.

3.2.2. Bağımsız Değişkenler

Araştırmada sivil katılımın belirleyicileri arasında göçmenlik statüsü, sağlık durumu, eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum ve yaş değerlendirilmektedir. Putnam'ın (2000: 118) araştırma sonuçlarına göre eğitim seviyesi yüksek olan, yani daha çok kişisel ve finansal kaynağı olan kişilerin sivil katılım seviyeleri daha yüksektir. Tüm diğerkam davranışlarda, diğer olası ön göstergeler kontrol edildiğinde bile, eğitim en güçlü ön göstergelerden biridir. Eğitim seviyesinin yüksek olması ile yaşlı ve yaşlanan kişilerin sivil katılımı arasında da pozitif ilişki vardır. Bu durumun nedeni eğitimle birlikte gelir seviyesinin yükselmesi de olabileceği gibi sivil katılımı ilgili bilgiye ve kaynaklara daha iyi erişim de olabilir. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça bireylerin sosyal meselelere yönelik ilgileri de artmaktadır (Adler, Schwartz & Kuskowski, 2008: 71). Sivil katılım yapanların (*macher*) eğitim seviyesinin ve gelir durumunun daha yüksek olma ihtimali yüksekken, sosyal katılım yapanların (*schmoozer*) sosyal hiyerarşinin her seviyesinde yaygın olduğu görülmektedir (Putnam, 2000: 94). Bu çalışmada eğitim seviyesine ek olarak ekonomik durum da sivil katılımın belirleyicileri arasında incelenmektedir. Yaş ve sağlık durumu bu çalışmanın ele aldığı nüfus grubunun sivil katılımının anlaşılmasında önemli belirleyicilerdir. Ulaşım zorluğunun, yaşlıların sivil katılımını olumsuz etkilediği bilinmektedir (Adler, Schwartz & Kuskowski, 2008: 71). Ulaşım, sadece yaşanan çevrenin fiziksel unsurları (toplu taşıma, emniyetli yollar gibi) ile ilişkili değildir. Yaşlı ve yaşlanan kişilerde kötü sağlık durumu ev dışı aktivitelerini doğrudan etkilemektedir. Medeni durumun sivil katılım ile ilişkili olduğu; yaşlı ve yaşlanan nüfusta eşi olmamanın gönüllülük motivasyonları ile ilişkili olduğu görülmektedir (Palaz, 2021b: 172). Sivil katılım, yaşlı ve yaşlanan nüfusta cinsiyetler arasında farklılık göstermektedir. Lee ve Moon (2011: 817) birinci nesil göçmen yaşlılar ile yaptıkları araştırmada sivil katılımın gerçekleştiği dernek tipinde de cinsiyetler arasında farklılık olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sivil katılım eğitim ve sağlık gibi bireysel özelliklere de bağlı olduğu için yaşlı göçmen kadınların sivil katılımı erişim imkanlarının da erkeklerden farklı olduğunun düşünülmesi makuldür. Söz gelimi, göç tecrübelerine bakıldığında kadınların ve çocukların ekonomik motivasyonlu göçte, erkeklerden sonra göç ülkesine yerleştiği (Boyd, 1989: 648)

bilinmektedir. Bu durum ev sahibi ülkeye uyum konusunda cinsiyetler arası farklar olabileceğini göstermektedir.

Araştırmada sosyal güvenin belirleyicileri arasında sosyodemografik özellikler (göçmenlik statüsü, sağlık durumu, eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum ve yaş) ve sivil katılım çeşitliliği incelenmektedir. Ayrımcılık tec besi yaşamış olmak korunmasızlığa neden olduğu için sosyal güveni azaltmaktadır. Bireyin sosyo ekonomik sınıf, ırk ve cinsiyete dayalı dezavantajları sosyal güvenini düşürmektedir. ABD’de siyahiler beyazlardan, finansal zorluk yaşayanlar yaşamayanlardan, büyük kentlerde yaşayanlar küçük kasabalarda yaşayanlardan, suç mağduru olanlar veya boşananlar bu tec beyi yaşamayanlardan daha az sosyal güvene sahiptir (Putnam, 2000: 138). Putnam (1995: 672), siyahilerin sivil katılımının beyazlardan daha düşük olmadığını fakat sosyal güvenlerinin çok daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu durumu, nesiller boyu süren gerçek deneyimin bir sonucu olarak yorumlamaktadır.

Hooghe’un (2007)  alışmasına göre, özellikle de heterojen toplumlarda iş birliğinin anlaşılması için mütekabiliyet, sosyal güvenden daha uygun bir sosyal sermaye unsuru sağlamaktadır (akt. Gundelach & Traunmüller, 2013: 599). Genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı incelenirken modele toplumdaki temel çeşitlilikler olarak sosyodemografik faktörler (göçmenlik statüsü, eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet ve yaş) ve sivil katılım dahil edilmiştir. Yaşlı kadınların sosyal içerme düzeyinin kendilerini emniyette hissetme durumu ile ilişkili olduğu için (Angelini & Laferr re, 2013: 334) cinsiyet değerlendirmeye dahil edilmiştir. Ek olarak, erkeklerden farklı bir g   tec belerinin olması da önemsenmiştir (Boyd, 1989: 648).

Cinsiyetler arası farklılıklar yaşam kalitesinde de görülmektedir. Yaşlı kadınlar arasında daha düşüktür ve bu durum sağlık problemlerinin erkeklerden daha çok olmasından da kaynaklanıyor olabilir (Theurer & Wister, 2010: 176). Araştırmada yaşam kalitesinin belirleyicileri arasında göçmenlik statüsü, eğitim seviyesi, ekonomik durum, sağlık durumu, cinsiyet, medeni durum, yaş ve sivil katılım çeşitliliği yer almaktadır. Yaşam kalitesi çalışmalarında bu değişkenler sıklıkla kontrol edilmektedir (Sand, 2018: 36). Bağımsız değişkenlerin özellikleri bu başlıkta verilmektedir.

Göçmenlik Statüsü

SHARE’de katılımcıların, anne ve babalarının doğdukları ülke ISO 3166-1 temel alınarak kodlanmaktadır (SHARE Release Guide 7.0.0, 2019: 29). Göçmenlik; Hunkler, Kneip, Sand ve Schuth’un (2015b: 200) SHARE verisini kullandıkları çalışmalarında 3 boyutta, 6 değişken ile analiz edilmektedir: 1) genel statü altında katılımcı ve ebeveynlerinin göç durumu, 2) katılımcının vatandaşlık statüsü ve 3) katılımcının göç ettiği ülke değişkenleri yer almaktadır.⁶³ Bu araştırmada katılımcının hem kendisi hem de ebeveynlerinin her ikisi de araştırma yapılan ülkede doğmuşlarsa 1 “yerli” kategorisinde kodlanmıştır. Katılımcı araştırma ülkesinde doğmamışsa 2 “birinci nesil göçmen” olarak kodlanmıştır. Eğer katılımcı araştırma ülkesinde doğmuş ama ebeveynlerinden en az biri başka bir ülkede doğmuşsa 3 “ikinci nesil göçmen” olarak kodlanmıştır. Bu kodlamada Almanya’nın istisnai bir durumu olmuştur. Doğu ve Batı Almanya’da doğan kişiler Almanya’da doğmuş olarak kabul edilmiştir.⁶⁴

Cinsiyet

Cinsiyet, 1 “erkek” ve 2 “kadın” olmak üzere ikili kategorik değişkendir.

Yaş

Yaş, SHARE 5. dalga verisinin toplandığı 2013 yılında 50 yaş ve üzerinde olma şeklinde kodlanmıştır. Yaş; 1 “50-64 yaş grubu”, 2 “65-74 yaş grubu” ve 3 “75 yaş ve üzeri grup” olarak kategorize edilmiştir (Erlinghagen & Hank, 2006: 577; Hank & Erlinghagen, 2010: 173).

Medeni Durum

Medeni durum Sand’in (2018: 76) doktora tezine referansla 11 “eşi var” (evli/birlikte

⁶³ SHARE beşinci dalgaya yapılan analiz sonuçlarına göre, ebeveynlerin doğduğu ülke hakkında veri toplanmasında zorluk yaşanmamıştır (Hunkler vd., 2015b: 207). SHARE veri toplama aracı her ülkenin ulusal dil(ler)inde uygulanmaktadır. Bu durum, örnekleme göçmenlerin temsilini etkileyebilir. Beşinci dalgada dil engeli nedeni ile araştırmaya katılamayanların oranı değerlendirildiğinde, SHARE’in göçmen kökenli yaşlıları hedefleyen araştırma soruları için kullanıma uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Hunkler vd., 2015b: 208).

⁶⁴ Vatandaşlık statüsü, araştırmanın dışında bırakılmıştır. Çalışmanın teorik arka planına göre “Hangi ülkede doğdunuz?” sorusunun yanında “Hangi ülkenin vatandaşısınız?” sorusu ikincil önemde kalmaktadır. Çünkü “yanlış ülkede doğmuş olmak”, yabancı farklılıklarını ne kadar görünmez kılsa da tamamen sıyrılamayacağı bir “yanlış köken günahı” olarak sabit kalmaktadır. Bu konuda tartışma “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında yürütülmüştür (Bkz. Bauman, 2017a).

yaşıyor) ve 12 “eşi yok” (ayrı/boşanmış; dul; hiç evlenmemiş) olarak ikili kategorik değişken haline getirilmiştir. SHARE katılımcılara medeni durumlarını temel soru formunda sormakta, boylamsal çalışmada sadece medeni durumda değişiklik olduysa bu yeni bilgiyi veri setine eklemektedir. Bu nedenle 5. dalgadaki boylamsal katılımcılardan medeni durum bilgisi eksik olanların verisi 1. dalgadan itibaren takip edilerek tamamlanmıştır.

Eğitim Seviyesi

Eğitim değişkeni yeniden kodlanarak üç kategori haline getirilmiştir: 1 “Düşük (0, 1 ve 2 seviyeleri)”, 2 “orta (3 ve 4 seviyeleri)” ve 3 “yüksek (5 ve 6 seviyeleri)” (Hank & Erlinghagen, 2010; Lanari & Bussini, 2012). 0 “okul öncesi eğitim”, 1 “ilköğretim”, 2 “orta okul”, 3 “lise”, 4 “yükseköğretim kapsamına girmeyen lise sonrası eğitim”, 5 “birinci kademe yükseköğretim”, 6 “ikinci kademe yükseköğretim” olarak sınıflandırılmaktadır (UNESCO, 2006).

Hala eğitim alan 6 katılımcı ve “diğer” seçeneğine giren 138 katılımcı kayıp veri olarak tanımlanmıştır. SHARE’in ülke ekipleri ile elektronik posta üzerinden iletişim kurulduğunda, bu kişilerin eğitim durumunu 0-6 arası eğitim seviyelerine yerleştirmenin mümkün olmadığı teyit edilmiştir.

Ekonomik Durum

SHARE’de ekonomik durum hanenin geçim zorluğu ve kolaylığı üzerinden sorulmuş olup; büyük zorlukla geçinme ve zorlukla geçinme kategorileri 0 “kötü ekonomik durum” ve yeterince kolay geçinme ve kolaylıkla geçinme kategorileri 1 “iyi ekonomik durum” olarak yeniden kodlanmıştır (Sand & Gruber, 2018: 85).

Algılanan Genel Sağlık Durumu

Katılımcıların algılanan genel sağlık durumu SHARE’de 0 “iyi veya çok iyi sağlık” ve 1 “iyinin altında sağlık” olmak üzere ikili kategorik değişken halinde yer almaktadır (Mehrbrödt vd., 2019: 12). Çalışmada basitlik sağlanması adına, literatürde kullanılan “iyi sağlık durumu” ve “kötü sağlık durumu” ifadeleri kullanılmıştır (bkz. Adena & Myck, 2014; Reus-Pons vd., 2018).

3.3. Veri Analizi

Veri analizi için Statistical Package for Social Science (SPSS 21 ve 23) paket programı kullanılmıştır. Araştırmacı, 2018 yılında SHARE'in kayıtlı kullanıcısı olmuş ve mikro veriyi bilgisayarına indirerek analiz etmiştir. SHARE verisi, referans verilmesi şartı ile araştırmacıların kullanımına ücretsiz olarak açıktır. $p < 0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

Araştırmanın örnekleme son halinin verilmesinin ardından, ilk olarak ölçek güvenirliği Cronbach alfa katsayısı ile incelenmiş, sayısal değişkenlerin dağılımına Q-Q plot, P-P plot, basıklık ve çarpıklık, Kolmogorov-Smirnov test sonuçlarına göre karar verilmiştir. Sayısal değişkenler normal dağılıyorsa ortalama ve standart sapma ile, aksi halde medyan ve çeyrekler açıklığı ile özetlenmiştir. Kategorik değişkenler frekans ve yüzdelere ile özetlenmiştir. Normal dağılıma sahip sürekli değişkenler için parametrik testler yapılmıştır.

Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiye Pearson Ki kare testi ile bakılmış, etki büyüklüğü ölçütü olarak Cramer's V kullanılmıştır. Bir sayısal değişkenin normal dağıldığı durumda iki grup arasında karşılaştırma yapmak için bağımsız örneklem t-testi, ikiden fazla grup arasında karşılaştırma yapmak için tek faktörlü gruplar arası ANOVA testi yapılmıştır. Bağımlı değişkeni etkileyen iki faktörün aynı anda etkisini test etmek için iki faktörlü gruplar arası ANOVA testi yapılmıştır. T testinin etki büyüklüğü olarak Cohen'in d 'si etki ölçüsü olarak kullanılmıştır. Cohen'in kriterlerine göre $d = 0,2$ küçük; $d = 0,5$ orta ve $d = 0,8$ büyük etki büyüklüğünü göstermektedir (Topçuoğlu, 2021: 152). Anlamlı bulunan ANOVA testi sonuçlarına ikili t testi yapılarak p değerlerine Bonferroni düzeltmesi yapılmıştır. ANOVA testinde varyansların homojenliği varsayımı ihlal edilmişse Tamhane's T2 post-hoc testi, ihlal edilmemişse Tukey HSD post-hoc testi uygulanmıştır. ANOVA testi için etki büyüklüğü olarak eta kare değeri verilmiştir ($\eta^2 = 0,01$ küçük; $\eta^2 = 0,06$ orta ve $\eta^2 = 0,14$ büyük etki büyüklüğünü göstermektedir (Cohen, 1998: 280-287'den akt. Richardson, 2011: 142).

Bir sayısal değişkenin normal dağılmadığı ya da sıralı ölçüldüğü durumda, Spearman Korelasyon testi uygulanarak ikinci bir değişkenle ilişkisine karar verilmiştir.

Korelasyon katsayılarının arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını test edilmek istendiğinde Fisher Z testi uygulanmış ve ek olarak Pallant (2020: 157) tarafından tavsiye edilen şu web sitesinden faydalanılmıştır: vassarstats.net/rdiff.html.

Bağımlı değişken sayıya dayalı değişken olduğunda belirleyicilerini incelemek için Poisson regresyon modeli uygulanmıştır. Sivil katılım çeşitlilik değişkeni “gerçekleşme sayısı negatif olmayan tamsayı değerlerden oluşan sayıya dayalı olan değişkenlerdir (*count variable*)” (Topçuoğlu, 2021: 158). Sayma verileri, bir olayın belirli bir zaman aralığında kaç kez gerçekleştiğini göstermektedir ve genelde çarpık bir dağılım sergilemektedir (Topçuoğlu, 2021: 159). Bağımlı değişken olan sivil katılım çeşitlilik ölçeği sayma verilerinden oluştuğu için standart çoklu regresyonun varsayımlarını ihlal ettiği görülmüştür. Poisson regresyon modelinin uygulanmasına karar verilmiştir. Modelin çıktısındaki uyum iyiliği testlerine bakılmıştır. İstatistiğin değeri/serbestlik derecesi eğer 0,05’in üzerinde ise uyumun iyi olduğu söylenmektedir. Katsayı olarak verilen “İnsidans oranı (IRR, incidence rate ratio), bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiye dair etki ölçüsüdür” (Topçuoğlu, 2021: 166). IRR; bir değerine eşitse bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bir değerinden büyükse bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında pozitif bir ilişki olduğu; bir değerinden küçükse ilişkinin ters yönlü olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. IRR bir değerinden, her iki yönde de, uzaklaştığında bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin gücü artmaktadır (Topçuoğlu, 2021: 166). IRR, bağımsız değişken bir birim arttığında sivil katılım çeşitliliği için insidans oranının kaç kat arttığını ortaya koymaktadır.

Sosyal güvene hangi faktörlerin nasıl etki ettiğinin açıklanması için standart çoklu regresyon ve hiyerarşik çoklu regresyon kullanılmıştır. Kayıp veri için “*exclude cases pairwise*” seçilmiştir. Aynı istatistik testi ve yöntemi yaşam kalitesinin belirleyicilerinin gösterilmesi için de uygulanmıştır. Hiyerarşik modelin seçilme nedeni, bağımsız değişkenleri kendi içinde gruplandırarak modele girmelerini sağlamasıdır. Böylelikle faktörlerin modele katkısı aşama aşama görülmüştür. Bağımsız değişkenlerin her birinin tahmin yetisi, diğer bağımsız değişkenlerin etkileri kontrol altında tutularak test edilmiştir (Pallant, 2015: 187). Hiyerarşik çoklu regresyon modellerinde bağımsız değişkenlerin her biri için varyans şişirme

faktörünün 10'dan küçük olmasına (çoklu doğrusallık varsayımının ihmal edilmemesine), Hosmer ve Lemeshow uyum iyiliği testine ($p>0,05$) ve Durbin-Watson değerine (1,5-2,5) bakılmıştır. İstatistiksel anlamlılığı göstermek için $p<0,05$ değeri kullanılmıştır.

Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının belirleyicilerini ortaya çıkarmak için heterojen varyansa dayanıklı regresyon uygulanmıştır. Bunun için Hayes ve Cai'nin (2007) makalesinde sunduğu makro (bkz. Ek y), kopyalanıp SPSS syntax'ına yapıştırılarak kullanılmış ve ayrı varyans (*heteroscedasticity*) sorunu giderilerek regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu model White'ın (1980) çalışmasına dayanmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Araştırmada dört bağımlı değişken (sivil katılım çeşitliliği, sosyal güven, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) vardır ve temel bağımsız değişken sivil katılımdır. Her bir bağımlı değişken için yapılmış olan analizlerin bulguları kendi başlığında sunulmuştur. Öncelikle ulusötesi yaşlanma tecrübesinin anlaşılması amacı ile sosyodemografik özellikler ve sağlık durumunun, sivil katılım tiplerinin, sivil katılım çeşitliliğinin, sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin yerliler, birinci nesil göçmenler ve ikinci nesil göçmenler arasındaki farklılıkları değerlendirilmiştir. Ardından temel bağımsız değişken olan sivil katılım çeşitliliği ile sosyal güven, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesi arasındaki ilişki örneklemenin tümü, yerliler, birinci nesil göçmenler ve ikinci nesil göçmenler için gösterilmiş ve ilişkiler arası farklılıkların anlamlılığı incelenmiştir. Ön analizler kapsamında üçüncü adımda sivil katılım çeşitliliği, sosyal güven, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesi bağımlı değişken alınarak sosyodemografik özellikler ve sağlık durumuna göre gruplar arası farklılıklar değerlendirilmiştir.

Göçmenlik statüsüne göre eğitim seviyesinin, ekonomik durumun, cinsiyetin, medeni durumun, yaş gruplarının ve sağlık durumunun gruplar arasında anlamlı farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla uygulanan Pearson Ki kare testi sonuçları Tablo 7’de görülmektedir. Göçmenlik statüsü ve eğitim seviyesi arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(4)=261,39; p<0,001$). Yerlilerin %43,8’i ($n=11113$), birinci nesil göçmenlerin %34,4’ü, ($n=778$) ve ikinci nesil göçmenlerin %30,2’si ($n=526$) düşük eğitime sahiptir. Yerlilerin %31,9’u ($n=8091$), birinci nesil göçmenlerin %30,2’si ($n=682$) ve ikinci nesil göçmenlerin %41,3’ü ($n=718$) orta eğitime sahiptir. Yerlilerin %24,3’ü ($n=6162$), birinci nesil göçmenlerin %35,4’ü, ($n=799$) ve ikinci nesil göçmenlerin %28,5’i ($n=495$) yüksek eğitime sahiptir. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer’s $V=0,07$.

Göçmenlik statüsü ve ekonomik durum arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(2)=124,45$; $p<0,001$). Yerlilerin %27,4'ünün ($n=6762$), birinci nesil göçmenlerin %38,3'ünün ($n=855$) ve ikinci nesil göçmenlerin %26,2'sinin ($n=443$) ekonomik durumu kötüdür. Yerlilerin %72,6'sının ($n=17951$), birinci nesil göçmenlerin %61,7'sinin ($n=1378$) ve ikinci nesil göçmenlerin %73,8'inin ($n=1251$) ekonomik durumu iyidir. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer's $V=0,07$.

Göçmenlik statüsü ve cinsiyet arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmamıştır. Yerlilerin %43'ü ($n=10964$), birinci nesil göçmenlerin %44,4'ü ($n=1025$) ve ikinci nesil göçmenlerin %41,4'ü ($n=723$) erkektir. Yerlilerin %57,0'ı ($n=14517$), birinci nesil göçmenlerin %55,6'sı ($n=1285$) ve ikinci nesil göçmenlerin %58,6'sı ($n=1023$) kadındır.

Göçmenlik statüsü ve medeni durum arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(2)=28,469$; $p<0,001$). Yerlilerin %61,7'sinin ($n=15712$), birinci nesil göçmenlerin %59,5'inin ($n=1371$) ve ikinci nesil göçmenlerin %55,6'sının ($n=970$) eşi vardır. Yerlilerin %38,3'ünün ($n=9754$), birinci nesil göçmenlerin %40,5'inin ($n=935$) ve ikinci nesil göçmenlerin %44,4'ünün ($n=774$) eşi yoktur. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi küçüktür, Cramer's $V=0,03$.

Göçmenlik statüsü ve yaş grupları arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(4)=109,862$; $p<0,001$). Yerlilerin %42,9'u ($n=10938$), birinci nesil göçmenlerin %51,6'sı, ($n=1192$) ve ikinci nesil göçmenlerin %49,7'si ($n=867$) 50-64 yaş grubundadır. Yerlilerin %30,1'i ($n=7663$), birinci nesil göçmenlerin %28,8'i ($n=666$) ve ikinci nesil göçmenlerin %28,5'i ($n=498$) 65-74 yaş grubundadır. Yerlilerin %27,0'ı ($n=6880$), birinci nesil göçmenlerin %19,6'sı ($n=452$) ve ikinci nesil göçmenlerin %21,8'i ($n=381$) 75 yaş ve üzeri gruptadır. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer's $V=0,04$.

Göçmenlik statüsü ve sağlık durumu arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(2)=8,22$; $p<0,05$). Yerlilerin %71,0'ının ($n=18075$), birinci nesil göçmenlerin %73,8'inin ($n=1699$) ve ikinci nesil göçmenlerin %71,9'unun

(n=1254) sağlık durumu kötüdür. Yerlilerin %29,0'nın (n=7371), birinci nesil g   menlerin %26,2'sinin (n=603) ve ikinci nesil g   menlerin %28,1'inin (n=491) sağlık durumu iyidir. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer's V=0,02.

Tablo 7: G   menlik Statüsüne Göre Gruplar Arası Farklılıklar

		Yerliler	Birinci Nesil G���menler	İkinci Nesil G���menler	Ki kare testi	Etki Büyüklüğü
Eğitim Seviyesi	Düşük	%43,8	%34,4	%30,2	$\chi^2(4)=261,39;$ $p<0,001$	0,07
	Orta	%31,9	%30,2	%41,3		
	Yüksek	%24,3	%35,4	%28,5		
Ekonomik Durum	Kötü	%27,4	%38,3	%26,2	$\chi^2(2)=124,45;$ $p<0,001$	0,07
	İyi	%72,6	%61,7	%73,8		
Cinsiyet	Erkek	%43,0	%44,4	%41,4	$\chi^2(2)=3,569;$ $p=0,168$	0,01
	Kadın	%57,0	%55,6	%58,6		
Medeni Durum	Eşi Var	%61,7	%59,5	%55,6	$\chi^2(2)=28,469;$ $p<0,001$	0,03
	Eşi Yok	%38,3	%40,5	%44,4		
Yaş Grupları	50-64	%42,9	%51,6	%49,7	$\chi^2(4)=109,862;$ $p<0,001$	0,04
	65-74	%30,1	%28,8	%28,5		
	75+	%27,0	%19,6	%21,8		
Sağlık Durumu	Kötü	%71,0	%73,8	%71,9	$\chi^2(2)=8,22; p<0,05$	0,02
	İyi	%29,0	%26,2	%28,1		

Not: χ^2 = Ki kare. Etki büyüklüğü Cramer's V ile gösterilmiştir. Cohen'in (1988) belirlediği rehber göre etki büyüklüğü: küçük >0,10; orta > 0,30; büyük > 0,50.

Yerliler, birinci nesil g   menler ve ikinci nesil g   menlerin katıldıkları sivil katılım tiplerini incelemek amacıyla Pearson Ki kare testi yapılmıştır. Son 12 aya ilişkin katılım yüzdeleri, sivil katılım çeşitliliği    m nde yer alan her bir sivil katılım tipi için ayrı ayrı gösterilmektedir. Sivil katılım tipleri kategorik değişkenler olduğu için dağılımın görülmesi amacıyla Pearson Ki kare testi kullanılmıştır. Sivil katılım tiplerinde g   menlik statüsüne göre gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığını gösteren testin sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir.  rneklemde son 12 ayda politik/cemaat tabanlı örgütte rol alma oranı %7,1 (n=2059), gönüllü olma/hayır işlerinde çalışma oranı %20,9 (n=6030), eğitsel/mesleki kursa katılma oranı %13,8 (n= 3998) ve spor/sosyal/diğer kulüplere gitme oranı %31,9'dur (n=9233). G   menlik statüsü ve son 12 ayda politik/cemaat tabanlı örgütte rol arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(2)=10,69; p<0,01$). Yerlilerin %7,1'i (n=1766), birinci nesil g   menlerin %6,2's, (n=141) ve ikinci nesil g   menlerin %8,9'u (n=152) son 12 ayda politik/cemaat tabanlı örgütte rol almıştır. Etki büyüklüğü

değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer's V=0,02. Göçmenlik statüsü ve son 12 ayda gönüllü olma/hayır işlerinde çalışma arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(2)=11,15$; $p<0,01$). Yerlilerin %21,0'ı ($n=5234$), birinci nesil göçmenlerin %18,3'ü, ($n=414$) ve ikinci nesil göçmenlerin %22,3'ü ($n=382$) son 12 ayda gönüllü olma/hayır işlerinde çalışmada rol almıştır. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer's V=0,02. Göçmenlik statüsü ve son 12 ayda eğitsel/mesleki kursa katılma arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(2)=12,66$; $p<0,01$). Yerlilerin %13,5'i ($n=3378$), birinci nesil göçmenlerin %15,4'ü, ($n=347$) ve ikinci nesil göçmenlerin %16,0'ı ($n=273$) son 12 ayda eğitsel/mesleki kursa katılmıştır. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer's V=0,02. Göçmenlik statüsü ve son 12 ayda spor/sosyal/diğer kulüplere gitme arasında yapılan Pearson Ki kare testinde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\chi^2(2)=18,74$; $p<0,001$). Yerlilerin %32,1'i ($n=8014$), birinci nesil göçmenlerin %28,2'si, ($n=636$) ve ikinci nesil göçmenlerin %34,1'i ($n=583$) son 12 ayda spor/sosyal/diğer kulüplere katılmıştır. Etki büyüklüğü değerlendirildiğinde bu ilişkinin etkisi çok küçüktür, Cramer's V=0,03.

Tablo 8: Sivil Katılım Tiplerinde Göçmenlik Statüsüne Göre Gruplar Arası Farklılıklar (Son 12 Aydaki Dağılım Yüzdeleri)

	Yerliler	Birinci Nesil Göçmenler	İkinci Nesil Göçmenler	Ki kare testi	Etki Büyüklüğü
Gönüllü Olma/Hayır İşlerinde Çalışma (Son 12 ay)	%21,0	%18,3	%22,3	$\chi^2(2)=11,15$ $p<0,01$	0,02
Eğitsel/Mesleki Kursa Katılma (Son 12 ay)	%13,5	%15,4	%16,0	$\chi^2(2)=12,66$ $p<0,01$	0,02
Spor/Sosyal/Diğer Kulüplere Gitme (Son 12 ay)	%32,1	%28,2	%34,1	$\chi^2(2)=18,74$ $p<0,001$	0,03
Politik/Cemaat Tabanlı Örgütte Rol Alma (Son 12 ay)	%7,1	%6,2	%8,9	$\chi^2(2)=10,69$ $p<0,01$	0,02

Not: χ^2 = Ki kare. Etki büyüklüğü Cramer's V ile gösterilmiştir. Cohen'in (1988) belirlediği rehber göre etki büyüklüğü: küçük >0,10, orta > 0,30, büyük > 0,50.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, göçmenlik statüsüne göre sivil katılım çeşitliliğinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar göçmenlik statüsüne göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Yerliler; Grup 2:

Birinci nesil göçmenler; Grup 3: İkinci nesil göçmenler). Varyansların homojenliği varsayımı ihlal edilmemiştir, $F(2; 28898) = 9,72, p < 0,001$. İstatistiksel anlamlılığa ulaşmasına rağmen, gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,0007'dir. Tukey HSD testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, ikinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puanın ($M = 0,81; SS = 0,94$) yerliler için elde edilen ortalama puandan ($M = 0,74; SS = 0,93$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p < 0,005$). Yine, ikinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puanın ($M = 0,81; SS = 0,94$) birinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan ($M = 0,68; SS = 0,90$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). Son olarak, yerliler için elde edilen ortalama puanın ($M = 0,74; SS = 0,93$) birinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan ($M = 0,68; SS = 0,90$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 9: Sivil Katılım Çeşitliliğinin Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

Göçmenlik Statüsü	M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yerli (n=24933)	0,74 (0,93) ^a	9,72	<0,001	0,0007
1. Nesil Göçmenler (n=2257)	0,68 (0,90) ^a			
2. Nesil Göçmenler (n=1711)	0,81 (0,94) ^a			

* Tukey HSD post-hoc testi yapılmıştır. p değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan grupların anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** F değeri.

*** ANOVA test p değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: n = örneklem, M =Ortalama, SS = standart sapma.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, göçmenlik statüsüne göre sosyal güvende gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar göçmenlik statüsüne göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Yerliler; Grup 2: Birinci nesil göçmenler; Grup 3: İkinci nesil göçmenler). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 4425,62) = 17,57, p < 0,001$. İstatistiksel anlamlılığa ulaşmasına

rağmen, gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,001’dir. Tamhane’s T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, yerliler için elde edilen ortalama puanın ($M = 5,95$; $SS = 2,38$) birinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan ($M = 5,72$; $SS = 2,45$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p < 0,001$). Yine, yerliler için elde edilen ortalama puanın ($M = 5,95$; $SS = 2,38$) ikinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan ($M = 5,69$; $SS = 2,47$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). Birinci nesil göçmenler ile ikinci nesil göçmenler arasında ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p = 0,983$).

Tablo 10: Sosyal Güvenin Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

Göçmenlik Statüsü	M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yerli (n=24905)	5,95 (2,38) ^{a,b}	17,57	<0,001	0,001
1. Nesil Göçmenler (n=2248)	5,72 (2,45) ^a			
2. Nesil Göçmenler (n=1721)	5,69 (2,47) ^b			

* Tamhane’s T2 post-hoc testi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılmış p değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan grupların anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** Brown-Forsythe düzeltilmiş F değeri.

*** Brown-Forsythe ANOVA test p değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: n = örneklem, M =Ortalama, SS = standart sapma.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, göçmenlik statüsüne göre genelleştirilmiş mütekabiliyet algısında gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar göçmenlik statüsüne göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Yerliler; Grup 2: Birinci nesil göçmenler; Grup 3: İkinci nesil göçmenler). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 4178,80) = 64,60$, $p < 0,001$. İstatistiksel anlamlılığa ulaşmasına rağmen, gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın küçük olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,01’dir. Tamhane’s T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, yerliler için elde edilen ortalama puanın ($M=3,39$; $SS=0,59$) birinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan

($M=3,23$; $SS=0,66$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p<0,001$). Yine, ikinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puanın ($M=3,36$; $SS=0,62$) birinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan ($M =3,23$; $SS=0,66$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Yerliler ile ikinci nesil göçmenler arasında ise anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p = 0,129$).

Tablo 11: Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısının Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

Göçmenlik Statüsü	M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yerli (n=23412)	3,39 (0,59) ^a	64,60	<0,001	0,01
1. Nesil Göçmenler (n=2122)	3,23 (0,66) ^{a, b}			
2. Nesil Göçmenler (n=1616)	3,36 (0,62) ^b			

* Tamhane's T2 post-hoc testi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılmış p değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan grupların anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** Brown-Forsythe düzeltilmiş F değeri.

*** Brown-Forsythe ANOVA test p değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: n= örneklem, M=Ortalama, SS= standart sapma.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, göçmenlik statüsüne göre yaşam kalitesinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar göçmenlik statüsüne göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Yerliler; Grup 2: Birinci nesil göçmenler; Grup 3: İkinci nesil göçmenler). Üç grup için yaşam kalitesi puanlarında $p<0,001$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur: $F(2, 28139) = 13,35$; $p = p<0,001$. İstatistiksel anlamlılığa ulaşmasına rağmen, gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,001'dir. Tukey HSD testi kullanılarak yapılan Post-hoc kıyaslamalar, yerliler için elde edilen puanın ($M = 38,18$; $SS = 6,31$) birinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan ($M = 37,48$; $SS = 6,21$) anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p<0,001$). İkinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puanın ($M = 38,34$; $SS = 6,05$) yine birinci nesil göçmenler için elde edilen ortalama puandan ($M = 37,48$; $SS = 6,21$) anlamlı bir biçimde daha

yüksektir ($p < 0,001$). Yerliler ile ikinci nesil göçmenler arasında ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p = 0,60$).

Tablo 12: Yaşam Kalitesinin Göçmenlik Statüsüne Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

Göçmenlik Statüsü	M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yerli (n=24286)	38,18 (6,31) ^a	13,35	<0.001	0,001
1. Nesil Göçmenler (n=2172)	37,48 (6,21) ^{a, b}			
2. Nesil Göçmenler (n=1684)	38,34 (6,05) ^b			

* Tukey HSD post-hoc testi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılmış p değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan grupların anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** F istatistik değeri.

*** ANOVA test p değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: n = örneklem, M =Ortalama, SS = standart sapma.

Ön analizler kapsamında ikinci adımda sivil katılım çeşitliliği ile sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Göçmenlik statüsüne göre sivil katılım çeşitliliği ile bu üç bağımlı değişken arasındaki korelasyonun farklılaşıp farklılaşmadığı ve eğer korelasyon farklı ise anlamlı olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Tablo 13'te total örnekleme ek olarak, göçmenlik statüsüne göre gruplar arasında da temel bağımsız değişken olan sivil katılım çeşitliliği ile bağımlı değişkenler arasındaki korelasyonlar gösterilmiştir. Grupların korelasyon değerlerindeki farklılığın anlamlı olup olmadığının anlaşılması için Z skorları hesaplanmıştır. Ardından Fisher Z değerine bakılarak alfa skorları bulunmuştur (Snedecor & Cochran, 1980). Ek olarak korelasyon katsayıları arasındaki farkın istatistiksel anlamlılığını test etmek için tavsiye edilen bir web sitesinden de faydalanılmıştır (Pallant, 2020: 157)⁶⁵.

Yerliler ve 1. nesil göçmenler için sosyal güven ile sivil katılım çeşitlilik ölçeklerinden elde edilen korelasyon değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur (z

⁶⁵ <http://vassarstats.net/rdiff.html>

= 0,19, $p = 0,85$). 1. nesil ve 2. nesil göçmenler için sosyal güven ile sivil katılım çeşitlilik ölçeklerinden elde edilen korelasyon değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($z = -0,96$, $p = 0,34$). Yerliler ve 2. nesil göçmenler için sosyal güven ile sivil katılım çeşitlilik ölçeklerinden elde edilen korelasyon değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($z = -1,4$, $p = 0,16$).

Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve sivil katılım çeşitliliği arasındaki ilişki Spearman sıra farkları korelasyon katsayısı kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analize göre iki değişken arasında zayıf ve pozitif bir korelasyon $r_s = 0,09$; $n = 27520$; $p < 0,001$ olduğu görülmüştür. Kuramsal olarak genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ile sivil katılım arasında ilişki olması beklenmektedir. Sonuç olarak genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ile sivil katılım çeşitliliği korelasyon değerleri arasında yerliler ve birinci nesil göçmenler ($z = 0$, $p = 1$), yerliler ve ikinci nesil göçmenler ($z = 0$, $p = 1$), birinci ve ikinci nesil göçmenler için ($z = -0$, $p = 1$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur.

Yerliler ve 1. nesil göçmenler için yaşam kalitesi ve sivil katılım çeşitlilik ölçeklerinden elde edilen korelasyon değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır ($z = 2,99$; $p < 0,01$). Yerliler ve 2. nesil göçmenler için yaşam kalitesi ve sivil katılım çeşitlilik ölçeklerinden elde edilen korelasyon değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($z = 1,36$; $p = 0,17$). 1. nesil ve ikinci nesil göçmenler için yaşam kalitesi ve sivil katılım çeşitlilik ölçeklerinden elde edilen korelasyon değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($z = -1,0043$; $p = 0,32$).

Tablo 13: Farklı Gruplarda Sivil Katılım Çeşitliliği ve Bağımlı Değişkenler Arasındaki İlişkiler (n=30067)

	Total Örneklem		Yerli		1. Nesil Göçmenler		2. Nesil Göçmenler	
	<i>n</i>	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>r</i>
Sivil Katılım Çeşitliliği-Sosyal Güven	29004	0,192 ^{1*} 0,203 ^{2*}	24609	0,196 ^{1*} 0,207 ^{2*}	2222	0,192 ^{1*} 0,197 ^{2*}	1699	0,162 ^{1*} 0,170 ^{2*}
Sivil Katılım Çeşitliliği-	27610	0,091 ^{1*}	23338	0,085 ^{1*}	2115	0,115 ^{1*}	1612	0,138 ^{1*}

Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı		0,086 ^{2*}		0,082 ^{2*}		0,116 ^{2*}		0,116 ^{2*}
Sivil Katılım Çeşitliliği- Yaşam Kalitesi	28279	0,277 ^{1*} 0,294 ^{2*}	24007	0,284 ^{1*} 0,301 ^{2*}	2148	0,221 ^{1*} 0,229 ^{2*}	1661	0,252 ^{1*} 0,262 ^{2*}

Not: n = Örneklem, p= korelasyon p değeri, * : $p < 0,001$, 1: Pearson korelasyon katsayısı; 2: Spearman korelasyon katsayısı.

Ön analizlerin üçüncü adımında sivil katılım çeşitliliği, sosyal güven, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesinin sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum, yaş grupları) ve algılanan sağlık durumuna göre gruplar arasında anlamlı fark gösterip göstermediği t testi ve tek faktörlü gruplar arası varyans analizi ile incelenmiştir.

Ekonomik durumu iyi olanlar ile kötü olanların sivil katılım çeşitliliğini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 14). Yapılan t testinin sonucuna göre ekonomik durumu kötü olanlar ile ($M=0,47$; $SS=0,78$) iyi olanların ($M=0,85$; $SS=0,96$) sivil katılım çeşitliliği arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(18218) = -34,73$; $p < 0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d = 0,43$. Ekonomik durumu iyi olanların sivil katılım çeşitliliği, kötü olanlardan daha yüksektir.

Erkekler ile kadınların sivil katılım çeşitliliğini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 14). Yapılan t testinin sonucuna göre erkekler ile ($M=0,78$; $SS=0,95$) kadınların ($M=0,70$; $SS=0,91$) sivil katılım çeşitliliği arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(26790) = 6,86$; $p < 0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün orta olduğu görülmüştür, $d = 0,09$. Erkeklerin sivil katılım çeşitliliği, kadınlardan daha yüksektir.

Eşi olanlar ile eşi olmayanların sivil katılım çeşitliliğini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 14). Yapılan t testinin sonucuna göre eşi olanlar ile ($M=0,78$; $SS=0,94$) eşi olmayanların ($M=0,66$; $SS=0,90$) sivil katılım çeşitliliği arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(24414) = 10,58$; $p < 0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün orta olduğu görülmüştür, $d = 0,13$. Eşi olanların sivil katılım çeşitliliği, eşi olmayanlardan daha yüksektir.

Algılanan sağlık durumu iyi olanlar ile kötü olanların sivil katılım çeşitliliğini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 14). Yapılan t testinin sonucuna göre sağlık durumu iyi olanlar ile ($M=1,06$; $SS=1,01$) kötü olanların ($M=0,61$; $SS=0,86$) sivil katılım çeşitliliği arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(13867)=36,36$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d=0,48$. Algılanan sağlık durumu iyi olanların sivil katılım çeşitliliği, kötü olanlardan daha yüksektir.

Tablo 14: Sivil Katılım Çeşitlilik Değişkeninden Alınan Ortalamaların Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar t testi Sonuçları

		n	$M (SS)$	t^*	p^{**}	Etki Büyüklüğü***
Ekonomik Durum	Kötü	8167	0,47 (0,78)	-34,73	<0,001	0,43
	İyi	20858	0,85 (0,96)			
Cinsiyet	Erkek	12692	0,78 (0,95)	6,86	<0,001	0,09
	Kadın	16698	0,70 (0,91)			
Medeni Durum	Eşi Var	18120	0,78 (0,94)	10,58	<0,001	0,13
	Eşi Yok	11152	0,66 (0,90)			
Sağlık Durumu	İyi	8531	1,06 (1,01)	36,36	<0,001	0,48
	Kötü	20849	0,61 (0,86)			

Not: n = örneklem, M =Ortalama, SS = standart sapma, $t = t$ istatistiği, $p = p$ değeri.

* Varyansların homojenliği varsayımı ihlal edildiği için sağlam t istatistik değeridir.

** Sağlam t istatistiğine ait p değeridir.

*** Cohen'in d istatistiği.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, yaş gruplarına göre sivil katılım çeşitliliğinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: 50-64 yaş; Grup 2: 65-74 yaş; Grup 3: 75+ yaş). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 27980) = 583,88$, $p<0,001$. İstatistiksel anlamlılığa ulaşmasına rağmen, gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın küçük olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri

büyüklüğü 0,04'tür. Tamhane's T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=0,87$; $SS=0,98$), 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=0,79$; $SS=0,93$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p<0,001$). Yine, 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=0,87$; $SS=0,98$), 75+ yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=0,44$; $SS=0,72$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Son olarak, 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=0,79$; $SS=0,93$), 75+ yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=0,44$; $SS=0,72$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$).

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, eğitim seviyesine göre sivil katılım çeşitliliğinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Düşük eğitim; Grup 2: Orta eğitim; Grup 3: Yüksek eğitim). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 21047) = 1647,92$, $p<0,001$. Gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın orta olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,11'dir. Tamhane's T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=0,80$; $SS=0,91$), düşük eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=0,42$; $SS=0,70$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p<0,001$). Yine, yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=1,19$; $SS=1,06$), düşük eğitim için elde edilen ortalama puandan ($M=0,42$; $SS=0,70$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Son olarak, yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=1,19$; $SS=1,06$), orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=0,80$; $SS=0,91$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$).

Tablo 15: Sivil Katılım Çeşitliliğinin Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

		M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yaş	50-64 Yaş Grubu (n=13132)	0,87 (0,98) ^a	583,88	<0,001	0,04

Grupları	65-74 Yaş Grubu (n=8905)	0,79 (0,93) ^a			
	75+ Yaş Grubu (n=7353)	0,44 (0,72) ^a			
Eğitim Seviyesi	Düşük (n=12151)	0,42 (0,70) ^a	1647,92	<0,001	0,11
	Orta (n=9435)	0,80 (0,91) ^a			
	Yüksek (n=7410)	1,19 (1,06) ^a			

* Tamhane's T2 post-hoc testi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılmış p değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan gruplar anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** Brown-Forsythe düzeltilmiş F değeri.

*** Brown-Forsythe ANOVA test p değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: n= örneklem, M=Ortalama, SS= standart sapma.

Ekonomik durumu iyi olanlar ile kötü olanların sosyal güvenini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 16). Yapılan t testinin sonucuna göre ekonomik durumu kötü olanlar ile ($M=5,23$; $SS=2,53$) iyi olanların ($M=6,20$; $SS=2,27$) sosyal güveni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(13329) = -29,81$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d= 0,40$. Ekonomik durumu iyi olanların sosyal güveni, kötü olanlardan daha yüksektir.

Erkekler ile kadınların sosyal güvenini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 16). Yapılan t testinin sonucuna göre erkekler ile ($M=5,91$; $SS=2,33$) kadınların ($M=5,92$; $SS=2,43$) sosyal güveni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($t(27826) = -0,11$; $p=0,91$).

Eşi olanlar ile eşi olmayanların sosyal güvenini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 16). Yapılan t testinin sonucuna göre eşi olanlar ile ($M=6,00$; $SS=2,32$) eşi olmayanların ($M=5,78$; $SS=2,49$) sosyal güveni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(22583) = 7,55$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün orta olduğu görülmüştür, $d= 0,09$. Eşi olanların sosyal güveni, eşi olmayanlardan daha yüksektir.

Algılanan sağlık durumu iyi olanlar ile kötü olanların sosyal güvenini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 16). Yapılan t testinin sonucuna göre sağlık durumu iyi

olanlar ile ($M=6,64$; $SS=2,21$) kötü olanların ($M=5,62$; $SS=2,40$) sosyal güveni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(17020)=34,74$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d=0,44$. Algılanan sağlık durumu iyi olanların sosyal güveni, kötü olanlardan daha yüksektir.

Tablo 16: Sosyal Güven Değişkeninden Alınan Ortalamanın Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar t testi Sonuçları

		n	$M (SS)$	t^*	p^{**}	Etki Büyüklüğü***
Ekonomik Durum	Kötü	8034	5,23 (2,53)	-29,81	<0,001	0,40
	İyi	20649	6,20 (2,27)			
Cinsiyet	Erkek	12678	5,91 (2,33)	-0,11	0,91	
	Kadın	16682	5,92 (2,43)			
Medeni Durum	Eşi Var	18023	6,00 (2,32)	7,55	<0,001	0,09
	Eşi Yok	11221	5,78 (2,49)			
Sağlık Durumu	İyi	8498	6,64 (2,21)	34,74	<0,001	0,44
	Kötü	20854	5,62 (2,40)			

Not: n = örneklem, M =Ortalama, SS = standart sapma, $t = t$ istatistiği, $p = p$ değeri.

* Varyansların homojenliği varsayımı ihlal edildiği için sağlam t istatistik değeridir.

** Sağlam t istatistiğine ait p değeridir.

*** Cohen'in d istatistiği.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, yaş gruplarına göre sosyal güvende gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: 50-64 yaş; Grup 2: 65-74 yaş; Grup 3: 75+ yaş). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 27980) = 43,20$, $p<0,001$. İstatistiksel anlamlılığa ulaşmasına rağmen, gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,003'tür. Tamhane's T_2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=6,00$; $SS=2,40$), 75+ yaş grubu için elde

edilen ortalama puandan ($M = 5,69$; $SS=2,41$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Yine, 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=5,97$; $SS=2,34$), 75+ yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M = 5,69$; $SS=2,41$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puan ile 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puan arasında ise istatistiksel olarak farklılık yoktur ($p=0,776$).

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, eğitim seviyesine göre sosyal güvenlerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Düşük eğitim; Grup 2: Orta eğitim; Grup 3: Yüksek eğitim). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 21047) = 1647,92$, $p<0,001$. Gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın küçük olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,03'dür. Tamhane's T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=5,95$; $SS=2,38$), düşük eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=5,49$; $SS=2,44$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p<0,001$). Yine, yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=6,56$; $SS=2,17$), düşük eğitim için elde edilen ortalama puandan ($M=5,49$; $SS=2,44$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Son olarak, yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=6,56$; $SS=2,17$), orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=5,95$; $SS=2,38$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$).

Tablo 17: Sosyal Güvenin Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

		M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yaş Grupları	50-64 Yaş Grubu (n=13077)	6,00 (2,40) ^a	43,20	<0,001	0,003
	65-74 Yaş Grubu (n=8893)	5,97 (2,34) ^b			
	75+ Yaş Grubu (n=7390)	5,69 (2,41) ^{a, b}			

Eğitim Seviyesi	Düşük (n=12107)	5,49 (2,44) ^a	484,52	<0,001	0,03
	Orta (n=9448)	5,95 (2,38) ^a			
	Yüksek (n=7412)	6,56 (2,17) ^a			

* Tamhane's T2 post-hoc testi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılmış *p* değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan grupların anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** Brown-Forsythe düzeltilmiş *F* değeri.

*** Brown-Forsythe ANOVA test *p* değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: *n*= örneklem, *M*=Ortalama, *SS*= standart sapma.

Ekonomik durumu iyi olanlar ile kötü olanların geliştirilmiş mükabilyet algısını kıyaslamak için *t*-testi yürütülmüştür (Tablo 18). Yapılan *t* testinin sonucuna göre ekonomik durumu kötü olanlar ile (*M*=3,25; *SS*=0,66) iyi olanların (*M*=3,42; *SS*=0,56) geliştirilmiş mükabilyet algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur (*t* (12456)= -21,15; *p*<0,001). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, *d*= 0,28. Ekonomik durumu iyi olanların geliştirilmiş mükabilyet algısı, kötü olanlardan daha yüksektir.

Erkekler ile kadınların geliştirilmiş mükabilyet algısını kıyaslamak için *t*-testi yürütülmüştür (Tablo 18). Yapılan *t* testinin sonucuna göre kadınlar (*M*=3,38; *SS*=0,60) ile erkeklerin (*M*=3,37; *SS*=0,58) geliştirilmiş mükabilyet algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur (*t* (26241)= -2,02; *p*<0,05). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün küçük olduğu görülmüştür, *d*= 0,02. Kadınların geliştirilmiş mükabilyet algısı, erkeklerden daha yüksektir.

Tablo 18: Geliştirilmiş Mükabilyet Algısı Değişkeninden Alınan Ortalamanın Gruplar Arasında Farklaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar *t* testi Sonuçları

		<i>n</i>	<i>M</i> (<i>SS</i>)	<i>t</i> [*]	<i>p</i> ^{**}	Etki Büyüklüğü ^{***}
Ekonomik Durum	Kötü	7763	3,25 (0,66)	-21,15	<0,001	0,28
	İyi	19713	3,42 (0,56)			

Cinsiyet	Erkek	11985	3,37 (0,58)	-2,02	<0,05	0,02
	Kadın	15625	3,38 (0,60)			

Not: n= örneklem, M=Ortalama, SS= standart sapma, $t = t$ istatistiği, $p = p$ değeri.

* Varyansların homojenliği varsayımı ihlal edildiği için sağlam t istatistik değeridir.

** Sağlam t istatistiğine ait p değeridir.

*** Cohen'in d istatistiği.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, yaş gruplarına göre genelleştirilmiş müteakabiliyet algısında gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: 50-64 yaş; Grup 2: 65-74 yaş; Grup 3: 75+ yaş). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F (2; 24646) = 50,44; p < 0,001$. İstatistiksel anlamlılığa ulaşmasına rağmen, gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,000'dır. Tamhane's T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=3,40; SS=0,58$), 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M =3,34; SS=0,61$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). Yine, 75+ yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=3,42; SS=0,59$), 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M =3,34; SS=0,61$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puan ile 75+ yaş grubu için elde edilen ortalama puan arasında ise istatistiksel olarak farklılık yoktur ($p=0,108$).

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, eğitim seviyesine göre sosyal güvenlerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Düşük eğitim; Grup 2: Orta eğitim; Grup 3: Yüksek eğitim). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F (2; 25473) = 27,55; p < 0,001$. İstatistiksel anlamlılık olsa da gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,004'tür. Tamhane's T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=3,41; SS=0,59$), düşük eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=3,35; SS=0,61$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p < 0,001$). Yine, yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama

puanın ($M=3,37$; $SS=0,58$), düşük eğitim için elde edilen ortalama puandan ($M=3,35$; $SS=0,61$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Son olarak, orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=3,41$; $SS=0,59$), yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=3,37$; $SS=0,58$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,001$).

Tablo 19: Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısının Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

		M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yaş Grupları	50-64 Yaş Grubu (n=12326)	3,34 (0,61) ^{a, b}	50,44	<0,001	0,000
	65-74 Yaş Grubu (n=8370)	3,40 (0,58) ^a			
	75+ Yaş Grubu (n=6914)	3,42 (0,59) ^b			
Eğitim Seviyesi	Düşük (n=11349)	3,35 (0,61) ^a	27,55	<0,001	0,004
	Orta (n=8893)	3,41 (0,59) ^a			
	Yüksek (n=6988)	3,37 (0,58) ^a			

* Tamhane's T2 post-hoc testi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılmış p değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan grupların anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** Brown-Forsythe düzeltilmiş F değeri.

*** Brown-Forsythe ANOVA test p değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: n= örneklem, M=Ortalama, SS= standart sapma.

Ekonomik durumu iyi olanlar ile kötü olanların yaşam kalitesini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 20). Yapılan t testinin sonucuna göre ekonomik durumu kötü olanlar ile ($M=33,84$; $SS=6,46$) iyi olanların ($M=39,89$; $SS=5,20$) yaşam kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(12058) = -73,72$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d=1,03$. Ekonomik durumu iyi olanların yaşam kalitesi, kötü olanlardan daha yüksektir.

Erkekler ile kadınların yaşam kalitesini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 20). Yapılan t testinin sonucuna göre erkekler ($M=38,61$; $SS=6,00$) ile kadınların ($M=37,76$; $SS=6,49$) yaşam kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(27558)=11,34$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d=0,14$. Erkeklerin yaşam kalitesi, kadınlardan daha yüksektir.

Eşi olanlar ile eşi olmayanların yaşam kalitesini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 20). Yapılan t testinin sonucuna göre eşi olanlar ile ($M=38,77$; $SS=5,94$) eşi olmayanların ($M=37,07$; $SS=6,71$) yaşam kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(20937)=21,66$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d=0,27$. Eşi olanların yaşam kalitesi, eşi olmayanlardan daha yüksektir.

Algılanan sağlık durumu iyi olanlar ile kötü olanların yaşam kalitesini kıyaslamak için t-testi yürütülmüştür (Tablo 20). Yapılan t testinin sonucuna göre sağlık durumu iyi olanlar ile ($M=41,44$; $SS=4,62$) kötü olanların ($M=36,76$; $SS=6,39$) yaşam kalitesi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($t(21383)=69,38$; $p<0,001$). Cohen'e dayanılarak gruplar arası farklılığın etki büyüklüğünün büyük olduğu görülmüştür, $d=0,84$. Algılanan sağlık durumu iyi olanların yaşam kalitesi, kötü olanlardan daha yüksektir.

Tablo 20: Yaşam Kalitesi Ölçeğinden Alınan Ortalamanın Gruplar Arasında Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Gruplar t testi Sonuçları

		n	$M(SS)$	t^*	p^{**}	Etki Büyüklüğü***
Ekonomik Durum	Kötü	7803	33,84 (6,46)	-73,72	<0,001	1,03
	İyi	20172	39,89 (5,20)			
Cinsiyet	Erkek	12368	38,61 (6,00)	11,34	<0,001	0,14
	Kadın	16247	37,76 (6,49)			
Medeni Durum	Eşi Var	17616	38,77 (5,94)	21,66	<0,001	0,27
	Eşi Yok	10884	37,07 (6,71)			

Sağlık Durumu	İyi	8381	41,44 (4,62)	69,38	<0,001	0,84
	Kötü	20227	36,76 (6,39)			

Not: n= örneklem, M=Ortalama, SS= standart sapma, $t = t$ istatistiği, $p = p$ değeri.

* Varyansların homojenliği varsayımı ihlal edildiği için sağlam t istatistik değeridir.

** Sağlam t istatistiğine ait p değeridir.

*** Cohen'in d istatistiği.

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, yaş gruplarına göre yaşam kalitesinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: 50-64 yaş; Grup 2: 65-74 yaş; Grup 3: 75+ yaş). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 23473) = 457,28, p < 0,001$. Gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın küçük olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,03'tür. Tamhane's T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=38,79$; $SS=5,96$), 75+ yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M =36,16$; $SS=6,68$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). Yine, 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=38,74$; $SS=6,14$), 75+ yaş grubu için elde edilen ortalama puandan ($M =36,16$; $SS=6,68$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). 50-64 yaş grubu için elde edilen ortalama puan ile 65-74 yaş grubu için elde edilen ortalama puan arasında ise istatistiksel olarak farklılık yoktur ($p=0,908$).

Yapılan tek faktörlü gruplar arası varyans analizi, eğitim seviyesine göre yaşam kalitesinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu göstermektedir. Katılımcılar yaş gruplarına göre üç gruba ayrılmıştır (Grup 1: Düşük eğitim; Grup 2: Orta eğitim; Grup 3: Yüksek eğitim). Varyansın homojenliği varsayımı ihlal edildiği için Brown-Forsythe testi dikkate alınmıştır ve düzeltilmiş F değeri verilmiştir, $F(2; 28049) = 1149,73; p < 0,001$. Gruplar arasında ortalama puanlardaki gerçek farkın orta olduğu görülmektedir. Eta kare ile hesaplanan etki değeri büyüklüğü 0,07'dir. Tamhane's T2 testi kullanan Post-hoc kıyaslamalar, orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=39,07$; $SS=5,7$), düşük eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=36,18$; $SS=6,75$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğuna işaret etmektedir ($p < 0,001$). Yine, yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=40,06$; $SS=5,2$), düşük

eğitim için elde edilen ortalama puandan ($M=36,18$; $SS=6,75$) anlamlı bir biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$). Son olarak, yüksek eğitim grubu için elde edilen ortalama puanın ($M=40,06$; $SS=5,2$), orta eğitim grubu için elde edilen ortalama puandan ($M=39,07$; $SS=5,7$) anlamlı biçimde yüksek olduğu görülmektedir ($p<0,001$).
Tablo 21: Yaşam Kalitesinin Yaş Gruplarına ve Eğitim Seviyesine Göre Kategoriler Arasında Karşılaştırılması (Tek Faktörlü Gruplar Arası Varyans Analizi Sonuçları)

		M (SS)*	F**	p***	Etki Büyüklüğü****
Yaş Grupları	50-64 Yaş Grubu (n=12853)	38,79 (5,96) ^a	457,28	<0,001	0,03
	65-74 Yaş Grubu (n=8676)	38,74 (6,14) ^b			
	75+ Yaş Grubu (n=7086)	36,16 (6,68) ^{a, b}			
Eğitim Seviyesi	Düşük (n=11721)	36,18 (6,75) ^a	1149,73	<0,001	0,07
	Orta (n=9246)	39,07 (5,77) ^a			
	Yüksek (n=7273)	40,06 (5,22) ^a			

* Tamhane's T2 post-hoc testi yapılmıştır. Bonferroni düzeltmesi yapılmış p değerlerinin karşılaştırılmasında aynı harfe sahip olan gruplar anlamlı biçimde birbirinden farklı olduğu anlamına gelmektedir.

** Brown-Forsythe düzeltilmiş F değeri.

*** Brown-Forsythe ANOVA test p değeri.

**** Eta kare değeri.

Not: n= örneklem, M=Ortalama, SS= standart sapma.

4.1. Sivil Katılım

Amaç: Yaşlı ve yaşlanan nüfusta yerliler, birinci nesil göçmenler ve ikinci nesil göçmenlerin sivil katılım düzeylerini kıyaslamak ve “sosyodemografik özellikler ve sağlıktaki farklılıkların sivil katılım tecrübesindeki rolünü” ortaya koymaktır.

Araştırma sorusu 1. Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri nüfusun sivil katılım çeşitliliğinde göçmenlik statüsü açısından anlamlı farklılık var mıdır?

Sivil katılım çeşitliliğinde göçmenlik statüsünün rolünü incelemek amacıyla Poisson

regresyon modeli uygulanmıştır (Tablo 22, Sütun 1). Uyum iyiliğine göre model, veriye uymaktadır.⁶⁶ Sonuçlara göre sivil katılım çeşitliliği, yerlilere göre birinci nesil göçmenlerde 0,92 katına çıkmaktadır ($B=-0,08$; $p = 0,003$; $IRR=0,92$; %95 GA: 0,88-0,97). Yorumu kolaylaştırmak için ihtimal oranı tersine çevrilecek olunursa, birinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliği yerlilerden 1,08 kat daha azdır.⁶⁷ Sivil katılım çeşitliliği, yerlilere göre ikinci nesil göçmenlerde 1,10 katına çıkmaktadır ($B=0,10$; $p = 0,001$; $IRR=1,10$; %95 GA: 1,04-1,16). İkinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliği yerlilere göre 1,10 kat daha fazladır.

Araştırma sorusu 2. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni hal ve yaş grupları) ve algılanan sağlık durumları kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsüne göre hala anlamlı farklılık var mıdır?

Sivil katılım çeşitliliğinde göçmenlik statüsünün rolü görüldükten sonra, katılımcıların sosyodemografik özelliklerinin ve algılanan sağlık durumlarının kontrol edilmesi halinde göçmenlik statüsünün rolünün hala devam edip etmediğini incelemek amacıyla Poisson regresyon modeli uygulanmıştır (Tablo 22, Sütun 2) uyum iyiliğine göre model, veriye uymaktadır.⁶⁸ Sonuçlara göre sivil katılım çeşitliliği, düşük eğitim düzeyine göre yüksek eğitimde 2,22 katına çıkmaktadır ($B=0,80$; $p < 0,001$; $IRR=2,22$; %95 GA: 2,14-2,31). Sivil katılım çeşitliliği, düşük eğitim düzeyine göre orta eğitimde 1,61 katına çıkmaktadır ($B=0,48$; $p < 0,001$; $IRR=1,61$; %95 GA: 1,56-1,68). Sivil katılım çeşitliliği, kötü ekonomik durumu olanlara göre iyi ekonomik durumu olanlar arasında 1,41 kat daha fazladır ($B=0,35$; $p < 0,001$; $IRR=1,41$; %95 GA: 1,36-1,47). Sivil katılım çeşitliliği, 50-64 yaş grubundan olanlara göre 75+ yaş grubunda olanlar arasında 0,66 kat daha azdır ($B=-0,41$; $p < 0,001$; $IRR=0,66$; %95 GA: 0,64-0,69). Yorumu kolaylaştırmak için ihtimal oranı tersine çevrilecek olunursa, 75+ yaş grubunda olanların sivil katılım çeşitliliği 50-64 yaş grubundan olanlardan 1,52 kat daha azdır.⁶⁹ Sivil katılım çeşitliliği, iyi sağlığı olanlara göre kötü sağlığı

⁶⁶ Model uyum iyiliğini sağladığı gibi aşırı yayılım da kontrol edilmiştir ve negatif binom yerine Poisson regresyonu uygulanmasına karar verilmiştir.

⁶⁷ 1'den daha düşük ihtimal oranları için, yorumlamaya yardımcı olduğunu bildirmek sureti ile, ihtimal oranları tersine çevrilebilir (Pallant, 2015: 196).

⁶⁸ Model uyum iyiliğini sağladığı gibi aşırı yayılım da kontrol edilmiştir ve negatif binom yerine Poisson regresyonu uygulanmasına karar verilmiştir.

⁶⁹ 1'den daha düşük ihtimal oranları için, yorumlamaya yardımcı olduğunu bildirmek sureti ile, ihtimal oranları tersine çevrilebilir (Pallant, 2015: 196).

olanlar arasında 0,75 kat daha azdır ($B=-0,29$; $p < 0,001$; $IRR=0,75$; %95 GA: 0,73-0,77). Yorumu kolaylaştırmak için ihtimal oranı tersine çevrilecek olunursa, kötü sağlığı olanların sivil katılım çeşitliliği iyi sağlığı olanlardan 1,33 kat daha azdır. Sivil katılım çeşitliliği, yerlilere göre birinci nesil göçmenlerde 0,88 katına çıkmaktadır ($B=-0,12$; $p < 0,001$; $IRR=0,88$; %95 GA: 0,84-0,93). Yorumu kolaylaştırmak için ihtimal oranı tersine çevrilecek olunursa, birinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliği yerlilerden 1,14 kat daha azdır. İkinci nesil göçmen olmanın ise yerlilere kıyasla sivil katılım çeşitliliği üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür ($p=0,420$). Sivil katılım çeşitliliğinin olası belirleyicileri arasında analize dahil edilen cinsiyet ($p=0,400$), medeni durumun ($p=0,225$) ve 50-64 yaş grubuna kıyasla 65-74 yaş grubunda olmanın ($p=0,119$) istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Tablo 22: Sivil Katılım Çeşitliliğinde Etkili Olan Faktörler (Poisson Regresyon Modeli)

	Model 1				Model 2		
Sivil Katılım Çeşitliliği İçin Olası Belirleyiciler	B (IRR)	%95 GA			B (IRR)	%95 GA	
		Alt	Üst			Alt	Üst
Göçmenlik Statüsü (ref=Yerli)	0,10** (1,10)	1,04	1,16		0,02 (1,02)	0,97	1,08
İkinci Nesil	-0,08** (0,92)	0,88	0,97		-0,12*** (0,88)	0,84	0,93
Birinci Nesil							
Eğitim Seviyesi (ref=Düşük)					0,80*** (2,22)	2,14	2,31
Yüksek					0,48*** (1,61)	1,56	1,68
Orta							
Ekonomik Durum (ref=Kötü)					0,35*** (1,41)	1,36	1,47
İyi							
Cinsiyet (ref=Erkek)					-0,01 (0,99)	0,96	1,02
Kadın							
Medeni Durum (ref=Eşi Var)					-0,02 (0,98)	0,95	1,01
Eşi Yok							
Yaş Grupları (ref= 50-64 Yaş Grubu)					-0,41*** (0,66)	0,64	0,69
75+ Yaş Grubu					-0,02 (0,98)	0,95	1,01
65-74 Yaş Grubu							

Sağlık Durumu (ref=İyi) Kötü						-0,29*** (0,75)	0,73	0,77

Not: ref= referans kategori, B= kat sayı, IRR= insidans oranı, GA= güven aralığı.

** $p<0,01$

*** $p<0,001$

4.2. Sosyal Güven

Amaç: Yaşlı ve yaşlanan nüfusta sosyodemografik farklılıkların, sivil katılımın sağladığı üç sosyal kaynaktan birincisi olan sosyal güvendedeki rolünü ortaya çıkarmak ve sivil katılım ile sosyal güven arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Araştırma Sorusu 3. Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri nüfusta göçmenlik statüsü sosyal güveni nasıl etkilemektedir? Sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir?

Araştırma Sorusu 3.1. Göçmenlik statüsü sosyal güveni nasıl etkilemektedir?

Sosyal güvende göçmenlik statüsünün etkisinin açıklanması için standart çoklu regresyon kullanılmıştır (Tablo 23). Öncül analizler normallik ve doğrusallık varsayımlarının ihlal edilmediğini görmek için yürütülmüştür. VIF değerleri (<10) çoklu ortak doğrusallık probleminin bulunmadığını; Durbin-Watson değeri ($DW=1,78$) ise ilişkili hata değerinin bulunmadığını göstermektedir. Birinci nesil göçmen olma ve ikinci nesil göçmen olma modele girmiş ve bu değişkenler sosyal güvendedeki varyansın %0,1'ini açıklamıştır, R kare değişim=0,001; $F(2, 28871) = 18,60$; $p < 0,001$. Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında modele giren bağımsız değişkenlerin tümü $p < 0,001$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Sonuçlara göre birinci nesil göçmen olma, yerlilere kıyasla sosyal güvende azalmayı yordamaktadır. İkinci nesil göçmen olma, yerlilere kıyasla sosyal güvende azalmayı yordamaktadır.

Tablo 23: Sosyal Güvende Göçmenlik Statüsünün Rolünü Gösteren Standart Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı	B (SH_B)	Beta	t
Sabit	5,95 (0,02)		393,03
Birinci Nesil Göçmen Olma	-0,24 (0,05)	-0,03***	-4,51
İkinci Nesil Göçmen Olma	-0,26 (0,06)	-0,03***	-4,42

Not: B= Standart hale getirilmemiş katsayı, SH_B = Standart hale getirilmemiş katsayının standart hatası, Beta=Standart hale getirilmiş katsayı, *** $p < 0,001$

Araştırma Sorusu 3.2. Sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni hal ve yaş grupları) ve algılanan sağlık durumunun sosyal güveninin yordanmasında rolü nedir? Sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir?

Hiyerarşik çoklu regresyon kullanılmıştır (Tablo 24, Sütun 1, 2, 3, 4). Hiyerarşik modelin seçilme nedeni, belirleyicileri kendi içinde gruplandırarak modele girmelerini sağlamasıdır. Böylelikle bağımsız değişkenlerin modele katkısı aşama aşama görülmüştür. Bu amaçla birinci modele sosyal güvende rol aldığı düşünülen sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum ve yaş grupları) ve algılanan sağlık durumu girmiştir. İkinci aşamada modele göçmenlik statüsü (birinci nesil göçmen olma ve ikinci nesil göçmen olma) eklenmiştir. Bağımsız değişkenlerin her birinin tahmin yetisi, diğer bağımsız değişkenlerin etkileri kontrol altında tutularak test edilmiştir (Pallant, 2020: 187). Böylelikle diğer faktörlerin etkisi kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsünün sosyal güvene etkisi görülmektedir. Sosyodemografik farklılıkların, sosyal güvenden fayda sağlama tecrübesine etkisi ortaya konulmuştur.

Öncül analizler normallik ve doğrusallık varsayımlarının ihlal edilmediğini görmek için yürütülmüştür. VIF değerleri (<10) çoklu ortak doğrusallık probleminin bulunmadığını; Durbin-Watson değeri ($DW=1,87$) ise ilişkili hata değerinin bulunmadığını göstermektedir. Eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum, yaş grupları ve sağlık durumu modele ilk adımda girilmiş ve bu değişkenler sosyal güvendeki varyansın %7,3'ünü açıklamıştır, $F(8, 28631) = 280,64$; $p < 0,001$. İkinci adımda göçmenlik statüsü girilmiş ve bir bütün olarak sosyal güvendeki varyansın %7,4'ünü açıklanmıştır, $R^2 = 0,001$; $F(10, 28629) = 229,21$; $p < 0,001$.

Sosyodemografik özelliklerin ve algılanan sağlık durumunun girdiği birinci modelde yaş grupları hariç tüm bağımlı değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Model 1: Tablo 24, Sütun 1). İkinci modelde sosyodemografik özelliklerin ve sağlık durumunun sosyal güvene etkisi kontrol edildiğinde, yerlilere kıyasla birinci nesil göçmen ve ikinci nesil göçmen olmanın sosyal güven üzerindeki etkisinin istatistiksel

olarak anlamlı olduğu gör÷lmektedir (Model 2: Tablo 24, S÷tun 2).

Birinci modele göre kötü sağlık sosyal güvendedeki azalmayı, iyi ekonomik durum sosyal güvendedeki artışı yordamaktadır. Eğitim seviyesi düşük olanlara kıyasla eğitim seviyesinin orta ve yüksek olması sosyal güvendedeki artışı yordamaktadır. Kadın olma sosyal güvendedeki artışı yordamaktadır. Eşi olmama sosyal güvendedeki azalmayı yordamaktadır. Yaş grupları ise istatistiksel olarak anlamsızdır (Model 1: Tablo 24, S÷tun 1).

İkinci model; sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde bile ikinci nesil göçmen olmanın, yerlilere kıyasla sosyal güvende azalmayı yordadığını ve yine birinci nesil göçmen olmanın da yerlilere kıyasla sosyal güvendedeki azalmayı yordamaya devam ettiğini göstermektedir (Model 2: Tablo 24, S÷tun 2).

Araştırma Sorusu 4. Katılımcıların tüm sosyodemografik özellikleri, algılanan sağlık durumları ve göçmenlik statüleri kontrol edildikten sonra sivil katılım çeşitliliği sosyal güvende anlamlı bir yordayıcı mıdır? Son olarak, tüm bağımsız değişkenler kontrol altında tutulduğunda göçmenlik statüsü ve sivil katılım çeşitliliği etkileşimi sosyal güveni yordamakta mıdır?

Göçmenlik statüsü dahil tüm sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildikten sonra sivil katılımın sosyal güvene etkisinin görülmesi amacıyla üçüncü aşamada hiyerarşik çoklu regresyon modeline sivil katılım çeşitliliği eklenmiştir (Model 3: Tablo 24, S÷tun 3). Son olarak, dördüncü aşamada modele sivil katılım çeşitliliği ve göçmenlik statüsü etkileşimi eklenmiştir (Model 4: Tablo 24, S÷tun 4). Tüm bağımsız değişkenleri içeren tam modelde; sivil katılımın sosyal güvene etkisinin, birinci ve ikinci nesil göçmenler ve yerliler arasında farklı olup olmadığı sorusuna diğer tüm bağımsız değişkenler kontrol edilerek yanıt aranmaktadır.

Öncül analizler normallik ve doğrusallık varsayımlarının ihlal edilmediğini görmek için yürüt÷lm÷ştür. VIF değerleri (<10) çoklu ortak doğrusallık probleminin bulunmadığını; Durbin-Watson değeri ($DW=1,87$) ise ilişkili hata değerinin bulunmadığını göstermektedir. Sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum, yaş grupları ve göçmenlik statüsü) ve sağlık

durumu kontrol edildikten sonra üçüncü adımda modele sivil katılım çeşitliliği girilmiş ve model sosyal güvendeki varyansın %8,5'ini açıklamıştır, R kare değişim= 0,01; $F(11, 28628) = 243,22$; $p < 0,001$. Nihai modelde tüm bağımsız değişkenler kontrol altında tutulduktan sonra sivil katılım çeşitliliği ve göçmenlik statüsü etkileşimi modele girilmiş ve model sosyal güvendeki varyansın %8,5'ini açıklamıştır, R kare değişim= 0,00; $F(13, 28626) = 205,80$; $p < 0,001$.

Üçüncü modelde göçmenlik statüsü dahil tüm sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildikten sonra sivil katılım çeşitliliğinin sosyal güvene etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (Model 3: Tablo 24, Sütun 3). Dördüncü modelde göçmenlik statüsü ve sivil katılım çeşitliliği arasındaki etkileşimin sosyal güven için istatistiksel olarak anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmektedir (Model 4: Tablo 24, Sütun 4).

Üçüncü modelde elde edilen sonuçlara göre, göçmenlik statüsü dahil tüm sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde bile sivil katılım çeşitliliğindeki artış sosyal güvendeki yükselmeyi yordamaktadır (Model 3: Tablo 24, Sütun 3).

Dördüncü modele göre sivil katılımın sosyal güvene etkisi ile göçmenlik statüsü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir etkileşim söz konusu değildir (Model 4: Tablo 24, Sütun 4).

Tablo 24: Sosyal Güvenin Belirleyicilerini Gösteren Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	Model 1				Model 2				Model 3				Model 4		
Yordayıcı	B (SH _B)	Beta	t		B (SH _B)	Beta	t		B (SH _B)	Beta	t		B (SH _B)	Beta	t
Sabit	6,47*** (0,33)		19,70		6,42*** (0,33)		19,57		6,21*** (0,33)		19,03		6,21*** (0,33)		19,03
Orta Seviye Eğitim	0,26*** (0,03)	0,05	7,96		0,28*** (0,03)	0,05	8,34		0,20*** (0,03)	0,04	5,93		0,20*** (0,03)	0,04	5,92
Yüksek Seviye Eğitim	0,70*** (0,04)	0,13	19,06		0,72*** (0,04)	0,13	19,52		0,54*** (0,04)	0,10	14,28		0,54*** (0,04)	0,10	14,26
Ekonomik Durum ¹	0,69*** (0,03)	0,13	21,87		0,68*** (0,03)	0,13	21,55		0,62*** (0,03)	0,12	19,63		0,62*** (0,03)	0,12	19,63
Sağlık Durumu ²	-0,76*** (0,03)	-0,15	-24,16		-0,76*** (0,03)	-0,14	-23,96		-0,68*** (0,03)	-0,13	-21,53		-0,68*** (0,03)	-0,13	-21,52
Cinsiyet ³	0,13*** (0,03)	0,03	4,62		0,13*** (0,03)	0,03	4,64		0,13*** (0,03)	0,03	4,71		0,13*** (0,03)	0,03	4,71
Medeni Durum ⁴	-0,09** (0,03)	-0,02	-3,02		-0,08** (0,03)	-0,02	-2,79		-0,08** (0,03)	-0,02	-2,72		-0,08** (0,03)	-0,02	-2,72
65-74 Yaş Grubu	0,07 (0,03)	0,03	2,00		0,06 (0,03)	0,01	1,84		0,07* (0,03)	0,01	2,11		0,07* (0,03)	0,01	2,11

75+ Yaş Grubu	0,03 (0,04)	0,04	0,76		0,02 (0,04)	0,00	0,47		0,09* (0,04)	0,02	2,42		0,09* (0,04)	0,02	2,42
Birinci Nesil Göçmen Olma					-0,21*** (0,05)	-0,02	-4,11		-0,18*** (0,05)	-0,02	-3,51		-0,19** (0,06)	-0,02	-2,91
İkinci Nesil Göçmen Olma					-0,32*** (0,06)	-0,03	-5,48		-0,32*** (0,06)	-0,03	-5,58		-0,30*** (0,08)	-0,03	-3,99
Sivil Katılım Çeşitliliği									0,30*** (0,02)	0,12	18,84		0,30*** (0,02)	0,12	17,68
Sivil Katılım Çeşitliliği X Birinci Nesil Göçmen													0,01 (0,06)	0,00	0,19
Sivil Katılım Çeşitliliği X İkinci Nesil Göçmen													-0,02 (0,06)	0,00	-0,37

Not: B= Standart hale getirilmemiş katsayı, SH_B= Standart hale getirilmemiş katsayının standart hatası, Beta=Standart hale getirilmiş katsayı.

¹ Referans kategori: Kötü ekonomik durum.

² Referans kategori: İyi sağlık durumu.

³ Referans kategori: Erkek.

⁴ Referans kategori: Eşi var.

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

*** $p < 0,001$

4.3. Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı

Amaç: Yaşlı ve yaşlanan nüfusta sosyodemografik farklılıkların, sivil katılımın sağladığı üç sosyal kaynaktan ikincisi olan genelleştirilmiş mütakabiliyet algısındaki rolünü ortaya çıkarmak ve sivil katılım ile genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Araştırma sorusu 5. Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri nüfusta göçmenlik statüsü genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını nasıl etkilemektedir? Sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir?

Araştırma sorusu 5. 1. Göçmenlik statüsü genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını etkilemekte midir?

Hayes ve Cai'nin (2007) çalışması temel alınarak yapılan heterojen varyansa dayanlı regresyon analizinde birinci nesil göçmen olma ve ikinci nesil göçmen olma değişkenleri modele girilmiştir (Tablo 25, Sütun 1). Bu değişkenler genelleştirilmiş mütakabiliyet algısındaki varyansın %1'ini açıklamıştır, $F(2, 27147) = 61,34$; $p < 0,001$. Modelde regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında birinci nesil göçmen olma, yerlilere kıyasla genelleştirilmiş mütakabiliyet algısındaki azalmayı yordamaktadır. İkinci nesil göçmen olmanın, yerlilere kıyasla genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı üzerinde anlamlı etkisi yoktur.

Araştırma sorusu 5. 2. Sosyodemografik özelliklerin (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet ve yaş grupları) genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının yordanmasında rolü nedir?

Hayes ve Cai'nin (2007) çalışması temel alınarak yapılan heterojen varyansa dayanlı regresyon analizinde sosyodemografik özellik değişkenleri modele girilmiştir (Tablo 25, Sütun 2). Bu değişkenler genelleştirilmiş mütakabiliyet algısındaki varyansın %2'sini açıklamıştır, $F(6, 27091) = 96,54$; $p < 0,001$. Modelde regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında bağımsız değişkenlerin yüksek eğitim seviyesi hariç tümünün anlamlı olduğu görülmektedir (orta eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet ve yaş grupları için $p < 0,001$). Elde edilen sonuçlara göre, eğitim seviyesi düşük olanlara kıyasla eğitim seviyesinin orta olması ve ekonomik durumu

kötü olanlara kıyasla iyi olması genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. Yine, kadın olma genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. 50-64 yaş grubunda olanlara kıyasla 65-74 yaş grubunda olma ve 75+ yaş grubunda olma genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır.

Araştırma sorusu 5. 3. Sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet ve yaş grupları) kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir?

Hayes ve Cai'nin (2007) çalışması temel alınarak yapılan heterojen varyansa dayanlı regresyon analizinde sosyodemografik özelliklere ek olarak birinci nesil göçmen olma ve ikinci nesil göçmen olma değişkenleri modele girmiştir (Tablo 25, Sütun 3). Bu değişkenler genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki varyansın %3'ünü açıklamıştır, $F(6, 26853) = 81,46; p < 0,001$. Modelde regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında bağımsız değişkenlerin yüksek eğitim seviyesi ve ikinci nesil göçmen olma hariç tümünün anlamlı olduğu görülmektedir (orta eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, yaş grupları ve birinci nesil göçmenlik için $p < 0,001$). Elde edilen sonuçlara göre, eğitim seviyesi düşük olanlara kıyasla eğitim seviyesinin orta olması ve ekonomik durumu kötü olanlara kıyasla iyi olması genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. Yine, kadın olma genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. 50-64 yaş grubunda olanlara kıyasla 65-74 yaş grubunda olma ve 75+ yaş grubunda olma genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. Birinci nesil göçmen olma, yerlilere kıyasla genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki azalmayı yordamaktadır. İkinci nesil göçmen olmanın, yerlilere kıyasla genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı üzerinde anlamlı etkisi yoktur.

Araştırma sorusu 6. Sivil katılım çeşitliliğinin genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının yordanmasında rolü nedir?

Hayes ve Cai'nin (2007) çalışması temel alınarak yapılan heterojen varyansa dayanlı regresyon analizinde sosyodemografik özellikler ve göçmenlik statüsüne ek olarak sivil katılım çeşitliliği modele girmiştir (Tablo 25, Sütun 4). Bu değişkenler genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki varyansın %3'ünü açıklamıştır, $F(9, 26774)$

= 93,21; $p < 0,001$. Modelde regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında bağımsız değişkenlerin yüksek eğitim seviyesi ve ikinci nesil göçmen olma hariç tümünün modele anlamlı katkı sağladığı görülmektedir (orta eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, yaş grupları, birinci nesil göçmenlik ve sivil katılım çeşitliliği için $p < 0,001$). Elde edilen sonuçlara göre, eğitim seviyesi düşük olanlara kıyasla eğitim seviyesinin orta olması ve ekonomik durumu kötü olanlara kıyasla iyi olması genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. Kadın olma genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. 50-64 yaş grubunda olanlara kıyasla 65-74 yaş grubunda olma ve 75+ yaş grubunda olma genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır. Birinci nesil göçmen olma, yerlilere kıyasla genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki azalmayı yordamaktadır. İkinci nesil göçmen olmanın, yerlilere kıyasla genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı üzerinde anlamlı etkisi yoktur. Son olarak, sivil katılım çeşitliliği genelleştirilmiş mütekabiliyet algısındaki artışı yordamaktadır.

Tablo 25: Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısının Belirleyicilerini Gösteren Heterojen Varyansa Dayanıklı Regresyon Sonuçları

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
Yordayıcı	B (SH _{HC})	t	B (SH _{HC})	t	B (SH _{HC})	t	B (SH _{HC})	t
Sabit	3,39*** (0,00)	886,05	3,15*** (0,02)	205,90	3,16*** (0,02)	205,56	3,14*** (0,02)	202,60
Birinci Nesil Göçmen Olma	-0,16*** (0,01)	-10,99			-0,14*** (0,01)	-9,56	-0,13*** (0,01)	-9,04
İkinci Nesil Göçmen Olma	-0,03 (0,02)	-2,01			-0,03 (0,02)	-2,16	-0,03 (0,02)	-2,20
Orta Seviye Eğitim			0,05*** (0,01)	6,07	0,06*** (0,01)	6,32	0,04*** (0,01)	4,66
Yüksek Seviye Eğitim			0,00 (0,01)	0,43	0,01 (0,01)	1,24	-0,02 (0,01)	-2,31
Ekonomik Durum ¹			0,18*** (0,01)	20,03	0,17*** (0,01)	19,27	0,16*** (0,01)	17,65
Cinsiyet ²			0,03*** (0,01)	3,62	0,03*** (0,01)	3,77	0,03*** (0,01)	3,84
65-74 Yaş Grubu			0,06*** (0,01)	7,06	0,06*** (0,01)	6,65	0,06*** (0,01)	7,03
75+ Yaş Grubu			0,09*** (0,01)	9,47	0,08*** (0,01)	9,84	0,10*** (0,01)	10,58
Sivil Katılım Çeşitliliği							0,06*** (0,00)	13,97

Not: B= Standart hale getirilmemiş katsayı, SH_{HC}= Standart hale getirilmemiş katsayının standart hatası (Hayes & Cai, 2007: 715).

¹ Referans kategori: Kötü ekonomik durum.

² Referans kategori: Erkek.

*** $p < 0,001$ Çoklu karşılaştırma Bonferroni düzeltmesi ile dikkate alınmıştır

4.4. Yaşam Kalitesi

Amaç: Yaşlı ve yaşlanan nüfusta sosyodemografik farklılıkların, sivil katılımın sağladığı üç sosyal kaynaktan sonuncusu olan yaşam kalitesindeki rolünü ortaya çıkarmak ve sivil katılım ile yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Araştırma sorusu 7. Dokuz Avrupa ülkesinde yaşayan 50 yaş ve üzeri nüfusta göçmenlik statüsü yaşam kalitesini nasıl etkilemektedir? Sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir?

Araştırma sorusu 7. 1. Göçmenlik statüsü yaşam kalitesini nasıl etkilemektedir?

Yaşam kalitesinde göçmenlik statüsünün etkisinin açıklanması için standart çoklu regresyon kullanılmıştır (Tablo 26). Öncül analizler normallik ve doğrusallık varsayımlarının ihlal edilmediğini görmek için yürütülmüştür. VIF değerleri (<10) çoklu ortak doğrusallık probleminin bulunmadığını; Durbin-Watson değeri ($DW=1,70$) ise ilişkili hata değerinin bulunmadığını göstermektedir. Birinci nesil göçmen olma ve ikinci nesil göçmen olma modele girmiş ve bu değişkenler yaşam kalitesindeki varyansın %0,1'ini açıklamıştır, R kare değişim=0,001; $F(2, 28139) = 13,35$; $p < 0,001$. Regresyon katsayılarının anlamlılık testleri göz önüne alındığında modele giren bağımsız değişkenlerden birinci nesil göçmen olma $p < 0,001$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İkinci nesil göçmen olmanın ise yaşam kalitesinde istatistiksel olarak anlamlı rolü yoktur ($p=0,336$). Sonuçlara göre birinci nesil göçmen olma, yerlilere kıyasla yaşam kalitesinde azalmayı yordamaktadır, ikinci nesil göçmen olmanın ise yerlilere kıyasla yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi bulunmamaktadır.

Tablo 26: Yaşam Kalitesinde Göçmenlik Statüsünün Etkisini Gösteren Standart Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı	B (SH_B)	Beta	t
Sabit	38,17*** (0,04)		944,57
Birinci Nesil Göçmen Olma	-0,70*** (0,14)	-0,03	-4,99
İkinci Nesil Göçmen Olma	0,15 (0,16)	0,01	0,96

Not: B= Standart hale getirilmemiş katsayı, SH_B= Standart hale getirilmemiş katsayının standart hatası, Beta=Standart hale getirilmiş katsayı, *** $p<0,001$

Araştırma sorusu 7. 2. Sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni hal ve yaş grupları) ve sağlık durumunun yaşam kalitesinin yordanmasında rolü nedir? Sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsü anlamlı bir yordayıcı olmaya devam etmekte midir?

Yaşam kalitesine hangi faktörlerin nasıl etki ettiğinin açıklanması için hiyerarşik çoklu regresyon kullanılmıştır (Tablo 27, Sütun 1, 2, 3, 4). Hiyerarşik modelin seçilme nedeni, belirleyicileri kendi içinde gruplandırarak modele girmelerini sağlamasıdır. Böylelikle bağımsız değişkenlerin modele katkısı aşama aşama görülmüştür. Bu amaçla birinci modele yaşam kalitesinde rol aldığı düşünülen sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum ve yaş grupları) ve algılanan sağlık durumu girmiştir. İkinci aşamada modele göçmenlik statüsü eklenmiştir. Bağımsız değişkenlerin her birinin tahmin yetisi, diğer bağımsız değişkenlerin etkileri kontrol altında tutularak test edilmiştir (Pallant, 2020: 187). Böylelikle diğer bağımsız değişkenlerin etkisi kontrol edildikten sonra göçmenlik statüsünün yaşam kalitesine etkisi görülmektedir. Sosyodemografik farklılıkların, yaşam kalitesinden fayda sağlama tecrübesine etkisi ortaya konulmuştur.

Öncül analizler normallik ve doğrusallık varsayımlarının ihlal edilmediğini görmek için yürütülmüştür. VIF değerleri (<10) çoklu ortak doğrusallık probleminin bulunmadığını; Durbin-Watson değeri ($DW=1,86$) ise ilişkili hata değerinin bulunmadığını göstermektedir. Eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum, yaş grupları ve algılanan sağlık durumu ilk adımda girilmiş ve bu değişkenler yaşam kalitesindeki varyansın %29'unu açıklamıştır; $F(8, 27966) = 1421,16$; $p<0,001$. İkinci adımda göçmenlik statüsü girilmiş ve bir bütün olarak yaşam kalitesindeki varyansın %29'unu açıklanmıştır, R kare değişim=0,000; $F(10, 27964) = 1137,57$; $p<0,001$.

Birinci modele giren bağımsız değişkenlerin tamamının yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi olduğu görülmektedir. Sonuçlara göre iyi ekonomik durum yaşam

kalitesindeki yükselmeyi ve kötü sağlık yaşam kalitesindeki düşüşü yordamaktadır. Eğitim seviyesi düşük olanlara kıyasla eğitim seviyesinin orta ve yüksek olması yaşam kalitesindeki artışı yordamaktadır. Eşi olmama yaşam kalitesindeki düşüşü yordamaktadır. Kadın olma yaşam kalitesindeki düşüşü yordamaktadır. 65-74 yaş grubunda olmak, 50-64 yaş grubunda olmaya kıyasla yaşam kalitesindeki artışı yordamaktadır. 75+ yaş grubunda olmak, 50-64 yaş grubunda olmaya kıyasla yaşam kalitesindeki düşüşü yordamaktadır (Model 1: Tablo 27, Sütun 1).

İkinci modelde sosyodemografik özellikler ve sağlık durumunun yaşam kalitesine etkisi kontrol edildiğinde, birinci nesil göçmen olmanın yerlilere kıyasla yaşam kalitesindeki düşüşü yordadığı görülmektedir. Yerlilere referansla ikinci nesil göçmen olmanın yaşam kalitesi üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı değildir (Model 2: Tablo 27, Sütun 2).

Araştırma sorusu 8. Sosyodemografik özellikler, sağlık durumu ve göçmenlik statüsü kontrol edildikten sonra sivil katılım çeşitliliği yaşam kalitesinde anlamlı bir yordayıcı mıdır? Son olarak, tüm bağımsız değişkenler kontrol altında tutulduğunda göçmenlik statüsü ve sivil katılım çeşitliliği etkileşimi yaşam kalitesini yordamakta mıdır?

Sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildikten sonra sivil katılımın yaşam kalitesine etkisini göstermek amacıyla üçüncü aşamada modele sivil katılım çeşitliliği eklenmiştir (Model 3: Tablo 27, Sütun 3). Son olarak dördüncü aşamada modele birinci nesil göçmen olma ve sivil katılım çeşitliliği etkileşim değişkeni ile ikinci nesil göçmen olma ve sivil katılım çeşitliliği etkileşim değişkeni girmiştir (Model 4: Tablo 27, Sütun 4).

Öncül analizler normallik ve doğrusallık varsayımlarının ihlal edilmediğini görmek için yürütülmüştür. VIF değerleri (<10) çoklu ortak doğrusallık probleminin bulunmadığını; Durbin-Watson değeri ($DW=1,86$) ise ilişkili hata değerinin bulunmadığını göstermektedir.

Sosyodemografik özellikler (eğitim seviyesi, ekonomik durum, cinsiyet, medeni durum, yaş grupları ve göçmenlik statüsü) ve algılanan sağlık durumu kontrol

edildikten sonra üçüncü adımda modele sivil katılım çeşitliliği girilmiş ve model yaşam kalitesindeki varyansın %30'unu açıklamıştır, R kare değişim= 0,013; $F(11, 27963) = 1103,16$; $p < 0,001$. Son olarak diğer tüm bağımsız değişkenler kontrol edilerek modele sivil katılım çeşitliliği ve göçmenlik statüsü etkileşim değişkenleri girmiştir ve model yaşam kalitesindeki varyansın %30'unu açıklamıştır, R kare değişim= 0,000; $F(13, 27961) = 934,48$; $p < 0,001$.

Göçmenlik statüsü dahil tüm sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildikten sonra bile sivil katılım çeşitliliğindeki artışın yaşam kalitesindeki artışı yordadığı görülmektedir (Model 3: Tablo 27, Sütun 3).

Nihai modelde birinci nesil göçmen olma ve sivil katılım çeşitliliği arasındaki etkileşim istatistiksel olarak anlamlıdır ve yaşam kalitesindeki artışı yordamaktadır. Buna göre, sivil katılım çeşitliliğindeki artışın birinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisi, yerlilerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisine kıyasla daha zayıf olsa da pozitifdir. İkinci nesil göçmen olma ve sivil katılım çeşitliliği etkileşimi ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (Model 4: Tablo 27, Sütun 4).

Tablo 27: Yaşam Kalitesinin Belirleyicilerini Gösteren Hiyerarşik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

	Model 1				Model 2				Model 3				Model 4		
Yordayıcı	B (SH _B)	Beta	t		B (SH _B)	Beta	t		B (SH _B)	Beta	t		B (SH _B)	Beta	t
Sabit	43,70*** (0,77)		57,02		43,69*** (0,77)		56,99		43,08*** (0,76)		56,70		43,04*** (0,76)		56,65
Orta Seviye Eğitim	1,32*** (0,08)	0,10	17,05		1,32*** (0,08)	0,10	17,10		1,10*** (0,08)	0,08	14,18		1,09*** (0,08)	0,08	14,11
Yüksek Seviye Eğitim	1,32*** (0,09)	0,09	15,41		1,34*** (0,09)	0,09	15,55		0,82*** (0,09)	0,06	9,35		0,82*** (0,09)	0,06	9,35
Ekonomik Durum ¹	5,10*** (0,07)	0,36	68,96		5,09*** (0,07)	0,36	68,61		4,91*** (0,07)	0,35	66,52		4,91*** (0,07)	0,35	66,56
Sağlık Durumu ²	-3,28*** (0,07)	- 0,24	-44,47		-3,28*** (0,07)	- 0,23	-44,37		-3,06*** (0,07)	-0,22	- 41,50		-3,06*** (0,07)	-0,22	- 41,52
Cinsiyet ³	-0,18** (0,07)	- 0,01	-2,75		-0,18** (0,07)	- 0,01	-2,76		-0,18** (0,06)	-0,01	-2,73		-0,18** (0,06)	-0,01	-2,72
Medeni Durum ⁴	-0,62*** (0,07)	- 0,05	-9,19		-0,62*** (0,07)	- 0,05	-9,13		-0,61*** (0,07)	-0,05	-9,11		-0,61*** (0,07)	-0,05	-9,10
65-74 Yaş Grubu	0,18* (0,08)	0,01	2,39		0,18* (0,08)	0,01	2,33		0,20** (0,08)	0,01	2,67		0,20** (0,08)	0,01	2,67

75+ Yaş Grubu	-1,34*** (0,08)	- 0,09	-16,00		-1,35*** (0,08)	- 0,09	-16,08		-1,15*** (0,08)	-0,08	- 13,74		-1,14*** (0,08)	-0,08	- 13,67
Birinci Nesil Göçmen Olma					-0,26* (0,12)	- 0,01	-2,22		-0,17 (0,12)	-0,01	-1,47		0,11 (0,15)	0,00	-0,73
İkinci Nesil Göçmen Olma					-0,09 (0,14)	0,00	-0,65		-0,10 (0,13)	0,00	-0,73		-0,09 (0,18)	0,00	-0,53
Sivil Katılım Çeşitliliği									0,86*** (0,04)	0,13	23,24		0,89*** (0,04)	0,13	22,55
Sivil Katılım Çeşitliliği X Birinci Nesil Göçmen													-0,42** (0,13)	-0,02	-3,16
Sivil Katılım Çeşitliliği X İkinci Nesil Göçmen													0,01 (0,14)	0,00	-0,05

Not: B= Standart hale getirilmemiş katsayı, SH_B= Standart hale getirilmemiş katsayının standart hatası, Beta=Standart hale getirilmiş katsayı, p= p değeri

¹ Referans kategori: Kötü ekonomik durum.

² Referans kategori: İyi sağlık durumu.

³ Referans kategori: Erkek.

⁴ Referans kategori: Eşi var.

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA: YAŞLANMA TECRÜBESİNDE ULUSÖTESİLİK

Avrupa’da yaşlı ve yaşlanan nüfusta göçmenlerin yerlilere kıyasla düşük sosyoekonomik statü başta olmak üzere pek çok açıdan en dezavantajlı grubu oluşturması (Warnes vd., 2004), sosyal sermayelerinin anlaşılmasını önem arz eden bir konu haline getirmiştir (Berchet & Sirven, 2014: 166). Bununla birlikte sosyal sermaye araştırmalarında yaşlanma süreci ve yaşlılık döneminin, diğer yaşam dönemlerine kıyasla daha az çalışıldığı görülmektedir (Hyypä, 2015). Bu araştırma, 50 yaş ve üzeri nüfusta hem sosyal sermayenin yapısal bir unsuru olan sivil katılımı hem de sivil katılım ile bilişsel unsurlar olan sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi inceleyerek sosyal bilimsel literatüre katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Araştırmanın konusu, ulusötesi yaşlanmayı sosyolojik perspektifle ele almak olup problemi de ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olmasıdır. Araştırmanın amacı, ulusötesi yaşlananların yerlilere kıyasla sivil katılımlarının ve sivil katılımı gömülü kaynaklarının nasıl farklılaştığını incelemektir. Bu çerçevede araştırmanın sorusu, Avrupa’da 50+ nüfusta yerlilere kıyasla birinci ve ikinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliklerinin sosyal güveni, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını ve yaşam kalitesini nasıl etkilediğidir. Sivil katılımın ölçümünde Putnam’ın (Putnam vd., 1993; Putnam, 2000) sosyal sermaye yaklaşımı temel alınmıştır. Bu kuram, bireyler sivil katılım yaptıkça sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin yükseldiğini öngörmektedir.

Yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımını ele alan literatürde “Kültürel ve sosyoekonomik farklılıklar, sivil katılımın parçası olma ve sivil katılımdan sağlanan faydalardan yararlanma tecrübeleri üzerinde nasıl bir rol oynamaktadır?” sorusuna yanıt arayan çalışmalara ihtiyaç vardır (Serrat vd., 2020: e47). Bu araştırmada yaşlı ve yaşlanan nüfusta yerli olmaya kıyasla göçmen olmanın sivil katılım üzerindeki etkisi incelenerek “yaşlıların kültürel ve sosyoekonomik farklılıklarının sivil katılımın

parçası olma tecrübelerinde oynadığı rol” ortaya konulmaktadır. Ek olarak, yaşlı ve yaşlanan nüfusta yerli olmaya kıyasla göçmen olmanın, sivil katılımın sağladığı 1) daha yüksek sosyal güven, 2) daha güçlü genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve 3) daha yüksek sosyal-iyi-oluş temelli yaşam kalitesine sahip olmaya etkisi incelenmektedir. Böylelikle, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan faydalanma durumuna göçmenliğin etkisi görülmektedir. Araştırma, literatürde dikkat çekilen bir boşluğa yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Ulaşılan sonuçlar “Sivil Katılım: Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığa Dayalı Farklılıklar” ve “Sosyal Kaynakların Ortaya Çıkmasında Sivil Katılımın Etkisi ve Göçmenliğin Rolü” başlıklarında tartışılmaktadır.

Özetle araştırmanın ulaştığı bulgular, ulusötesi yaşlanan kişilerin yaşlanma tecrübesinin hem sosyal sermayeleri hem de sosyodemografik özellikleri ve sağlık durumları bakımından, doğduğu ülkede yaşlanan kişilerden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Göçmen-yerli farkına ek olarak, göçmenler arasında da nesiller arası farklılıklar söz konusudur. Birinci nesil göçmenler hem sivil katılımı hem de ona gömülü sosyal kaynakların tümünde (sosyal güven, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) yerlilerin gerisinde kalmaktadır ve bu durum sosyodemografik özellikler ve sağlık kontrol edildiğinde bile devam etmektedir. Birinci neslin yaşam kalitesi için bulunan önemli bir nokta, sivil katılım çeşitliliğindeki artışın yaşam kalitesi üzerindeki olumlu etkisinin yerlilere kıyasla daha zayıf olsa da pozitif olmasıdır. İkinci nesil göçmenlere gelindiğinde; sivil katılım, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesinin yerlilere benzer olduğu görülmektedir. Öte yandan sosyal güven ise yerlilere kıyasla ikinci nesil göçmen olmaktan olumsuz etkilenmektedir.

Temel sosyoekonomik etkenler olarak eğitim seviyesi ve ekonomik durum ile sağlık durumu incelendiğinde, Pearson Ki kare testine göre her üçünde de göçmenlik statüsüne göre gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesine bakıldığında örnekleme birinci nesil göçmenlerde yüksek eğitim (%35,4) en yaygın olmak üzere farklı eğitim seviyelerinin grup içinde yaklaşık olarak benzer olduğu (orta eğitim %30,2 ve düşük eğitim %34,4), ikinci nesil göçmenlerde orta seviyede eğitimin (%41,3) ve yerlilerde düşük seviyede eğitimin (%43,8) daha yaygın

olduğu görülmektedir. Özellikle, birinci nesil göçmenlerde yüksek eğitim oranının yerlilerden (%24,3) ve ikinci nesil göçmenlerden (%28,5) daha yüksek olması üzerinde durulmaya değer bir sonuçtur. Bu durum, SHARE örnekleme katılan göçmenlerin göç tecrübelerindeki çeşitliliğe işaret ediyor olabilir. Veri kaynağında göç tecrübesine dair ayrıntılı bilgi edinilebilecek sorular yer almadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bu sonuca yol açan bir değer neden olarak, SHARE veri toplama aracının her ülkenin kendi dil(ler)inde uygulanmış olması dikkate alınmalıdır. Bu durum örnekleme yer alan göçmen kökenli kişilerin ankete yanıt verecek seviyede anket yapılan ülkenin dilini bilmesini gerekli kılmaktadır. Neticede örneklem, eğitim açısından yanlı olabilir. SHARE verisi ile göçmen ve yerli nüfusu karşılaştıran diğer çalışmaların örneklemelerinde de bu yanlılığın olduğu görülmektedir (bkz. Sand, 2018). Hunkler ve arkadaşları (2015b: 203-4), anketin araştırma ülkesinin dil(ler)inde uygulamasının birinci ve ikinci nesil göçmenlerin araştırmaya katılımına etkisini inceledikleri çalışmalarında, sosyoekonomik statüsü düşük göçmenlerin araştırmanın dışında bırakılması tehlikesinin doğrulanmadığı ve SHARE verisinin göçmenleri hedeflemese de göçmenler için yeterli temsil ediciliğe sahip olduğu sonuçlarına ulaşmaktadır. Örneklemle ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer nokta birinci ve ikinci nesil göçmenlerin yerlilerden daha genç olduğudur.

Avrupa’da yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin sosyoekonomik açıdan en dezavantajlı grup olduğu; yoksulluk, sağlık, işsizlik ve eğitim konularında yerli nüfusla aralarında ciddi bir uçurum olduğu bilinmektedir (Berchet & Sirven, 2014: 166). Bu durum, Warnes ve arkadaşlarının (2004) literatürde yaygın olarak referans verilen çalışmasında gösterilmiştir. Sosyal bilimsel literatürde yüksek eğitimle iyi ekonomik durum arasında yaygın olarak ilişki kurulmaktadır. Fakat örnekleme bakıldığında, birinci nesil göçmenler arasında (%38,3) yerlilere (%27,4) ve ikinci nesil göçmenlere (%26,2) kıyasla ekonomik durumun daha kötü olduğu (eğitim seviyesinin yüksek olmasına rağmen) görülmektedir. İkinci nesil göçmenlerin (%73,8) ise ekonomik durumunun az bir farkla yerlilerden (%72,6) daha iyi olduğu görülmektedir. Bu durum, örnekleme birinci nesil göçmenlerin yüksek eğitim seviyesinin devamı olarak iyi ekonomik durum geliştirememiş olduğuna işaret etmektedir. Hunkler ve arkadaşları (2015b: 208) SHARE verisini kullanarak Avrupa’daki 50+ nüfusta birinci ve ikinci nesil

göçmenlerin maddi dışlanma tecrübelerini incelemektedir. Sonuç olarak, birinci nesil göçmenlerin hem ikinci nesil göçmenlere hem de yerlilere kıyasla daha fazla maddi dışlanma yaşadıklarını fakat ikinci nesil ile yerliler arasındaki farkın az olduğunu göstermişlerdir. Yazarlar bu bulguyu, göçmenlerin göç ülkesine uyum sağlama sürecinin zaman alması ile yorumlamıştır. İkinci nesil göçmenlerin uyumu, birinci nesilden daha fazladır ve bu durum eğitim seviyeleri gibi ekonomik durumlarını da etkilemektedir.

Sağlık durumuna gelindiğinde, literatür göçmenlerin yerlilere kıyasla sağlıklarının daha kötü olduğuna işaret etmektedir. Göç tecrübesi sağlık üzerinde etkilidir ve göçmenlerin genel sağlık durumu yerlilere kıyasla daha kötüdür (Reus-Pons vd., 2018). Bu durumun bir açıklaması sosyal ve ekonomik dezavantajların birikimselliğinin, bireylerin riskli sağlık davranışlarını artırırken, olumlu sağlık davranışlarının kazanılmasını ise azaltmasıdır (Okechukwu vd., 2014: 369). Zira sosyoekonomik eşitsizliklerin; doğumdan çalışma çağına ve yaşlanmaya kadar yaşam seyrinin tümünde kötü sağlıkla ilişkili olduğu bilinmektedir (Glymour, Avendano & Kawachi, 2014: 17). Ekonomik durumu kötü olanlar arasında kötü sağlık durumunun daha yaygın olduğu görülmektedir (Honjo, 2004: 196). Literatürdeki bu bilgiye rağmen çalışmanın sonuçlarında birinci nesil göçmenler (%73,8) ile yerliler (%71,0) ve ikinci nesil göçmenler (%71,9) arasında sağlık durumu açısından istatistiksel olarak anlamlı olsa da az bir fark olduğu görülmektedir. Ekonomik dezavantajın sağlığa olumsuz etkisinin daha yüksek eğitimle dengelenmiş olduğu düşünülebilir. Çünkü eğitim seviyesi yükseldikçe sağlıklı yaşam alışkanlıkları yaygınlaşmaktadır. Bu durum hem sağlık hakkında doğru bilgiye erişimle hem de bu bilgiye sahip sosyal ağlara erişimle açıklanmaktadır (Kawachi & Berkman, 2014: 292). Yine, örneklemdeki birinci nesil göçmenlerin yerlilerden daha genç olmasının da sağlık için alınan sonuçlarda etkili olduğunu düşünmek makuldür.

Bu bölümde öncelikle sivil katılıma hangi sosyodemografik özelliklerin nasıl etki ettiği tartışılmaktadır. Ardından, kuramsal olarak sivil katılıma gömülü sosyal kaynaklar olduğu kabul edilen ve sivil katılım çeşitliliğindeki artışla birlikte yükselmesi beklenen sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi ele alınmaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları bölüm sonunda yer almaktadır.

5.1. Sivil Katılım: Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığa Dayalı Farklılıklar

Yaşam boyu biriken dezavantajlarıyla yaşlı ve yaşlanan nüfus grubunun sivil katılımının çalışılması önemlidir. Çünkü sivil katılım, yaşlı ve yaşlanan kişilerin içinde yaşadıkları cemaatin aktif katılımcıları haline gelmeleri için ve politika yapıcılara seslerini duyurup ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaları için zemin tesis etmektedir (Serrat vd., 2018: 55). Bu araştırmanın problemi, ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olmasıdır. Araştırmada öncelikle, dokuz Avrupa ülkesinde⁷⁰ yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımında rol alan etkenler incelenmektedir. Sivil katılımı inceleyen sorular “Yaşlı ve yaşlanan nüfusta sosyodemografik farklılıklar, sivil katılımın parçası olma tecrübesinde rol oynamaktadır” önermesine ulusötesi yaşlanma ışığında yanıt aramaktadır.

Sonuçlara göre düşük eğitime kıyasla orta ve yüksek eğitime sahip olmak, ekonomik durumun iyi olması ve sağlık durumunun iyi olması sivil katılım çeşitliliğini yükseltmektedir. 50-64 yaş grubuna kıyasla 65-74 yaş grubunda olmanın anlamlı bir etkisi yokken, 75+ yaş grubunda olmak ise sivil katılım çeşitliliğini düşürmektedir. Cinsiyet ve medeni durum regresyon modelinde istatistiksel olarak anlamsız etkenler olmuştur fakat ön analizler erkeklerin kadınlardan, eşi olanların olmayanlardan daha yüksek sivil katılım çeşitliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Göçmenlik statüsüne gelindiğinde nesiller arası farklılıklar gözlenmiştir. İkinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliği ön analizlerde yerlilerden yüksek bulunmuştur fakat sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde bu durum ortadan kalkmaktadır ve yerlilerle benzer oldukları görülmektedir. Birinci nesil göçmen olmanın sivil katılım çeşitliliğine etkisi ise sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde dahi negatif bulunmuştur.

Ulaşılan bulgular etki büyüklükleri bağlamında değerlendirildiğinde, sivil katılım çeşitliliğinin en güçlü yordayıcısının eğitim seviyesi olduğu; bunu en yaşlı grupta yer almanın takip ettiği görülmektedir. Ekonomik durum da önemli bir yordayıcı olup,

⁷⁰ Örneklemede Fransa, Belçika, İsveç, Danimarka, Hollanda, Almanya, Avusturya, İspanya ve İtalya yer almaktadır.

sağlıkla benzer bir etki büyüklüğüne sahiptir. Birinci nesil göçmen olmanın sivil katılım çeşitliliğine anlamlı katkı yapsa da etki büyüklüğü açısından arka planda kalan bir yordayıcı olduğu görülmektedir.

5.1.1. Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığın Sivil Katılıma Etkisi

Araştırma sonuçlarına göre düşük eğitime sahip olmaya kıyasla eğitim düzeyinin orta ve yüksek olması sivil katılım çeşitliliğini yükseltmektedir ve sivil katılımın açıklanmasına en güçlü katkıyı yapmaktadır. Bu bulgu, Avrupa’da 50+ nüfusun gönüllülüğü ve sosyal katılımları ile eğitim seviyesi arasında buldukları ilişkiye göre Erlinghagen ve Hank’in (2006: 578) ve Berchet ve Sirven’in (2014: 172) araştırmaları ile desteklenmektedir.⁷¹ Farklı yaş gruplarını ele alan çalışmaları ile göçmenler özelinde Handy ve Greenspan’ın (2008: 965) ve genel nüfus için de Putnam’ın (1995: 668) benzer sonuçlara ulaştığı görülmektedir. Yamashita ve arkadaşlarının (2017: 15) tüm yaş grupları ile gerçekleştirdikleri ve gönüllülük motivasyonunu konu alan araştırmalarında ise 50-64 yaş grubu için eğitimin etkisi anlamsız bulunmuşken, 65+ yaş grubunda eğitim arttıkça gönüllülüğe ilginin de arttığı görülmüştür.

Ekonomik durumun kötü olmasına kıyasla iyi olması sivil katılım çeşitliliğini artırmaktadır. Putnam (1995: 668) çalışmasında, kötü ekonomik durumun ABD örneğinde düşük sivil katılım ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Handy ve Greenspan’ın (2008: 965) araştırma sonuçlarına göre ise gönüllü olan ve olmayan göçmenlerin gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Bulgulara göre 50-64 yaş grubunda olanlara kıyasla 75+ yaş grubunda olmak sivil katılım çeşitliliğini düşürmekte iken, 65-74 yaş grubunda olmanın anlamlı bir etkisi yoktur. Tüm yaş gruplarını dahil eden araştırmalarında Handy ve Greenspan (2008: 964), Kanada’da yaşla birlikte gönüllülüğün arttığı ve 65 yaş ve üzeri göçmenlerin

⁷¹ Bu çalışma, sosyal bilimsel literatürde nadiren çalışılmış bir konuyu (yaşlı ve yaşlanan göçmen ve yerlilerin sivil katılımı) ele aldığı için tartışma bölümünde kullanılan kaynaklar çoğunlukla sivil katılım yerine gönüllülüğü; yaşlı ve yaşlanan nüfus yerine genel nüfusu konu almaktadır. Serrat ve arkadaşlarının (2020: e42) yaşlı ve yaşlanan nüfusta sivil katılım çalışan literatürü analiz eden araştırmalarına göre, bu araştırmanın ele aldığı göçmen-yerli kıyaslaması, İngilizce dilinde yayınlanan makalelerden sadece %1,1’inde ve etnik azınlıklar da sadece %1,7’inde konu alınmıştır. Literatürdeki eksiklik, çalışmanın “Giriş” bölümünde sunulmuştur. Yaşlı ve yaşlanan göçmenleri konu alan ilgili literatürün bir kısmı da sivil katılımı, sosyal katılım altında ele almaktadır.

gönüllülüğe ayırdığı zamanın daha genç yaş gruplarından daha fazla olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Bu araştırmanın örnekleminde genç nüfus grupları yer almamakta ve yaşla beraber katılım azalmaktadır. Erlinghagen ve Hank'in (2006: 573, 578) SHARE verisini kullandıkları araştırmalarında da 75 yaş itibari ile gönüllülüğün azaldığı ve yaşla gönüllülük arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Zira ileri yaşlarda sağlıkta bozulma gibi faktörler sonucu sivil katılımın azalması beklenmektedir. 85 yaş ve üzeri bir çalışma grubu ile gerçekleştirdikleri nitel araştırmada Rudnik ve arkadaşları (2020: 400), fiziksel hareketlilikteki zorlukların yanı sıra görme ve işitmedeki sorunların sivil katılıma engel oluşturduğunu göstermektedir. Çalışma gruplarının ortalama fiziksel ve bilişsel sağlıklarının, ortalamanın üstünde olmasına ve ekonomik durumları ile eğitim seviyeleri de yüksek olmasına rağmen bu sonucun alınması önemlidir (Rudnik vd., 2020: 408).

Algılanan sağlık durumunun iyi olmasına kıyasla kötü olması sivil katılım çeşitliliğini azaltmaktadır. Scharn ve arkadaşlarının (2019: 136) araştırma sonuçları 50+ nüfusta kronik hastalığı olan kişilerin ücretli işe ve gönüllülüğe katılımlarının kronik hastalığı olmayanlara kıyasla daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Erlinghagen ve Hank'in (2006: 575) araştırmasına göre de Avrupa'da 50+ nüfusun gönüllülüğü ile kötü sağlık arasında negatif ilişki vardır fakat nedensellik kurulamamıştır. Kötü sağlık sivil katılımı zorlaştırıyor olabilir. Bu çalışmada algılanan sağlık durumu ve sivil katılım arasında ilişki bulunmuşsa da nedensellik gösterilmemektedir.⁷² Sirven, Berchet ve Litwin (2015: 188, 189), katılım çeşitliliği arttıkça iyi sağlıkta yükselme olduğunu göstermektedir. Sivil katılım ve sağlık arasında kurulan güçlü ilişkide Van Groezen, Jadoenandansing ve Pasini'nin (2011) araştırması önemli bir yere sahiptir. SHARE ve Dünya Değerler Anketi verisini kullanarak 10 Avrupa ülkesini inceledikleri araştırmada çok sayıda sosyo-ekonomik özelliği ve sağlıkla ilişkili davranışı kontrol ettiklerinde bile, sivil katılımın sağlık üzerinde tüm ülkeler için benzer ve pozitif bir etkisi olduğunu saptamışlardır (Van Groezen, Jadoenandansing & Pasini, 2011: 1167).

⁷² İlgili literatürde de çalışmaların ters nedensellik olasılığını göz önüne alarak güçlü ilişki üzerinde durdukları fakat nedensellik kurmadıkları görülmektedir bkz. Lochner ve arkadaşları (2003: 1802), Gannon, Harris ve Harris (2014: 1082), Sirven ve Debrand (2012: 1288) ve Arezzo ve Giudici (2017: 161).

Yaşlı ve yaşılanan nüfusun sivil katılımından bahsedilirken sağlık, daha genç nüfus gruplarına kıyasla daha önemli bir role sahiptir. SHARE verisini kullandıkları araştırmalarında Sirven, Berchet ve Litwin (2015: 188, 9), Avrupa'daki yaşlıların büyük çoğunluğunun sosyal katılımları düşük oldukları için kötü sağlık riski ile karşı karşıya olduklarını, bu sağlığı kötü yaşlı grubun bir kısmının bireysel sosyal ağlar sayesinde sosyalleşme eksikliğini tamamlamasına rağmen, sosyal ağları zayıf olanlar için izolasyon riski olduğu görülmektedir. Özellikle de bu kırılgan durumdaki yaşlıların sosyal aktivitelere dahil olmasını sağlayacak uygulamaların geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedirler⁷³.

Araştırmada sosyodemografik özellikler arasında son olarak medeni durum ve cinsiyet ele alınmıştır. Her ne kadar gruplar arası farklılıklara bakıldığında eşli olanlar (eşli olmayanlara kıyasla) ve erkekler (kadınlara kıyasla) arasında sivil katılım çeşitliliğinin daha yüksek olduğu görülmüşse de bu iki özellik sivil katılım çeşitliliğinin belirleyicileri arasında anlamlı bir etkiye sahip bulunmamıştır. İlgili literatürde de benzer bir durum söz konusudur. Erlinghagen ve Hank'in (2006: 580) araştırmasında Avrupa'daki 50+ nüfusta eşli olanların gönüllülüğe katılımı olmayanlardan daha yüksektir. Aynı araştırmada, erkekler arasında gönüllülük Hollanda ve İsviçre hariç diğer Avrupa ülkelerinde kadınlardan daha yüksek bulunmuştur (Erlinghagen & Hank, 2006: 574). Öte yandan, Berchet ve Sirven'in (2014: 172) çalışmasında 50+ nüfusun sivil ve sosyal katılımında eşli olmanın negatif etkisinin olduğu görülmektedir. Yine, Yamashita ve arkadaşlarının (2017: 15) araştırmasında medeni durum gençlerin (25-50) aksine, yaşlı (65+) ve yaşılanan (50-64) kişilerin gönüllülüğe gösterdikleri ilgide anlamlı bir belirleyici olmamıştır. Sivil katılıma odaklanan yeni araştırmalarda, yaş grupları ve ülkeler arası farklılıkların incelenmesi sayesinde medeni durum ve cinsiyetin sivil katılımdaki rollerinin daha iyi açıklanabileceği görülmektedir.

Cinsiyet konusuna gelindiğinde, Handy ve Greenspan (2008: 964) göçmenlerin gönüllülüğe katılımlarında cinsiyetler arası anlamlı farklılık olmadığını fakat

⁷³ Bu araştırmanın birinci nesil göçmenler için ulaştığı bulgular, Sirven, Berchet ve Litwin'i (2015) desteklemektedir zira sonuçlar genel olarak bu kırılganlık ihtimalini değerlendirmeye almayı gerektirmektedir. Birinci nesil göçmenlerin sivil katılımı diğer gruplardan düşük olduğu gibi eğitim seviyeleri daha yüksek olmasına rağmen ekonomik durumları da daha kötüdür. Ek olarak -sonraki başlıklarda görüleceği üzere- sosyal güvenleri, genelleştirilmiş müteakabiliyet algıları ve yaşam kaliteleri de diğer grupların gerisindedir.

erkeklerin gönüllülük için ayırdıkları zamanın kadınlardan daha fazla olduğunu göstermektedir. Johnson ve Lee (2017: 590) ABD’de 50+ nüfusta beyazlar ile etnik azınlıkların gönüllüğünü karşılaştırdıkları araştırmalarında, cinsiyetin Asyalılar için anlamlı bir faktör olduğunu ve kadınların erkeklerden daha fazla gönüllü olduğunu; fakat Siyahiler ve Hispanikler için cinsiyetin anlamlı olmadığını göstermişlerdir. Etnisiteler arasında cinsiyetin gönüllülüğe etkisindeki bu farklılığı, grupların erişebildikleri kaynaklar ve iş-aile dengesindeki sorumluluklardaki farklılıklarla açıklamaktadırlar (Johnson & Lee, 2017: 590). Yine, Lee ve Moon’un (2011: 824) ABD’deki göçmenler üzerine olan araştırma sonuçlarına göre cinsiyetler arası farklılık, gönüllülüğün gerçekleştiği dernek tiplerinde görülmektedir. Yaygın literatürden farklı olarak birinci nesil kadın göçmenlerin, kendi göçmen gruplarına ait değil yerli topluma ait derneklerde gönüllülüğü tercih ettiklerini görmüşlerdir. Bu durumun arka planında Lee ve Moon (2011: 825), kadınların aksine birinci nesil erkek göçmenlerin çalışma hayatlarında serbest mesleklerin yaygın olması nedeniyle kendi göçmen gruplarına daha fazla gömülen bir finansal ve sosyal destek ağına sahip olmalarını bulmaktadır. Cinsiyet konusunda, tercih edilen sivil katılım tipi ile ilgili çalışmalar da vardır. Fortuijn ve Van Der Meer (2006: 381), sivil toplumdaki düşüşün özellikle kadın yaşlılar gibi grupların iyi oluş haline etkisini ve bu gerilemenin sosyal dışlanma ile ilişkisini ele almak için Hollanda’nın kırsal bölgelerinde 50 yaş ve üzeri nüfusta kadın ve erkeklerin gönüllülüğünü incelemektedirler. Sonuçlara göre kadınlar enformel, erkekler resmi örgütlerde gönüllülüğü daha çok tercih etmektedirler (Fortuijn & Van Der Meer, 2006: 381). Görüldüğü üzere, sivil katılımı cinsiyetler arası farklılıkların anlaşılmasında sivil katılım tipi (enformel yardım/resmi gönüllülük gibi), sivil katılımın gerçekleştirildiği örgüt, dernek ve kulüplerin etnik yapısı ve sivil katılım sıklığı gibi noktalarda bilgi sağlayan yeni veri kaynakları ile araştırmaların yapılması gerekmektedir.

Gönüllülük özelinde bakıldığında cinsiyetler arası farklılık, kadınların daha çok enformel birliklerde gönüllüğe katılmayı tercih etmesiyle açıklanmaktadır (OECD, 2010). Odak grup görüşmeleri ile yaşlıların gönüllülüğü nasıl tanımladıklarını ele alan araştırmalarında Martinez ve arkadaşları (2011: 33), yaşlı nüfusun gönüllülüğünde erkeklerin daha çok ev dışı, kadınların ise ev içi işlerle ilgili katılımının olduğunu ve

katılımların genel karakterinin enformel bakım verme ve yardım etme ile şekillendiğini göstermektedir. Kadınların erkeklerden daha fazla bakım vermesi (UNECE/European Commission, 2019: 30) de kamusal hayata katılımlarını zorlaştırıyor olabilir. Strauss (2019: 17) araştırmasında bakım veren ve gönüllü olan kişilere destekleyici bir alt yapı sunan refah rejimine sahip ülkelerde gönüllülüğün daha yüksek olduğunu göstermiştir. Bakım verme ile gönüllülük arasındaki ilişki konusunda literatürde iki yaklaşım vardır. İlkinde, özellikle de aynı hanede yaşamayan birine bakım veren kişinin gönüllülük ihtimalinin yükseldiği iddia edilmektedir. Bu durumun gerekçesi olarak, bakımla alakalı kişi ve kurumların sosyal ağı eklenmesi ve bakım vermenin yükünü hafifletmek için kişinin kendine gönüllülükle bir *rahatlama alanı* oluşturması gösterilmektedir. İkinci yaklaşımda ise bakım vermenin beraberinde getirdiği fiziksel ve duygusal yükün, gönüllülüğü düşürdüğü iddia edilmektedir (Strauss, 2019: 4, 5). Son olarak vurgulanması gereken bir husus, bakım veren yaşlılar arasında gönüllülüğe katılanların sağlıklarının, katılmayanlardan daha iyi olduğudur (Rozario, Morrow-Howell & Hinterlong, 2004: 424). Kadın yaşlıların daha fazla bakım verdiği, sağlık durumlarının ve sosyoekonomik statülerinin erkeklerden sıklıkla daha düşük olduğu ve ortalama yaşam sürelerinin erkeklerden daha uzun olduğu göz önüne alınarak sağlıklarını destekleyecek sivil katılım uygulamalarının verimli bir politika alanı olabileceği düşünülebilir.

5.1.2. Göçmenlik ve Sivil Katılım

Araştırmanın göçmenlik statüsüne dayanan sonuçları yaygın literatürü desteklemiştir. Birinci nesil göçmen olma, yerlilere kıyasla sivil katılımı düşürmektedir ve her ne kadar etki büyüklüğü açısından arka planda kalsa da bu durumun sosyodemografik özellikler ile sağlık durumu kontrol edildiğinde dahi devam etmesi önemlidir. Avrupa örneğinde sosyal katılımı konu alan ampirik çalışmalar da, göçmenlerin sosyal katılımının yerlilerden düşük olduğunu ve bu durumun sosyoekonomik faktörler kontrol edildiğinde dahi değişmediğini ortaya koymaktadır (Berchet & Sirven, 2014: 167). Fokkema ve Naderi (2013: 290), Almanya’da yaşlanan göçmenlerin yalnızlık deneyimlerini incelemekte ve bu grubun sosyal aktivitelerde yer alma ihtimallerinin yerlilerden daha düşük olduğunu göstermektedirler. Güncel bir araştırma olarak Johnson ve Lee’nin (2017: 575) ABD’deki yaşlı nüfusta beyazlar ile etnik azınlıkların

gönüllülüğünü karşılaştırdıkları araştırmaları da, beyazların daha fazla gönüllü olduğunu ortaya koyarken Putnam (1995: 672) çalışmasında, ABD örneği için siyahi ve beyazların sivil katılımı arasında kayda değer fark olmadığını göstermektedir.

Sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde, ikinci nesil göçmen olmanın yerlilere kıyasla sivil katılım üzerinde anlamlı etkisi olmadığı görülmektedir. Birinci ve ikinci nesil göçmenler arasındaki bu farklılık güncel göç çalışmalarında desteklenmektedir. Kanada’da her yaş grubundan göçmenle yaptıkları gönüllülük araştırmasında Handy ve Greenspan (2008: 964), yakın zamanda göç eden kişilere kıyasla uzun süredir yerleşimi olan göçmenlerde gönüllülüğün daha yüksek oranda olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, Avrupa örneği için de desteklenmiştir. Berchet ve Sirven’in (2014: 172) araştırma sonuçlarına göre Avrupa’daki 50 yaş ve üzeri nüfusun sosyal katılımları (gönüllülük/hayır işi yapma, aile/arkadaş/komşulara yardım etme, eğitsel/mesleki kurslara katılım, spor/sosyal kulüplere gitme, dini örgütlere katılım, cemaat/politik örgütlere katılım ile ölçülmüştür) göç ülkesinde yaşanan süre arttıkça artmaktadır. Göç ülkesinde yaşanan sürenin gönüllülüğe etkisi, ikinci nesil göçmenlerin göç ülkesine birinci nesilden daha fazla uyum sağlaması ile ilgili olabilir.

Göçmenlik statüsü ile ilgili tartışma iletilemeden önce ilgili literatürdeki “araştırma yapılan ülkede doğmuş olma” meselesi tartışmaya dahil edilmelidir. ABD örneğinin aksine özellikle de Batı Avrupa’da etnik çeşitliliğin temel kaynağı göç olduğu için “yabancı doğumlu nüfus oranı” etnik çeşitlilik çalışmalarında kullanılmaktadır (Koopmans & Schaeffer, 2016: 860-861). Bu ayrıma dayanan araştırmalarda ikinci nesil göçmenler yerli kategorisine alınmaktadır çünkü birinci-ikinci nesil göçmen ayrımı yapılmamaktadır. Bu durumun beraberinde getirdiği *göç tecrübesini göz ardı etme tehlikesinin* önüne geçmek için bazı çalışmalarda yerli-göçmen ikilemi yerine “göç ülkesinde ne kadar süredir yaşandığı” üzerinde durularak “toplumsal bütünleşme seviyesine” odaklanılmaktadır (Berchet & Sirven, 2014: 167). Bu araştırmada ikinci nesil göçmenlerin sivil katılımlarının birinci nesil göçmenlerden yüksek ve yerlilerle benzer olması ilgili literatürde olduğu gibi; göç ülkesinin eğitim sistemi, hukuk sistemi, yönetsel araçlar gibi yapısal unsurlara birinci nesil göçmenlere kıyasla daha çok hakim olmaları ile açıklanabilir. İkinci neslin bu sayılan unsurlarda kurduğu hakimiyet, sosyal bütünleşmelerini artırmakta ve yerliler ile aralarındaki “sosyal

mesafeyi (social distance)” azaltmaktadır. Burada bahsedilen sosyal mesafe, meselenin göçmenlerin ev sahibi topluma sosyal uyumuyla sınırlı olmadığını göstermektedir; yapısal unsurlara hakimiyet geliştirilmesi ile de ilgilidir. Sosyal mesafe aynı zamanda, benzer sosyal ve ekonomik şartlara sahip bireylerin birbiriyle etkileşim kurmasının daha olası olmasını ifade etmektedir (Akerlof, 1997’den akt. Berchet & Sirven, 2014: 167). Uyum ve sosyal mesafe meselesi, birinci nesil göçmenlerin yüksek eğitim seviyesine rağmen sivil katılımlarının düşük olması hususunda açıklayıcıdır.

Birinci bölümde sunulduğu üzere ulusötesi yaşlanma, doğduğu ülkede yaşlanmadan farklı zorlukları ve ihtiyaçları beraberinde getirmektedir. Birinci nesil göçmenler için göç ülkesindeki kamusal hayata erişimde rol oynayan çeşitli zorluklar (dil engeli ve göç ülkesinin sivil kültüre aşina olmamak gibi), ikinci nesille birlikte aşılmış olabilir. Johnson ve Lee (2017: 592), ABD’de 50+ nüfusun gönüllülüğünü inceledikleri araştırmasında, Asya ve Hispanik kökenli yaşlı ve yaşlanan göçmenlerin gönüllülüğe katılımlarının Siyahilerden ve beyazlardan daha düşük olmasının nedeninin dil engeli ve eğitimdeki sınırlılıklar olabileceğini ifade etmektedirler. İkinci nesil göçmenlerin yerli toplumla paylaştıkları sosyal norm ve değerlerin daha benzer olduğu bilinmektedir. Zira göç ülkesinde yaşanan süre arttıkça bu ortaklık artmakta ve göçmenlerin sosyal katılımı da artmaktadır (Berchet & Sirven, 2014: 172).

Meseleye gönüllülük özelinde bakıldığında birinci nesil göçmenlerin, kaybolan sosyal bağlarını yeniden inşa etmek gibi doğduğu ülkede yaşlanan kişilerin tecrübe etmediği bazı ihtiyaçlara cevaben de gönüllülüğe katıldıkları görülmektedir (Handy & Greenspan, 2008). Zira göçmenler, mevcut sosyal bağlarının çoğunu kaybettikleri için çeşitli kaynaklara erişim ve bunları kendi avantajları için kullanmak amacıyla sosyal ağlara dahil olmayı denemektedirler (Lee ve Moon, 2011: 815). Birinci nesilden farklı olarak ikinci nesil, yalnızlığın üstesinden gelmek için sosyal bağ kurmanın ötesine geçen bir sivil katılım inşa ediyor olabilir. Sivil katılım motivasyonları hakkında veri olmadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Erlinghagen ve Hank (2006: 580) Avrupa’da yaşlanan nüfusun gönüllülüğünü ele alan araştırmalarında, diğer sosyal aktivitelere katılma (araştırmalarında eğitsel/mesleki kursa katılım, spor/sosyal kulüplere katılım, dini katılım, cemaat/politik örgütlere

katılım, bakım verme yer almaktadır) ile gönüllü olma arasında pozitif ilişki olduğunu göstermişlerdir. İkinci nesil göçmenler, bu araştırmada ele alınan dört sivil katılım tipinde de en yüksek oranda katılım gösteren gruptur ve Erlinghagen ve Hank'ın (2006: 580) işaret ettiği durum söz konusudur.

5.1.3. Sivil Katılımda Rol Alan Makro Unsurlar

Bu araştırmada ülkeler arası farklılıklar ele alınmamışsa da, sivil katılımı makro faktörlerin de rol oynadığı bilinmektedir. Erlinghagen ve Hank'ın (2006: 571-572) araştırma sonuçlarına göre 50+ nüfusun gönüllülüğü ve bakım vermesi açısından Avrupa ülkeleri üç kategoriye ayrılmaktadır: yüksek katılım (İsveç, Danimarka, Hollanda), orta katılım (Almanya, Fransa, İsviçre ve Avusturya), düşük katılım (İtalya, İspanya, Yunanistan). Sosyal/spor kulüplere katılım ve eğitsel/mesleki kurslara katılımı ise ülkeler bu kategorilere ayrılmamıştır, söz gelimi Yunanistan ve İsviçre benzer ve yüksek seviyede yer almışlardır. Haski-Leventhal'ın (2009: 400) araştırma sonuçlarına göre de Güney Avrupa ülkelerinde yaşlıların gönüllülük oranı Kuzey Avrupa ülkelerinden daha düşüktür. Gönüllülüğün tüm nüfus grupları için erişilebilir olmasında devlet politikalarına ek olarak, ülkelerin ekonomik refah seviyesi ve nüfus özellikleri de etkilidir (Miranda, 2011: 30). Söz gelimi Vermeulen'in (2005: 971) Amsterdam'daki Surinam ve Türk göçmen grupların örgütsel tarihlerini ele aldığı çalışmasına göre, göçmen grupların geri dönüş niyeti ve cinsiyeti gibi karakteristik özellikleri göçmen örgütlerine yönelik talebi etkilediği gibi, göç ülkesinin bu derneklere sunduğu ekonomik destek ve yasal statü gibi öğelerden oluşan "fırsat yapısının" da göçmenlerin sivil katılımı erişiminde rol oynadığını belirtmektedir. Hank (2011: 536) çalışmasında refah rejiminin ve sivil kültürün, gönüllülükte fırsat yapısını şekillendiren anahtar faktörler olduğunu ortaya koymaktadır. Yeni çalışmalarla refah rejimi ve sivil kültürün ülkeler arası farklılıkları açıklayabileceği görülmektedir.

Yaşlı ve yaşılanan nüfusun sivil katılımına gönüllülük özelinde bakıldığında devlet politikalarının gönüllülüğü; yasal emeklilik yaşını ve erken emeklilik koşullarını belirleyerek etkilediği bilinmektedir. Ayrıca gönüllülüğü organize etme ve teşvik etme açısından da etkili olmaktadır (Gauthier & Smeeding, 2003: 253). Burada ifade edilmesi gereken bir husus, gönüllülüğü cesaretlendiren ulusal politikaların aşağıdan-

yukarı-yönlü olmasının önemidir. Genel olarak aktif yaşlanma politikalarının isabetli olmasında toplum ve birey arasında işbirliğinin tesisi, devletin kaynak sağlayarak aktif yaşlanmayı teşvik etmesi ve yaşlı bireylerin sosyal ve ekonomik entegrasyonunu sağlaması belirleyici rol oynamaktadır (The Denver Summit of the Eight, 1997: 1; Walker, 2006: 86). Aktif yaşlanma uygulamalarının kültürel çeşitliliğe saygılı olması (Walker, 2006: 86) ve politika yapım süreçlerine yerel unsurları dahil etmesi önemlidir (Hank & Erlinghagen, 2009: 176). Nitekim Hank ve Erlinghagen (2009: 176), Avrupa’da 50+ nüfusta gönüllülük dinamiklerini inceledikleri araştırmalarında, geliştirilecek politikalarda sosyal bağlamın dikkate alınması gerektiğini, söz gelimi Güney Avrupa ülkelerinde yaşlanan nüfusun gönüllülüğünü hedefleyen uygulamaların aile içi enformel destek mekanizmalarını dikkate almazsa başarısız olacakları ifade etmektedirler. Yine, Johnson ve Lee (2017: 592) ABD’de 50+ nüfusla gerçekleştirdikleri araştırmalarında, etnik azınlıkların gönüllülüğe katılımının pekiştirilmesi için, gönüllülük programlarının onlar için değil onlarla birlikte planlanması ve kendilerine özgü ihtiyaçlarının gündeme alınması gerektiğinin altını çizmektedir.

5.1.4. Yaşlı ve Yaşlanan Nüfus ve Sivil Katılıma Erişim

Bakım verme ve enformel yardımda bulunma konusu, yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımını ele alan her araştırma için *sivil katılımın tanımı* bağlamında önemlidir. Çalışmanın kuramsal bölümünde bahsedilmiş olduğu üzere, mevcut sosyal bilimsel literatürde sivil katılımın şemsiye bir kavram haline gelmiş olması ve yeterli kuramsal arka planın olmaması önemli bir sorundur. Özellikle yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımında bakım vermenin de sivil katılıma dahil edildiği görülmektedir. Söz gelimi Fischer ve arkadaşları (1991: 187, 188), gönüllülük kapsamında enformel gönüllülüğü, bakım vermeyi ve aile içi yardımı değerlendirmektedir. Fakat resmi ve enformel gönüllülüğün fark gözetilmeden ele alınması sorunlu bir yaklaşıma yol açabilmektedir. Çünkü enformel yardım etme ve bakım verme, resmi gönüllülüğe kıyasla daha güçlü bir sorumluluk duygusu oluşturmaktayken, daha az sosyal onay sağlamaktadır (Li & Ferraro, 2005: 70). Öte yandan bakım vermenin ve enformel yardım davranışının yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımından bütünüyle dışlanması da, bu nüfus grubunun topluma katkısını gözden kaçırma ve değersizleştirme tehlikesine düşmektedir. Zira

Martinez ve arkadaşlarının (2011: 33) nitel araştırma ile gösterdikleri üzere, özellikle sosyoekonomik statüsü düşük olan ve azınlık etnik gruplardan olan yaşlıların topluma yaptıkları katkıda bakım verme ve enformel yardım önemli bir yere sahiptir.

Bu noktada kuramsal arka plan, araştırmalarda sivil katılımın nasıl tanımlandığı üzerinde belirleyici olmaktadır. Bakım verme, bu çalışmada sivil katılım kapsamına alınmamıştır çünkü sivil katılımın 1) katılımcılara bireysel olanın ötesinde sosyal bir gündem sağlaması ve kamusal yarar üretmesi, 2) yatay ilişkiler kurdurması, 3) aktif bir katılım olarak gerçekleşmesi ve 4) cemaat kurma kapasitesi taşıması beklenmiştir. Sosyolojik yaklaşımın üstünde durması gereken bir diğer konu, bakımın sivil katılım kapsamına alınmasının politikadaki olası yansımalarıdır. Hank ve Erlinghagen (2010: 16), Avrupa’da yaşlanan nüfusun sosyal bütünleşmesi için sivil ve sosyal katılımın önemini altını çizmekte ve özellikle dezavantajlı grupların katılımının sosyal politikalarla desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, uygulamaların özellikle de ekonomik dezavantaj yaşayan kişilerin gönüllülük adı altında çalıştırılıp istismar edilmesine karşı dikkatli olması gerektiğine dikkat çekmektedirler. Bakımın sivil katılım kapsamına alınması, akademik çalışmaların “Büyük Toplum” yaklaşımını desteklemesi riskini beraberinde getirmektedir. Sennett’in *Berber* metni bu konuda göz açııcıdır. Ona göre, David Cameron’ın İngiltere’de uyguladığı “Büyük Toplum” yaklaşımı yerel topluluğun (komşular ve aile gibi) bakım gibi konularda birbirlerini desteklemesini överken; ekonomik sömürgeci bir damar barındırmaktadır. Zira bu uygulamanın özünde, yeterli ekonomik kaynaklardan mahrum kalan yerel topluluktan bu eksikliği kendi çabalarıyla kapatması beklenmektedir (Sennett, 2012: 306).

Bulgulara göre 50+ nüfusta en fazla katılım spor/sosyal/diğer kulüplerde gerçekleştirilmekte, ardından sırasıyla gönüllü olma/hayır işlerinde çalışmanın geldiği ve bunu da eğitsel/mesleki kursa katılmanın takip ettiği görülmektedir. Politik/cemaat örgütlerde rol alma ise en az katılım gösterilen sivil katılım tipi olmuştur. Meseleye ulusötesi yaşlanma penceresinden bakıldığında, göçmenlik statüsüne göre gruplar arasında farklılıklar gözlenmektedir. Yerlilerin spor/sosyal/diğer kulüplerde en yaygın katılımcılar olduğu (%32,1); gönüllülük/hayır işleri ve politik cemaat örgütlerinde ise ikinci nesil göçmenlerin en yüksek katılımcı olduğu (sırasıyla %22,3 ve %8,9)

görülmektedir. Bu üç katılım tipinde de birinci nesil göçmenler en az katılım yapan gruptur. Eğitsel/mesleki kursların en fazla ikinci nesil göçmenler (%16,0) ve birinci nesil göçmenler (%15,4) arasında yaygın olduğu görülmektedir (yerlilerde bu oran %13,5'tir). Bu katılım tipi aynı zamanda birinci nesil göçmenler arasında en fazla gerçekleştirilen sivil katılım tipi de olmuştur, zira diğer tiplerde yerliler ve ikinci nesil göçmenlerin gerisinde kalmaktadırlar. Eğitsel/mesleki kurslara katılımdaki farklılık, örnekleme göçmenlerin eğitim düzeyinin yerlilerden daha yüksek olmasından kaynaklanıyor olabilir. Aynı zamanda birinci nesil göçmenler için, eğitim durumları yerlilerden yüksekken ekonomik durumlarının düşük olmasının bir sonucu da olabilir. Fakat veri kaynağı, sivil katılım tiplerinin tercih nedenleri hakkında bilgi vermediği için kesin bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Katılım gösterilen sivil katılım tipleri tercihe dayalı olabileceği gibi erişilebilir olan sivil katılım olanakları ile de ilgili olabilir. Zira sosyoekonomik statüsü düşük, azınlık etnik gruplardan yaşlıların sivil katılıma erişimde sağlık durumunun kötü olması ve yeterince zaman ve para ayıramamak gibi çeşitli zorluklarla karşılaştığı bilinmektedir (Martinez vd., 2011: 33). Bu zorluklar yerli yaşlılar için de geçerlidir fakat göçmen kökenli olanların söz gelimi sağlık-bakım hizmetlerinden yerli yaşlılar kadar yararlanmıyor olması (Fokkema & Naderi, 2013: 290) sivil katılıma erişimdeki zorlukları artırıyor olabilir. Sivil katılıma erişimdeki zorluklar bunlarla sınırlı değildir. Sosyalleşme mekanlarının ne kadar erişilebilir olduğunun da (Palmberger, 2017: 240) sivil katılıma erişimde rol alan diğer bir anahtar nokta olduğu düşünülebilir. Zira her ne kadar yaşlanan göçmenler arasında yalnızlık ve sosyal dışlanmışlık göç ülkesinde bulunma süresi, dindarlık, istihdam pozisyonu gibi bireysel özelliklere bağlı olarak değişiyor olsa da, yaşanan kentsel bölgedeki etnik kompozisyon ve sosyal toplanma mekanlarına erişim imkanı gibi çevresel faktörlerden de etkilenmektedir (Ciobanu, Fokkema & Nedelcu, 2017: 171).

Yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılıma erişimi tartışmasında, McBride'nin (2007) konuyu sosyal içerme bağlamında ele alan çalışması verimli bir zemin sağlamaktadır. McBride (2007: 67) günümüz toplumunda sivil katılım dinamiklerinin yaşlı ve yaşlanan nüfusa karşı dışlayıcı olabildiğini, yaşlanma tecrübesinin rolünün ekonomik, sosyal ve fiziksel koşulların ötesine geçilerek anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir.

Yaklaşımını “kurumsal kapasite” üzerine inşa etmekte ve beş boyut belirlemektedir: Erişim, beklentiler, bilgi, teşvik ve kolaylaştırıcılık. Erişim, katılım şansına sahip olmaktır ve aslında altın kuraldır. Erişimin hem kurumsal hem de bireysel bir içeriği vardır. Söz gelimi sivil katılım için bireyin taşıması beklenen nitelikler (özel bir beceriye sahip olma ya da araba kullanmayı bilme gibi) ve fiziksel erişilebilirlik yaşı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımında belirleyicidir. Beklentiler arasında hem sivil kültürün sivil katılım gerçekleştiren kişiye verdiği roller (sosyal sorumluluk olarak nitelendirilmesi gibi) hem de etnisite, din, sosyoekonomik statü açısından farklılıklara esnek bir yaklaşımın sağlanması yer almaktadır (McBride, 2007: 68). Erişilebilirlikte ve beklentilerde esneklik, bu nüfus grubunun sivil katılıma dahil edilmesinde önemlidir. Zira kurumların perspektifinden bakıldığında yaşı gönüllülerle çalışmanın avantajlı yanları arasında yaşlıların sahip oldukları bilgi birikimi, tecrübe, güvenilirlik ve güçlü adanmışlık; dezavantajları arasında ise sağlık sorunları nedeniyle kapasitenin düşebilmesi ve eğitimlerini tazeleme gereklilikleri yer almaktadır (Principi vd., 2012: 685). Bu avantaj ve dezavantajların farkında olunarak kamusal hayatın inşa edilmesi, bu nüfus grubunun sivil katılımının desteklenmesinde önemli olacaktır.

Sivil katılıma erişimde bilgi boyutu, sivil katılımın gerçekleştiği dernek, kulüp ve örgütlerle yaşı ve yaşlanan bireylerin “karşılaşmasını” sağlayacak zemine işaret etmektedir (McBride, 2007: 68, 69). Bu karşılaşma zemini ile ilgili Tang ve Morrow-Howell’in (2008: 222, 223) araştırması, yaşlıların hastane ve sağlık-temelli organizasyonlarda gönüllü olmaya kendilerinin, ailelerinin ve arkadaşlarının tecrübeleri ve yönlendirmeleriyle karar verdiğini fakat eğitsel, sivil, politik ve profesyonel organizasyonlarda gönüllü olmaya ancak bu örgütler tarafından doğrudan davet edildiklerinde katıldıklarını göstermektedir. Teşvik boyutu, sivil katılımın bireye sağladığı katkılardır (McBride, 2007: 69). Palaz (2021b: 175), SHARE verisini kullandığı ve 13 Avrupa ülkesinde 50+ nüfusun gönüllülük motivasyonlarını ele aldığı araştırmasında “faydalı bir şeye katkı sağlama” en öne çıkan motivasyon olmuştur ve bunu “keyif alındığı için gönüllü olma” izlemektedir. Yaşı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımında motive edici unsurlar dikkate alınarak teşvik sağlanmalıdır. Kolaylaştırıcılık boyutu, yaşı ve yaşlanan bireylerin sivil katılım için ihtiyaç duydukları desteklerin sağlanmasına işaret etmektedir (McBride, 2007: 69). Bu nokta

sivil katılımın sürdürülmesinde önemlidir. Martinez ve arkadaşları (2011: 33), gönüllü oldukları süreçte yaşanan “olumsuz tecrübelerin” yaşlı nüfusun sivil katılımdan geri çekilmesine neden olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşlıların sivil katılımının önünde duran engeller kurumsal mekanizmalarla sağaltılmadan ve temel ihtiyaçları karşılanmadan sivil katılımı bulundurmalarını beklemek gerçekçi bir uygulama zemininin kaybedilmesi ile sonuçlanmaktadır (Martinez vd., 2011: 34).

Sivil katılımın gerçekleştirildiği farklı örgüt, grup, dernek tiplerinden bahsedilirken, bu araştırmanın veri kaynağında yer almayan bir bilgi olarak, sivil katılım gerçekleştirilen örgütlerin sosyal sermayelerinin önemi de tartışılmalıdır. Handy ve Greenspan (2008: 965) araştırmalarında göçmenlerin hem yerli toplumdan hem de diğer göçmen gruplarından ayrı kalarak etnik olarak homojen derneklerde gönüllü olmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Örneklemelerinde her yaş grubu yer almaktadır, eğitim düzeyi yüksektir ve katılımcıların çoğunluğu ile göç ülkesinin dilinde araştırma gerçekleştirilmiştir. Portes ve Sensenbrenner’in (1993) çalışmasına göre göçmenler farklı bir kültürle karşılaştıklarında bir “biz-lik (we-ness)” yani aidiyet duygusu arayışına girebilir (akt., Lee & Moon, 2011: 817). Algılanan sosyal farklılıklar göçmenlerin kendi etnik toplulukları içinde dayanışmacı sosyal sermaye inşa etmesini uyarıyor olabilir (Lee & Moon, 2011: 817). Bununla birlikte göçmenlerin dayanışmacı sosyal sermayeyi, aracı sosyal sermaye inşa etmek için kullandıkları yönünde çalışmalar da vardır (Becker & Dinhr, 2001; McKenzie, 2008’den akt., Lee & Moon, 2011: 818). Bu nedenle göçmenlerin, homojen karakterdeki örgütlerde gerçekleştirdikleri sivil pratiklerin *bize karşı onlar* şeklinde yorumlanmasında temkinli olunmalıdır. Göçmenler için, *biz* olarak toplanmak *onlarla* bir araya gelmenin temelini kurabilmektedir.

Yaşlı ve yaşlanan nüfusunun sosyal katılımında biz-lik duygusundan bahsedilirken üzerinde durulması gereken bir diğer konuya Haslam, Cruwys ve Haslam (2014: 64) dikkat çekmektedir. ELSA verisi ile 50+ nüfusta bilişsel sağlığın korunması ile sosyal sermaye arasındaki ilişkiyi değerlendirdikleri araştırmalarında, hem bireyler arası etkileşimleri hem de birey-grup etkileşimlerini incelemektedirler. Sonuç olarak, birey-grup etkileşiminin bilişsel sağlığın korunmasında daha önemli olduğunu, bu durumun nedeninin de grup etkileşiminin bireyler arası etkileşimden farklı olarak sağladığı

aidiyet hissi ve daha yüksek bilişsel uyarım olabileceğini ifade etmektedirler. Grup etkileşiminin yaşlı ve yaşlanan nüfus için önemini göstermektedir. Sirven, Berchet ve Litwin'in çalışmasında (2015: 188-189) yaşlıların büyük çoğunluğunun tek tip katılım yaptıkları görülmüştür. Öte yandan birden çok tipte katılımın sağlığa daha çok faydası olduğu da bilinmektedir. Bu araştırmada da -ilerleyen başlıklarda gösterildiği üzere- sivil katılım çeşitliliğindeki artış sosyal güveni, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını ve yaşam kalitesini olumlu etkilemektedir. Yaşlı ve yaşlanan nüfusun tercih ettikleri sivil katılım tipleri dikkate alınarak katılım çeşitliliğinin desteklenmesi, sosyal bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir adım olabilir.

Literatürde uygulamalarla ilgili üzerinde durulan bir husus, Carr, Biggs ve Kimberley'in (2013: 35) çalışmasında yaşlı ve yaşlanan nüfusun gönüllülüğe katılımlarını destekleyecek programlarda, bu nüfus grubunun yetenek, ihtiyaç ve ilhamlarıyla örtüşen rollerin desteklenmesi gerekliliği ile ifade edilmektedir. Bu durumda örneğin bakım veren ya da engelli olan bir yaşlı için görev tanımı iyi yapılmış ve fazla zaman almayan gönüllülük tiplerinin programlanması düşünülebilir (Morrow-Howell vd., 2003: 143). Onyx ve Warburton (2003: 68), yaşlı yetişkinleri hedefleyen gönüllülük programlarının koruyucu sağlık pratiklerini desteklemesi ve duygusal destek sağlaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Hank ve Erlinghagen (2010: 13) Avrupa'da 50+ nüfusun sivil ve sosyal katılımını ele aldıkları araştırmalarında, sosyal bütünleşme ile katılım arasındaki güçlü ve pozitif ilişkiye dikkat çekmekte fakat uygulamada sağlık sorunları olduğu için katılım gerçekleştiremeyen yaşlıların katılımını yükseltmektense sağlık durumu iyi olanların katılımını artırmanın sağlık politikaları açısından daha anlamlı bir yaklaşım olacağını ifade etmektedirler. Ek olarak, Avrupa'daki yaşlı ve yaşlanan nüfusun katılımı sosyal politikalarla desteklendiğinde bile, bu nüfus grubunun ancak küçük bir kısmının katılımının artırılacağını ve yaşlanan nüfusta oranı en çok artan 85+ grupta katılımın yine de düşük kalacağını, beklentilerin "gerçekçi" bir yorumu olarak ortaya koymaktadırlar (Hank & Erlinghagen, 2010: 14).

Sonuç olarak, bu araştırmanın ulaştığı bulgulara göre dokuz Avrupa ülkesinde 50 yaş ve üzeri nüfusta ekonomik durumu kötü olmanın, eğitim seviyesi düşük olmanın, sağlık durumu kötü olmanın ve 75 yaş ve üzeri grupta yer almanın sivil katılımı

olumsuz etkilediği görülmektedir. Sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde ikinci nesil göçmen olmanın yerli olmaya kıyasla anlamlı bir etkisi olmadığı fakat birinci nesil göçmen olmanın sivil katılım üzerindeki olumsuz etkisinin devam ettiği görülmektedir.

5.2. Sosyal Kaynakların Ortaya Çıkmasında Sivil Katılımın Etkisi ve Göçmenliğin Rolü

Bu araştırma sosyal sermaye kuramına dayanmakta olup bireyler sivil katılım (sosyal sermayenin yapısal unsuru) gerçekleştirdiğinde sosyal güvenin, genelleştirilmiş müteakabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin (sosyal sermayenin bilişsel unsurları) yükselmesi beklenmiştir. “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan fayda sağlama tecrübelerinde rol oynamaktadır” önermesi ile yapılan analizlerin sonuçları, kuramsal arka planı desteklemiştir. Bu başlıkta sosyal sermayenin bilişsel unsurlarına dair ulaşılan bulgular tartışılmaktadır.

5.2.1. Sosyal Güven: Göçmen Nesilleri Arasındaki Farkın Ortadan Kalkması

Sosyal sermaye kuramına göre, sivil katılım sosyal güveni yükseltmektedir (Stolle & Lewis, 2002: 2; Van Londen, Phaet & Hagendoorn, 2007: 1204). Bu çalışmada sosyal sermaye kuramından yola çıkılarak sivil katılımın sosyal güvene etkisi incelenmiştir. Buna ek olarak bireylerin sosyodemografik özellikleri ve genel yaşam tecrübesinin sosyal güvende oynadığı rol de ele alınmıştır. Araştırma, ulusötesi yaşlanmayı ele aldığı için “güvenecek öznenin” bireysel özelliklerinin anlaşılması önemli bir yere sahiptir. Zira, “güvenilecek nesne” hakkında yeterli bilgi olmadığında -ki zaten sosyal güven, hakkında kesin bilgi sahibi olunmayan kişilere yönelik güvendir- “güvenecek öznenin” bireysel özellikleri önemli hale gelmektedir. Söz gelimi dezavantajlı bir çevrede büyümüş olmak kişinin “dünyanın tahmin edilebilirliğine” yönelik kabulünü ve dolayısıyla sosyal güvenliğini düşürmektedir (Putnam, 2000: 138, Uslaner & Conley, 2003: 335).

Kuramsal arka plan ve literatür değerlendirmesi sonucunda araştırmanın ikinci

önermesi “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan fayda sağlama tecrübelerinde rol oynamaktadır” şeklinde belirlenmiştir. Bu önerme altında sivil katılımın pekiştirmesi beklenen üç sosyal kaynak incelenmiştir ve bunlardan ilki sosyal güvendir (diğer ikisi genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesidir). Bulgulara göre, dokuz Avrupa ülkesindeki 50+ nüfusta eğitim seviyesinin düşük olmasına kıyasla orta ve yüksek olması, ekonomik durumun kötü olmasına kıyasla iyi olması, algılanan sağlık durumunun kötü olmasına kıyasla iyi olması, eşin olmamasına kıyasla eşin olması ve erkeklere kıyasla kadın olma sosyal güveni yükseltmektedir. Yaş grupları sosyal güvenin belirleyicisi olarak anlamlı role sahip bulunmamıştır⁷⁴. Göçmenlik statüsüne gelindiğinde, göçmenler arasında nesil farkı olmaksızın, göçmen olmanın sosyal güveni negatif etkilediği görülmektedir. Üstelik, sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde dahi bu durum (yerlilere kıyasla birinci ve ikinci nesil göçmen olmanın sosyal güvene negatif etkisi) devam etmektedir. Sivil katılımı ile ilgili ulaşılan sonuçlar, sivil katılım çeşitliliğindeki artışın sosyal güveni yükselttiğini ortaya koyarak kuramsal arka planı desteklemiştir. Bununla birlikte sivil katılımın sosyal güvene pozitif etkisinin, göçmenlik statüsü ile anlamlı bir etkileşime sahip olmadığı görülmüştür.

Ulaşılan bulgular etki büyüklükleri bakımından değerlendirildiğinde; sağlık durumunun, ekonomik durumun, eğitim seviyesinin ve sivil katılım çeşitliliğinin sosyal güvende öne çıkan yordayıcılar olduğu görülmektedir. Cinsiyet, medeni durum, birinci ve ikinci nesil göçmen olma sosyal güvene anlamlı katkı yapsalar da daha arka planda kalan belirleyiciler olmuşlardır.

5.2.1.1. Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığın Sosyal Güvene Etkisi

Araştırma sonuçları ilgili literatür ile kıyaslandığında, iyi sağlık durumunun sosyal güvene olumlu etkisinin desteklendiği görülmektedir. Berchet ve Sirven’in (2014: 172), Avrupa’daki 50+ nüfusla yaptıkları araştırmaları da iyi sağlık durumunun sosyal güvende yükselmeyi yordadığını bulmuştur. Yaşlı yetişkinlerde sağlık ile sosyal güven

⁷⁴ Yaş grupları regresyon analizinde modele anlamlı katkı sağlamadığı gibi, varyans analizinde de gruplar arasında ortaya çıkan anlamlı farklılığın etki değerinin sıfıra yakın olduğu görülmüştür.

arasında neden pozitif ilişki olduğunu anlamaya çalışan Glass ve Balfour (2003), arka planında sosyal izolasyon riskinin rol aldığını iddia etmektedir (akt. Abbott & Freeth, 2008). Buna göre, sosyal güveni düşük olan kişilerin sosyal izolasyon riskinin artması, sağlıklarının kötü olmasının esas nedenidir.

Sonuçlar, yaşla ilgili kesin bir şey söylenmesini mümkün kılmamaktadır ve bu durum literatürde de benzerdir.⁷⁵ Berchet ve Sirven'in (2014: 172) çalışması da 50+ nüfusta yaşın, sosyal güven üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Öte yandan genç yaş gruplarını içeren örneklerle yapılan çalışmalar farklı sonuçlara ulaşmaktadır. Li ve Fung'un (2013: 353) yaşla birlikte sosyal güvenin nasıl değiştiğini araştırdıkları ve 38 ülkeyi dahil ettikleri araştırma sonuçlarına göre yaşla birlikte sosyal güven artmaktadır. Araştırmalarının örnekleminde onlu yaşların sonundan başlayarak tüm yaşlar yer almaktadır. Bu çalışmada sadece 50 yaş ve üzeri nüfusun ele alınması ve sosyal güvenin tek bir soru ile ölçülmesi, yaşın sosyal güvene etkisinin anlaşılmasında bir sınırlılık oluşturmuş olabilir. Zira kullanılan sorunun hem ülkeler arasında farklı anlaşıldığı (Lolle & Torpe, 2011: 194) hem de yaşlılar ve kadınlar gibi kırılgan gruplarda ölçümünde yanlılık olduğu (OECD, 2017b: 94) bilinmektedir. Sosyal güvenin daha güçlü bir ölçüm aracı ile ölçülmesini sağlayan veri kaynakları ile yapılacak yeni araştırmalar yaş konusunda bu araştırmanın sınırlılıklarını aşabilecektir.

Ulaşılan bulgulara göre eğitim seviyesinin düşük olmasına kıyasla orta ve yüksek olması, sosyal güvendedeki artışı yordamaktadır ve etki büyüklüğü açısından da öne çıkan bir yordayıcıdır. Benzer şekilde Putnam (1995: 667) da eğitimle birlikte sosyal güvenin yükseldiğini bulmuştur. Berchet ve Sirven (2014: 172) de, Avrupa'daki 50+

⁷⁵ Tek faktörlü gruplar arası ANOVA testi ile gruplar arası farklılığa bakıldığında; 50-64 yaş grubu ile 65-74 yaş grubu arasında anlamlı bir farklılık yokken, 75+ yaş grubunun sosyal güveninin bunlardan düşük olduğu fakat etki değerinin sıfıra yakın olduğu görülmektedir. Regresyon analizinde ise yaş grupları ilk modelde anlamlı bulunmamış, sivil katılımın eklendiği modelde ise 65-74 yaş grubunda olmak ve 75+ yaş grubunda olmak sosyal güveni olumlu etkilemiştir. Hiyerarşik çoklu regresyonda modele yeni bir değişken eklendikten sonra anlamsız olan bir değişkenin anlamlı hale gelmesine bastırma etkisi (*suppression effect*) denilmektedir. Bastırma etkisi ile elde edilen anlamlılık, ancak güçlü bir kuramsal açıklama söz konusu olduğunda "yapay bir sonuç" olmaktan kurtulmaktadır (Crede, Gelman & Nickerson, 2016'dan akt. Lenz & Sahn, 2021: 1). Araştırmacıların bastırma etkisi ile istatistiki anlamlılık elde ettiklerini açıklıkla beyan etmeleri beklenmektedir. Bununla birlikte bastırma etkisi olan yayınların bu durumu büyük çoğunlukla paylaşmadığı görülmektedir (Lenz & Sahn, 2021: 3).

nüfusta yüksek eğitimin ve ücretli işte çalışıyor olmanın daha yüksek sosyal güveni yordadığını ortaya koymaktadır. Sonuçlara göre iyi ekonomik durumun yanı sıra kadın olma ve eşi olma sosyal güvendeki artışı yordamaktadır. Bu bulgular Putnam'ın çalışmasını desteklemektedir. Buna göre ABD'de finansal zorluk yaşayanlar yaşamayanlardan, boşananlar bu tecrübeyi yaşamayanlardan daha az sosyal güvene sahiptir (Putnam, 2000: 138). Yine, kadın olmanın sosyal güvene etkisi Hooghe ve arkadaşlarının (2009: 209) Avrupa Sosyal Anketi (ESS) verisini kullandıkları araştırmasında da olumlu bulunmuştur.

5.2.1.2. Göçmenlik ve Sosyal Güven

Göçmenlik statüsüne gelindiğinde yaşlı ve yaşlanan bir göçmen olmanın sosyal güveni, nesil farkı olmaksızın yerlilere kıyasla negatif etkilediği ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar etki büyüklüğü açısından göçmenlik statüsü arka planda kalan bir yordayıcı olsa da, sosyodemografik özellikler ve sağlık durumu kontrol edildiğinde bile etkisinin devam etmesi kayda değer bir sonuçtur. Hatırlanacağı üzere sosyal güven, kişinin tanıdığı kişilere duyduğu güvenden farklı olarak genelleştirilmiş ötekilere yönelik güvenidir ve güveni tanıdıklarının ötesine taşımaktadır (Putnam, 2000: 136).⁷⁶ Bulgular, yaşlı ve yaşlanan bir göçmen olmanın -nesil farkı olmaksızın- güveni, tanıdıkların ötesine taşımayı olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Bu durum, göç ülkesindeki sosyal hayatta tecrübe edilen pek çok faktörden etkileniyor olabilir. Zira Phillipson ve arkadaşları (2000), yaşlılarla yaptıkları çalışmalarında güvenleri üzerinde “komşularına selam verebilme” gibi “zayıf” ilişkilerin dahi belirleyici rol oynadığını ortaya çıkarmışlardır (akt. Scharf vd., 2001: 307). Bu çalışmada ülkeler arası farklılıklar analize dahil edilmemiş, Avrupa’da benzer göç geçmişlerine sahip dokuz ülkede *yabancıların* sosyal sermayesi bütün olarak yorumlanmıştır. Ülkelerin oynadığı rol konusunda fikir verici bir çalışma Berchet ve Sirven’e (2014) aittir. Göçmenlerin sosyal güven ve sosyal katılımını ele alan

⁷⁶ Sosyal güvenin nasıl kazanıldığı ile ilgili farklı yaklaşımlar vardır. Sennett (2012: 190, 191) başkalarına güvenin, onlardan tam olarak ne beklenebileceği bilgisine vakıf olunmadığı halde yani onlara karşı duyulan inancın doğrulanıp doğrulanmayacağından emin olunmamasına rağmen beslendiğini ifade etmektedir. Öte yandan Barber (1983: 165) ise sosyal güvenin sosyal olarak öğrenilen bir kazanım olduğunu dolayısıyla insanların sosyal tecrübeleri sonucunda *beklentilerinin onaylandığını gördüklerinde* birbirlerine, içinde yaşadıkları örgüt ve kurumlara, doğal ve ahlaki sosyal düzene yönelik güven kazandıklarını iddia etmektedir (akt. Liu & Besser, 2003: 350).

araştırmaları, ikisi (sosyal katılım ve sosyal güven) arasındaki ilişkiyi konu almasa da, Avrupa’da ülkeler arası farklılıkları “sosyal mesafe” bağlamında incelediği için önemlidir. Sosyal mesafe ile işaret ettikleri olgu, göçmenlerin yerli toplumdan farklı norm ve değerlere sahip olmalarının sosyal güven ve katılımlarını olumsuz etkilemesidir. Sonuçlara göre sosyal mesafenin olumsuz etkisi Kuzey Avrupa ülkelerinde diğer Avrupa ülkelerinden daha zayıftır (Berchet & Sirven, 2014: 177).

Bu araştırmadaki birinci nesil göçmenlerin hem sosyal güvenlerinin hem de sivil katılımlarının yerlilerden düşük olması, özelleştirilmiş güven sahibi olma (particularized trusters) tartişmasını akla getirmektedir. Uslaner ve Conley’e (2003: 335) göre, özelleştirilmiş güven sahibi kişiler, kendi gruplarının dışında kalan insanlarla paylaştıkları ortak değerler olduğuna kuşkuyla bakmaktadırlar ve iç grupları ile sınırlı bir sosyalleşmeyi tercih etmektedirler. Bu kişiler için “diğerleri” onların çıkarlarına zıt dışmüyorsa bile onlarla çok az ortak noktaları vardır. İkinci nesil göçmenlerin sosyal güveni tartişılırken, birinci nesilden farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır çünkü sivil katılımları yerlilerle benzer olmasına rağmen sosyal güvenlerinin yerlilerden düşük olduğu görölmektedir. İlk bakışta şaşırtıcı olan bu bulgu, Putnam’ın sonuçlarını desteklemektedir. Putnam (1995: 672) çalışmasında ABD örneği için siyahi ve beyazların sivil katılımı arasında kayda değer fark olmadığını fakat sosyal güvenin iki grup arasında oldukça farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumu, nesillerdir süregelen negatif deneyimin bir sonucu olarak yorumlamaktadır. Putnam’ın yorumunun bu araştırma için de geçerli olduğu düşünölebilir. İkinci nesil göçmenler, sivil katılım yapsalar bile sosyal güvenleri yerlilerden düşük kalmaktadır. Benzer bir sonuç, Berchet ve Sirven’in (2014) araştırmasında Avrupa’daki 50+ nüfus için bulunmuştur. Araştırmacılar, sadece katılımcıların kendilerinin “doğdukları ülkeyi” temel almanın ikinci nesil göçmenlerin tecrübesini gözden kaçırma tehlikesine dışmesini eleştirerek “göçmen-yerli” ikiliğini aşmak amacıyla araştırmalarında göç ülkesinde yaşanan süreyi temel almışlardır. Sonuç olarak; sosyal güvenin göç ülkesinde yaşanan süre ile birlikte değişmediğini, fakat göç ülkesinde yaşanan süre arttıkça bu çalışmada kullanılan sivil katılım tipleri de dahil olmak üzere sosyal katılımın arttığını bulmuşlardır (Berchet & Sirven, 2014: 172).

5.2.1.3. Sivil Katılımın Sosyal Güvene Etkisi

Araştırmanın sivil katılımın sosyal güven üzerindeki etkisi ile ilgili ulaştığı sonuç, kuramsal arka planı desteklemiştir. Sivil katılım çeşitliliğindeki artış, sosyal güvendedeki yükselmeyi yordamaktadır. Üstelik etki büyüklüğü açısından da ekonomik durum, eğitim seviyesi ve sağlık durumu gibi öne çıkan belirleyiciler arasındadır. Tüm sosyodemografik özellikler ve sağlık kontrol edildiğinde sivil katılım çeşitliliği sosyal güven üzerindeki etkisini devam ettiği görülmektedir. Putnam da (1995: 665-6) sosyal güven ve sivil katılım arasında cinsiyet, yaş, eğitim, gelir ve ırktan bağımsız olarak güçlü bir ilişki bulmaktadır. Ona göre birlikte olan insanlar, birbirine güvenen insanlardır. Dahası bu ilişki, farklı ülkeler ve gruplar için de doğrudur (Putnam, 1995: 665-6). Bu bulgu, genel olarak sosyal sermaye kuramının “sivil örgütlere katılımı olan kişilerin daha fazla sosyal güvene sahip olduğu” (Nummela, 2015: 192; Van Londen, Phalet & Hagendoorn, 2007: 1204) iddiasını desteklemektedir.

Literatürde yaygın bir kabul, sivil katılım gerçekleştiren bireylerin sivil katılıma gömülü sosyal kaynakların ortaya çıkmasını sağladığı şeklindedir (bkz. Paxton, 2007; Putnam vd., 1993; Putnam, 2000; Stolle & Lewis, 2002; Van Londen, Phalet & Hagendoorn, 2007). Bu yaklaşımda sosyal sermaye “sosyal bağların üretici değerine” işaret etmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 9). Putnam ve arkadaşları (1993: 171) günümüz toplumunda sosyal güvenin doğması için sivil katılımın önemli bir kaynak oluşturduğunu iddia etmektedir. Paxton (2007, s.54) kapsamlı literatür değerlendirmesinde Shah’ın (1998), Pahn’ın (1997) ve Glanville’in (2001) araştırmalarını inceleyerek “sivil katılımın sosyal güvenin nedeni olduğu” varsayımının daha güçlü biçimde desteklendiği sonucuna ulaşmaktadır. İlişkiseliliği iki yönlü araştıran çalışmalar da vardır. Claibourn ve Martin’in (2000: 267) bulguları sosyal güvenin sivil katılımı ortaya çıkardığını desteklememekte fakat sivil katılımı olan kişilerin daha fazla sosyal güvene sahip olduğunu doğrulamaktadır.

5.2.1.4. Sosyal Güvende Rol Alan Makro Unsurlar

Bu araştırmada olduğu gibi literatür de sivil katılım ile sosyal güven arasında pozitif ilişki bulunsa da ilişkinin zayıf olduğu görülmektedir (Delhey & Newton, 2003:

108).⁷⁷ Sosyal bilimsel literatürde sivil katılımın sosyal güven, mütakabiliyet ve dürüstlük gibi iş birliği normlarını ürettiği fikri sağlam bir şekilde yerleşmiştir fakat sivil katılımın güven ve “sosyal-olarak-kullanışlı normları” nasıl ürettiğine dair çok az bilgi vardır (Scrivens & Smith, 2013: 30). Literatürdeki bu eksikliğin nedenleri arasında sosyal güvende rol oynayan sivil kültür, sosyal politikalar, demokratik kurumsallaşma ve refah rejimleri gibi makro unsurların araştırmalara dahil edilmesinin kolay olmaması ve sosyal güveni boylamsal olarak ölçecek veri kaynaklarındaki yetersizliktir.

Sivil katılımın sosyal güveni üretilip üretmediği incelenirken değerlendirilmesi gereken makro faktörlerden biri sivil kültürdür. Anheier ve Kendall (2002: 355), sivil katılımın sosyal güveni yükseltmesi için hem gerçekleştirilen sivil katılım tipinin (resmi gönüllülük, enformel gönüllülük gibi) hem de sivil kültürün sosyal güvenin üretilmesini destekleyici bir alt yapı sağlamasının önemine işaret etmektedirler. Yine, demokrasinin kurumsallaşma seviyesi de etkilidir. Levels ve arkadaşlarının (2015: 776) araştırmasında eski Doğu Almanya’da yaşayan insanların arkadaşlarını daha nadir ziyaret ettikleri gibi, gönüllü çalışmalara ve politik örgütlere de daha az katıldıklarını görmüşlerdir. Fakat güvenle anlamlı bir ilişki bulmamışlardır. Araştırmacılar bu sonucu, demokratik kurumsal geçmişin güven üzerindeki etkisinin zaman içinde azaldığı fakat sosyal sermayenin davranışsal biçimleri (sosyal ağlar ve sivil katılım) üzerindeki etkisinin daha kalıcı olduğu şeklinde yorumlamışlardır (Levels vd., 2015: 776).

Bu çalışmanın kullandığı veri setinde sivil katılımın gerçekleştiği dernek, kulüp ve örgütlerin sosyal sermayelerine dair veri yer almamaktadır. Bu tür veri, iki açıdan önemlidir. Birincisi, örgütlerin diğer örgütlerle olan ilişkisini göstermektedir. Paxton (2007: 66), sivil katılımın sosyal güveni inşa etmesi ve yükseltmesi için katılımın

⁷⁷ Delhey ve Newton’ın (2003) bulguları, sivil katılım ile sosyal güven arasındaki ilişkinin her ülke için istatistikî anlamlılığa ulaşmadığını göstermesi ve anlamlı olanlarda da ilişkinin küçük ve orta bulunması açısından önemlidir. Bu klasikleşen araştırmalarında en yüksek sosyal güven Güney Kore’de (katılımcıların %60’ı) görülmüştür, bu oran İsviçre’de %43, Doğu Almanya’da %35, Batı Almanya’da %32, İspanya’da %28, Macaristan’da %18 ve Slovenya’da %14’tür (Delhey & Newton, 2003: 103). Sivil katılım ile sosyal güven arasındaki ilişkiye gelindiğinde ise; Güney Kore, Batı Almanya, İspanya ve Slovenya’da ilişki anlamsız bulunmuştur. Regresyon analizinin sonucuna göre bu ilişki anlamlı bulunduğunda da etki büyüklüğü İsviçre ve Doğu Almanya’da orta (>0,033), Macaristan’da ise düşüktür (<0,033) (Delhey & Newton, 2003: 108).

gerçekleştirdiği örgütlerin “izole olmayan” bir karakter taşımasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Zira örgütlere katılım kendi üyeleri arasında sosyal güven sağlasa da bunun toplumun bütününe genelleştirilebilmesi, ancak örgütün “diğer örgütlere bağlı olması” ile mümkün olmaktadır. Bu konuda Tillie’nin (2004) verdiği örnekler açıklayıcıdır. Buna göre, bir kentte sivil örgütlerin tamamı futbol kulübü ise bir futbol turnuvası tertip edilecek olduğunda başarı şansı bu örgütlerin birbirleri ile olan etkileşim seviyesine bağlı olacaktır. Eğer örgütler birbirinden izole ise, turnuva düzenlenmesi ihtimali düşüktür. Futbol kulüplerine ek olarak farklı spor kulüpleri, politik örgütler, iş örgütleri, dini örgütler ve kültürel örgütler olduğunda, sivil kültürde bir çeşitlilik sağlanacak ve turnuvanın başarıyla düzenlenmesi ihtimali daha da yükselecektir. Çünkü bu örgütler izole olmayıp birbirine bağlı ise, futbolun dışında kalan örgütlerin de futbol turnuvasına katkı sağlaması söz konusudur (Tillie, 2004: 531). Örgütlerin sosyal sermayesi hakkındaki veri ikinci olarak, örgütlerdeki ilişkilerin yatay mı yoksa dikey mi olduğu hakkında bilgi sağladığı için önemlidir. Putnam’ın tanımıyla yatay örgütlerde gerçekleşen sivil katılım, bireylerin kolektif bir çaba içerisinde birlikte çalışmasını pekiştirmekte ve sosyal güveni kolaylaştırmaktadır (akt. Stolle & Lewis, 2002: 3). Böylelikle sivil katılım toplumun tümünü kapsayan sosyal projeler için ya da diğer bir ifade ile kamusal fayda için cesaretlendirici olmaktadır (Stolle & Lewis, 2002: 4).

Bu konuda göçmenlerle ilgili literatüre bakıldığında, aynı ülkedeki farklı göçmen grupların örgütleri için bile sosyal sermaye açısından farklılıklar söz konusu olduğu görülmektedir. Fennema ve Tillie’nin (2001: 33-4) çalışma sonuçlarına göre, Hollanda’daki Türk örgütlerinin %46’sı kendilerini diğer gruplardan izole ederken, bu oran örneğin Surinamlı örgütler için %71’e çıkmaktadır (akt. Vermeulen, 2005: 961). Stollés (1998a) çalışmasında üyelerin kendi etnik sivil birliklerine olan güvenleri ile genel güvenleri arasında negatif ilişki bulmuştur (akt. Uslaner & Conley, 2013: 336). Fakat izole örgütlerin sosyal güveni kesin olarak düşürdüğü sonucu da çıkarılmamalıdır. Zira göçmenlerin kendi grupları içinde sahip oldukları dayanışmacı sosyal sermayeyi, diğer gruplarla aracı sosyal sermaye inşa etmek için kullandığı bilinmektedir (Lee & Moon, 2011: 818). Sivil katılımın gerçekleştiği örgütlerin *kamusal faydaya zemin hazırlamasında* belirleyici çok sayıda faktör vardır.

Sosyal güvenin anlaşılmasında literatürde yerini alan bir diğer tartışma da etnik çeşitlilik seviyesidir.⁷⁸ Putnam (2007), etnik çeşitlilik ile sosyal güven arasında negatif ilişki kurmaktadır ve ulaştığı bu sonucu Avrupa örneği ile kıyaslayan pek çok araştırma mevcuttur. Zira Putnam'ın ulaştığı sonuç, Avrupa'da çok-kültürlü politikalar yerine asimilasyon odaklı politikaların uygulanması gerektiği yönünde tavır alan politika yapıcılarının dikkatini cezbetmektedir (Lolle & Torpe, 2011: 192). Batı Avrupa ülkelerinde sosyal güveni ele alan araştırmalarında Lolle ve Torpe (2011: 208), Putnam'ın sonuçlarını desteklememekte ve sosyal güvenin arkasındaki en önemli değişkenin “iyi yönetim” olduğunu iddia etmektedirler. Sonuçlara göre, hem ulusal hem de yerel seviyede (Paris, Londra, Viyana, Kopenhag, Oslo, Stockholm, Amsterdam/Rotterdam ve Berlin) bazı kentlerde etnik çeşitliliğin yüksek olduğu mahallelerde yaşamının sosyal güven üzerinde negatif etkisi olsa da, bu durum Avrupa için genelleştirilebilecek bir fenomen değildir (Lolle & Torpe, 2011: 204, 208). Yine, Lancee ve Dronkers'ın (2011: 616) çalışma sonuçlarına göre esas faktör etnik çeşitlilik değil ekonomik özelliklerdir. Leigh'in (2006) çalışması hem göçmenler hem de yerliler için sosyal güveni etnik çeşitlilikten daha fazla düşüren faktörün dildeki çeşitlilik olduğunu göstermiştir (akt., Lancee & Dronkers, 2011: 598). Bu çalışmalar etnik çeşitlilik dışındaki çeşitlilik tiplerinin (ekonomik ve dilsel çeşitlilik, iyi yönetim seviyesi) hesaba katılması gerektiğini ortaya koymaktadır (akt., Lancee & Dronkers, 2011: 598) ve Putnam'ın etnik çeşitlilikle sınırlı yaklaşımını eleştirmektedir. Putnam'ın sonuçlarına temkinli yaklaşan çalışmalarda dikkat çekilen bir diğer nokta da, mevcut araştırmalardaki yöntemsel yetersizliklerdir. Etnik çeşitlilik ile sosyal güven arasında negatif ilişki bulan çalışmalar olsa da, nedensellik kurulamayacağı sonucuna ulaşan çok sayıda araştırma da vardır (Koopmans & Schaeffer, 2016: 854). Yine, Levels ve arkadaşları da (2015: 767) nedensellik kuran çoğu çalışmanın kesitsel olduğuna ve negatif ilişkinin doğrulanması için aslında yetersiz olduklarına dikkat çekmektedir. Bu araştırmada diğer makro faktörler gibi kapsam dışı bırakılmış olan etnik çeşitlilik, yeni çalışmalarda gündeme alınabilir.

Özetle, bu araştırma sosyal güveni tek soru ile ölçmesine ve ülkeler arası farklılıklar

⁷⁸ Putnam'ın etnik çeşitlilik ve sosyal güven ilişkisine dair araştırması (Putnam, 2007) çalışmanın “Müphemlik ve Sonuçları” başlığında sunulmuştur.

başta olmak üzere sosyal güvende etkili olduğu düşünülebilecek makro faktörleri ele almamasına rağmen; 1) yaşlı ve yaşlanan nüfus için sivil katılım çeşitliliğinin sosyal güveni olumlu etkilediğini, 2) sosyodemografik özellikler kontrol edildikten sonra bile ulusötesi yaşlanan kişilerin sosyal güveninin (göçmen olmaktan) negatif etkilendiğini, 3) göçmenler arasında sivil katılım için nesiller arası fark olmasına rağmen sosyal güvenin nesil farkı olmaksızın yerlilerden düşük olduğunu ortaya çıkarması yaşlı ve yaşlanan nüfusun sosyal güvenliğini ve sivil katılımını ele alan ilgili literatüre katkı sağlamaktadır. Yeni çalışmalarla bu araştırmanın sınırlılıklarının aşılması sosyal güvenin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

5.2.2. Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı: Aidiyet Hissi ve Yardım Alınabileceği İnancında Göçmen Nesilleri Arasında Farklılıklar

Bu araştırmada genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı, “yaşanan bölgeye aidiyet” ve “yaşanan bölgedeki insanlardan yardım alma yönündeki inanç” ile ölçülmüştür. Kuramsal olarak bireyin “kendimi bu bölgeye ait hissediyorum” diyebilmesi ile toplumun bireye verdiği “dün geldin, bugün buradasın, yarın gidebilirsin” ve “gitmediğin/gönderemediğim için var olmana göz yumuyorum” mesajının karşılıklı etkileşim halinde olduğu görülmüştür. Yine, kuramsal olarak bireyin, “başım derde girse bu bölgede insanlar bana yardım eder” diyebilmesi ile toplumun bireye verdiği “yabancı endişe yaratan ve kaçınılması gereken kişidir”, “dezavantajların sorumlusu kişinin kendisidir” ve “dost kategorisine sunduğum benden yardım alma hakkına yabancı talip olamaz” mesajının karşılıklı etkileşim halinde olması beklenmiştir. Özetle göçmenlerin *aidiyet hissi ve daha geniş toplumsal dokunun yardımseverliğine ilişkin algısı* ile toplumun *onları nereye ait gördüğü ve yardımını ne kadar hakkettiği konusundaki tutumu* arasında karşılıklılık olduğu düşünülmüştür. Bu yaklaşım, Emlet ve Mocerı (2012: 6) ve Törrönen’in (2015: 78) çalışmalarındaki gibi genelleştirilmiş mütakabiliyeti, sadece bireyler arasında değil; birey ile toplum, devlet ve cemaat arasında karşılıklı olarak gerçekleşen ilişkilerde bulmaktadır. Bu karşılıklı ilişki, bireysel değil sosyal bir bağlama oturmaktadır.

Kuramsal arka plan ve literatür değerlendirmesi sonucunda araştırmanın ikinci

önermesi “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan fayda sağlama tecrübelerinde rol oynamaktadır” şeklinde belirlenmiştir. Bu önerme altında sivil katılımın pekiştirmesi beklenen üç sosyal kaynak incelenmiştir. Bu sosyal kaynaklardan ikincisi genelleştirilmiş mütakabiliyet algısıdır. Zira sivil katılım sayesinde farklı arka planlardan insanlarla temas kurulması, sosyal gruplar arasındaki bariyerleri yıkamaktadır (Börsch-Supan vd., 2015: 5) ve sivil katılımın beraberinde getirdiği daha geniş toplumsal doku ile duygusal beraberlik sağlama, özünde mütakabiliyetle ilişkilidir (Törrönen, 2015: 81, 82). Bulgulara göre ekonomik durumun kötü olmasına kıyasla iyi olması, kadın olmak, 50-64 yaş grubunda olmaya kıyasla 65-74 yaş grubunda ve 75+ yaş grubunda olmak, düşük eğitime kıyasla orta eğitime sahip olmak genelleştirilmiş mütakabiliyet algısında yükselmeyi yordamaktadır. Göçmenlik statüsüne gelindiğinde, nesiller arası farklılıklar gözlenmektedir. Birinci nesil göçmen olma, sosyodemografik özellikler kontrol edildikten sonra bile genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını olumsuz etkilemeye devam etmektedir. İkinci nesil göçmen olmanın ise yerli olmaya kıyasla anlamlı etkisi yoktur. Son olarak, sivil katılım çeşitliliğindeki artışın genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını olumlu etkilediği görülmüştür⁷⁹.

5.2.2.1. Sosyodemografik Özelliklerin Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısına Etkisi

Kadınların genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının erkeklerden yüksek olması, yaşlı ve yaşlanan kadınların yaşadıkları bölge ile kurdukları sosyal bağ ile açıklanabilir. Zira Hollanda’nın kırsal bölgelerinde 50+ nüfusla yapılan ve gönüllülükte cinsiyetler arası farklılıkları kıyaslayan araştırmalarında Fortuijn ve Van Der Meer (2006: 382), kadınların sivil topluma daha çok yerel seviyede mahalle, aile ve ev içi işlerle ilgili etkinlikler bağlamında katıldıkları; erkeklerin ise politika ve ekonomi temelli daha geniş bir kamusal hayata yayılan katılımı tercih ettiğini ortaya çıkarmaktadır. Yazarlar, kadınların genel kamusal fayda yerine doğrudan içinde yaşadıkları topluluğun faydası

⁷⁹ Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının belirleyicilerini ortaya çıkarmak amacı ile Hayes ve Cai’nin (2007) çalışmasına dayanılarak yürütülmüş olan heterojen varyansa dayanıklı regresyon analizi, standart hale getirilmiş katsayıları vermemektedir. Bu nedenle etki büyüklüğüne göre sıralama yapılamamıştır. Regresyon analizinde standart hale getirilmiş katsayı, modele giren değişkenleri aynı skalada kıyaslama imkanı sağlamaktadır (Pallant, 2020: 179).

için çalışmayı tercih etme durumlarını yorumlarken, kadınların topluluğa fayda sağlama ile topluluk tarafından gözetilme ve kendi iyi oluş halleri için destek sağlama gibi bir karşılıklılık gözetiyor olabileceklerini ifade etmektedirler (Fortuijn & Van Der Meer, 2006: 382).

Sosyoekonomik özelliklere bakıldığında, ekonomik durumun iyi olması ve eğitim seviyesinin düşük olmasına kıyasla orta olması genelleştirilmiş mütakabiliyet algısında yükselmeyi yordamaktadır.⁸⁰ Kötü ekonomik durum ve düşük eğitim, sosyoekonomik statüsü düşük bireylerin genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının düşük olmasına işaret etmektedir. Yoksulluk, “sosyal katılımın dışına itilme” ile doğrudan ilişkili görülmektedir. Bauman (1997: 37), yoksulluğu değerlendirirken “normal bir yaşam” için gereken şeylerin dışında kalma ifadesini kullanmaktadır (akt. Scharf vd., 2001: 305). Yaşlı ve yaşlanan nüfusta sosyoekonomik eşitsizliklerin yol açtığı kırılganlık, refah devletine “yük olma” üzerinden yaşçı tutumlara kapı aralamaktadır. Bu durumun, yaşlı ve yaşlanan bireyin aidiyet hissi ve yardım alabileceği inancını negatif etkilediği düşünülebilir.

Bulgular; 50-64 yaş grubunda olmaya kıyasla 65-74 yaş grubunda ve 75+ yaş grubunda olmanın genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını yükselttiğine işaret etmektedir. Bu sonucun arka planında, nüfusun daha genç gruplarına kıyasla yaşlanma ile birlikte evde daha fazla zaman geçirmenin, daha iyi yaşam kalitesine erişebilmek için yerel kaynaklara daha fazla yaslanmanın ve yaşanan bölgede kurulan sosyal ilişkilere duygusal olarak daha fazla bağlanmış olmanın rol oynadığı düşünülebilir (Wen vd. 2005’ten akt. Poulsen, Christensen & Lund, 2011: 221). Yaşlıların “mekâna bağlılığının” sadece evlerine yönelik olmayıp yaşadıkları kentsel bölgeyi de içerdiği bilinmektedir (Phillipson, 2007). Yaşanan bölge/mahalle, yaşlı ve yaşlanan bireyler için sadece emniyet hissi sağlanan fiziksel bir çevre olmakla kalmayıp destekleyici bir ağın da temeli olmaktadır. Kimlik hissine ek olarak, kişinin “kim olduğu” ve “topluma aidiyeti” ile de ilgilidir (Marcuse, 1996’dan akt. Scharf, 2001: 309). Yaşla birlikte kişilerin yaşadıkları bölgeye yönelik aidiyet algılarının ve yardım alabileceği inancının

⁸⁰ Eğitim seviyesinin düşük olmasına kıyasla yüksek olması istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu sonuç, örnekte yüksek eğitimin birinci nesil göçmenler arasında diğer gruplardan daha yaygın olmasından kaynaklanıyor olabilir. Örnekte eğitim yanlı olmasının olası sonuçları tartışma bölümünün Yaşam Kalitesi başlığında sunulmuştur.

artması, yaşanan bölgenin yaşlı ve yaşlanan bireyler için sahip olduğu bu sosyal anlam ile açıklanabilir.

5.2.2.2. Göçmenlik ve Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısı

Araştırmanın sonuçlarına göre birinci nesil göçmen olma genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını olumsuz etkilerken, ikinci nesil göçmenler yerlilerle benzerdir. Bu iki neslin göç geçmişleri farklıdır. Bu nedenle, birer göçmen olarak göç motivasyonlarına ve vasıflarına göre sınıflandırılmaları gibi uygulamalar üzerinden yaşadıkları ayrımcılıklar da farklıdır. Bu tür uygulamaların, göçmenlerin aidiyet duygusunu ve ev sahibi ülkedeki sivil/kamusal hayata güvenini azalttığı bilinmektedir (Cheong vd. 2007: 35). İki göç nesli arasındaki temel farklılıklardan biri, doğulan ülke kategorisidir. İkinci nesil, göç ülkesinde doğmuşken birinci nesil, yabancı doğumlu nüfus kategorisine girmektedir. George ve Fitzgerald'ın (2012: 247-248) araştırmasında, hayatlarının büyük çoğunluğunu göç ülkesinde geçirmiş olan birinci nesil göçmenlerin “hala yabancı görüldüklerini” ifade ettiği görülmektedir. Bu durum göç ülkesine uyum seviyesi daha yüksek olan ikinci nesil için farklıdır.

İki göçmen neslin sosyalizasyon tecrübeleri de birbirinden farklıdır. Ampirik kanıtlar, göçmenlerin sosyalizasyon tecrübesinin göç ülkesinin göçmenlere yönelik politikalarından ve göçe yönelik kabulünden etkilendiğini göstermektedir (Cheong vd. 2007: 36). Göçmenlere yönelik tutumla ilgili bir diğer örnek, göçün söz gelimi yabancı iş gücüne olan talep neticesinde planlı olarak gerçekleştiği ülkelerdeki tutumun, mültecilik neticesinde gerçekleşen plansız göç alan ülkelere daha olumlu olmasında görülmektedir (Bauer vd., 2001; Goul Andersen, 2002'den akt., Lolle & Torpe, 2011: 201). Göç ülkesinde doğmuş olup ebeveynleri göç etmiş olan kişilerin göçmen olarak tecrübe ettikleri sosyal hayat ile, kendisi farklı bir ülkede doğup göç etmiş olanlarınki farklıdır.

Göçmen nesilleri arasındaki bu farkın bir diğer açıklaması da, ev sahibi topluma uyumun ancak ev sahibi ülkede yaşanan zamanla birlikte artması olabilir; Avrupa'daki 50+ nüfusta ikinci nesil göçmenlerin uyum seviyesinin birinci nesilden daha yüksek olduğu bilinmektedir (Hunkler vd., 2015b: 208). Yine, ulusötesi yaşlanma tecrübesinin “ne oralı ne buralı olma” ve “ aynı anda pek çok yerin kişi için önemli

olması” boyutları iki nesil arasında farklı tecrübe edildiği hatırlanmalıdır. George ve Fitzgerald’ın (2012: 249) birinci nesil göçmenlerle yaptıkları araştırmada da katılımcılardan bazıları hem köken hem de göç ülkesini evleri olarak tanımladığı görülmektedir.

Stoeckel ve Litwin’e göre (2015b: 156) yaşanan bölgeye aidiyetin zayıf olması ve/veya yerli toplumdaki yardım görme inancının düşük olması, yaşlıların yaşadıkları çevrede yabancılaşma hissetmesi ile ilişkilidir. Birinci nesil göçmenlerin hem sivil katılımlarının hem de genelleştirilmiş mütakabiliyet algılarının düşük olmasının bir açıklaması, kendileri ile benzer insanlarla bir arada olma tercihi ile açıklanabilir. Yaşlılar için, benzer kişilerin sağladığı “korunma” duygusu, etraflarında kendilerine benzer biyografilerden kişiler olması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Scharf vd., 2001: 308). Birinci nesil göçmenler için yaygın olarak geçerli olabilecek bir açıklama, zayıf dil yetenekleri ve kendilerini ifade etme biçimlerinin ev sahibi toplumdaki farklı olması neticesinde yerlilerle sosyal ağ kurmalarının ve onlarla sosyal aktivitelere katılmalarının zorlaşmasıdır (Fokkema & Naderi, 2013: 290). Bu araştırmanın örnekleminde katılımcıların, araştırmaya göç ülkesinin dilinde yanıt vermiş olduğu ve buna rağmen sivil katılımın gruplar arasında birinci nesil göçmenlerde en düşük olduğu hatırlanmalıdır. Son olarak, birinci nesil göçmenler yerlilerin yanı sıra ikinci nesil göçmenlerle de sosyalleşmekte zorlanıyor olabilir. Zira aynı ülkeden gelmiş olsalar da göç tecrübelerinin farklı olması, paylaşımlarını azaltmaktadır (George & Fitzgerald, 2012: 254).

Araştırmada, sosyal güvende göçmen nesilleri arasında fark yokken (nesil farkı olmaksızın sosyal güvenleri yerlilerden düşüktür), genelleştirilmiş mütakabiliyet algısında fark vardır. İkinci nesil göçmenlerin tecrübelerindeki bu farklılık, Gundelach ve Traunmüller’in (2014) yorumu ile açıklanabilir. Yazarlar sosyal güven ile mütakabiliyetin farklı şeyler olduklarını ve etnik çeşitliliğin ilkinde daha fazla olumsuz etkiye sahipken ikincisinde olumsuz etkisinin daha az olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu durumun nedenini Hooghe’a (2007) dayanarak açıklamaktadırlar. Buna göre sosyal güven uzlaşma ve aşinalık gibi daha derin toplumsal köklere sahipken, mütakabiliyet karşılıklı kabul gibi daha yüzeysel bir sosyal etkileşim gerektirmektedir (Gundelach & Traunmüller, 2014: 598).

5.2.2.3. Sivil Katılımın Genelleştirilmiş Mütakabiliyet Algısına Etkisi

Sivil katılıma gelindiğinde, sonuçlar sivil katılım çeşitliliğindeki artışın genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını olumlu etkilediğini göstererek kuramsal arka planı desteklemiştir. Bu bulgu güncel literatürde de desteklenmektedir. Choi, Dabelko-Schoeny ve White'ın (2019: 10), ABD'de 50+ nüfusla yaptıkları araştırma sonuçları, yaşlı ve yaşlanan bireylerin içinde yaşadıkları toplumda sosyal etkinliklere katılımlarının artırılmasının, sosyal bütünleşme düzeylerini ve içinde yaşadıkları toplum tarafından kabul gördükleri algısını olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır (Choi, Dabelko-Schoeny & White, 2019: 12).

Sivil katılımın genelleştirilmiş mütakabiliyet algısındaki rolü, yaşlı ve yaşlanan yetişkinlerin sivil katılım sayesinde aidiyet hissi geliştirmeyi amaçlamaları ile açıklanabilir. Zira Chambre ve Netting'in (2016: 18) ABD'de gerçekleştirdikleri, yaşlıların gönüllülüğü üzerine olan çalışmalarında, cemaat aidiyeti hissi kazanma ile sivil katılımın parçası olmaya isteklilik arasında ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yazarlara göre yaşlı ve yaşlanan nüfus için gönüllülük, aktivite teorisinin iddia ettiği gibi sadece rol kaybının telafisi ile ilgili olmayıp, cemaat aidiyeti kazanma yaşlıların gönüllülüğe motive edilmesinde daha önemli bir yere sahiptir.

Emlet ve Moceri'ye (2012: 5) göre sosyal mütakabiliyet; bireyler arasında olduğu gibi birey, yerel cemaat, sivil toplum örgütleri, yerel yönetim ve merkezi yönetim gibi farklı seviyelerde gerçekleşmektedir. 40-64 yaş ve 65+ yaş grubunu karşılaştırdıkları ve ABD'de gerçekleştirdikleri nitel araştırmalarında kişinin içinde yaşadığı topluluğa hem verme eyleminin (gönüllülük üzerinden ölçülmüştür) hem de topluluktan alma eyleminin (eğitsel kurslara katılma üzerinden ölçülmüştür), mütakabiliyet olarak tanımlandığı ve yaşlanan nüfusun içinde yaşadıkları toplulukla sosyal bütünleşme algısı üzerinde eşit şekilde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Katılımcıları, hem resmi hem de enformel katılımın sosyal bütünleşme hissinde önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Mütakabiliyetin bu farklı seviyelerde ve karşılıklı oluşunun yaşlanan nüfus grubunda iyi oluş hali üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Emlet ve Moceri'nin (2012: 6) çalışmalarında mütakabiliyet kapsamında yaygın literatürden farklı olarak

bakım ve ekonomik destek yerine sivil ve sosyal katılımın ele almış olması bu araştırmanın yaklaşımı ile benzerdir. Yine mütakabiliyetin farklı seviyelerde ele alınması yani bireyler arası seviye ile sınırlı kalınmamış olması da bu araştırma ile paralellik göstermektedir.

Birinci nesil göçmenlerin hem sivil katılımlarının hem de genelleştirilmiş mütakabiliyet algılarının düşük olması, bu grubun sosyal politikalarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Birinci nesil göçmenlerin kendilerini yaşadıkları bölgeye daha az ait hissetmelerinin ve yardım alabilecekleri inançlarının düşük olması, sosyal kaynaklarını aileleri ve ait oldukları iç grupla sınırlı hale getiriyor olabilir. Sosyal kaynakların böyle sınırlı olması, yaşlılık döneminde kırılganlıkla sonuçlanabilmektedir. Gray'ın (2009: 11) İngiltere'deki yaşlılarla yaptığı araştırma, yaşlıların akrabalar yerine arkadaşlardan oluşan kişisel bir cemaate olan ihtiyaçlarındaki artışı ortaya koymaktadır. Yaşlı ve yaşlanan bireylerin aile dışı sosyal ağ oluşturması önemlidir çünkü söz gelimi uzun süre aynı yerde ikamet ederek yerel toplulukla ilişki kurmanın ve gönüllü örgütlerde aktif cemaat katılımı göstermenin; yaşlıların yerel destek ağı sağlamasına temel hazırladığı, yalnızlık ve izolasyon riskini düşürdüğü bilinmektedir (Gray, 2009: 11).

Birinci nesil göçmenlerin yaşadıkları bölgedeki insanlardan yardım alabileceklerine yönelik inançlarındaki ve yaşadıkları bölgeye aidiyet hislerindeki düşüklük, yerel destek ağının çeşitlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü yaşadıkları bölgedeki yerel cemaati de içeren ağlar kurmaları, yaşlıların “katılım ve uyumları” bağlamında önemlidir (Scharf vd., 2001: 307). Yine, sivil katılım imkanlarının tesis edilmesi genelleştirilmiş mütakabiliyetlerini yükseltme potansiyeline sahiptir. Söz gelimi sivil katılımı da kapsayan etnik ağların, yaşlı ve yaşlanan göçmenler için sosyalleşme tesis ederek onları ötekileşmeden koruduğu bilinen bir gerçektir (Ciobanu, Fokkema & Nedelcu, 2017: 171).

5.2.2.4. Yaş-Dostu Topluluklar

Yaşlanma tecrübesinde yaşanan bölgenin sosyal özelliklerinden bahsedilirken “yaş-dostu topluluk” kavramı, tartışma için önemli bir zemin hazırlamaktadır. Emlet ve Mocerı (2012), Scharlach ve Lehning (2013) ve Choi, Dabelko-Schoeny ve White

(2019) çalışmaları ile bu konuda güncel ampirik literatüre önemli bir katkı sunmakta ve genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının yorumuna temel sağlamaktadırlar. Zira yaş-dostu topluluk kavramı ile; 1) sosyal bütünleşme, 2) yardıma ihtiyacı olduğunda yardım alabileceği algısı da dahil olmak üzere sosyal destek ve 3) kaynaklara erişimdeki sınırlılıkların aşılması gibi üç temelde sosyal dışlanma krizi anlaşılmalı çalışılmaktadır (Scharlach & Lehning, 2013: 113). Bu tanım, yaş-dostu topluluk yaklaşımının, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ile benzerliğini ortaya koymaktadır. Belirtilmesi gereken bir diğer kuramsal benzerlik, yaş-dostu topluluk yaklaşımının sosyal sermaye kuramında temellenmesidir. Yaş-dostu topluluk literatürü ile sosyal sermaye kuramını “sentezleyen” çalışmalarında Scharlach ve Lehning (2013: 115), yaşlanan bireylerin sivil katılım da dahil olmak üzere cemaat aktivitelerine katılımları sağlandığında, “aracı ve dayanışmacı sosyal sermayelerinin”⁸¹ de yükseleceğini ifade etmektedirler. Bu sayede sosyal içermenin pekiştirileceğinin altını çizmektedirler. Hatırlanacağı üzere Putnam (2000: 307), yaşanan bölgeye aidiyet konusunda Jane Jacobs’a (1961) referans vererek, kişi ile yaşadığı bölgedeki insanlar arasında bir “topluluk ve karşılıklı sorumluluk duygusu” olması arasında ilişki kurmaktadır. Yaş-dostu topluluk araştırmaları, sosyal sermaye kuramında yaşanan bölgenin sosyal özelliklerine verilen rolü, yaşlanan nüfusun sosyal dışlanma krizinin aşılması bağlamında kullanmaktadır.

Yaş-dostu topluluk yaklaşımında; erişilebilir fiziksel çevre (toplu taşıma ve bina tasarımları gibi) ve erişilebilir hizmet ortamına (topluluk desteği de dahil olmak üzere iletişim ve sağlık hizmetlerine dair bilgi sahibi olma) ek olarak sosyal bir boyut da bulunmaktadır. Sosyal boyutta; kişiler arası ilişkiler, istihdam ve sosyal katılım gibi yaygın olarak incelenen konuların yanı sıra saygı, sosyal içirme ve sivil katılım da yerini almaktadır (Choi, Dabelko-Schoeny & White, 2019: 3). Bu araştırma ile benzer olarak, Emlet ve Mocerı (2012: 6, 7) araştırmalarında sosyal mütekabiliyeti (*social reciprocity*) sosyal içirme/dışlanma bağlamında yorumlamakta ve sivil katılımın sosyal mütekabiliyetin geliştirilmesindeki önemini ortaya koymaktadır. Yaş-dostu topluluk kavramı ile araştırılan fenomen aslında yaş ayrımcısı tutum ve davranışların

⁸¹ Aracı ve dayanışmacı sosyal sermaye kavramları Putnam’a ait olup çalışmanın birinci bölümünde açıklanmıştır.

ortaya çıkardığı sosyal dışlanma sorunudur. Mütakabiliyete, bireylerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmeleri bağlamında rol verilmekte, sivil katılım ve mütakabiliyet ilişkisi kurulmaktadır.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği üzere, literatürde genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının ölçümü ve tanımı konusunda bir uzlaşma yoktur. Mevcut çalışmalarda mütakabiliyetin yanlış anlaşıldığı, yeterince teorize edilmediği ve nadiren ölçüldüğü görülmektedir (Abbott & Freeth, 2008: 874). Bu araştırma da, kullanılan veri kaynağının imkanları ile sınırlı bir ölçüm yapabilmektedir. Bununla birlikte araştırmanın dokuz Avrupa ülkesindeki 50+ nüfusun yaşadıkları bölgeye aidiyeti ve yardım alabileceği inancını ortaya çıkarması önemlidir. Zira güncel literatüre bakıldığında, yeni araştırmalarla *yaşlıların içinde yaşadıkları toplulukların ne kadar yaş-dostu olduğuna yönelik algılarının*, sosyodemografik farklılıkları göz ardı edilmeden anlaşılmasının önemine işaret edilmektedir (Choi, Dabelko-Schoeny & White, 2019: 13). Bu araştırmanın sonuçları, literatüre sosyodemografik farklılıkları ve göçmenlik statüsünü değerlendirerek katkı sağlamaktadır.

Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı tartışması, araştırmaya “yaş-dostu topluluk” literatürünü eklemlenmiştir. Yaşanan bölgeye aidiyet hissi ve insanlardan yardım alınabileceği inancı ile ölçülen genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı için varılan sonuçlar, ölçümle ilgili sınırlılıkları olmakla birlikte, 1) Avrupa’da 50+ nüfus içinde genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının sivil katılımı ile birlikte yükseldiğini, 2) genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının birinci nesil göçmenler arasında düşük olduğunu ve 3) ikinci nesil göçmenlerde ise yerlilerle benzer olduğunu göstererek literatüre katkı sağlamaktadır. Sosyal güvenin aksine genelleştirilmiş mütakabiliyet algısını ölçen araştırmaların sayısı yetersizdir. Yakın dönemde yaygınlaşan yaş-dostu topluluk çalışmalarında, ulusötesi yaşlanma gündeme alınması gereken bir konudur.

5.2.3. Yaşam Kalitesi: Sosyal Değerde Yaşlanma ve Göçmenliğin Etkisi

Sosyal sermaye kuramı, sivil katılımın yaşam kalitesini yükselttiğini iddia etmektedir (Scrivens & Smith, 2013: 34). Putnam’ın (2000: 354) araştırma sonuçları, sosyal

bağlanmışlığın öznel iyi oluş hali üzerinde güçlü bir pozitif etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırmada kuramsal arka plan ve literatür değerlendirmesi sonucunda ikinci önerme “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan fayda sağlama tecrübelerinde rol oynamaktadır” şeklinde belirlenmiştir. Bu önerme altında sivil katılımın pekiştirmesi beklenen üç sosyal kaynak incelenmiştir ve bunlardan sonuncusu yaşam kalitesidir.

Bulgulara göre dokuz Avrupa ülkesindeki 50+ nüfusta eğitim seviyesinin düşük olmasına kıyasla orta ve yüksek olması, ekonomik durumun kötü olmasına kıyasla iyi olması, algılanan sağlık durumunun kötü olmasına kıyasla iyi olması, eşin olmamasına kıyasla eşin olması ve kadınlara kıyasla erkek olma yaşam kalitesini yükseltmektedir. 50-64 yaş grubunda olmaya kıyasla; 65-74 yaş grubunda olmak yaşam kalitesindeki yükselmeyi, 75+ yaş grubunda olmak ise azalmayı yordamaktadır. Göçmenlik statüsüne gelindiğinde, yaşam kalitesi için göçmenler arasında nesiller arası farklılık olduğu görülmektedir. Birinci nesil göçmen olma -sosyodemografik özellikler ve algılanan sağlık durumu kontrol edildiğinde bile- yaşam kalitesindeki düşüşü yordamaktadır. İkinci nesil göçmen olma ise anlamsız bulunmuştur. Sivil katılımı ilgili ulaşılan sonuçlar, sivil katılım çeşitliliğindeki artışın yaşam kalitesindeki yükselmeyi yordadığını ortaya koyarak kuramsal arka planı desteklemiştir. Ek olarak, birinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesini yükseltmekte sivil katılımın yerlilere kıyasla daha zayıf olsa da olumlu etkisi olduğu görülmüştür.

Ulaşılan bulgular etki büyüklükleri bağlamında değerlendirildiğinde; ekonomik durum ve sağlık durumunun öne çıkan yordayıcılar olduğu, bunları sivil katılım çeşitliliğinin izlediği görülmektedir. Ardından eğitim seviyesi ve en yaşlı grupta yer alma gelmektedir. Cinsiyet, medeni durum, 65-74 yaş grubunda olma ve birinci nesil göçmen olma yaşam kalitesine anlamlı katkı yapsalar da arka planda kalan belirleyiciler olmuşlardır. Sivil katılım çeşitliliği ile birinci nesil göçmen olma arasında bulunan anlamlı etkileşimin de etki büyüklüğü bunlarla benzer ve küçüktür.

5.2.3.1. Sosyodemografik Özellikler ve Sağlığın Yaşam Kalitesine Etkisi

Araştırma sonuçları, yaşam kalitesinin öne çıkan bir yordayıcısı olarak kötü sağlığın

yaşam kalitesini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu bulgu Theurer ve Wister'in (2010: 173), 65+ nüfusla Kanada'da yaptığı araştırmada yaşam memnuniyeti için desteklenmiş, mutluluk içinse sağlığın anlamlı rolü olmadığı görülmüştür.⁸² Araştırmacılar bu durumu yaşam memnuniyeti ve mutluluk arasındaki farkla açıklamaktadır. İlki geçmişe yönelik bir değerlendirmeyken, ikincisiyse içinde olunan zamanı yansıtmaktadır (Theurer & Wister, 2010: 176). Türkiye'deki 65 yaş ve üzeri nüfusun yaşam kalitesini ele alan araştırmalarında Çelik ve arkadaşları (2017: 16) da kötü sağlıkla düşük yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi desteklemektedir. Dalton ve arkadaşları (2003: 661), 50+ nüfusta işitme problemlerinin olması ile düşük yaşam kalitesi arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Literatürde yaşlıların sivil katılımı ile sağlık-temelli yaşam kaliteleri arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar da vardır. Munford ve arkadaşları (2017: 4), İngiltere'de 65 yaş ve üzeri nüfusla yaptıkları nicel araştırmada örneklemelerini, uzun dönem sağlık sorunu olan kişilerle oluşturmuşlardır ve 13 farklı katılım tipinden en az birini yapma ile sağlık-temelli-yaşam-kalitesi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ele aldıkları katılım tipleri arasında sendikalar, yaşlılık grupları, çevre örgütleri, gençlik grupları, okul aile birlikleri, kadın örgütleri, mahalle izleme grupları, sosyal kulüpler, eğitim/sanat/müzik/koro grupları, spor/dans kulüpleri, dini gruplar, hayır işleri/gönüllülük ve diğer gruplar yer almaktadır ve örneklemlerinin yarısının bu katılım tiplerinden en az birini gerçekleştirdiklerini görmüşlerdir (Munford vd., 2017: 3). Nedensellik ispatlanamasa da, en az bir katılımı olan kişilerin sağlık-temelli-yaşam-kalitesi hiç katılımı olmayanlardan daha yüksek bulunmuştur (Munford vd., 2017: 4).

Araştırma sonuçlarına göre 50-64 yaş grubuna kıyasla 65-74 yaş grubunda olmak yaşam kalitesini yükseltmekte ve 75+ yaş grubunda olmak da düşürmektedir. 75 yaş ve üzeri grup için alınan sonuç, Litwin ve Stoeckel (2014: 768) ve Theurer ve Wister'in (2010: 176) araştırmaları ile desteklenmektedir. Literatürde yaşın yaşam

⁸² Yaşlı ve yaşlanan nüfusu ele alan ilgili literatürde çalışmaların önemli bir bölümü fiziksel ve bilişsel sağlığı, psikolojik sağlığı ve depresyonu ölçmektedir. Bu araştırma ile benzer bir yaklaşımı olan sosyal bilimsel literatürde ise yaşam memnuniyeti, mutluluk ve iyi oluş hali daha sık incelenirken, yaşam kalitesini ölçen çalışmaların daha nadir olduğu görülmektedir. Bu nedenle, tartışma bölümünde kullanılan literatürde yaşam kalitesine ek olarak yaşam memnuniyeti, mutluluk ve iyi oluş hali çalışmaları yer almaktadır.

kalitesinde oynadığı rolün, farklı sosyodemografik özelliklerle birlikte incelenmesinin örnekleri vardır. Söz gelimi, Sand'in (2018: 43) araştırmasına göre Avrupa'daki 50+ nüfusta göçmenlerle yerlilerin yaşam kaliteleri arasındaki fark, 78 yaşından itibaren istatistiksel anlamlılığını yitirmektedir. Hansen ve arkadaşları da (2018: 9) farklı yaş gruplarında gönüllülük-yaşam memnuniyeti ilişkisini incelemişlerdir ve 50-64 yaş grubu için anlamlı olmadığını fakat 65+ yaş grubunda anlamlı olduğunu ve 65+ yaş grubunda gönüllü olanların yaşam memnuniyetinin olmayanlardan daha yüksek olduğunu görmüşlerdir.

Eğitim seviyesinin düşük olmasına kıyasla orta ve yüksek olmasının yaşam kalitesindeki artışı yordadığı görülmektedir. Eğitim seviyesinin yaşam kalitesi üzerindeki etki büyüklüğü, ekonomik durum ve sağlık durumunun arkasında kalmaktadır. Litwin ve Stoeckel (2014: 768) ve Pinquart ve Sörensen (2000: 192) de araştırmalarında yaşlılarda daha yüksek yaşam memnuniyeti ile yüksek eğitim seviyesi arasında ilişki bulmuştur. Eğitim seviyesinin yaşam kalitesine etkisi, literatürde göçmen ve yerlilerin yaşam kaliteleri kıyaslanırken de değerlendirmeye alınan bir faktör olmuştur. Hao ve Johnson (2000: 625), ABD'de 51-61 yaş grubundaki yerli ve göçmenlerin iyi oluş halini kıyasladıkları araştırmalarında, yüksek eğitimin göçmenler için düşük iyi oluş halinden özellikle koruyucu olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bulgular, iyi ekonomik durumun yaşam kalitesindeki artışı yordadığına ve yaşam kalitesinin açıklanmasına en güçlü katkıyı yaptığına işaret etmektedir. Böylelikle etkisi, sağlık durumunun bile önüne geçmektedir. Pinquart ve Sörensen (2000: 192) de, araştırmalarında yaşlıların daha yüksek yaşam memnuniyeti ile ekonomik durumlarının iyi olması arasında pozitif ilişki bulmuştur. Bu bulgu, Cramm ve arkadaşlarının (2012: 147), 70 yaş ve üzeri kişilerle yaptıkları iyi oluş hali araştırması ile de desteklenmektedir. Ek olarak, Hao ve Johnson (2000: 625) iyi ekonomik durumun hem göçmenler hem yerliler için yüksek iyi oluş hali ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Yaşlanma sürecinde emeklilik, ekonomik durumdan bahsedilirken üzerinde durulması gereken bir yaşam değişimidir. Emekliliğin ekonomik durum üzerinde olumsuz etkisi olduğu bilinmektedir. SHARE verisini kullanan çalışmada Fonseca ve arkadaşları (2013: 145), emekliliğin finansal iyi

oluş halini negatif etkilediğini göstermiştir. Bu durum özellikle Yunanistan, İspanya ve Portekiz’de göze çarpmaktadır.

Eşi olmama yaşam kalitesindeki düşüşü yordamaktadır. Bu bulgu, Cramm ve arkadaşlarının (2012: 147) ve Hao ve Johnson’ın (2000: 626) araştırmaları ile desteklenmektedir. Yaşlı ve yaşlanan nüfusta eşi olmamanın yaşam kalitesine etkisi, literatürde göçmenler gibi alt gruplar için özel olarak da incelenmiştir. Eşi olmanın, özellikle göçmenler için düşük iyi oluş halinden yerlilere kıyasla daha fazla koruyucu olduğunu görülmüştür. Bu durum, eşi olmayan göçmenlerin iyi oluş halinin daha fazla riskte olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Hao & Johnson, 2000: 626).

Araştırma sonuçlarına göre kadın olmak, zayıf bir etki değerine sahip olsa da yaşam kalitesindeki azalmayı yordamaktadır. Literatürde cinsiyetle ilgili birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Theurer ve Wister (2010: 176), araştırmalarında yaşlı kadınların yaşam memnuniyetinin erkeklerden daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır ve bu durumu sağlıklarının erkeklerden daha kötü olması ile açıklamıştır. Öte yandan Litwin ve Stoeckel (2014: 768), tam tersi bir sonuca ulaşarak Avrupa’daki 50+ nüfusta kadınların yaşam kalitesinin erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermişlerdir. Cinsiyetin rolünün, yaşlılarda yaşam memnuniyeti ile gönüllülük arasındaki ilişkiyi ele alan literatürde özel olarak incelendiği görülmektedir. Morrow-Howell ve arkadaşları (2003: 142, 143), ABD’de 60 yaş ve üzeri nüfusta gönüllülük ile yaşam memnuniyeti arasındaki pozitif ilişkide cinsiyetin etkisi olmadığını görmüşlerdir ve kadın yaşlıları özel olarak hedefleyen gönüllülük programlarının oluşturulmasına gerek olmadığı sonucunu çıkarmışlardır.

5.2.3.2. Göçmenlik ve Yaşam Kalitesi

Göçmenlik statüsüne gelindiğinde, yerlilere kıyasla ikinci nesil göçmen olmanın anlamlı bir etkisinin olmadığı; birinci nesil göçmen olmanın ise zayıf bir etki büyüklüğüne sahip olsa da yaşam kalitesindeki azalmayı, diğer sosyodemografik özellikler kontrol edildiğinde bile yordadığı görülmektedir. Bu sonuç, Sand’in (2018: 45) Avrupa’da 50+ nüfusta göçmenlerin öznel iyi oluş halinin (yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti ile ölçülmektedir) yerlilerden düşük olduğunu gösteren

araştırması ile desteklenmektedir.⁸³ Yaşam memnuniyetindeki düşüklüğün arka planında Kirmanoğlu ve Başlevent (2014: 181), göçmenlerin etnik kökenlerinden ötürü gördükleri ayrımcılık tecrübesine işaret etmektedir. Sand ve Gruber (2018: 88), Avrupa’da 50+ nüfusta yerliler ve göçmenlerin yaşam kaliteleri arasındaki farkın en fazla Hollanda ve Danimarka’da olduğu göstererek literatüre ülkeler arası kıyaslama katkısını sağlamaktadırlar. Araştırmalarında ulaştıkları önemli bir sonuç, ülkelerin aile birleşmesi göçüne yönelik politikaları ne kadar kapsayıcı ise, göçmenlerle yerlilerin yaşam kaliteleri arasındaki farkın o kadar az olduğu şeklindedir (Sand & Gruber, 2018: 89). Bu sonuç, göçmenlerin yaşam kalitesi üzerinde göç ülkelerinin politikalarının önemini ortaya koymaktadır.⁸⁴

5.2.3.3. Sivil Katılımın Yaşam Kalitesine Etkisi

Araştırma sonuçları, sivil katılımın yaşam kalitesini olumlu etkilediğini, üstelik etki büyüklüğü açısından eğitim seviyesinden bile daha önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu literatürde de desteklenmektedir. Theurer ve Wister (2010: 176), 65 yaş ve üzeri yaşlılarda gönüllülük ile iyi oluş hali (mutluluk ve yaşam kalitesi ile ölçülmüştür) arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarında, bu araştırma ile benzer olarak sosyodemografik özellikleri, sağlığı ve sosyal desteği kontrol ettiklerinde bile gönüllülüğün daha yüksek iyi oluş halini yordadığını göstermişlerdir. Yine, Hansen ve

⁸³ İtalya ve İspanya hariç diğer Avrupa ülkeleri (Avusturya, Almanya, İsveç, İsviçre, Hollanda, Fransa, Danimarka, Belçika, Lüksemburg) için geçerli bulunmuştur (Sand, 2018: 45).

⁸⁴ Sosyodemografik özelliklerin yaşam kalitesinin azalmasına göçmenlikle birlikte etki edip etmediğini incelemek amacıyla ek analizler (iki faktörlü gruplararası ANOVA) yapılmıştır. Ek 1’de sunulan etkileşim ve sütun grafiklerinde görüldüğü üzere yaşam kalitesinin düşüklüğünde kümülatif dezavantajdan söz edilememektedir. Bu sonuç araştırmanın örnekleminde kaynaklanıyor olabilir. Bu durum göz önüne alınarak yaşam kalitesinin belirleyicileri regresyon modeline dahil edilirken göçmenliğin etkisi, hem sosyodemografik özellikler kontrol edilerek hem de edilmeyerek iki aşamada incelenmiştir. Sand ve Gruber’in (2018: 89) SHARE verisini kullandıkları ve bu araştırmaya ek olarak ülkeler arası farklılıkları da inceledikleri çalışmalarında da aynı sonuç alınmıştır. Araştırmalarında, tüm ülkelerde göçmenlerin yaşam kalitesinin yerlilerden düşük olduğu görülmüştür. Yaşam kalitesinin önemli belirleyicileri olarak sosyodemografik özellikler ve sağlığın yerlilerle göçmenlerin yaşam kaliteleri arasındaki farka etkisi incelenmiştir. Fakat önemli bir değişim görülmemiştir. Araştırmacılar bu durumun nedeni olarak, SHARE örneklemindeki göçmenlerin ekonomik durumlarının yerlilerden kötü olmasına rağmen eğitim düzeylerinin yerlilerden daha iyi olmasını ve SHARE araştırmasına katılacak kadar iyi bir seviyede göç ülkesinin diline hakim olmalarını göstermektedirler. Bu nitelikler, örneklemin genel göçmen nüfusundan farklı bir karaktere sahip olduğuna işaret etmektedir (Sand & Gruber, 2018: 89). Sand (2018: 47-48), SHARE verisini kullandığı doktora tezinde örneklemin sosyodemografik özelliklerinin göçmenlik statüsüne göre çeşitlilik göstermediğini ve araştırmanın örnekleminde yanlılık olabileceğini ifade etmektedir.

arkadaşları (2018: 5), 50+ nüfusta gönüllülükle yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ele aldıkları boylamsal araştırmalarında hiç gönüllü olmamış kişilere kıyasla *a)* kalıcı gönüllülerin (iki araştırma dalgasında da gönüllü olanlar), *b)* yeni gönüllülerin (ilk araştırma dalgasında gönüllü olmayıp ikincisinde olanlar), *c)* eski gönüllülerin (ilk araştırma dalgasında gönüllü olup ikincisinde olmayanlar) yaşam memnuniyetinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca, sonuçlarına göre bu üç gönüllülük kategorisindeki kişilerin yaşam memnuniyeti arasında ise anlamlı fark yoktur (Hansen vd., 2018: 5-6). Yaşlılıkta gönüllülükle mental iyi-oluş-hali arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu da gösterilmiştir (Becchetti, Conzo & Di Febbraro, 2018: 4).

Literatürde gönüllülüğe ek olarak sosyal kulüpler gibi sosyal bağların da yaşlanan kişilerin sağlık ve iyi oluş hali için önemli olduğu gösterilmiştir (Holt-Lunstad, Robles & Sbarra, 2017: 13). Bu araştırmada sivil katılım çerçevesinde gönüllülüğe ek olarak sosyal ve spor kulüpleri de ele alınmıştır. Benzer bir çalışma yapan Menec (2003), 65 yaş ve üzeri nüfusta gönüllülük de dahil olmak üzere sosyal aktivitelere katılım ile iyi oluş hali (mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile ölçülmüştür) arasındaki ilişkiyi boylamsal olarak ele almıştır. Sonuç olarak sosyal aktiviteler (yaşlılara yönelik sosyal gruplara katılım, spor ve oyunlara katılım) ve üretici aktiviteler (hobiler, ev temizliği ve bahçe bakımı) yapma ile daha yüksek mutluluk düzeyi arasında ilişki olduğunu, bununla birlikte yaşam memnuniyeti ile sadece spor ve oyunlara katılım arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır (Menec, 2003: 79).

Araştırmada göçmenlik statüsünün ve sivil katılım çeşitliliğinin yaşam kalitesine etkisi ayrı ayrı incelendiği gibi etkileşim etkisine de bakılmıştır. Bu etkileşimin birinci nesil göçmenler için anlamlı olduğu görülmüştür: Sivil katılım çeşitliliğindeki artışın yaşam kalitesine olumlu etkisi yerlilere kıyasla birinci nesil göçmenler için daha zayıf olsa da pozitifdir. Literatürde bu konuda birbirinden farklı bulgulara ulaşan çalışmalar olduğu görülmektedir. Hao ve Johnson (2000: 626), ABD’de 51-61 yaş grubundaki yerli ve göçmenlerin iyi oluş halini kıyasladıkları araştırmalarında, dini katılımın göçmenlik statüsünden bağımsız olarak iyi oluş halini yükselttiğini, fakat göçmenler için özellikle koruyucu rolü olduğunu ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar bu bulguyu, dini katılım sayesinde edinilen sosyal ve duygusal destekle açıklamaktadır. Bu destekler yeni bir ülkeye uyum sağlamaya çalışan göçmenlerin karşılaştıkları

zorlukları aşmalarını sağlamaktadır (Hao & Johnson, 2000: 626). Öte yandan Morrow-Howell ve arkadaşlarının (2003: 142) çalışmasında, ABD’de 60 yaş ve üzeri nüfusta gönüllülük ile yaşam memnuniyeti arasındaki pozitif ilişkide ırkın (çalışmada beyazlar ve beyaz olmayanlar olarak kategorize edilmiştir) etkisi olmadığı görülmüştür. Yazarlar bu bulguyu, yaşlı nüfusun yaşam memnuniyetinde gönüllülüğün pozitif etkisinin tüm gruplar için aynı derecede önemli olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Bununla birlikte, bireysel ve kültürel tercihlerin ve aile koşullarının bu bulguya dayanılarak elenemeyeceğine işaret etmektedirler (Morrow-Howell vd., 2003: 143).

5.2.3.4. Sosyal İyi Oluş Hali Bağlamında Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi bu çalışmada kontrol, özerklik, esenlik ve kendini gerçekleştirme olmak üzere dört boyutu olan bir ölçüm aracı ile ölçülmüştür. Bu ölçek, yaşlanan nüfusta sadece yaşam kalitesini göstermekle sınırlı kalmayıp, sosyal şartları ve sınırlılıkları da değerlendirmeye alarak daha kapsamlı bir anlayış geliştirilmesini sağlamaktadır (Sand, 2018: 4). Ölçeğin sunduğu bu temel, yaşam kalitesinde sivil katılımın rolünü, *sosyal iyi oluş hali* yaklaşımıyla değerlendirme imkanı sunmaktadır. Hatırlanacağı üzere sosyal iyi oluş hali yaklaşımında, sivil katılım gibi etkinlikler sayesinde topluma katkı sağlamak bireyin kendisini yaşadığı toplumun “hayati bir üyesi” olarak görmesini desteklemekte ve böylelikle kendi gözündeki “sosyal değerini” artırmaktadır (Keyes, 1998: 122). Sivil katılım da tam olarak bunu yapmakta, yaşlıların kendilerini içinde yaşadıkları toplulukların değerli ve yetkin üyeleri olarak görmesini sağlamaktadır (Hinterlong & Williamson, 2007: 12).

Nitekim, Yamashita ve arkadaşlarının (2017: 20) ABD’de tüm yaş gruplarında gönüllülük motivasyonlarını inceleyen araştırma sonuçları 65+ yaş grubunda öne çıkan motivasyonun üretkenlik, daha genç yaş gruplarında ise sosyal ağ oluşturma olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, yaşlı ve yaşlanan nüfusun sadece yıpranan sosyal ağları güçlendirmek amacıyla sınırlı kalmadan sosyal iyi oluş hallerini yükseltmek amacıyla da sivil katılımın parçası oldukları fikrini desteklemektedir. Yine; emekliye ayrılma, eşini yitirme ve ebeveynlik rollerinde gerileme gibi değişimlerle rol-kimlik kaybına uğrayan 65-74 yaş arası yaşlılarda gönüllülüğün iyi oluş haline etkisini ABD örneğinde ele alan araştırmalarında Greenfield ve Marks (2004: 262), gönüllülüğün iyi oluş halini koruduğunu ortaya çıkarmışlardır. Gönüllülük, rol-kimlik kaybına uğrayan

yaşlılarda amaç duygusunun korunmasına yardım etmektedir. Bu konuda Morrow-Howell ve arkadaşlarının (2003: 143) araştırma sonuçları da, ABD’de 60+ nüfusun yaşam memnuniyetinde gönüllü olunan kurum sayısının değil, kurumlarda gönüllülük ile edinilen rollerin yaşam memnuniyeti üzerinde belirleyici olduğu ortaya koymuştur. Sivil katılımın öz saygı ve öz yeterliliğe olumlu etki ettiği ve bunların bütüncül bir sonucu olarak yaşamdan duyulan memnuniyeti yükselttiği görülmektedir (Bui, Coyle & Freeman, 2020: 1). Görüldüğü üzere sivil katılımın yaşam kalitesinde oynadığı rol, boş zamanların değerlendirilmesi ve yalnızlığın üstesinden gelinmesi ile sınırlı olmayıp; bu araştırmanın odaklandığı; kişinin hayatı üzerinde kontrol sahibi olma hissini koruması, özerklik hissini devam ettirmesi, esenlik içinde olması ve kendini gerçekleştirme boyutları ile de ilişkilidir.

Yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımlarının desteklenmesi ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için sosyal ve fiziksel çevrenin gerekli alt yapıyı sunması belirleyicidir. Bu konu üzerinde duran yaklaşımlardan biri yaş-dostu topluluk literatürüdür. Yaş-dostu toplulukların temel amacı, yaşlıların iyi oluş halini yükseltmektir (Scharlach, 2017: 606). Scharlach (2017: 610) makalesinde yaş-dostu toplulukların sahip olması gereken fiziksel ve sosyal özellikleri altı boyutla sunmaktadır:

1. Birey için önemli olan bireysel ve sosyal aktivitelerin yaşlanma sürecinde gerçekleştirilmesine imkan tanıdığı gibi olası engelleri de ortadan kaldırır,
2. Yaşla birlikte artık kolaylıkla gerçekleştirilemeyen görev ve sorumluluklar için gerekli desteği sağlar,
3. Fiziksel ve sosyal çevrenin yaşlanan bireyin özerk yaşamının önüne koyduğu engelleri ortadan kaldırır,
4. Olumlu bir sosyal çevre geliştirerek; hem anlamlı insani etkileşimler kurar hem de sosyal uyumu artırıp sosyal izolasyonu azaltır,
5. Yaşlıların resmi ve enformel gönüllülük gibi sivil katılımlarını da içermek üzere topluma yaptıkları katkıyı destekler,
6. Fiziksel, psikolojik ve bilişsel sağlığın korunması için gereken uygun etkileşim ortamını tesis eder.

Yaş-dostu topluluk, sosyal bilimsel literatürün güncel yaklaşımlarından biridir ve mevcut tartışmalara önemli bir pencere açmaktadır. Scharf ve arkadaşları (2001: 312), yaşlıların toplumsal katılımları ve sosyal uyumunda kamusal hizmetlerin (erişilebilir toplu taşıma, yaşanan mahallede gönüllü olunabilecek derneklerin ve sosyalleşmek için kulüplerin olması gibi göstergelerle ölçülmektedir) yeterliliğinin önemini göstermektedir. Yine, 70 yaş ve üzeri nüfusta göçmenlik statüsü ve sosyodemografik

özelliklerin yaşam kalitesine etkisini Hollanda’da yaptıkları kesitsel bir araştırma ile ele alan Cramm ve arkadaşları (2012), yaşanan mahallenin özelliklerini çalışmalarına dahil etmiş ve literatüre önemli bir katkıda bulunmuşlardır. Sonuçları bu araştırma ile benzerdir: Araştırma ülkesinde doğmuş olma, eşi olma, ekonomik durumu iyi olma ile daha yüksek yaşam kalitesi arasında ilişki vardır (Cramm vd., 2012: 147). Ek olarak, yaşanan mahallenin sosyal sermayesi yüksek olduğunda; eşi olmamanın ve kötü ekonomik durumun iyi oluş haline negatif etkisinin azaldığını göstermişlerdir. Bu bulgu, eşi olmayan ve ekonomik durumu kötü olan yaşlıların iyi oluş hallerinin yükseltilmesinde, yaşadıkları mahallenin sosyal sermayesinin koruyucu olduğunu ortaya koymaktadır (Cramm vd., 2012: 148). Yaşanan bölgenin sosyal özellikleri gibi fiziksel özellikleri de yaşlı ve yaşlanan nüfusun yaşam kalitesinde önemlidir. Stoeckel ve Litwin (2015a: 47), SHARE verisini kullandıkları ve Avrupa’daki 50+ nüfusu ele aldıkları araştırmalarında fiziksel çevrenin elverişli olmasının yaşam kalitesini yükselttiğini göstermişlerdir. Bu bulgu özellikle kentte yaşayan yaşlılar için daha güçlü bulunmuştur. Sosyal ve fiziksel çevre, yaşlılık dönemi ve yaşlanma sürecinde yaşam kalitesi üzerinde önemli etkiye sahiptir.

Sivil katılım çeşitliliğindeki artışın yaşam kalitesine olumlu etkisi, yaşlı ve yaşlanan nüfusun erişebildikleri sivil katılım tiplerinin artırılmasının önemini göstermektedir. Yaşam seyrinin ilerleyen dönemlerinde sosyal ağların yıprandığı bilinen bir gerçektir (Lang, 2001’den akt. Bishop, Martin & Poon, 2006: 451). Sivil katılım, yaşlıların aile dışı sosyal ağlar kurmasını sağladığı gibi (Onyx & Warburton 2003: 65-68); eş yitimine daha iyi uyum sağlamayı desteklemektedir (Richardson & Kilty, 1991; Szinovacz, 1992’den akt. Onyx & Warburton, 2003: 66). Ysseldyk, Haslam ve Haslam’ın (2013: 870) çalışmasında da yaşlılık döneminde birden çok sosyal gruba üye olunmasının, bunlardan en az birinin zaman içinde devam ettirilmesi ihtimalini artırarak “sosyal sermayede süreklilik” sağladığı gösterilmiştir

Bireylerin -göçmen olsun olmasın fark etmeksizin- yaşlanma ile birlikte finansal, duygusal ve mental kayıplarla karşılaştıkları bilinmektedir. Bu kayıpların tecrübe edilme seviyesi hem yaygın olarak kabul edildiği üzere sağlık durumlarından ve sosyoekonomik statülerinden hem de “sosyal bağlanmışlık seviyelerinden” etkilenmektedir (Patzelt, 2017). İkinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesi yerlilerle

benzerken, birinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesinin düşük olması; birinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesini yükseltmeyi hedefleyen uygulamalar için sivil katılımlarının cesaretlendirilmesini önemli bir politika alanı haline getirmektedir. Çünkü ev sahibi toplumla iyi bütünleşen göçmenler için yaşlılık döneminde erişilebilen kaynaklar daha çok sayıda ve çeşitlilikte iken, yeterli bütünleşmeye sahip olmayanların kaynakları aile bağları ve kendi cemaatlerinin sunabildiği desteklerle sınırlı kalmaktadır (Ruspini, 2009). Bu araştırma, sosyal bağlanmışlığın bir göstergesi olan sivil katılım çeşitliliğini ve bunun yaşam kalitesinde oynadığı rolü ele alarak, dokuz Avrupa ülkesinde 50 yaş ve üzeri nüfusun sosyodemografik özellikleri ve sağlık durumları ile sınırlı kalınmadan yaşlanma tecrübelerinin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre birinci nesil göçmenler ve sivil katılımı olmayan 50+ nüfusun yaşam kalitesi diğerlerinden daha düşüktür. Bu grupların sivil katılımının sosyal politikalarla desteklenmesi önemlidir.

Araştırmanın literatüre önemli bir katkısı, Avrupa örneğinde, yaşlı ve yaşlanan nüfusun yaşam kalitesini sağlık ve sosyodemografik özelliklere odaklanan çalışmalardan ayrılarak sivil katılım ile ilişkisi bağlamında incelemesidir. Bu konuda Kutubaeva (2019: 113), SHARE verisi ile 50+ nüfusu incelediği araştırmasında, yeni çalışmalarla yaşlanan nüfusun yaşam memnuniyetinde sosyal ilişkilerin incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Hansen ve arkadaşları da (2018: 3), 12 Avrupa ülkesinde 50+ nüfusta gönüllülük ile yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ele almaktadır ve bu konunun ABD örneği dışında yeterince çalışılmadığını ifade etmektedirler. Araştırmanın sonuçları, sivil katılımın 50+ nüfusun yaşam kalitesine olumlu etkisini gösterdiği gibi; birinci nesil göçmenler için oynadığı olumlu rolü de ortaya çıkarmaktadır. Zira ikinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesi yerlilerle benzerken, birinci neslinki düşüktür.

5.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın, literatürde yeterince çalışılmamış bir konuyu ele alması, ulusal düzeyde temsil edici ve çok ülkeli bir nicel veri kaynağını kullanması gibi güçlü yanları olmakla birlikte önemli sınırlılıkları da vardır. Sınırlılıklardan ilki, araştırmada ülkeler arası

farklılıkların değerlendirmeye alınmamış olmasındır. Ülkelerin sivil kùltür, demokratik kurumsallaşma seviyesi, gôç politikaları, aktif yaşlanma uygulamaları, refah rejimi modelleri bağlamında kategorileştirilmesi ya da çok seviyeli araştırma ile aralarındaki farklılıkların ortaya çıkarılması, bu araştırmanın ele aldığı sosyal sermaye unsurlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır:

1. Ülkeler arası farklılıkların araştırmalarda yerini almasının sivil katılımın daha iyi anlaşılmasına katkısına örnek olarak Erlinghagen ve Hank'ın (2006) alışması verilebilir. Bu araştırma yaşlanan nüfusta gönüllülüğün ülkeler arasında hem cinsiyet ve medeni duruma dayalı farklılık gösterdiğini hem de refah rejimlerine göre Avrupa'da üç kategorinin olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Haski-Leventhal (2009) de gönüllülükte refah rejiminin önemini göstermektedir. Ülkeleri ele alırken kullanılabilecek bir diğer unsur da gôç politikalarıdır. Gôç politikalarının sivil katılım çeşitliliğine etkisi dil engeli (Johnson & Lee, 2017) ve uyum (Berchet & Sirven, 2014) üzerinden kendini göstermektedir. Son olarak ülkelerin sivil kùltürü, gönüllülüğe erişimde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Hank, 2011) ve aktif yaşlanma uygulamalarının da gönüllülükte rol oynadığı bilinmektedir (Walker, 2006). Sivil katılımı konu alan araştırmalar ülkeleri bu özellikleri bağlamında analize dahil edebilir.
2. Sosyal güvenin ülkeler arasında fark gösterdiği bilinmektedir (Delhey & Newton, 2003). Ülkelerin sivil kùltürleri (Anheier & Kendall, 2002) ve demokratik kurumsallaşma seviyeleri (Levels vd., 2015) temelinde kategorilere ayrıldığı bir araştırma ile sivil katılımın sosyal güvene etkisini daha iyi açıklayan bir tablo ortaya çıkacaktır. Yine, gôçmenleri ele alan araştırmalarda gôç politikalarına dayalı bir kategorileştirme sosyal güvende makro unsurların etkisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır (Berchet & Sirven, 2014). Güncel literatür etnik çeşitlilik seviyesinin sosyal güvene etkisine araştırmalarda yer verse de (Putnam, 2007), tek başına etnik çeşitliliğin ele alınmasının yanıltıcı olduğunu ve buna ek olarak ekonomik çeşitlilik seviyesinin de ele alınması gerektiğini göstermektedir (Lancee & Dronkers, 2011).

3. Ülkelerin aktif yaşlanma uygulamaları ve yaşçı normların yaygınlığı bağlamında kategorilere ayrılması, yaşlı ve yaşlanan nüfusun genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının anlaşılmasında önemli bir rol oynayacaktır (Choi, Dabelko-Schoeny & White, 2019; Emlet & Mocer, 2012; Scharlach & Lehning, 2013). Yaşlanmaya ek olarak göçü de konu alan çalışmalarda göç politikalarının da araştırmaya eklenmesi gereklidir. Zira göç politikalarının göçmenlerin aidiyet hissinin anlaşılması bağlamında önemli olduğu bilinmektedir (Cheong vd., 2007).
4. Ülkelerin göç politikalarına ve refah rejimlerine göre sınıflandırılması sayesinde sosyal iyi oluş temelli yaşam kalitesinin de daha iyi anlaşılması mümkündür. Zira Sand ve Gruber (2018), Avrupa’da 50+ nüfusta yerliler ve göçmenlerin yaşam kalitelerinin ülkeler arasında farklılık gösterdiğini ve bu durumun makro unsurlarla ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

İkinci sınırlılık, ilişkisellik gösterilmişse de nedensellik incelenmemiş olmasıdır. Yeni çalışmalarda bu sınırlılık aşılabılır. Bu noktada mevcut literatürün sosyal sermaye araştırmalarında nedensellik ile ilgili dikkat çektiği noktalar paylaşılmalıdır. Putnam (2000: 137), sivil katılım ile hem sosyal güven hem de mütakabiliyet arasındaki olası nedenselliğin “ancak dikkatli hatta deneysel bir araştırma” ile kesin sonuçlara ulaşabileceğinin altını çizmektedir. Birlikteliğin (yani bu çalışmadaki örneği ile sivil katılımın) mi güvene yoksa güvenin mi birlikteliğe neden olduğu sorusunun yanıtı Putnam’a (1995: 665-6) göre hem kuramsal hem metodolojik olarak karışıktır. Üçüncü olarak, boylamsal değil kesitsel veri ile çalışılmıştır. Sosyal sermayeyi ele alan boylamsal çalışmaların gerekli nitelikleri taşıyan veriye erişim konusunda karşılaştığı zorluğu Bekker (2012), Hollanda’da sosyal güveni konu alan çalışmasında göstermektedir. Bekker’a (2012: 242, 3) göre sosyal sermayenin sosyal güven gibi bilişsel unsurlarındaki değişimin gerçekleşmesi zaman almaktadır ve bu nedenle boylamsal veri kullanan çalışmalarda ancak veri geniş bir zaman aralığını kapsıyorsa isabetli yorum yapılabilmesi mümkün olmaktadır. Yeni çalışmalarda nedenselliğin incelenebilmesi için güçlü kuramsal arka plana ek olarak geniş bir zaman aralığında toplanan veri kaynağına da ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, göçmenler arasında nesil ayrımı yapabilmesine

rağmen göçmenleri köken ülke temelinde inceleyememiş olmasıdır. SHARE, soru seti bu bilgiyi sağlasa da örneklem bu kategorilerin oluşturulması için yeterli değildir. SHARE verisini kullanan diğer çalışmalarda da göçmenlerin köken ülkelerine göre ayrılması, örneklemde göçmenlerin temsilindeki yetersizlik nedeni ile mümkün olmamıştır (bkz. Arsenijevic & Groot, 2018, Bordone & De Valk, 2016; Lanari, Bussini & Minelli, 2018; Sand & Gruber, 2018). Bu durum özellikle de araştırmanın genelleştirilmiş mütakabiliyet algısında ulaştığı sonuçlar için önemli bir sınırlılıktır. Köken ülkelerin araştırmaya dahil edilmesi hem ev sahibi topluma uyum sağlama hem de yaşlanma algısına dair kültürel değerlerin incelenebilmesi açısından önemlidir (Polacsek & Angus, 2016: E1).

SHARE verisinin sosyal sermaye çalışmaları için önemli bir sınırlılığı, göçmenlerin eğitim seviyesinin yerlilerden yüksek olmasında kendini gösteren örneklem yanlılığıdır. Sand ve Gruber'in (2018: 89) SHARE verisini kullanarak göçmenler ve yerlilerin yaşam kalitesindeki farklılıkları inceledikleri ve bu araştırmaya ek olarak ülkeleri de mukayese ettikleri çalışmaları da örneklemde eğitime dayalı yanlılığa işaret etmektedir. Araştırmacılar bu durumun nedeni olarak, SHARE örneklemindeki göçmenlerin ekonomik durumlarının yerlilerden kötü olmasına rağmen eğitim düzeylerinin yerlilerden daha iyi olmasını ve SHARE araştırmasına katılacak kadar iyi bir seviyede göç ülkesinin diline hakim olmalarını göstermektedirler. Bu nitelikler, örneklemin genel göçmen nüfusundan farklı bir karaktere sahip olduğuna işaret etmektedir (Sand & Gruber, 2018: 89). Sand (2018: 47-48), SHARE verisini kullandığı doktora tezinde de örneklemin sosyodemografik özelliklerinin göçmenlik statüsüne göre çeşitlilik göstermediğini ve araştırmanın örnekleminde yanlılık olabileceğini ifade etmektedir. Örneklemden göçmenlerin temsiliyetinde görülen sınırlılık ve yanlılığa ek olarak, göçün tematik olarak soru formunda yer almamasından kaynaklanan bir sınırlılık da söz konusudur. Göçmenler için göç motivasyonu, yerliler için de göçe ve göçmenlere yönelik tutum gibi konularda veri olmaması sosyal sermaye araştırmaları için SHARE'in kullanımında sınırlılığa neden olmaktadır.

Son olarak, ölçüm araçlarının sınırlılıklarından bahsedilmelidir. Sivil katılımın 50 yaş ve üzeri nüfus grubunda daha iyi anlaşılması için sivil katılım çeşitliliğine ek olarak, bireylerin sivil katılıma ne kadar süre ayırdığını, sivil katılımın parçası olma

motivasyonlarını ve sivil katılımın gerçekleştiği dernek, örgüt ve grupların sosyal sermayesini ortaya koyan veri kaynakları önemli bir katkı sağlayacaktır. Nitekim Handy ve Greenspan (2008), göçmenlerin gönüllülüğünde cinsiyete dayalı farklılıkların katılımda değil, gönüllülüğe ayrılan süre noktasında ortaya çıktığını göstermektedir. Yine, Lee ve Moon (2011) göçmenlerin gönüllü olmayı tercih ettikleri derneklerin cinsiyetler arasında yerli topluma ve göçmen topluma ait olması açısından farklılaştığını göstermişlerdir. Son olarak, Fortuijn ve Van Der Meer (2006) yaşanan nüfusta sivil katılım motivasyonları ve beklentilerin cinsiyetler arasında farklılaştığını ortaya koymuşlardır. Görüldüğü üzere sivil katılıma dair daha ayrıntılı ve çeşitli bilgi sağlayan bir veri kaynağı ile çalışılması, yaşlı ve yaşlanan nüfusun sivil katılımının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Sivil katılımın gerçekleştiği kurumların sosyal sermayesine dair veri, sosyal güvenin nasıl inşa edildiğinin anlaşılması açısından da önemlidir (Paxton, 2007). Söz gelimi yatay ilişkilerin olduğu bir kurumda sosyal güvenin ortaya çıkması dikey ilişkilere sahip bir kuruma kıyasla daha kolaydır (Putnam vd., 1993). Sivil katılım motivasyonlarına dair veri yaşlı ve yaşlanan bireylerin genelleştirilmiş mütekabiliyet algılarının anlaşılmasında da önemlidir. Söz gelimi cemaat aidiyeti hissi kazanma motivasyonu ile sivil katılımın parçası olmaya isteklilik arasında ilişki olduğu görülmektedir (Chambre & Netting, 2016).

Sosyal güvenin tek soru ile ölçülmesi yeterli olmadığı gibi (Lolle & Torpe, 2011: 194), bu çalışmada kullanılan sorunun kadınlar ve yaşlılar gibi gruplar tarafından nötr algılanmadığı da bilinmektedir (OECD, 2017b: 94). Genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının ölçümünde “yaşanan bölgede farklı etnik kökenlerden insanların birbirleri ile iyi geçinme durumunu (Morrison, 2017: 12)” ölçme imkanı tanıyan bir veri kaynağının genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının daha iyi anlaşılmasına imkan tanıyacağı düşünülebilir. Son olarak, çalışmada göçmenlik statüsü için birinci nesil ve ikinci nesil göçmen ayrımı yapılması, ikinci nesil göçmenlerin yerli kategorisine alınmaması sayesinde göç tecrübelerinin gözden kaçırılmamasını sağlamış olsa da çeşitli sınırlılıklara sahiptir. Söz gelimi kendisi araştırma yapılan ülkede doğan ikinci neslin tanımında her iki ebeveyni de göçmen olanlar ile tek ebeveyni göçmen olanlar aynı grupta yer almıştır.

SONUÇ

Bu araştırmanın konusu, ulusötesi yaşlanmayı sosyolojik perspektifle ele almaktır. Araştırma problemi, ulusötesi yaşlananların sosyal sermaye bağlamında sivil katılımının yerlilere göre düşük olması olarak belirlenmiştir. Amaç, ulusötesi yaşlananların yerlilere kıyasla sivil katılımlarının ve sivil katılıma gömülü kaynaklarının nasıl farklılaştığını ele almaktır. Bu çerçevede araştırma sorusu, Avrupa’da 50+ nüfusta yerlilere kıyasla birinci ve ikinci nesil göçmenlerin sivil katılım çeşitliliklerinin sosyal güveni, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısını ve yaşam kalitesini nasıl etkilediğidir. Sivil katılımın ölçümünde Putnam’ın (Putnam vd., 1993; Putnam, 2000) sosyal sermaye yaklaşımı temel alınmıştır. Bu kuram, bireyler sivil katılım yaptıkça; sosyal güvenin, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının ve yaşam kalitesinin yükseldiğini öngörmektedir.

Ulusötesi yaşlanmanın, her ne kadar disiplinler arası çalışılması gereken bir konu olsa da, birçok alanda marjinal kaldığı (Ciobanu, Fokkema & Nedelcu, 2017: 166) ve Avrupa örneği üzerine olan gerek akademik gerek politik çalışmaların ancak 2000’lerin başından itibaren hız kazandığı görülmektedir (Patzelt, 2017: 219). Literatürdeki sınırlı sayıdaki araştırma da çoğunlukla kuramsal temele sahip değildir (Zubair & Norris, 2015: 899). Bu araştırma, Bauman’ın (2014b) müphemlik tartışmasından yola çıkarak ulusötesi yaşlanmanın sosyolojik bir okumasını yapmaya çalışmıştır. Ulusötesi yaşlanma, ulusal sınırlar arasında yaşlanma demektir. Pratikte, iki ülke arasında fiili olarak hareket halinde olmak anlamına gelebildiği gibi, sadece göç ülkesinde yaşandığı halde köken ülkeye aidiyet hissetmek gibi daha soyut karakterde de olabilir.

Ulusötesi yaşlanmanın tartışılması için öncelikle ulusötesi yaşamın günümüz ulus devletleri ve toplumları için ne anlama geldiği incelenmelidir. Ulusötesi yaşam, ulus devlet için çeşitli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan yaygın olarak ilk akla geleni, ulus-vatandaşlık tanımına meydan okuması olsa da bununla sınırlı kalmaz. Ev sahibi toplumların sosyal bağlanmışlığını etkileyerek toplumsal düzeni de tehlikeye atmaktadır. Ulusötesi yaşamın başladığı göç pratiğinin kendisi, ulus devlet döneminde normun dışına çıkmak anlamına geldiği için devletler ve toplumlar göçün kontrol

altında tutulmasını ve böylelikle düzenin sağlanmasını istemektedirler.

Neticede modern ulus devletin kendi eli ile bir mühendislik eseri olarak inşa ettiği toplumsal düzende, farklı olanlar hem egemen güce hem de toplumlaşmanın kendisine karşı tehlike oluşturmaktadır. Fakat toplumsal düzenin sağlanması ve sürdürülmesi için ne kadar gayret edilse de farklı olanlar (göçmenler ve yabancılar gibi) ortadan kaldırılamamaktadır. Bu gayret ulus devlet tarafından sıkı göç ve vatandaşlık yasaları ile; göç alan ülkedeki ev sahibi toplum tarafından da yabancılarla karşılaşmanın neden olduğu tedirginliği azaltacak baş etme mekanizmaları (örneğin varlığını reddetme, kültürel çit çekme, yalandan karşılaşma) ile hayata geçirilmektedir. Farklı olanlara yani yabancı ve göçmenlere yönelik bu yaklaşımın sonuçlarından biri, daha geniş sosyal doku ile bütünleşmenin engellenmesi ve diğeri de sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilmedir. Her ikisi de, ulus devletin müphemliğe verdiği tepkinin bir sonucudur. Modern ulus devlet, birey ve grupları dost-düşman gibi kategoriler altında sınıflandırmaktadır. Konumuz dahilinde bakıldığında *doğulan ülke*, bu sınıflandırmada turnusol kağıdı olarak hizmet etmektedir. Ulus devletler, bireylerden *doğalarına uygun kalarak*, doğdukları ülkede yaşamlarını sürdürmelerini beklemektedir. Normun dışına çıkıp göç edenlerse, düzenin korunması aşkına dost-düşman kategorilerinden birine yerleştirilmelidir fakat bu sınıflandırma, göçmen için kolay bir süreç değildir. Çoğu göçmen yabancı olarak yani “ne dost ne düşman” olarak konumlandırılmaktadır. Göçmen, ulus devlet ve ev sahibi toplum tarafından beklenen kuralları (uyum sağlama, vatandaşlık alma, dil öğrenme vb.) sağlasa bile ancak “eski bir yabancı” haline gelebilir, fakat dost olamayacaktır. Yabancı, müphem olduğu için yani “ya şu ya da bu” olarak kesin bir sınıfa ait olmadığı/kılinamadığı için endişe kaynağı olmaktadır. Günümüz ulus devlet döneminde, ulusötesi yaşamın müphem olan tek boyutu bu değildir. Kimin yabancı, göçmen, düşman, yerli, dost olarak tanımlandığı kamusal tepkilere ve geçici uygulamalara bağlı olarak sürekli değişmekte, tanımlar yeniden tanımlanmaktadır.

Sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilme boyutuna geri dönülecek olunursa, öncelikle yabancı ya da göçmene (bu iki kavram sosyal bilimsel literatürde sıklıkla birbiri yerine kullanılmaktadır) “meşruiyet hakkı” verilmeyip, var olmasına göz yumulmasının sonucu olarak bir “hoşgörü hakkı” tanındığı ifade

edilmelidir. Meşruiyet hakkına *sahip olan* gruplar, yani dost-yerli kategorisindekiler, sosyal politikalar eliyle yaşam koşulları yükseltileceğinde kendileri “ile birlikte” çalışılan gruplardır. Hoşgörü hakkı *tanınan* gruplar ise, yani yabancı ve göçmenler, kendileri “için” sosyal politika *tasarlanan* gruplardır. Meselenin mezo düzeyine gelindiğinde, karşımıza günümüz toplumunda bireylerin sadece kendileri gibi olanlar ile bir araya toplandığı homojen cemaatler ve gönüllü gettolaşma çıkmaktadır. Çünkü bu türlü bir toplumsal tahayyül, benden farklı olanların refahı benim sorumluluğumda değildir anlayışına zemin hazırlamakta, diğer bir ifade ile günümüz toplumunda sosyal dayanışma ve ortak sorumluluğun reddini doğurmaktadır. Sivil katılım (sosyal sermaye kuramında kendisine biçilen role göre), bir yandan *kendileri için sosyal politika tasarlanan grupların* bir araya gelip daha iyi uygulamaları talep etmelerine zemin sağladığı gibi diğer yandan da kendilerinden farklı olan kişilerle bir araya gelme pratiğini bireylerin toplum tahayyülüne yerleştirmektedir.

Mevcut sosyal bilimsel çalışmaların sağlık-bakım ve emeklilik hakları gibi, özünde *göçmenlerin göç ülkesinde yaşlanmasının kamu bütçesi üzerindeki etkisine* odaklanan konulara ağırlık vermesi, sosyal sermaye ve sosyal dışlanma⁸⁵ gibi daha genç nüfus grupları için sıklıkla araştırma yapılan konuların yaşlı ve yaşlanan nüfus grubunda ihmal edilmesi ile el ele gitmektedir. Yaşlı ve yaşlanan nüfusun karşılaştığı sosyal dışlanma krizi, günümüz toplumları için önemli bir mesele olmasına rağmen politikalar, sosyal dışlanma altında yaşlı yoksulluğuna odaklanmakla sınırlı kalmaktadır (Serrat vd., 2018: 53). Daha genel olarak bakıldığında da, sosyal dışlanma çalışmaları; çalışma çağındaki nüfusa, gençlere ve çocuklara odaklanmakta ve yaşlı ve yaşlanan nüfusu göz ardı etmektedir (Walsh, Scharf & Keating, 2017: 82). Bu çalışmada ise sosyal dışlanma altında toplumsal doku ile bütünleşmenin engellenmesi

⁸⁵ Sosyal sermaye ve sosyal dışlanma, literatürde zaman zaman birbiri yerine de kullanılan kavramlar olup; ilkinin ABD ve gelişmekte olan ülkeler, ikincisinin Avrupa ve Latin Amerika hakkındaki çalışmalara daha sık konu edildiği görülmektedir (Daly & Silver, 2008: 540). Mukayese yapılacak olunursa; ilki sosyal ilerlemeyi, ikincisi sosyal sorunları konu almakta; ilkinin amacı kolektif eylemin, ekonomik gelişmenin ve demokratik işlevselliğin yakalanması, ikincisinin amacı sosyal içerme ve sosyal uyumun sağlanmasıdır. Odak noktalarına bakılınca ilkinin, sosyal ağlarla bütünleşme ve güven gibi normların yayılmasına, ikincisinin normatif ve katılımcı birlikteliğe odaklandıkları görülmektedir. İki yaklaşımın oldukça benzer yanlarının olmasının nedeni, klasik sosyoloji ve felsefedeki köklerinin benzer olmasıdır. Ortaklaştığı noktalardan biri, her iki yaklaşımda da sosyal bağların ve aktif bir sivil hayatın ekonomiye, politikalara ve cemaat yaşantısına olan olumlu katkısının “kesin olmasa da reddedilemez” olduğudur (Daly & Silver, 2008: 564, 565).

ve sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusunun dışına itilme ele alınmıştır (Börsch-Supan vd., 2015: 11). Meselenin bu iki boyutu, ulusötesi yaşlanan kişiler gibi göçmen ve yabancı olan bireylerin yaşlanma tecrübelerinin anlaşılmasında önemlidir.

Araştırmada mevcut çalışmaların tekrarı yerine, sivil katılım gibi nadir çalışılan bir konu ele alınarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bu araştırmanın ele aldığı göçmen-yerli kıyaslamasının, İngilizce dilinde yapılmış ve yaşlı nüfusta sivil katılımı araştıran makalelerin sadece %1,1’inde dikkate alındığı görülmektedir (Serrat vd., 2020: e42). Çalışmada sivil katılım tanımının nasıl yapılacağı önemli bir basamak olmuştur ve neticede kavramın güncel kullanımını literatüre kazandıran isim olan Putnam’ın kuramsal yaklaşımı temel alınmıştır (Serrat, Scharf & Villar, 2021: E2). Böylelikle sivil katılım tanımında üç temel özelliğe işaret edilmiştir. Bunlardan ilki, sivil katılımın kamusal yarar üretme kapasitesinin olmasıdır yani *schmoozer* değil *macher* ideal tipindedir. İkincisi, katılımın gerçekleştiği grup, cemaat, örgüt ve derneklerdeki ilişkilerin yatay olması gerekmektedir. Üçüncüsü, katılımın aktif olarak gerçekleştirilmesi gerekir, pasif roller sivil katılımın kapsamına girmemektedir. Sivil katılım, bireyin *kendisine benzemeyen diğerleri* ile kamusal hayatta bir araya gelmesini sağlamaktadır.

Kuramsal olarak sivil katılımın sosyal kaynakları (sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı, yaşam kalitesi) ortaya çıkarması beklenmiştir.⁸⁶ Sivil katılım yapan bireylerin yapmayanlardan farklı olarak sivil erdem sahibi olduğu, sosyal dayanışma ve ortak sorumluluk duygusu taşıdıkları, bireysel çıkarlarının ötesine geçen ortak faydanın bilincinde oldukları ve sadece kendileri ile benzer olanların değil kendilerinden farklı olanların da refahını önemsedikleri varsayılmıştır. Buna göre sivil katılım bir toplumsal bütünleştirici olarak işlev görmektedir zira katılım gerçekleştiren kişilerin toplum tahayyülü sadece aileleri, arkadaşları ve kendileri ile benzer olan cemaatleri ile sınırlı olmayıp, bunların dışında kalan kişi ve gruplara da yer açmaktadır. Putnam (2000: 23), sivil katılımın da bir unsuru olduğu “aracı sosyal sermaye” için “toplumsal pas sökücü” tabirini kullanmaktadır.

Günümüzde toplumsal yaşantının bir görünümünde, yabancıların neden olduğu

⁸⁶ Sivil katılım sosyal sermayenin yapısal bir unsuru iken; sosyal güven, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı ve yaşam kalitesi bilişsel unsurlardır.

endişeden korunma sağlayan homojen cemaatlerde toplanma ve gönüllü gettolaşma karşımıza çıkmaktadır (Sennett, 2010). Diğer görünümünde ise “ahlaki sorumluluk ve uzun süreli taahhüt gerektirmeyen”, “karşılıklı hak ve yükümlülük doğurmeyen”, “cemaat deneyiminin getirdiği kuşatılma sıkıntısından” özgürleştiren bir sosyalleşme deneyimi söz konusudur (Bauman, 2017a; 2017b). Toplumsal yaşantının günümüzdeki bu tablosunda; bireyler kendilerine benzemeyen diğerlerinin sorunlarına aldırış etmemekte (Sennett, 2012), diğerleri ile bir araya gelmek için ortak kamusal çıkarı müzakere etmemektedir (Bauman, 2017a). Sivil katılım ise *pas sökücü* olarak farklı olanların bir araya gelmesini sağlar ve kamusal zemini canlandırmanın yollarından biridir. Sivil katılım, diğerlerinin farkına varmayı garanti etmez ama diğerlerinden tamamen soyutlanarak yaşandığında onların farkına varma ihtimali masadan bütünüyle kalkmaktadır (Putnam, 2000: 340).

Sivil katılımın gerçekleştiği dernek, kulüp ve örgütlerin “kamu yararına ev sahipliği yapması” fikri Tocqueville’in çalışmalarına dayanmaktadır. Bu yaklaşımda sivil katılımın gerçekleştiği kurumlar aslında, toplumun günümüzdeki görünümünü almadan önce sahip olduğu aracı kurumların üstlendiği müteakabiliyet ve ortak sorumluluk ilkelerini yayma ve kamusal zemin oluşturma görevini yerine getirmektedir (Nisbet, 1962). Sosyal teorisyenler, postmodern dönemden önce kamusal hayatın nasıl işlediğini örneklenirerek günümüz toplumundaki kamusal hayat krizi için birtakım çözüm önerileri geliştirmektedir. Sivil katılım; daha önce hiç konuşmamış ve gündelik hayatta karşılaşmayan insanları bir araya getirme, “diğerleri”ne yönelik “pasif farkındalığı aktif bir sorumluluğa” dönüştürme (Sennett, 2012) zemini kurmaktadır.

Özetle sivil katılım; sosyal bütünleşmenin, sosyal dayanışmanın ve ortak sorumluluk duygusunun yeşertilmesinin bir yoludur. Sivil katılım 1) sivil erdem sahibi yani iş birliği halinde birlikte çalışmaya açık bireyler yetiştirir, 2) müteakabiliyet ve güven gibi iş birliği normlarını yaygınlaştırır, 3) diğerlerinin farkına varılarak gönüllü gettolaşmanın aşılmasını sağlar ve 4) diğerlerinin sorunlarına kayıtsız kalma ve onları suçlama duygularının aşılması için zemin sunar.

Araştırma, yaşlı ve yaşlanan nüfusta yerli ve göçmenlerin (birinci ve ikinci nesil göçmen ayrımı yaparak) sivil katılımlarını ve sivil katılımın ortaya çıkardığı sosyal

kaynaklardan faydalanma seviyelerini (sosyal güven, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesi) nicel analiz ile incelemiştir. Nicel veri kaynağı olarak Avrupa Sağlık, Yaşlanma ve Emeklilik Araştırması (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe, SHARE) kullanılmıştır. SHARE, 2004 yılından 2021'e kadar geçen sürede 28 Avrupa ülkesi ve İsrail'de 50 yaş ve üzeri 140,000 kişiden nicel veri toplamıştır. SHARE'in önemli bir özelliği uluslararası mukayeseye imkan sağlayan, kamu sağlığı ve sosyo-ekonomik yaşam şartları hakkında boylamsal mikro veri sunmasıdır. Oldukça kapsamlı bir sosyal bilimsel panel araştırma olup araştırmacıların bilimsel kullanımına ücretsiz olarak açıktır (Börsch-Supan, 2005: 6).

Bu çalışma için hangi veri kaynağının kullanılacağına karar verilirken (ESS ve SCIICS araştırmalarının mikro verisi de incelenmiştir fakat çalışmanın Giriş bölümünde sunulan nedenlerle kullanılmamıştır) hem 50 yaş ve üzeri nüfusu hedefleyen hem de göçmenler ile yerlileri kıyaslama imkanı veren araştırma sayısının oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Hunkler, Kneip, Sand ve Schuth'a göre (2015b: 199) göçmen kökenli bireylerin Avrupa'daki temsilinin artacağı düşünüldüğünde, bu grubun çalışmasına yönelik ihtiyaç da kendini göstermektedir. SHARE beşinci dalgadan itibaren bu ihtiyaca cevap verme amacı ile ikinci nesil göçmen kökenli katılımcıların belirlenmesine yönelik soruları araştırmaya eklemiştir. SHARE beşinci dalga örneklemindeki katılımcıların yaklaşık %21'inin ya kendisi ya da ebeveynlerinden en az biri göçmen kökenlidir. SHARE'in beşinci dalgasına yapılan analiz sonuçlarına göre, SHARE verisinin göçmenlerin yaşlanma tecrübesinin çalışılması için yeterli olduğu iddia edilmektedir (Hunkler vd., 2015b: 208). Bununla birlikte SHARE, her ülkenin ulusal dil(ler)inde hazırlanmış bir veri toplama aracı ile araştırmayı gerçekleştirmektedir. Bu uygulamanın, göçmenlerin araştırmada temsilini tehlikeye düşürüp düşürmediğinin anlaşılması amacı ile beşinci dalgada dil engeli nedeni ile araştırmaya katılamayanların oranını değerlendiren bir rapor yayınlanmıştır. Yapılan analizlere göre, SHARE'in göçmen kökenli yaşlıları hedefleyen araştırma soruları için kullanıma uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Hunkler vd., 2015b: 208).

Neticede göçmen ve yerli nüfusu kıyaslamak için yeterli olduğu iddia edilse ve çok sayıda araştırmada bu amaçla kullanılmış olsa bile SHARE örnekleminin ulusötesi yaşlanma çalışmaları için çeşitli sınırlılıkları olduğu görülmektedir. Arsenijevic ve

Groot (2018: 346), göçmenlerin yaşam tarzları arasındaki farklılıkları inceledikleri ve SHARE verisini kullandıkları araştırmalarında, alt-örneklem çok küçük olacağı için köken ülkeleri gruplandıran bir analiz yapamadıklarını ve bunun çalışmalarını sınırlandığını ifade etmektedirler. Yine, Bordone ve De Valk (2016: 261) da göçmen kökenli olmanın nesiller arası destek ile ilişkisini inceledikleri ve SHARE veri setini kullandıkları çalışmalarında, araştırmalarını boylamsal gerçekleştiremediklerini çünkü göçmen kökenli grubun oldukça sınırlı olduğunu ifade etmektedirler. Sand ve Gruber (2018: 85), SHARE araştırmasının birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci dalgalarını kullandıkları ve öznel iyi oluş halinde göçmenler ile yerlileri kıyasladıkları çalışmalarında 85+ katılımcı sayısı çok az olduğu için ileri yaş grubunu örneklem dışı bırakmaktadırlar. Göç edilen yaştan sağlığa etkisini ele alan ve SHARE verisi kullanan çalışmalarında Lanari, Bussini ve Minelli (2018), ülkelerin göç geçmişini göz ardı ettiklerini ve bunu örnekleme artırmak için yaptıklarını ifade etmektedirler. SHARE'in örnekleminde farklı etnik kökenlerden kişilere daha fazla yer vermesi gerektiği görülmektedir.

Mesele göçmenlerin örneklemdaki temsiliyet sorunu ile bitmemektedir, SHARE'in araştırma temaları içinde göçün arka planda kalan bir konu olduğu da görülmektedir. Zira birinci nesil göçmenlere dair veri, SHARE'in ilk dalgasından (2004) itibaren toplanmış olsa da ikinci nesil göçmen olma verisi ancak 5. dalga gibi geç bir dönemde (2013) toplanmaya başlanmıştır. Bu durum, veri kaynağının ulusötesi yaşlanmaya dikkatini görece yakın zamanda verdiğini göstermektedir. Göç motivasyonu hakkında hala veri olmadığı gibi, göç tecrübesi SHARE'de özel bir modül olarak dahi yer almamıştır. Bu durum SHARE'in ötesine geçen bir sorundur. Zira Avrupa nüfuslarının yaşlanması iyi bir şekilde belgelenmiş olmasına rağmen uluslararası yaşlı göçmen nüfuslarına dair nicel veri eksiktir, İngiltere'nin bölgesel projeleri dışında AB üyesi ülkelerin çoğunluğu için projeksiyon yoktur (Rallu, 2017: 1). SHARE'in yaşlı ve yaşlanan nüfustaki çeşitliliğin çalışılmasında mevcut sınırlılıklarını aşması için yeni araştırma temaları ekleyerek veri setini zenginleştirmesi gerektiği görülmektedir.

Ulusötesi yaşlanmayı merkeze alan bir araştırma açısından çeşitli sınırlılıkları olmakla birlikte, SHARE verisinin analiz edilmesi ve Türkçe literatüre kazandırılması hem akademik çalışmalar hem sosyal politikalar açısından önemlidir. Ülkemizde yaşlı ve

yaşlanan nüfusa dair ulusal düzeyde temsil ediciliği olan bir örneklemede, uluslararası mukayese imkanı tanıyan bir soru formu ile veri toplanmasına ihtiyaç vardır. SHARE verisi ile “politik uygulamalar hedeflerine ulaşıyor mu” sorusuna cevap vermenin mümkün olduğu belirtilmelidir. Söz gelimi, Almanya’da uygulanmaya başlanan ve daha az imtiyazlı işlerde çalışan kimselerin sağlıksız çalışma koşullarından kurtarılmasını hedefleyen erken emeklilik reformu SHARE verisi ile değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre, iddia edilenin aksine bu reformdan faydalananlar temel ve sosyal haklardan yoksun olanlar olmamıştır. Tam aksine, ortalama hane gelirleri daha yüksek olan kişiler reformdan faydalanmıştır (Börsch-Supan vd. 2015: 15). Ülkemizde yaşlı ve yaşlanan nüfus için uluslararası mukayese imkanı tanıyan nitelikte veri toplanması, demografik yaşlanma süreci Türkiye ile benzer olan ülkelerin politika uygulamalarının incelenmesi için de temel sağlayacaktır.

Bu araştırmada göçmenlik statüsü kategorileri belirlenirken kişinin kendisinin ve ebeveynlerinin doğdukları ülke temel alınmıştır. Hem kendisi hem de ebeveynlerinin her ikisi de araştırma yapılan ülkede doğanlar yerli, kendisi araştırma ülkesinin dışında doğanlar birinci nesil göçmen, kendisi araştırma yapılan ülkede doğup ebeveynlerinden en az biri başka bir ülkede doğanlar ikinci nesil göçmen olarak sınıflandırılmıştır. Birinci ve ikinci nesil göçmen ayrımı yapılması sayesinde, literatürde bazı çalışmaların ikinci nesil göçmenleri göç ülkesinde doğmuş oldukları için yerlilerle aynı kategoriye koymasından ileri gelen *göç tecrübesini göz ardı etme* sorunu aşılmıştır. Bununla birlikte SHARE örnekleminin sınırlılıkları nedeni ile göçmenler doğdukları ülkelere göre alt kategorilere ayıramamıştır. Veri kaynağı vatandaşlık statüsü hakkında bilgi verse de, araştırmada kapsam dışı bırakılması tercih edilmiştir. Zira başka bir ülkede doğmuş olma (Bauman’ın tabiri ile “yanlış köken günahı”), göç ülkesinin vatandaşlığı alındığında dahi, *göçmen kökenli olma* şeklinde yeni bir kılığa bürünmekte vatandaşlık alınması sayesinde ortadan kalkmamaktadır. Yabancı, ancak “eski bir yabancı” olabilmekte, ama yerli olamamaktadır.

SHARE, benzersiz bir veri kaynağı sunmakla birlikte⁸⁷, Avrupa Sosyal Anketi

⁸⁷ SHARE’e rehberlik eden ve SHARE gibi ulusal düzeyde temsil edici olan diğer boylamsal yaşlanma araştırmalarını Türkçe literatüre kazandıran, Şentürk’ün (2021) editörlüğünü yaptığı *Dünyada Yaşlanma Araştırmaları* kitabı bu konuda kaynak oluşturmaktadır.

(European Social Survey, ESS) gibi ülkemizde de yaygın olarak analiz edilen veri kaynaklarına kıyasla, örneklem oluşturma başta olmak üzere çeşitli konularda çalışılması oldukça karmaşık bir veri seti sunmaktadır. Bu araştırmada boylamsal veri kullanılmamış, sadece beşinci dalga verisi analiz edilmiştir. Kesitsel çalışma yapılmasının nedeni, bağımlı değişkenlerin bir kısmına ait verinin boylamsal değil kesitsel olmasıdır. Araştırmanın örneklemine dokuz Avrupa ülkesinden (Fransa, Belçika, İsveç, Danimarka, Hollanda, Almanya, Avusturya, İspanya, İtalya) 50 yaş ve üzeri 30,067 kişi vardır. Örneklemde yer alan ülkeler göç geçmişlerine göre seçilmiştir ve altı ülke örneklemin dışında bırakılmıştır. Örneklemin %86,3'ü yerli (yaş ortalaması 67,68), %7,8'i birinci nesil göçmen (yaş ortalaması 65,21) ve %5,9'u ikinci nesil göçmendir (yaş ortalaması 66,15'tir).

Bu çalışmada sivil katılımı inceleyen araştırma soruları, “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın parçası olma tecrübelerinde etkili olmaktadır” önermesine yerli-birinci nesil göçmen-ikinci nesil göçmen ayrımı yaparak yanıt aramaktadır. Araştırmanın ikinci önermesi “Yaşlıların sosyodemografik farklılıkları, sivil katılımın sağladığı sosyal kaynaklardan fayda sağlama tecrübelerini etkilemektedir” şeklindedir. Bu önerme altında incelenen üç sosyal kaynaktan ilki sosyal güven, ikincisi genelleştirilmiş müteakabiliyet algısı ve üçüncüsü de yaşam kalitesidir; sivil katılımın bu üç sosyal kaynağı pekiştirmesi beklenmiştir.

Araştırmanın temel bağımsız değişkeni sivil katılım çeşitliliği olup 0-4 arası puan almaktadır. Sıfır, son on iki ayda hiç sivil katılımı olmama anlamına gelirken; dört, kuramsal arka plana göre belirlenen dört sivil katılım tipinin tümünde yer alındığını göstermektedir. Sivil katılım tipleri arasında spor/sosyal/diğer kulüplere gitme, eğitsel/mesleki kursa katılma, gönüllü olma/hayır işlerinde çalışma ve politik/cemaat örgütlerine katılma yer almaktadır. Torun bakma, bakım verme, gazete okuma gibi etkinlikler ise sivil katılım kapsamına dahil edilmemiştir. Sivil katılım çeşitliliğinin belirleyicileri Poisson regresyon modeli ile araştırılmıştır.

Araştırmanın üç bağımlı değişkeninden sosyal güven, en düşük 0 ve en yüksek 10 puan alan, tek bir soru (“Sizce, genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken hiçbir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir?”) ile ölçülmüştür. Sosyal güvenin belirleyicileri hiyerarşik

çoklu regresyon modeli ile incelenmiştir. Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı, en düşük 1 ve en yüksek 4 puan almakta olup, kişinin kendini yaşadığı bölgeye ait hissetmesi ve yaşadığı bölgedeki insanlardan yardım alabileceği inancı olmak üzere iki maddenin ortalaması alınarak ölçülmüştür (her iki maddeye de yanıt verme şartı aranmıştır). Genelleştirilmiş mütakabiliyet algısının belirleyicileri, heterojen varyansa dayanlı regresyon ile incelenmiştir. Son olarak yaşam kalitesi, CASP-12 orta yaş ve yaşlılıkta yaşam kalitesi ölçeği ile ölçülmüştür, en düşük 12 ve en yüksek 48 puan almaktadır. Ölçekte kontrol, özerklik, esenlik ve kendini gerçekleştirme olmak üzere dört boyut vardır. Belirleyicilerinin ortaya çıkarılması için hiyerarşik çoklu regresyon modeli uygulanmıştır.

Araştırmanın ulusötesi yaşlanma tecrübesini değerlendiren bulguları, ulusötesi yaşlanmaya özgü olan ve *yaşlanmanın normal zorluklarına ek olarak tecrübe edilen* deneyimlerin nicel bulgularla da desteklendiğini göstermektedir. Sosyoekonomik özelliklere bakıldığında birinci nesil göçmenlerin ekonomik durumunun hem yerlilerden hem ikinci nesil göçmenlerden daha kötü olduğu, üstelik eğitim durumları daha yüksek olmasına rağmen bu sonucun alındığı belirtilmelidir. Sosyal sermayelerine gelindiğinde, nesil farkı olmaksızın yani hem birinci hem ikinci nesil göçmenlerin sosyal güveninin yerlilerden daha düşük olduğu görülmektedir. Sivil katılım, genelleştirilmiş mütakabiliyet algısı ve yaşam kalitesinde ise göçmenler arasında nesle dayalı farklılıklar vardır: Birinci nesil göçmenler tümünde yerlilerin gerisine düşmekteyken; ikinci nesil, yerlilerle benzer bir noktada durmaktadır. İki neslin ulusötesi yaşlanma tecrübesindeki farklılık bu araştırmanın ulaştığı önemli sonuçlardan biridir.

Göçmen nesillerin sivil katılımları arasındaki farklılık değerlendirilirken, göç tecrübelerindeki farklılıklar açıklayıcıdır. İkinci nesil göçmenler göç ülkesinin eğitim sistemi, hukuk sistemi ve yönetsel araçları gibi yapısal unsurlarına birinci nesle kıyasla daha fazla aşina olabilir. Birinci neslin göç ülkesi diline hakimiyet seviyesi (ki SHARE anketi sadece ülkelerin kendi dillerinde yapıldığı için bu araştırmanın örnekleminin tümü, göç ülkesinin diline anketi yanıtlayacak seviyede hakimdir) ve göç ülkesinin sivil kültürünü tanıma gibi kamusal hayata erişiminde zorluk oluşturan noktalar ikinci nesilde aşılmış olabilir. Ayrıca, ikinci nesil göçmenlerin yerlilerle paylaştığı ortak

norm ve değerlerin daha fazla olduğu bilinmektedir. Tüm bu etkenler iki göçmen nesli arasında sivil katılımın parçası olma tecrübesinde farklılıklarla sonuçlanmaktadır. Yaşlı ve yaşlanan nüfusta sivil katılıma erişimin artırılması yaşçı tutumların aşılması ve sosyal içermenin sağlanması için önemli bir uygulama alanıdır.

Sosyal güven, bu araştırmanın sonuçlarında önemli bir yere oturmaktadır çünkü birinci ve ikinci nesil göçmenler, aralarında fark olmaksızın yerlilerden daha düşük sosyal güvene sahiplerdir ve nesiller arası fark sadece sosyal güvende kaybolmaktadır. Üstelik bu sonuç, sosyodemografik özellikler kontrol edildiğinde bile devam etmektedir. Sivil katılımı göçmen nesilleri arası fark varken (birinci neslin yerlilerden düşük, ikinci neslin yerlilerle benzerdir), sosyal güvende nesiller arası fark olmaması; göçün olumsuz etkilerinin sosyal güveni güçlü bir şekilde etkilemeye nesiller boyu devam etmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu çalışmada ülkeler arası farklılıklar analize dahil edilmemiş olup, benzer göç geçmişine sahip dokuz Avrupa ülkesinde *yabancıların sosyal sermayesi bütün olarak yorumlanmıştır*. Yeni çalışmalarda göç politikaları, sivil kültür, refah rejimleri ve demokrasinin kurumsallaşma seviyesi gibi unsurların araştırmalara dahil edilmesi ve ülkelerin çok düzeyli yöntemle analize alınması ulusötesi yaşlanmanın sosyal güvene etkisinin anlaşılmasında literatüre önemli bir katkı olacaktır.

Genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı, bu araştırmanın kuramsal arka planında *müphemlik* ile ilişkili bir yere oturmaktadır. Buna göre yabancı-ulus devlet arasındaki ilişki, genelleştirilmiş mütekabiliyet algısında *ait hissetme-kabul edilme* ve *yardım alabileceğine inanma-yardıma layık görülme* gerilimi üzerinden okunmaktadır. Araştırmanın ulaştığı sonuçlar bu gerilimin birinci nesil göçmenlerin tecrübesinde etkili olduğunu göstermektedir: Birinci nesil göçmenlerin aidiyet hissi ve yardım alabileceği inancı yerlilerden düşükken, ikinci neslin yerlilerle benzerdir. Birinci nesil göçmenlerin tecrübesinde *hala yabancı görülme* durumunun ve *ne oralı ne buralı olma* halinin etkili olduğu düşünülebilir. Yaşla birlikte genelleştirilmiş mütekabiliyet algısının arttığı görülmüştür. Literatürde yaşlıların, yaşadıkları topluluk tarafından kabulü ve topluluğa katılımları *yaş-dostu topluluk* kavramı ile incelenmektedir. Mevcut literatürde genelleştirilmiş mütekabiliyet algısı nadiren ölçülmektedir. Bu çalışma, hem sosyal sermaye hem de yaş-dostu topluluk literatürüne göçmen-yerli

kıyaslaması yaparak katkı sağlamayı amaçlamıştır. Son olarak, sosyal güvende göçmen nesilleri arasında fark yokken genelleştirilmiş mütakabiliyet algısında iki nesil arasında fark olması sonucu üzerinde durulmalıdır. *Yabancı doğumlu olmanın ilkinde uzlaşma ve aşinalık* gibi daha derin toplumsal köklerinin olduğu ve ikincisinde *karşılıklı kabul* gibi daha yüzeysel bir sosyal etkileşim içermesi ile açıklanabilir.

Yaşam kalitesinin birinci nesil göçmenlerde düşük olduğu, ikinci nesil göçmenler ve yerlilerde ise benzer ve yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmada kullanılan ölçüm aracı (CASP-12 orta yaş ve yaşlılıkta yaşam kalitesi ölçeği) yaygın literatürden farklı olarak yaşam kalitesini sağlık-temelli ele almak yerine, bireyin kendi hayatı üzerindeki kontrol duygusu, özerklik hissi, geçmişe dönüp baktığında hayatı ile barışık olması ve kendini gerçekleştirme algısı gibi sosyal yönlerine odaklanmaktadır. Birinci nesil göçmen olma, yaşam kalitesini olumsuz etkilerken; ikinci nesil göçmen olmanın yerlilerden anlamlı bir farkı yoktur. Ulaşılan önemli bir bulgu, birinci nesil göçmenlerin yaşam kalitesinde sivil katılımın olumlu etkisinin yerlilere kıyasla daha zayıf olsa da pozitif olduğudur.

Son olarak, nicel araştırma ile elde edilen bulgular, sivil katılımın sosyal kaynaklar üzerinde olumlu etkisi olduğunu ortaya çıkararak sosyal sermaye kuramını desteklemiştir. Sivil katılım çeşitliliğindeki artış, yani yaşlı ve yaşlanan nüfusun daha çok tipte sivil katılımlarının olması; sosyal güvenlerini, genelleştirilmiş mütakabiliyet algılarını ve yaşam kalitelerini yükseltmektedir.

Bu çalışmada sosyal sermayenin yapısal bir unsuru olarak sivil katılım incelenmiştir. Sosyal sermaye, toplumsal sorunlara kesin bir çare olmayıp toplumsal bütünleşme üzerindeki etkisi makro düzeydeki diğer sosyal, politik, ekonomik ve kültürel faktörlere bağlıdır (Cheong vd. 2007: 42). Bununla birlikte aşağıdan yukarı yönlü bir toplumsal bütünleşmenin, sosyal desteğin ve ortak dayanışma zeminin kurulmasını anlamak için bir pencere açmaktadır. Bu çalışma, yaşlı ve yaşlanan nüfus ve göçmenlik odağında sosyal sermayeyi sivil katılımları çerçevesinde anlamayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abbott, S., Freeth, D.: 2008 “Starting to Make Sense of the Role of Generalized Trust and Reciprocity”, **Journal of Health Psychology**, 13 (7), 874-883.
- Ackers, L., Dwyer, P. J.: 2004 “Fixed laws, fluid lives: the citizenship status of post-retirement migrants in the European Union”, **Ageing & Society**, 24, 451-475.
- Adena, M., Myck, M.: 2014 “Poverty and transitions in health in later life”, **Social Science Medicine**, 116, 202-210.
- Adıgüzel, Y.: 2004 **Kimliğin korunmasında üretilmesinde Türk derneklerinin rolü: Almanya/Köln örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, Sakarya Üniversitesi.
- Adler, R. P., Goggin, J.: 2005 “What do we mean by “civic engagement”?”, **Journal of Transformative Education**, 3(3), 236-253.
- Adler, G., Schwartz, J., Kuskowski, M.: 2007 “An Exploratory Study of Older Adults' Participation in Civic Action”, **Clinical Gerontologist**, 31(2), 65-75.
- Angelini, V., Laferrère, A.: 2013 Friendship, housing environment and economic resources: what influences social network size after age 50?, **Active ageing and solidarity between generation between generations in Europe: First results from SHARE after the economic crisis içinde** (Eds. A. Börsch-Supan, M. Brandt, H. Litwin, Weber, G.), Berlin, Boston: De Gruyter, s. 323-335.
- Anheier, H., Kendall, J.: 2002 “Interpersonal trust and voluntary associations: examining three approaches”, **Br J Sociol**, 53(3): 343-62.
- Arezzo, M. F., Giudici, C.: 2017 “The effects of social capital on health among European older adults: An instrumental variable approach”, **Soc Indic Res**, 134, 153-166.
- Arsenijevic, J., Groot, W.: 2018 “Lifestyle differences between older migrants and non-migrants in 14 European countries using propensity score matching method”, **Int J Public Health**. 63, 337-347.
- Arun, Ö.: 2013 “International spotlight: Developing a gerontological social policy agenda for turkey”. **The Gerontologist**, 53(6), 891-897.
- Asadollahi, A.: 2014 **Civic engagement and social wellbeing among aged people in Ahwas city, Iran**, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Univrsiti Putra Malaysia.
- Aytaç, S. E., Çarkoğlu, A., Ertan, G.: 2017 “Türkiye'de Kişilerarası Sosyal Güven ve Bireysel Belirleyicileri”, **METU Studies in Development**, 44(1), 1-25.

- Barwick, C.: 2015 “Are immigrants really lacking social networking skills? the crucial role of reciprocity in building ethnically diverse networks”, **Sociology**, 51(2), 410-428.
- Bauman, Z.: 2014a **Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri**, (Çev. İ. Türkmen) İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z.: 2014b **Modernlik ve Müphemlik**, (Çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z.: 2017a **Akışkan Modernite**, (Çev. S. O. Çavuş), İstanbul: Can.
- Bauman, Z.: 2017b **Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı**, (Çev. N. Soysal), İstanbul: Say Yayınları.
- Başak, S., Öztaş, N.: 2010 “Güven ağbağları, sosyal sermaye ve toplumsal cinsiyet”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12(1), 27-56.
- Becchetti, L., Conzo, P., Febbraro, M.: 2018. The Monetary-Equivalent Effect of Voluntary Work on Mental Wellbeing in Europe. **KYKLOS**, 71. 3-27
- Bekkers, R.: 2012 “Trust And Volunteering: Selection Or Causation? Evidence From A 4 Year Panel Study”, **Polit Behav**, 34, 225-247.
- Beito, D. T.: 2000 **From Mutual Aid to the Welfare State: Fraternal Societies and Social Services, 1890-1967**. London: The University of North Carolina Press.
- Berchet, C., Sirven, N.: 2014 “Older Migrants’ Social Capital in Host Countries: A Pan-European Comparison”, **Eastern Economic Journal**, 40, 166–180.
- Berger, P. L., Luckmann, T.: 2016 **Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi**: Çev. M. D. Dereli), Ankara: Heretik Yayınları.
- Bergmann, M., Bethmann, A., De Luca, G.: 2019 Sampling Design in SHARE Wave 7. **SHARE Wave 7 Methodology: Panel Innovations and Life Histories içinde**, (Eds. M. Bergmann, A. Scherpenzeel, A. Börsch-Supan), (s. 81-88). Munich: MEA, Max Planck Institute for Social Law and Social Policy.
- Bishop, A. J., Martin, P., Poon, L.: 2006 “Happiness and congruence in older adulthood: a structural model of life satisfaction”, **Aging Mental Health**, 10(5), 445-453.

- Blakemore, K.: 1999 "International migration in later life: social care and policy implications", **Ageing and Society**, 19, 761-774.
- Bordone, V., De Valk, H. A. G.: 2016 "Intergenerational support among migrant families in Europe", **Eur J Ageing**, 13, 259-270.
- Bolzman, C., Kaeser, L., Christe, E.: 2017 "Transnational mobilities as a way of life among older migrants from southern Europe", **Population, Space and Place**, 23, 1-13.
- Bourdieu, P.: 1986 The forms of capital. **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education içinde**, (Eds. J. Richardson), s. 241-58, Westport, CT: Greenwood.
- Bourdieu, P.: 2004 Preface.: Sayad, A.), **The suffering of the immigrant içinde**, Cambridge Malden: Polity Press.
- Bourdieu, P., Passeron, J. C.: 2014 **Varisler: Öğrenciler ve Kültür.:** Çev: L. Ünsaldı, A. Sümer.) Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Boyd, M.: 1989 "Family and personal networks in international migration: Recent developments and new agendas", **The International Migration Review**, 23(3), 638-670.
- Börsch-Supan, A.: 2022a *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 1*. Release version: 8.0.0. SHARE-ERIC. Data set. DOI: [10.6103/SHARE.w1.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w1.800)
- Börsch-Supan, A.: 2022b *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 2*. Release version: 8.0.0. SHARE-ERIC. Data set. DOI: [10.6103/SHARE.w2.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w2.800)
- Börsch-Supan, A.: 2022c *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 4*. Release version: 8.0.0. SHARE-ERIC. Data set. DOI: [10.6103/SHARE.w4.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w4.800)
- Börsch-Supan, A.: 2022d *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) Wave 5*. Release version: 8.0.0. SHARE-ERIC. Data set. DOI: [10.6103/SHARE.w5.800](https://doi.org/10.6103/SHARE.w5.800)
- Börsch-Supan, A., M. Brandt, C. Hunkler, T. Kneip, J. Korbmacher, F. Malter, B. Schaan, S. Stuck, S. Zuber: 2013 Data Resource Profile: The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE). *International Journal of Epidemiology*. DOI: [10.1093/ije/dyt088](https://doi.org/10.1093/ije/dyt088)
- Börsch-Supan, A., Kneip, T. L., Myck, M., Weber, G.: 2015 SHARE: a European policy device for inclusive ageing societies. **Ageing in Europe- Supporting Policies for an Inclusive Society içinde**, (Eds. A. Börsch-Supan, T. Kneip,, H. E. Litwin), (s. 1-22). Berlin, Boston: De Gruyter.
- Bradley, D. B.: 2003 "A reason to rise each morning: the meaning of volunteering in the lives of older adults", **The American Society of Aging**, 23(4), 45-50.

- Buchan, N. R., Croson, R., Dawes, R. M.: 2002 "Swift Neighbors and Persistent Strangers: A Cross-Cultural Investigation of Trust and Reciprocity in Social Exchange", **American Journal of Sociology**, 108 (1), 168-206.
- Buffel, T.: 2017 "Ageing migrants and the creation of home: Mobility and the maintenance of transnational ties", **Population, Space and Place**, 23, 1-13.
- Bui, N. B., Coyle, C. E., Freeman, A.: 2020 "Promoting Self-Advocacy Among Older Adults: Lessons From Boston's Senior Civic Academy", **Journal of Applied Gerontology**, 1-7.
- Carr, A., Biggs, S., Kimberley, H.: 2013 **Meanings of A Long Life**, Social Policy Working Paper No: 17. The Centre for Public Policy.
- Castles, S.: 2000 **International migration at the beginning of the twenty first century: Global trends and issues**. UNESCO.
- Castles, S., Kosack, G.: 1973 **Immigrant workers and class structure in Western Europe**. London: Oxford University Press.
- Castles, S., Miller, M. J.: 2009 **Göçler Çağı** (Çev. B. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Celik, S. S., Celik, Y., Hikmet, N., Khan, M. M.: 2017 "Factors Affecting life satisfaction of older adults in Turkey", **The International Journal of Aging and Human Development**, 0 (0), 1-23.
- Chambré, S. M., Netting, F. E.: 2016 "Baby Boomers and the long-term transformation of retirement and volunteering: Evidence for a policy paradigm shift", **Journal of Applied Gerontology**, 37, 1295-1320.
- Cheong, P. H., Edwards, R., Goulbourne, H., Solomos, J.: 2007 "Immigration, social cohesion and social capital: A critical review", **Critical Social Policy**, 27(1), 24-49.
- Choi, L. H.: 2003 "Factors Affecting Volunteerism among Older Adults", **Journal of Applied Gerontology**, 22(2), 179-196.
- Choi, M. S., Dabelko-Schoeny, H., White, K.: 2019 "Access to Employment, Volunteer Activities, and Community Events and Perceptions of Age-Friendliness: The Role of Social Connectedness", **J Appl Gerontol**, 39(9), 1-18.
- Ciobanu, R. O., Hunter, A.: 2017 "Older migrants and (im)mobilities of ageing: An introduction", **Population, Space and Place**, 23, 1-10.
- Ciobanu, R. O., Fokkema, T., Nedelcu, M.: 2017 "Ageing as a migrant: vulnerabilities, agency, and policy implications", **Journal of ethnic and migration studies**, 43(2), 164-181.
- Claibourn, M.P., Martin, P.S.: 2000 "Trusting and Joining? An Empirical Test of the Reciprocal Nature of Social Capital", **Political Behavior**, 22, 267-291.
- Cohen, S.: 2004 "Social relationships and health", **American Psychologist**, 59(8), 676-684.

- Coleman, J. S.: 1988 "Social capital in the creation of human capital", **The American Journal of Sociology**, 94, 95-120.
- Coşkun, İ.: 2005 "Küreselleşme ve ulus devlet", **Sosyoloji Dergisi**, 3(11), 7-13.
- Creswell, J. W: 2016 **Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları**. 2. bsk. Ankara: Eğiten Kitap.
- Cramm, J. M., Van Dijk, H. M., Nieboer, A. P.: 2012 The Importance of Neighborhood Social Cohesion and Social Capital for the Well Being of Older Adults in the Community. **The Gerontologist**, 53(1), 142-150.
- Cramm, J. M., Nieboer, A. P.: 2015 Building social capital may protect against loss of well-being among older people. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevant of Context içinde**. (Eds. Nyqvist, F., Forsman, A. K. Dordrecht) (s. 145-154). London: Springer.
- Cruwys, T., Dingle, G. A., Haslam, C., Haslam, S. A., Jetten, J. Morton, T. A.: 2013 "Social group memberships protect against future depression, alleviate depression symptoms and prevent depression relapse", **Social Science Medicine**, 98, 179-186.
- Cruwys, T., Haslam, S. A., Dingle, G. A., Jetten, J., Hornsey, M. J., Chong, E. M., Oei, T. P.: 2014 "Feeling connected again: Interventions that increase social identification reduce depression symptoms in community and clinical settings", **Journal of Affective Disorders**, 159, 139-146.
- Dalton, D. S., Cruickshanks, K. J., Klein, B. E., Klein, R., Wiley, T. L., Nondahl, D. M.: 2003 "The Impact of Hearing Loss on Quality of Life in Older Adults", **The Gerontologist**, 43(5), 661-668.
- Daly, M., Silver, H.: 2008 "Social Exclusion and Social Capital: A Comparison and Critique", **Theory and Society**, 37(6), 537-566.
- Das, M., Vis, C., Weerman, B.: 2005 Developing the Survey Instruments for SHARE. **The Survey of Health, Aging, and Retirement in Europe: Methodology içinde**, (Eds. A. Börsch-Supan, H. Jürges) (s. 12-23). Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging (MEA).
- De Donder, L., De Witte, N., Buffel, T., Dury, S., Verte, D.: 2012 "Social Capital and Feelings of Unsafety in Later Life: A Study on the Influence of Social Networks, Place Attachment, and Civic Participation on Perceived Safety in Belgium", **Research on Aging**, 34(4), 425-448.
- De Vet, E.: 2019 The SHARE Data Documentation Tool. **SHARE Wave 7 Methodology: Panel Innovations and Life Histories içinde**, (Eds. M. Bergmann, A. Scherpenzeel, A. Börsch-Supan), (s. 191-193). MEA, Max Plank Institute for Social Law and Social Policy.
- Delhey, J., Newton, K.: 2003 "Who trusts? The origins of social trust in seven societies", **European Societies**, 5, 93-137.

- Denktaş, S.: 2011 **Health and Health Care Use of Elderly Immigrants in the Netherlands: a comparative study**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erasmus University Rotterdam.
- Deindl, C., Brandt, M.: 2015 Social exclusion and support between generations. **Ageing in Europe- Supporting Policies for an Inclusive Society** içinde (Eds. A. Börsch-Supan, T. Kneip, H. E. Litwin), (s. 161-168). Berlin, Bosto: De Gruyter.
- Duben, A.:2013 “Generations of İstanbul families, the elderly, and the social economy of welfare”. **New Perspectives on Turkey**, 48, 5-54.
- Duman, B. Alacahan, O.: 2011 “Sosyal sermaye/güven boyutunda etniklik”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(1), 181-208.
- Dumas, D., Turner, B. S.: 2009 Aging in Post-industrial Societies: Intergenerational Conflict and Solidarity. **The Welfare State in Post-Industrial Society, A Global Perspective içinde**, (Eds. J. L. Powell, J. Hendricks) (s. 41-56). Springer Dordrecht Heidelberg London New York: Springer.
- Ehrlich, T.: 2000 **Civic responsibility and higher education**, Westport: Oryx Publishing.
- Emlet, C. A., Mocer, J. T.: 2012 “The importance of social connectedness in building age-friendly communities”, **Journal of Aging Research**, 1-9.
- Erçin, Ö., Adıgüzel, Y.: 2017 “Fransız kamusal alanında bütünleşme stratejisi”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 3(1), 170-188.
- Erlinghagen, M. Hank, K.: 2006 “The participation of older Europeans in volunteer work”, **Ageing and Society**, 26(4), 567-584.
- Eurostat.: 2021 Share of Foreign Citizens. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_population_developments#Older_people_.E2.80.94where_do_they_come_from.3F adresinden alındı
- Field, A.: 2009 **Discovering statistics using SPSS**, 3. Baskı, Londra: SAGE.
- Fischer, L. R., Mueller, D. P. Cooper, P. W.: 1991 “Older Volunteers: A Discussion of the Minnesota Senior Study”, **The Gerontological Society of America**, 31 (2), 183-194.
- Fokkema, T., Naderi, R.: 2013 “Differences in late-life loneliness: a comparison between Turkish and native-born older adults in Germany”, **Eur J Ageing**, 10, 289-300.
- Fonseca, R., Kapteyn, A., Lee, J., Zamarro, G., Feeney, K.: 2013 Financial and subjective well-being of older Europeans. **Active ageing and solidarity between generations in Europe: First Results from SHARE after the economic crisis içinde**, (Eds. Börsch-Supan, A., Brandt, M., Litwin, H. Weber, G.), (s. 137-146). Berlin, Boston: De Gruyter.
- Fortuijn, J. D., Van Der Meer, M.: 2006 “Gender and voluntary work in late adulthood in rural communities in the Netherlands”, **GeoJournal**, 65, 381-392.

- Fuglerud, O., Engebrigtsen, A.: 2006 "Culture, networks and social capital: Tamil and Somali immigrants in Norway", **Ethnic and Racial Studies**, 29(6), 1118-1134.
- Gabriel, Z., Bowling, A.: 2004 "Quality of life from the perspectives of older people", **Ageing & Society**, 24, 675-691.
- Gannon, B., Harris, D., Harris, M.: 2014 "Threshold effects in nonlinear models with an application to the social capital-retirement-health relationship", **Health Economics**, 23, 1072-1083.
- Gauthier, A. H., Smeeding, T. M.: 2003 "Time Use at Older Ages: Cross-National Differences", **Research Aging**, 247-274.
- George, M., Fitzgerald, R.: 2012 "Forty years in Aotearoa New Zealand: White identity, home and later life in an adopted country", **Ageing & Society**, 32, 239-260.
- Gleibs, I. H., Haslam, C., Haslam, S. A., Jones, J. M.: 2011 "Water clubs in residential care: Is it the water or the club that enhances health and well-being?", **Psychology & Health**, 26(10), 1361-1377.
- Glymour, M. M., Avendano, M., Kawachi, I.: 2014 Socioeconomic Status and Health. **Social Epidemiology içinde**, (Eds. L. F. Berkman, I. Kawachi, M. M. Glymour) (s. 17-62). Oxford: Oxford University Press.
- Gouldner, A. W.: 1960 "The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement", **American Sociological Review**, 25 (2). 161-178.
- Görgün-Baran, A.: 2018. Ageism: Yaş ve yaşlı ayrımcılığı. **Kırgızistan'da Gençlerin Yaşlılara Yönelik Tutumları içinde**, (Ed. H. Ceylan). BYR: Publishing House. (s. 77-114).
- Gray, A.: 2009 "The social capital of older people", **Ageing & Society**, 29, 5-31.
- Gray, A.: 2015 Social capital and neighbourhood in older people's housing. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevant of Context içinde**, (Eds. Nyqvist, F., Forsman, A. K. Dordrecht), (s. 65-88). London: Springer.
- Greenfield, E. A. Marks, N. F.: 2004 "Formal Volunteering as a Protective Factor for Older Adults' Psychological Well-Being", **Journal of Gerontology: Social Sciences**, 59 (5), 258-264.
- Gundelach, B. Traunmüller, R.: 2014 "Beyond Generalised Trust: Norms of Reciprocity as an Alternative Form of Social Capital in an Assimilationist Integration Regime", **Political Studies**, 62. 596-617.
- Handy, F., Greenspan, I.: 2008 "Immigrant volunteering: a stepping stone to integration?", **Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly**, 38(6), 956-982.
- Hanifan, L. J.: 1916 "The rural school community center", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**. 67(1). 130-138.

- Hank, K.: 2011 "Societal determinants of productive aging: A multilevel analysis across 11 European countries", **European Sociological Review**, 27(4), 526-541.
- Hank, K., Erlinghagen M.: 2009 "Dynamics of volunteering in Older Europeans", **The Gerontologist**, 50(2), 170-178.
- Hank, K., Erlinghagen, M.: 2010 "Volunteering in 'old' Europe: Patterns, potentials, limitations", **Journal of Applied Gerontology**, 29(1): 3-20.
- Hansen, T., Aartsen, M., Slagsvold, B., Deindl, C.: 2018 "Dynamics of Volunteering and Life Satisfaction in Midlife and Old Age: Findings from 12 European Countries", **Social Sciences**, 7 (78), 1-15.
- Harkness, J.: 2005 SHARE Translation Procedures and Translation Assessment. **The Survey of Health, Aging, and Retirement in Europe: Methodology içinde**, (Eds. S. Börsch, H. Jürges), (s. 23-27). Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging (MEA).
- Hao, L., Johnson, R. W.: 2000 "Economic, Cultural, and Social Origins of Emotional Well-Being Comparisons of Immigrants and Natives at Midlife", **Research on Aging**, 22(6), 599-629.
- Harper, R.: 2002 **The measurement of Social Capital in the United Kingdom**. Office of National Statistics.
- Harpham, T., Grant, E., Thomas, E.: 2002 "Measuring social capital within health surveys: key issues", **Health Policy and Planning**, 17(1). 106-111.
- Haski-Leventhal, D.: 2009 "Elderly volunteering and well-being: A cross-European comparison based on SHARE data", **Voluntas**, 20(4), 388-404.
- Haslam, C., Cruwys, T., Haslam, S. A.: 2014 ""The we's have it": Evidence for the distinctive benefits of group engagement in enhancing cognitive health in aging", **Social Science & Medicine**, 120, 57-66.
- Havighurst, R. J.: 1961 "Successful Aging", **The Gerontologist**. 1. 8-13.
- Hayes, A. F. Cai, L.: 2007 "Using heteroskedasticity-consistent standard error estimators in OLS regression: An introduction and software implementation", **Behavior Research Methods**, 39(4), 709-722.
- Heikkinen, S. J., Lumme-Sandt, K.: 2013 "Transnational connections of later-life migrants", **Journal of Aging Studies**, 27, s. 198-206.
- Herreros, F., Criado, H.: 2009 "Social Trust, Social Capital and Perceptions of Immigration", **Political Studies**, 57 (2), 337-355.
- Higgs, P., Hyde, M., Wiggins, R., Blane, D.: 2003 "Researching Quality of Life in Early Old Age: The Importance of the Sociological Dimension", **Social Policy & Administration**, 37(3), 239-252.
- Hinterlong, J., Williamson, A.: 2007 "The effects of civic engagement of current and future cohorts of

older adults”, **Generations**, 30, 10–17.

- Holt-Lunstad, J., Robles, T. F., Sbarra, D. A.: 2017 “Advancing social connection as a public health priority in the United States”, **American Psychologist**, 72, 517–530.
- Honjo, K.: 2004 “Social Epidemiology: Definition, History, and Research Examples”, **Environmental Health and Preventive Medicine**, 9, 193–199.
- Hooghe, M., Reeskens, T., Stolle, D., Trappers, A.: 2009 “Ethnic diversity and generalized trust in Europe: A cross-national multilevel study”, **Comparative Political Studies**, 42(2), 198–223.
- Hooyman, N. R., Kawamoto, K. Y., Kiyak K. A.: 2015. **Aging Matters**. USA: Pearson.
- Horn, S., Schweppe, C.: 2017 “Transnational aging: toward a transnational perspective in old age research”, **Eur J Aging**, 14, 335–339.
- Hunkler, C., Kneip, T., Sand, G. Schuth, M.: 2015a Identifying second-generation migrants and naturalized respondents in SHARE. **SHARE Wave 5: Innovations Methodology içinde**, (Eds. Malter, F. A. Börsch-Supan), (s. 43–48). Munich: MEA, Max Planck Institute for Social Law and Social Policy.
- Hunkler, C., Kneip, T., Sand, G., Schuth, M.: 2015b Growing old abroad: social and material deprivation among first- and second- generation migrants in Europe. In Börsch-Supan, A.; Kneip, T.; Litwin, H. et al. (Eds.), **Ageing in Europe- Supporting Policies for an Inclusive Society** (s. 199–208). Berlin, Boston: De Gruyter.
- Hyde, M., Wiggins, R. D., Higgs, P., Blane, D. B.: 2003 “A measure of quality of life in early old age: The theory, development and properties of a needs satisfaction model (CASP-19)”, **Aging & Mental Health**, 7(3), 186–194.
- Hyypä, M. T.: 2015 Foreword. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevant of Context içinde**, (Eds. Nyqvist, F., Forsman) A. K. Dordrecht: Springer.
- Ip, D., Lui, C. W., Chui, W. H.: 2007 “Veiled entrapment: a study of social isolation of older Chinese migrants in Brisbane, Queensland”, **Ageing & Society**, 27, 719–738.
- Jacobs, J.: 1961 **The death and life of great American cities**. New York: Vintage Books.
- Johnson, K. J. Lee, S. H.: 2017 “Factors Associated With Volunteering Among Racial/Ethnic Groups: Findings From the California Health Interview Survey”, **Research on Aging**, 39(5), 575–596.
- Jürges, H.: 2005 Interview, Module, and Question Length in SHARE. **The Survey of Health, Aging, and Retirement in Europe: Methodology içinde**, (Eds. A. Börsch, H. Jürges), (s. 82–87). Mannheim: Mannheim Research Institute for the Economics of Aging.
- Kabakcı, E.: 2019 **Sosyolojiyi kurmak**, İstanbul: Vadi Yayıncılık.
- Kawachi I.: 2000 Social capital and health, **Handbook of medical sociology içinde**, (Ed. Bird C, Fremont A, Zimmermans S, Conrad P.), (s. 18–32).

Nashville, TN: Vanderbilt University Press.

- Kawachi, I., Berkman, L. F.: 2001 “Social ties and mental health”, **Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine**, 78(3), 458-467.
- Kawachi, I. Berkman, L. F.: 2014 Social Capital, Social Cohesion and Health, **Social Epidemiology içinde**, (Eds. L. F. Berkman, I. Kawachi, M. M. Glymour), (s. 290-319). New York: Oxford University Press.
- Keyes, C. L. M.: 1998 “Social Well-Being”, **Social Psychology Quarterly**, 61(2), 121–140.
- Kirmanoglu, H., Başlevent, C.: 2014 “Life satisfaction of ethnic minority members: an examination of interactions with immigration, discrimination and citizenship”, **Soc Indic Res**, 116, 173-184.
- Klok, J., Van Tilburg, T. G., Suanet, B., Fokkema, T.: 2017 “Transnational aging among older Turkish and Moroccan migrants in the Netherlands: Determinants of transnational behavior and transnational belonging”, **Transnational Social Review**, 7(1), 25-40.
- Koopmans, R., Schaeffer, M.: 2016 “Statistical and Perceived Diversity and Their Impacts on Neighborhood Social Cohesion in Germany, France and the Netherlands”, **Soc Indic Res**, 125, 853-883.
- Krishna, A. Shrader, E.: 1999 **Social capital and assessment tool**. The World Bank.
- Kruse, A. Schmitt, E.: 2015 “Shared Responsibility and Civic Engagement in Very Old Age”, **Research in Human Development**, 12(1-2), 133-148.
- Kutubaeva, R. Z.: 2019 “Analysis of life satisfaction of the elderly population on the example of Sweden, Austria and Germany”, **Population and Economics**, 3(2), 102-116.
- Lanari, D., Bussini, O.: 2012 “International migration and health inequalities in later life”, **Ageing & Society**. 32, 935-962.
- Lanari, D., Bussini, O., Minelli, L.: 2018 “The Effects of Immigrant Status and Age at Migration on Changes in Older Europeans’ Health”, **International Migration Review**, 52(4), 1218-1249
- Lancee, B., Dronkers, J.: 2011 “Ethnic, Religious and Economic Diversity in Dutch Neighbourhoods: Explaining Quality of Contact with Neighbours, Trust in the Neighbourhood and Inter-Ethnic Trust”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 37(4), 597-618.
- Lee, Y., Moon, S.: 2011 “Mainstream and Ethnic Volunteering by Korean Immigrants in the United States”, **Voluntas**, 22, 811-830.
- Lenz, G., Sahn, A.: 2021 “Achieving Statistical Significance with Control Variables and Without Transparency”, **Political Analysis**, 29(3), 356-369.
- Levels, M., Scheepers, P., Huijts, T., Kraaykamp, G.: 2015 “Formal and Informal Social Capital in Germany: The Role of Institutions and Ethnic Diversity”, **European Sociological Review**, 31(6), 766-779.

- Li, T., Fung, H. H.: 2013 "Age differences in trust: an investigation across 38 countries", **Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 68(3), 347–355,
- Li, Y., Ferraro, K. F.: 2005 "Volunteering and depression in later life: Social benefit or selection processes?", **Journal of Health and Social Behavior**, 46, 68–84.
- Lin, N.: 1999 "Building a network theory of social capital", **Connections**, 22(1), 28-51.
- Litwin, H., Shiovitz-Ezra, S.: 2010 "Social Network Type and Subjective Well-being in a National Sample of Older Americans", **The Gerontologist**, 51(3), 379-388.
- Litwin, H. Stoeckel, K. J.: 2014 "Confidant Network Types and Well-Being Among Older Europeans", **The Gerontologist**, 54(5), 762-772.
- Litwin, H. Stoeckel, K. J.: 2016 "Social Network, Activity Participation, and Cognition: a complex relationship", **Research on Aging**. 38 (1), 76-97.
- Liu, A. Q., Besser, T.: 2003 "Social Capital and Participation in Community Improvement Activities by Elderly Residents in Small Towns and Rural Communities", **Rural Sociology**, 68(3), s. 343-365.
- Liversage, A., Mizrahi Mirdal, G.: 2017 "Growing old in exile - a longitudinal study of migrant women from Turkey", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 43(2), 287-302.
- Lochner, K. A., Kawachi, I., Brennan, R. T., Buka, S. L.: 2003 "Social Capital and neighborhood mortality rates in Chicago", **Social Sciences & Medicine**, 56, 1797-1805.
- Lolle, H., Torpe, L.: 2011 "Growing ethnic diversity and social trust in European societies", **Comparative European Politics**, 9(2), 191-216.
- Lopez, M. H., Levine, P., Both, D., Kiesa, A., Kirby, E. Marelo, K.: 2006 **The 2006 civic and political health of the nation: a detailed look at how youth participate in politics and communities**. Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement (CIRCLE). Çevrimiçi Erişim: <https://www.issuelab.org/resources/929/929.pdf> 27.01.22
- Malter, F., Börsch-Supan, A. (Ed): 2013 *SHARE Wave 5: Innovations & Methodology*. Munich: MEA, Max Planck Institute for Social Law and Social Policy.
- Martinez, I. L., Crooks, D., Kim, K. S., Tanner, E.: 2011 "Invisible civic engagement among older adults: valuing the contributions of informal volunteering", **J Cross Cult Gerontol**, 26(1), 23-37.
- McBride, A. M.: 2007 "Civic Engagement, Older Adults, and Inclusion", **Generations**, 15(4), 66-71.
- McNamara, T. K., Gonzales, E.: 2011 "Volunteer Transitions Among Older Adults: The Role of Human, Social, and Cultural Capital in Later Life", **The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 66(4), 490-501.

- MEA.: 2020 **SHARE Release Guide 7.1.1.** Şubat 2021 tarihinde http://www.share-project.org/fileadmin/pdf_documentation/SHARE_release_guide_7-1-1.pdf Çevrimiçi Erişim.
- Mehrbrodt, T., Gruber, S., Wagner, M.: 2019 **SHARE Scales and Multi-Item Indicators.** MEA.
- Menec, V. H.: 2003 “The Relation Between Everyday Activities and Successful Aging: A 6-Year Longitudinal Study”, **Journal of Gerontology: Social Sciences**, 58(2), 74-82.
- Miranda, V.: 2011 **Cooking, Caring and Volunteering: Unpaid Work Around the World,** DELSA/ELSA/WD/SEM(2011)1. OECD Social, Employment and Migration Papers No: 116.
- Molm, L. D.: 2010 “The structure of reciprocity”, **American Sociological Association**, 73 (2), 119-131.
- Morrison, K.: 2017 **Social capital in the UK,** Social Bulletin, Office of National Statistics.
- Morrow-Howell, N., Hinterlong, J., Rozario, P. A. Tang, F.: 2003 “Effects of Volunteering on the Well-Being of Older Adults”, **The Journals of Gerontology: Series B**, 58 (3), 137-145.
- Moya, J. C.: 2005 “Immigrant and Associations: A global and historical perspective”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 31(5), 833-864.
- Munford, L. A., Sidaway, M., Blakemore, A., Sutton, M., Bower, P. I.: 2017 **Associations of participation in community assets with health-related quality of life and healthcare usage: a cross-sectional study of older people in the community.** BMJ Open 2017.
- Murtin, F., Fleischer, L., Siegerink, V.: 2018 **Trust and its determinants: Evidence from the Trustlab experiment.** Paris: OECD Statistics Working Papers.
- Musick, M., Wilson, J.: 2003 “Volunteering and depression: the role of psychological and social resources in different age groups”, **Social Science and Medicine**, 56, 259-269.
- Neugarten, B. L., Havighurst, R. J., Tobin, S.: 1961 “The measurement of life satisfaction”, **Journal of Gerontology**, 16, 134-143.
- Newbold, K. B.: 2005 “Self-rated health within the Canadian immigrant population: risk and the healthy immigrant effect”, **Soc Sci Med.** 60, 1359-70.
- Newton, K.: 1997 “Social Capital and Democracy”, **American Behavioral Scientist**, 40(5), 575-586.
- Ng, N., Eriksson, M.: 2015 Social capital and self-rated health in older populations in lower- and upper-middle income countries. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevant of Context içinde,** (Eds. Nyqvist, F., Forsman, A. K. Dordrecht), (s. 157-176). London: Springer.

- Nisbet, R. A.: 1962 **Community and Power: Formerly “the quest for community”**. New York: Oxford University Press.
- Nisbet, R.: 2013 **Sosyolojik Düşünce Geleneği**. (Düzenleyen: H. Arslan, E. Ayyıldız). İstanbul: Paradigma.
- Noguchi T, Kondo K, Saito M, vd.: 2019 Community social capital and the onset of functional disability among older adults in Japan: a multilevel longitudinal study using Japan Gerontological Evaluation Study (JAGES) data. **BMJ Open**, e029279.
- Nummela, O.: 2015 Social capital and self-rated health among ageing people in urban and rural locations in Finland and in Europe. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevant of Context içinde**, (Eds. Nyqvist, F., Forsman, A. K. Dordrecht), (s. 191-205). London: Springer.
- Nyqvist, F., Forsman, A. K.: 2015 Healthy Ageing: Focus on Social Capital. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevant of Context içinde**, (Ed. F. F. Nyqvist), (s. 1-11). Dordrecht: Springer.
- OECD: 2014 **Society at a Glance**. Paris: OECD Publishing.
- OECD: 2017a **How's Life? 2017: Measuring Well-being**. Paris: OECD Publishing.
- OECD: 2017b **OECD Guidelines on Measuring Trust**. Paris.
- OECD: 2021 **International Migration Database**.
<https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=MIG&lang=en>
Çevrimiçi Erişim
- Okechukwu, C., Davison, K., Emmons, K.: 2014 Changing Health Behaviours in a Social Context. **Social Epidemiology içinde**, (Eds. L. F. Berkman, I. Kawachi, M. M. Glymour), (s. 365-395). New York: Oxford University Press.
- Okun, M.: 1994 “The relation between motives for organizational volunteering and frequency of volunteering by elders”, **Journal of Applied Gerontology**, 13, 115–126.
- Onyx, J., Bullen, P.: 2000 “Measuring Social Capital in Five Communities”, **Journal of Applied Behavioral Science**, 36 (23), 23-42.
- Onyx, J., Warburton, J.: 2003 “Volunteering and Health Among Older People: A Review”, **Australasian Journal on Ageing**, 22(2), 65-69.
- Özmete, E., Arslan, E.: 2018 “Göç: Transnasyonalizm ve transnasyonel sosyal hizmet”. **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 29(1) , 173-207.
- Palaz, F. S.: 2021a “Sosyal politikalarda yaşlı ve yaşlanan göçmenleri yeniden tartışmak: Avrupa örneği”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 21(53), 795-826.

- Palaz, F. S.: 2021b "50+ nüfusun gönüllülüğe katılımı ve gönüllülük motivasyonları: Avrupa örneği", **Journal of Economy Culture and Society**, 64, 163-182.
- Palaz, F. S., Şentürk, M.: 2021 "Yaşlı göçmenlerin kentsel mekân pratikleri ve sosyal etkileşim tercihleri: Almanya örneği", **Strata İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi**, 6, 69-99.
- Pallant, J.: 2015 **SPSS Kullanma Klavuzu: SPSS ile Adım Adım Veri Analizi**. (Çev. S. Balcı, B. Ahi) Ankara: Anı.
- Palmberger, M.: 2017 Social ties and embeddedness in old age: older Turkish labour migrants in Vienna. **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 43(2), 235-249.
- Park, H. J., Kim, C. G.: 2013 "Ageing in an inconvenient paradise: The immigrant experiences of older Korean people in New Zealand", **Australian Journal on Ageing**, 32(3), s. 158-162.
- Patzelt, A.: 2017 "A totally new world has been opening up for me'- experiences of older German migrants who are actively involved in the German-speaking community in Ottawa, Canada", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 43(2), s. 218-234.
- Paxton, P.: 1999 "Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment", **American Journal of Sociology**, 105(1), 88-127.
- Paxton, P.: 2007 "Association Memberships and Generalized Trust: A Multilevel Model Across 31 Countries", **Social Forces**, 86(1), 47-76.
- Peucker, M., Ceylan, R.: 2016 "Muslim community organizations – sites of active citizenship or self-segregation?", **Ethnic and Racial Studies**, 40(14), 2405-2425.
- Phillipson, C.: 2007 "The 'elected' and the 'excluded': sociological perspectives on the experience of place and community in old age", **Ageing and Society**, 321-342.
- Pinquart, M., Sörensen, S.: 2000 "Influences of Socioeconomic Status, Social Network, and Competence on Subjective Well-Being in Later Life: A Meta-Analysis", **Psychology and Aging**, 15(2), 187-224.
- Polacsek, M., Angus, J.: 2016 "Making themselves at home: support needs of older Germans in Australia", **Australian Journal on Ageing**, 35(3), E1-E5.
- Pope, H. C., Miller, M. C., Wolfer, T. A., Mann, J. R. McKeown, R. E.: 2013 "Psychometric Analysis of a Scale to Assess Norms of Reciprocity of Social Support in Community-Based and Congregation- Based Groups", **SAGE Open**. 1-12.
- Portes, A.: 1998 "Social capital: Its origins and applications in modern sociology", **Annual Review of Sociology**, 24, 1-24.
- Portes, A., Sensenbrenner, J.: 1993 "Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action", **The American Journal of Sociology**, 98(6), 1320-1350.

- Portes, A., Guarnizo, L. E., Landolt, P.: 1999 "The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field", **Ethnic and Racial Studies**, 22(2), s. 217-237.
- Poulsen, T., Christensen, U., Lund, R.: 2011 "Measuring aspects of social capital in a gerontological perspective", **Eur J Ageing**, 8, 221-232.
- Principi, A., R. Lindley, J. Perek-Bialas, K. Turek.: 2012 "Volunteering in older age: An organizational perspective", **International Journal of Manpower** 33(6): 685-703.
- Putnam, R. D.: 1995 "Tunning in and tunning out: The Strange Disappearance of Social Capital in America", **Political Science and Politics**, 28(4), 664-683.
- Putnam, R. D.: 2000 **Bowling Alone**. New York: Simon Schuste.
- Putnam, R. D.: 2007 "E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture", **Nordic Political Science Association**, 30(2), 137-174.
- Putnam, R. D., Leonardi, R. Nanetti, R.: 1993 **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**. Princeton: Princeton University Press.
- Rallu, J. L.: 2017 "Projections of older immigrants in France, 2008-2028", **Populations, Space and Place**, 23, 1-14.
- Recker, N.: 2013 "Bonds, bridges and quality of life in small towns", **Applied Research Quality Life**, 8, 63-75.
- Reus-Pons, M., Mulder, C. H., Kibele, E. U. B. Janssen, F.: 2018 "Differences in the health transition patterns of migrants and non-migrants aged 50 and older in southern and western Europe (2004–2015)", **BMC Medicine**, 16(57). 1-15.
- Richardson, J. T. E.: 2011 "Eta squared and partial eta squared as measures of effect size in educational research", **Educational Research Review**, 6(2), 135-147.
- Rostila, M., Nygard, M., Nyqvist, F.: 2015 The role of welfare states and social capital for self-rated health among older Europeans. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevant of Context içinde**, (Eds. Nyqvist, F., Forsman, A. K. Dordrecht), (s. 206-229). London: Springer.
- Rozario, P. A., Morrow-Howell, N., Hinterlong, J. E.: 2004 "Role Enhancement or Role Strain: Assessing the Impact of Multiple Productive Roles on Older Caregiver Well-Being", **Research on Aging**, 26(4), 413–428.
- Rudnik, J., Patskanick, T. R., Miller, J. B., D'Ambrosio, L., Coughlin, J. F.: 2020 "Hardly Silent: Exploring Civic Engagement and Participation among a Panel of Adults Ages 85+" **Journal of Gerontological Social Work**, 63:5, 392-411.
- Ruspini, P.: 2009 **Elderly Migrants in Europe: An Overview of Trends, Policies and Practices**. European Committee on Migration of the Council of Europe CDMG.
- Ryan, L., Sales, R., Tilki, M., Siara, B.: 2008 "Social Networks, Social Support and Social Capital: The Experiences of Recent Polish Migrants in London", **Sociology**,

- Sand, G.: 2018 **Migration and Well-Being of Older People in Europe.** Yayınlanmamış Doktora Tezi. Mannheim Üniversitesi.
- Sand, G., Gruber, S.: 2018 “Differences in Subjective Well-being Between Older Migrants and Natives in Europe”, **J. Immigrant Minority Health**, 20, 83-90.
- Schans, D., Komter, A.: 2010 “Ethnic differences in intergenerational solidarity in the Netherlands”, **Journal of Aging Studies**, 24, 194-203.
- Scharf, T., Phillipson, C., Kingston, P., Smith, A. E.: 2001 “Social exclusion and older people: Exploring the connections”, **Education and Ageing**, 16, 303- 320.
- Scharn, M., Hengel, K. O., Booth, C. R. L., Burdorf, A., Schuring, M., Van Der Beek A. J., Robroek, S. J. W.: 2019 “Influence of Chronic Diseases on Societal Participation in Paid Work, Volunteering and Informal Caregiving in Europe: a 12-Year Follow-up Study”, **Journal of Epidemiology and Community Health**, 73, 136-141.
- Scharlach, A. E.: 2017 “Aging in context: Individual and environmental pathways to aging-friendly communities—The 2015 Matthew A. Pollack Award Lecture”, **The Gerontologist**, 57, 606-618.
- Scharlach, A. E., Lehning, A. J.: 2013 “Ageing-friendly communities and social inclusion in the United States of America”, **Ageing & Society**, 33, 110-136.
- Schierup, C. U.; Hansen, P. Castles, S. 2006 **Migration, citizenship, and the European welfare state: A European dilemma.** New York: Oxford University Press.
- Schrover, M., Vermeulen, F.: 2005 “Immigrant Organisations”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 31(5), 823-832.
- Schulz, R.: 2006 Successfull aging, **The Encyclopedia of Aging: A-K içinde**, (Eds. L. S. Noelker, K. Rockwood, R. Sprott), 10-13. Springer Pub.
- Scrivens, K., Smith, C.: 2013 **Four Interpretations of Social Capital: An Agenda for Measurement.** OECD Statistics Working Papers, OECD Publishing, Paris.
- Sennett, R.: 2010 **Kamusal İnsanın Çöküşü**, (Çev. S. Durak, A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı.
- Sennett, R.: 2012 **Beraber**, (Çev. İ. Özküralpli), İstanbul: Ayrıntı.
- Sennett, R.: 2017 **Yabancı: Sürgün Üzerine İki Deneme**, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis.
- Serrat, R., Scharf, T., Villar, F.: 2021 “Mapping Civic Engagement in Later Life: A Scoping Review of Gerontological Definitions and Typology Proposal”, **Voluntas**,
- Serrat, R., Scharf, T., Villar, F., Gomez, C.: 2020 “Fifty-Five Years of Research Into Older People’s Civic Participation: Recent Trends, Future Directions”, **Gerontologist**, 60(1). e38-e51.

- Serrat, R., Warburton, J., Petriwskyj, A., Villar, F.: 2018 "Political participation and social exclusion in later life: What politically active seniors can teach us about barriers to inclusion and retention", **International Journal of Ageing and Later Life**, 12(2), 53-88.
- Simmel, G.: 2009 **Bireysellik ve Kültür**, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis.
- Sirven, N., Berchet, C., Litwin, H.: 2015 Social participation and health: A cross-country investigation among older Europeans. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevance of Context içinde**, (Eds. Nyqvist, F., Forsman, A. K. Dordrecht), (s. 177-190). London: Springer.
- Sirven, N., Debrand, T.: 2012 "Social capital and health of older Europeans: Causal pathways and health inequalities", **Social Science & Medicine**. 75. 1288-1295
- Spalter, T., Lowenstein, A., Lewin-Epstein, N.: 2015 Dynamics Social Capital and Mental Health in Late Life. **Social Capital as a Health Resource in Later Life: The Relevance of Context içinde**, (Eds. Nyqvist, F., Forsman, A. K. Dordrecht), (s. 33-50). London: Springer.
- Steffens, N. K., Cruwys, T., Haslam, C., Jetten, J., Haslam, S. A.: 2016 "Social group memberships in retirement are associated with reduced risk of premature death: evidence from a longitudinal cohort study", **BMJ Open**.
- Stoeckel, K. J., Litwin, H.: 2015a Accessibility to neighbourhood services and well-being among older Europeans. **Ageing in Europe- Supporting Policies for an Inclusive Society içinde**, (Eds. Börsch-Supan, A., Kneip, T., Litwin, H. et al.), (s. 39-48). Berlin: De Gruyter.
- Stoeckel, K. J., Litwin, H.: 2015b Social cohesiveness and neighbourhood environmental deprivation: How are they related to life satisfaction in late life? (**Ageing in Europe: Supporting Policies for an Inclusive Society**, Eds. A. Börsch-Supan, T. Kneip, H. E. Litwin), (s. 149-157). Berlin: De Gruyter.
- Stolle, D., Lewis, J.: 2002 Social Capital: An Emerging Concept, **Concepts in Gender and European Social Politics**. (Eds. B. Hobson, J. Lewis and B. Siim Key), Cheltenham: Edward Elgar Press.
- Strauss, S.: 2019 "Multiple Engagement: The Relationship between Informal Care-Giving and Formal Volunteering among Europe's 50+ Population", **Ageing & Society** (online first)
- Sunata, U.: 2013 "Göçmen işçinin sıra hasreti: bir yabancılaşma hikayesi", **Sosyoloji Dergisi**, 27(3), 197-218.
- Sunata, U., Tosun, S.: 2019 "Assessing the civil society's role in refugee integration in Turkey: NGO-R as a new typology", **Journal of Refugee Studies**, 32(4), 683-703.
- Swartz, D.: 2011 **Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi**. (Çev: Elçin Gen), İstanbul: İletişim.

- Şentürk, M.: 2015 “Dışarıda ve dışında olmak: yoksul gençlerin mekanla ilişkileri”, **Sosyoloji Dergisi**, 35(2), 167-201.
- Şentürk, M.: 2021 **Dünyada Yaşlanma Araştırmaları**, Ankara: Nobel.
- Tang, F., Morow-Howell, N.: 2008 “Involvement in voluntary organizations: How older adults access volunteer roles?”, **Journal of Gerontological Social Work**, 51, 210-227.
- The Denver Summit of the Eight: 1997 **Active Aging: A Shift in the Paradigm.**
- Theurer, K., Wister, A.: 2010 “Altruistic behaviour and social capital as predictors of well-being among older Canadians”, **Ageing Sociology**, 30, 157-181.
- Tillie, J.: 2004 “Social Capital of Organisations and Their Members: Explaining the Political Integration of Immigrants in Amsterdam”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 30(3), 529-541.
- Tocqueville, A.: 2016 **Amerika’da Demokrasi**, (Çev. S. S. Özdemir) İstanbul: İletişim.
- Tomini, F., Tomini, S. M., Groot, W.: 2016 “Understanding the value of social networks in life satisfaction of elderly people: a comparative study of 16 European countries using SHARE data”, **BMC Geriatrics**, 16(2), 1-12
- Topçuoğlu, T.: 2021 **Gençlerin Kuraldışı Davranışlarındaki Cinsiyet Farklılıkları**. İstanbul: Alfa.
- Torche, F., Valenzuela, E.: 2011 Trust and reciprocity: A theoretical distinction of the sources of social capital. **European Journal of Social Theory**, 14 (2), 181-198.
- Torres, S.: 2006 “Elderly immigrants in Sweden: otherness under construction”, **Journal of Ethnic and migration Studies**, 32(8), 1341-1358.
- Törrönen, M.: 2015 “Toward a theoretical framework for social work- reciprocity: the symbolic justification for existence”, **Journal of Social Research**, 12(2), 77-88.
- Tufan, İ., Yazıcı, S.: 2009 “Yaşlılıkta kuşaklararası ilişkiler”. **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 20(1), 47-52.
- Tusicisny, A.: 2013 **Reciprocity and Prejudice: An Experiment of Hindu-Muslim Cooperation in the Slums of Mumbai**. Yayınlanmamış Doktora tezi. Columbia University.
- Türkyılmaz, A. S., Koç, İ., Eryurt, M A.: 2017 **Türkiye’de yasal olarak ikamet eden yabancıların profili ve yaşam koşulları**. Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık. ISBN: 978-975-491-448-1
- UNECE/European Commission: 2019 2018 active ageing index: analytical report.

- UNESCO: 2006 **International standart classification of education: ISCED 1997.**
- Uslaner, E. M., Conley, R. S.: 2003 “Civic engagement and particularized trust - The ties that bind people to their ethnic communities”, **American Politics Research**, 31(4), 331-360.
- Van Der Meer, T.: 2016 “Neither bridging nor bonding a test of socialization effects by ethnically diverse voluntary associations on participants' inter-ethnic tolerance, inter- ethnic trust and intra-ethnic belonging”, **Social Science Research**, 55, 63-74.
- Van Der Meer, T., Van Ingen, E.: 2009 “Schools of democracy? Disentangling the relationship between civic participation and political action in 17 European countries”, **European Journal of Political Research**, 48, 281-308.
- Van Groezen, B., Jadoenandansing, R., Pasini, G.: 2011 “Social capital and health across European countries”, **Applied Economics Letters**, 18 (12), 1167-1170.
- Van Londen, M., Phalet, K., Hagendoorn, L.: 2007 “Civic Engagement and Voter Participation among Turkish and Moroccan Minorities in Rotterdam”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 33(8), 1201-1226.
- Van Schaik, T.: 2002 Social Capital in the European Values Study Surveys, Çevrimiçi Erişim 30.01.2022: <https://www.oecd.org/innovation/research/2381883.pdf>
- Van Tubergen, F., Volker, B.: 2014 “Inequality in Access to Social Capital in the Netherlands”, **British Sociology Association**. 49(3), 521-538.
- Vermeulen, F.: 2005 “Organisational Patterns: Surinamese and Turkish Associations in Amsterdam, 1960–1990”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 31(5), 951-973.
- Walker, A.: 2006 “Active Ageing in Employment: Its Meaning and Potential, **Asia – Pasific Review**, 13(1), 78-93.
- Warburton, J., McLaughlin, D.: 2005 “Lots of little kindnesses’: valuing the role of older Australians as informal volunteers in the community”, **Ageing & Society**, 25, 715-730.
- Warnes, A. M., Friedrich, K., Kellaher, L., Torres, S.: 2004 The Diversity and Welfare of Older Migrants in Europe, **Ageing and Society**, 24 (3). 307-326.
- Warnes, A., Williams, A. M.: 2006 “Older migrants in Europe: An innovative focus for migration studies”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 32(8). 1257-1281.
- Walsh, K., Scharf, T. Keating, N.: 2017 Social exclusion of older persons: a scoping review and conceptual framework. **Eur J Ageing** 14, 81–98.
- White, H.: 1980 A heteroskedasticity-consistent covariance matrix estimator and a direct test for heteroskedasticity, **Econometrica**, 48, 817-838.

- White, P.: 2006 Migrants populations approaching old age: prospects in Europe. **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 32 (8), 1283-1300.
- Wilson, L.: 2006 "Developing a model for the measurement of social inclusion and social capital in regional Australia, **Social Indicators Research**, 75, 335-360
- Woolcock, M.: 1998 "Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework", **Theory and Society**, 27, 151-208.
- Yamashita, T., Keene, J. R., Lu, C., Carr, D. C.: 2017 "Underlying Motivations of Volunteering Across Life Stages: A Study of Volunteers in Nonprofit Organizations in Nevada", **Journal of Applied Gerontology**, 1-25.
- Yavuz, S.: 2016 **Internal migration of Turkey's older population.** içinde Turkish Migration Selected Papers. Eroğlu, D., Cohen, J. H., Sirkeci, İ (Eds). (290-296). London: Transnational Press London
- Ysseldyk, R., Haslam, S. A., Haslam, C.: 2013 "Abide with me: religious group identification among older adults promotes health and well-being by maintaining multiple group memberships", **Aging & Mental Health**, 17(7), 869-879.
- Yurdakul, G.: 2009 **From Guest Workers into Muslims: The Transformation of Turkish Immigrant Associations in Germany.** UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Yüksel, H., Hiçdurmaz, Z.: 2019 "Misafir İşçiden" "Yaşlı Göçmene" Avrupa'da Yaşlanan Göçmenlerin Sorunları: Fransa Örneği. **Journal of Economy Culture and Society**, (59), 213-234 .
- Zubair, M., Norris, M.: 2015 "Perspectives on ageing, later life and ethnicity: ageing research in ethnic minority contexts", **Ageing & Society**, 35, 897-916.

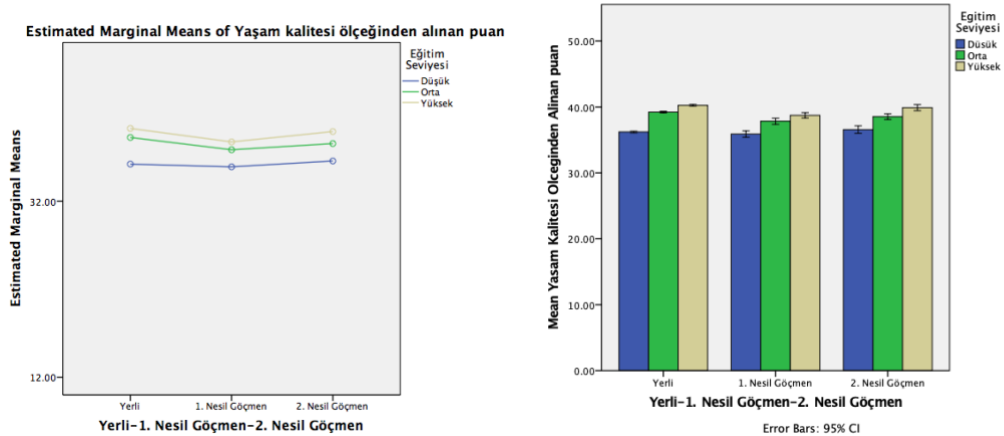
EKLER

Ek 1. Göçmenlik Statüsü ile Sosyodemografik Özellikler ve Algılanan Sağlık Durumuna Göre Yaşam Kalitesi Ölçeğinden Alınan Ortalama Puanlar

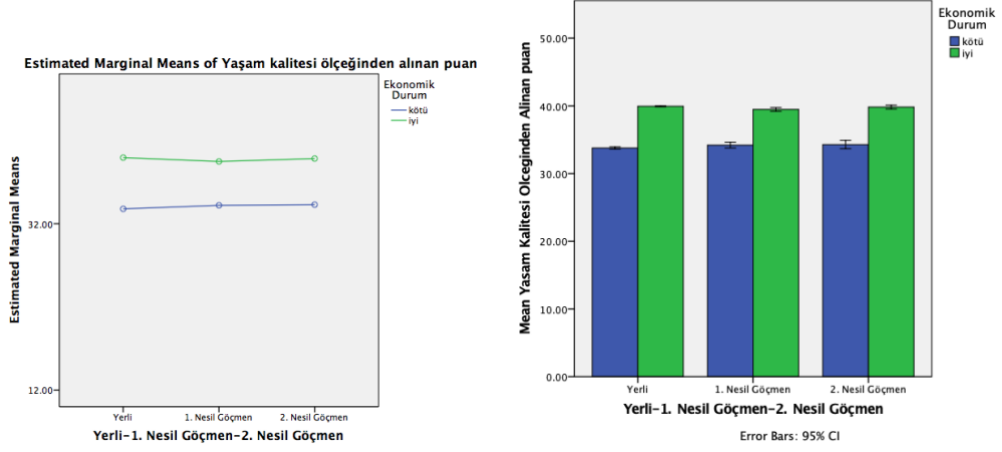
Yaşam kalitesi üzerinde göçmenlik statüsünün etkisinin bireylerin sosyodemografik özelliklerinden etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. İki Faktörlü Gruplar Arası ANOVA ile incelenmiştir. Böylelikle yaşam kalitesi üzerinde göçmenlik statüsünün etkisinin 1) eğitim seviyesi düşük, orta ve yüksek olanlar için, 2) ekonomik durumu iyi ve kötü olanlar için, 3) kadın ve erkekler için, 4) eşi olanlar ve olmayanlar için, 5) farklı yaş grupları için, 6) algılanan sağlık durumu iyi ve kötü olanlar için farklı olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Yürütülen analizlerin tümünde varyansların homojenliği varsayımı ihlal edilmiştir. Field (2009: 443), iki faktörlü gruplar arası varyans analizinde grafikte paralellik olmasının etkileşim olmadığına işaret ettiğini ve sonucun sütun grafiğinden faydalanılarak incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sütun grafikleri de, yaşam kalitesinde göçmenlik statüsüne bağlı değişimin düşük, orta ve ileri seviyede eğitim için (Şekil y), ekonomik durumu iyi ve kötü olanlar için (Şekil y), erkekler ve kadınlar için (Şekil y), 50-64, 65-74 ve 75+ yaş grupları için (Şekil y), algılanan sağlık durumu iyi ve kötü olanlar için (Şekil y) benzer olduğunu göstermektedir.

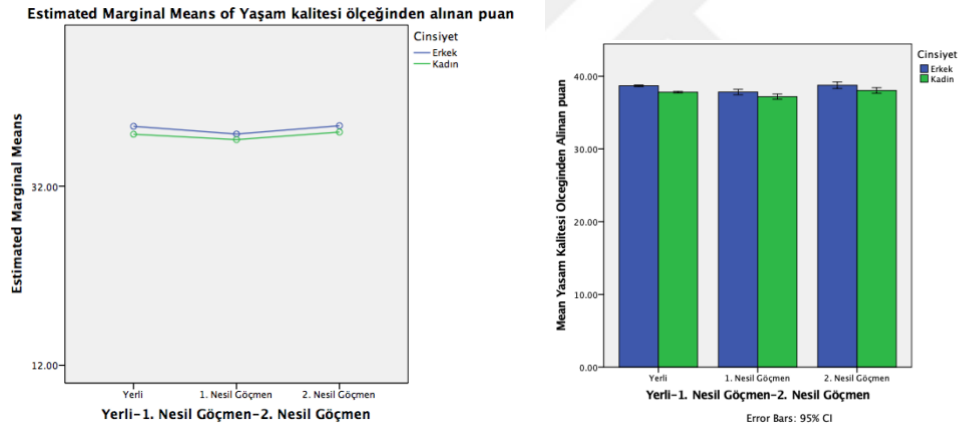
Şekil 1: Göçmenlik Statüsü ve Eğitim Seviyesine Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları

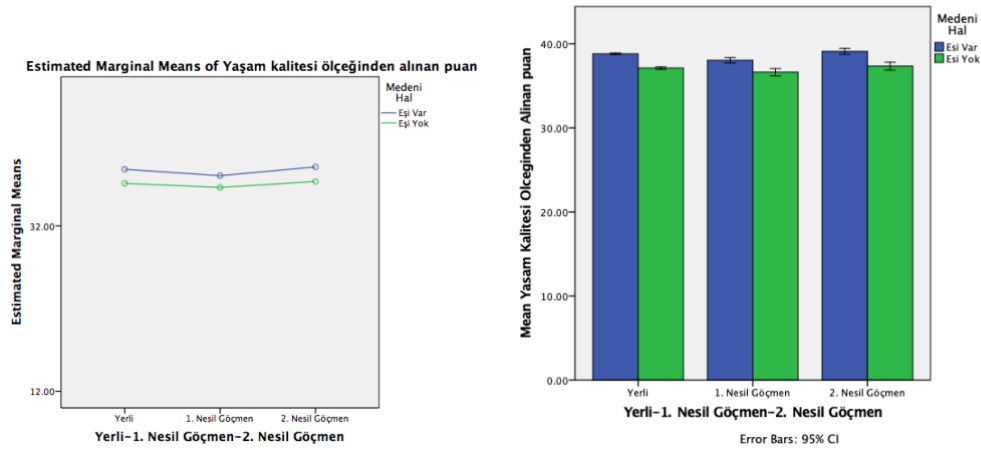
Şekil 2: Göçmenlik Statüsü ve Ekonomik Duruma Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları

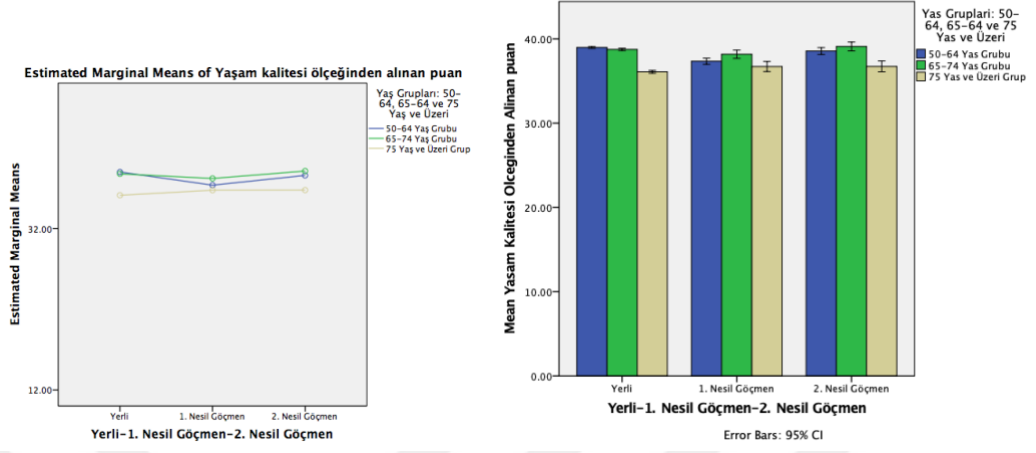
Şekil 3: Göçmenlik Statüsü ve Cinsiyete Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları

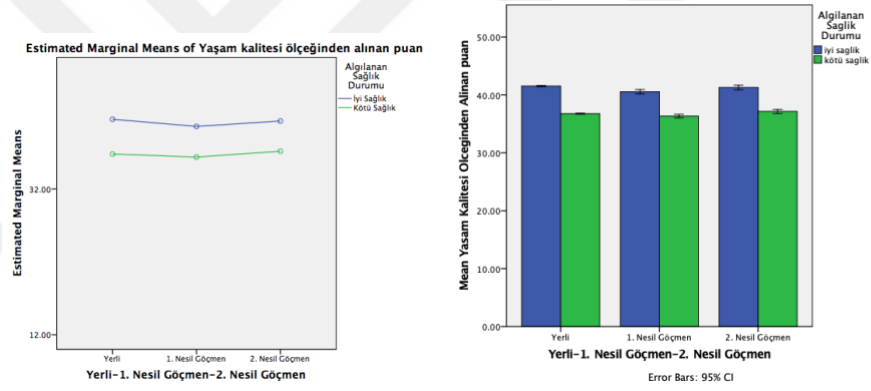
Şekil 4: Göçmenlik Statüsü ve Medeni Duruma Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları

Şekil 5: Göçmenlik Statüsü ve Yaş Gruplarına Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları

Şekil 6: Göçmenlik Statüsü ve Sağlık Durumuna Göre Yaşam Kalitesi Ortalamaları

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nden 2010 yılında mezun olan Palaz, lisans üstü çalışmalarını aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde devam ettirmiştir. Türkiye'den Hollanda'ya göç etmiş ve göç ülkesinde yaşlanmış kişilerin aktif yaşlanma tecrübelerini ele alan yüksek lisans tezi için nitel araştırma gerçekleştirmiş ve 2015 yılında mezun olmuştur. Doktora çalışmasında nicel araştırma konusunda kendini geliştirmeyi tercih eden Palaz'ın göç, yaşlanma, gönüllülük, sosyal sermaye ve sosyal politika konularında ulusal ve uluslararası makale ve kitap bölümleri yayınlanmıştır.